

T. C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRK EDEBİYATINDA MANZUM MENÂSİK-İ HAC TERCÜMELERİ ve
AMÎKÎ'NİN FÜTÛHU'L-HARAMEYN TERCÜMESİ (METİN İNCELEME
ve ÇEVİRİ YAZISI)

HÜSEYİN YILMAZ

170101024

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. TÜRKAN ALVAN

İSTANBUL 2019

TEZ ONAY SAYFASI

FSMVÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı yüksek lisans 170101024 numaralı öğrencisi Hüseyin YILMAZ'ın ilgili yönetmeliklerin belirlediği tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı “**Türk Edebiyatında Manzum Menâsik-i Hac Tercümelere ve Amîkî'nin Fütûhu'l-Harameyn Tercümesi (Metin İnceleme ve Çeviri Yazısı)**” başlıklı tezi aşağıda imzaları olan jüri tarafından 20.06.2019 tarihinde oybirliği ile kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Türkan ALVAN

(Jüri Başkanı-Danışman)

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Prof. Dr. Nihat ÖZTOPRAK

(Jüri Üyesi)

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Bünyamin AYÇİÇEĞİ

(Jüri Üyesi)

İstanbul Üniversitesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağılı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Hüseyin YILMAZ

İmza

TEŞEKKÜR

En başta aileme, gelmiş geçmiş ve ber-hayat tüm âlim ve araŐtırmacılarımıza, üzerimde emeği olan tüm hocalarıma -en başta Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi'nin kıymetli hocalarından; Prof. Dr. Nihat Öztoprak ve yüksek lisans dersimize giren kıymetli hocalarımıza- eseri tashih eden dostum Fakirullah Yıldız'a ve son olarak da hem tezimizin konusunda hem de tez süresi boyunca bize her anlamda rehber olan kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Türkan Alvan'a teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

**TÜRK EDEBİYATINDA MANZUM MENÂSİK-İ HAC TERCÜMELERİ ve
AMÎKÎ'NİN FÜTÛHU'L-HARAMEYN TERCÜMESİ (METİN İNCELEME
ve ÇEVİRİ YAZISI)**

ÖZET

Türk edebiyatında manzum menâsik-i hac mesnevileri, XVI. yy.da (Yavuz Sultan Selim döneminde Hicaz bölgesinin Osmanlıya dâhil edilmesiyle birlikte) yaygınlaşmaya başlar. XVI. yy.da ikisi tercüme-telif eser olmak üzere dört tane menâsik-i hac yazılır. Tercüme-telif eserlerin kaynak metni Muhyî-i Lârî'nin 1511 yılında Farsça yazdığı Fütûhu'l-Harameyn mesnevisidir. Bu yüzyılda yazılan tercüme-telif eserlerin biri Muhyî-i Gülşenî'ye (ö. 1608), öteki ise Amîkî mahlaslı bir şaire aittir. Kaynak metni aynı olan bir tercüme-telif eser de 1646 yılında yazılan Bahtî mahlaslı şaire ait Menâsik-i Hac'tır. Bu eserlerden sadece Bahtî'nin Menâsik-i Hac'ı üzerinde akademik bir çalışma yapılmıştır. Muhyî-i Gülşenî ve Amîkî'nin menâsik-i hac tercümeleri üzerinde herhangi bir çalışma yapılmamış olduğundan Amîkî'nin Fütûhu'l-Harameyn tercümesini araştırma konumuz olarak seçildi. Tek nüshası olan Amîkî'nin eseri, Millet Ktp. Ali Emiri, Manzum 1312 numarada *Muhyî-i Gülşenî* ismi ile kayıtlıdır. Ancak bu kayıтта eserin sahibi ile ilgili yapılan yanlışlık tezimiz ile ortaya konulmuştur. Amîkî'nin eserini incelerken kaynak metni aynı olan bu üç tercüme-telif eserin karşılaştırması da yapılmaya gayret edildi.

Metin incelemesi klasik yöntemle göre yani iki yönden yapıldı. Birinci olarak muhteva yönü ikinci olarak da şekil (biçim) yönü ele alındı. Her iki yönünde zenginlikleri ortaya konulmaya çalışıldı.

Araştırmamız ile Türk edebiyatında manzum menâsik-i hac mesnevilerinin tasnifinin bir daha gözden geçirilerek güncellenmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Yine

araştırmamız, hakkında ok az bilgi mevcut olan Amıkı mahlaslı şairin tanınmasına da katkı sağlayacak bilgiler ierir.

Anahtar kelimeler: Menâsik-i Hac, mesnevi, Fütûhu'l-Harameyn, Amıkı, Muhyî-i Lârî, Muhyî-i Gülşenî, Bahtî, tercüme-telif.

**POETICAL HAJJ MISSIONS TRANSLATIONS in TURKISH
LITERATURE and TRANSLATION of FUTUHUL HAREMEYN
by AMIKI (TEXT ANALYSIS and TRANSCRIPTION)**

ABSTRACT

Poetical Hajj Missions Mesnevis in Turkish literature, become widespread in XVI. th century (with Yavuz Sultan Selim's incorporation of Hicaz to Ottoman Empire). In XVI. th century, there are four hajj missions mesnevis that two of them are translations. Source text of these translations is Muhyî-i Lârî's Fütûhu'l-Haremeyn Mesnevi, written in 1511 as Persian. One of the translation-literal works which was written in that century belongs to Muhyî-i Gülşenî (d.1608) and the other one belongs to a poet nicknamed Amiki. Another translation work which has same source is Hajj Missions written in 1646 that belongs to a poet nicknamed Bahtî. There is only an academic study on Bahtî's Hajj Missions . We chose translation of Futûhu'l-Haremeyn by Amiki as subject of our study since there are no academic studies on the translations of Hajj Missions by Muhyî-i Gülşenî and Amîkî. Amiki's work has only one manuscript and it is recorded at Millet library, Ali Emiri section, poetical record 1312 named as Muhyî-i Gülşenî. It is revealed with our thesis that in this record there is a mistake about owner of the work. We made an effort to compare these three literary works which have same source while analyzing Amiki's work.

At the end of this evaluation, it is indicated not only by content, but also by the language, tone, harmony, rhetoric, characteristics.

With our study, it is showed up that in Turkish Literature, the classification of Hajj Missions Mesnevis needs to be updated with a reconsideration. Our study also contains information to enable identification of poet nicknamed Amîkî.

Keywords: Hajj Missions, Mesnevi, Fütûhu'l-Harameyn, Amîkî, Muhyî-i Lârî, Muhyî-i Gülşenî, Bahtî, translation.

ÖNSÖZ

Yazma eserler büyük bir bulmacanın parçaları gibi Türk edebiyatının ve tarihinin dolayısıyla Türk kültür, sanat ve sosyal hayatının eksik yönlerini tamamlayan en önemli ürünlerdendir. Bu ürünleri bulup onların kimliğimiz hakkında söyleyeceği hakikatleri ortaya koymaya çalışmak önemli bir görev olmalıdır. Bu önemli görevin bir parçası da araştırmamıza konu olan yazma eserin varlığından haberdar olmamız ile bize düştü. Bu yazmanın bugün için ulaşabildiğimiz tek nüshası, İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emiri Manzum 1312 numarada kayıtlı olup kütüphane katalogunda ve yazmanın iç kapağında ismi “MUHYÎ, KİTAB-İ FUTUHÜ’L-HARAMEYN Türkçe Tercemesi” olarak kayıtlıdır. Yazmanın zahriyesinde eserin müellifinin Muhyî-i Gülşenî olduğuna dair şu bilgiler yazılmıştır:

“Gülşenî hazretleri menâkıbnâmeyi ‘alilerini 1012 senesinde ikmâl iden Gülşenî-zâde Şeyh ‘Ali-es-Şafœeti hazretlerinin dâmâd-ı vâlâları dervîş Muhyî hazretlerinin te’lîf güzînleridir.”

Bu bilgiler doğrultusunda tezimize “ Muhyî-i Gülşenî’nin Manzum Menâsik-i Hac’ı (Karşılaştırmalı Metin ve İnceleme).” başlığı uygun görüldü. Ancak yaptığımız araştırmalar neticesinde eserin Muhyî-i Gülşenî’ye değil de Amîkî mahlaslı bir şaire ait olduğu tespit edildi. Bu isabetli tespiti yapan akademisyen Sadık Yazar, *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği* isimli doktora tezinde ayrıca eserin Muhyî-i Gülşenî’nin sanılmasının sebebi olarak tercümesi yapılan kaynak metnin müellifinin isminin de Muhyî (Muhyî-i Lârî) olmasından kaynaklanma

ihtimali üzerinde durur. Eserin Amîkî mahlaslı bir şaire ait olduğu yazmanın 50a sayfasında yer alan mahlasın geçtiği şu beyitten de anlaşılabilir:

Eyle ‘Amîkî’ vaṭanuñdan firār
Aḳmağ-ıla bahre irer cūybār

Araştırmaya devam edildi ve görüldü ki Türk edebiyatında kaynak eseri Muhyî-i Lârî’nin Fütûhu’l-Haremeyn olan iki tercüme eser daha yazılmıştır. Bunlardan ilki Muhyî-i Gülşenî’ye ait olan Hedyü’l-Haremeyn (Tercüme-i Fütûhu’l-Haremeyn), öteki ise Bahtî’ye atfedilen Menâsik-i Hac tercüme-telif eserdir. Ulaşılan bu bilgiler neticesinde tezimizin başlığı değışti ve bu son halini aldı. Türk edebiyatında manzum ve tercüme olan menâsik-i hacların Amîkî’nin eseriyle birlikte üç tane olduğu görüldü. İşte tezimiz ile hem Amîkî’nin tercümesi ortaya koymaya hem de öteki iki tercüme-telif menâsik-i haclar ile karşılaştırılmaya çalışıldı.

Tezimiz dört bölümden oluşmaktadır. **Birinci Bölümde** Menâsik-i Hac mesnevilerin tanımı ve özellikleri, Türk edebiyatındaki manzum menâsik-i hac tercümeleri ve bu tercümelerin beyitlerinin karşılaştırılmasını, manzum menâsik-i hacların kaynak eseri Fütûhu’l-Haremeyn’i ve müellifi Muhyî-i Lârî tanıttı. Bu bölümde son olarak Amîkî’nin tercümesi ile kaynak eser karşılaştırıldı.

İkinci Bölüm’de, yazmanın nüsha tavsifi başlığı altında eserdeki çeşitli kayıtları ve müellifi Amîkî’nin hayatı, eserleri, dört farklı şekilde karşımıza çıkan mahlası ve edebî kişiliği hakkındaki bilgileri ve değerlendirmeleri içerir. Amîkî’nin edebî kişiliği incelenirken onun mütercimliğinden ve “tercüme, çeviri ve telif” tartışmalarına da kısmen değinildi.

Üçüncü Bölüm’de eser üç başlık altında incelendi. **Muhteva** başlığı altında; eserin konusu, özeti ve sebep-i telifi, eserdeki başlıkları, menâsik-i haccın kaynakları (Ayet, hadis, mezhebî hükümler ile tasavvufi ve menkıbevi kaynaklarını), eserdeki şahıs kadrosu verildikten sonra eserin söz sanatları yönünden değerlendirmesi yapıldı. Bu bölümün ikinci başlığı olan **Şekil Özellikleri** içerisinde; eserin nazım şekli ve türünü, vezni ve kafiyeleri hakkında bilgiler verildi. Son bölümde **Menâsik-i Hac’ın Dili ve Üslubu başlığı altında**, eserin yazıldığı XVI. yy. klasik Osmanlı Türkçesi

dönemine ait fonetik ve morfolojik değerlendirmeler, arkaik unsurların tespiti ve açıklamaları yapıldıktan sonra eserin üslup özellikleri incelendi.

Dördüncü Bölüm’de, Metin Kuruluşunda Takip Ettiğimiz Usûl ve Fütûhu’l-Harameyn’in çevirim yazısı, metni ve tıpkıbasımını oluşturdu.

Umulur ki bu tez alanına katkı sağlamış nitelikte olmuş olsun ve bundan da önemlisi Türk edebiyatını, dilini, tarihini, sanatını, kültürünü ve sosyal hayatını daha iyi tanımaya ve yeni nesillere aktarmaya yardımcı olabilsin.

Gayret bizden tevfik yüce Mevlâ’dandır.

Sâkin olan ıayy-ı merâhil ider

ıalib olan ıaıı-ı menâzil ider (1116)

Amîkî

Hüseyin YILMAZ

İstanbul 2019

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	xi
ŞEKİL LİSTESİ.....	xiv
KISALTMALAR	xv
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	9
1. MENÂSİK-İ HAC	9
1.1. TÜRK EDEBİYATINDA MENÂSİK-İ HACLAR	10
1.2. TÜRK EDEBİYATINDA MANZUM MENÂSİK-İ HAC TERCÜMELERİ	11
1.2.1. Bahtî'nin Menâsik-i Hac'ı.....	13
1.2.2. Muhyî-i Gülşenî'nin Menâsik-i Hac'ı (Hedyü'l- Haremeyn)	21
1.2.3. Amîkî'nin Fütûhu'l-Haremeyn Tercümesi.....	32
1.3. FÜTÛHU'L-HARAMEYN ve MÜELLİFİ MUHYÎ-İ LÂRÎ	33
1.4. AMÎKÎ'NİN FÜTÛHU'L-HARAMEYN TERCÜMESİ İLE FÜTÛHU'L-HARAMEYN'İN KARŞILAŞTIRMASI.....	36
İKİNCİ BÖLÜM.....	45
2. FÜTÛHU'L HARAMEYN TERCÜMESİ.....	45
2.1. NÜSHA TAVSİFİ	45
2.1.1. ESERDE YER ALAN KAYITLAR	46
2.2. MÜELLİFİ AMÎKÎ.....	48
2.2.1. Mahlası.....	58
2.2.2. Edebî Kişiliği.....	59

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	78
3. FÜTÛHU'L-HARAMEYN'İN METİN İNCELEMESİ	78
3.1. MUHTEVA ÖZELLİKLERİ	78
3.1.1. Konu, Özet ve Sebeb-i Telif	78
3.1.2. Başlıklar ve Sayfa Numaraları	83
3.1.3. Amîkî'nin Fütûhu'l Harameyn Tercümesi'nin Kaynakları	86
3.1.3.1. Kur'an-ı Kerim'den İktibaslar	87
3.1.3.2. Hadis-i Şeriflerden İktibaslar	91
3.1.3.3. Hanefî Mezhebi Hükümlerinin Esas Alınması.....	99
3.1.3.4. Tasavvufî ve Menkıbevi Kaynaklar	103
3.1.4. Şahıs Kadrosu	106
3.1.4.1. Hz. Muhammed (sallâllâhu 'aleyhi ve sellem) ve Diğer Peygamberler	106
3.1.4.2. Hulefâ-yi Râşidîn, Ehl-i Beyt, On İki İmamlar ve Diğer Sahabe İsimleri.....	107
3.1.4.3. Âlimler, Şeyhler, Şairler ve Öteki Şahıslar	113
3.1.5. Futûhu'l-Harameyn'in Söz Sanatları Yönünden Değerlendirilmesi	114
3.1.5.1. Anlamın İfade Yolları.....	116
3.1.5.1.1. Mecaz-ı Mürsel	116
3.1.5.1.2. İstiare	117
3.1.5.1.3. Teşbih	119
3.1.5.2. Sözü Ses ve Anlam Yönünden Süsleyen Sanatlar.....	121
3.1.5.2.1. Mana ile ilgili Sanatlar	121
3.1.5.2.1.1. Tenâsüb.....	121
3.1.5.2.1.2. Tezat	123
3.1.5.2.1.3. Yineleme (Tekrîr).....	124
3.1.5.2.1.4. Tevriye	125
3.1.5.2.1.5. Mübalağa.....	125
3.1.5.2.1.6. Hüsn-i Ta'lîl.....	127
3.1.5.2.2. Lafız ile İlgili Sanatlar	128
3.1.5.2.2.1. Cinas.....	128
3.1.5.2.2.2. İştikak.....	130

3.1.5.3. Serikât-ı Şi'riyye ile Müşterek Malzemeyi Kullanmaya Dayalı Sanatlar	131
3.1.5.3.1. <i>İktibas</i>	131
3.1.5.3.2. <i>Telmih</i>	131
3.2. ŞEKİL ÖZELLİKLERİ.....	134
3.2.1. Nazım Şekli ve Türü	134
3.2.2. Vezin Özellikleri	136
3.2.3. Kafiye ve Redif.....	143
3.3. MENÂSİK-İ HAC'IN DİLİ VE ÜSLUBU.....	149
3.3.1. Bazı Fonetik Kodlayıcılar ve Morfolojik Özellikler:	151
3.3.2. Arkaik Söz Varlığı	156
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	161
4. FÜTUHU'L HARAMEYN (METİN VE TIPKIBASIM).....	161
4.1. METİN KURULUŞUNDA TAKİP EDİLEN USÛL.....	161
4.1.1. Genel Özellikler	161
4.1.2. Türkçe Bazı Ekler ve Kelimelerin İmlâsı.....	162
4.1.3. Farsça ve Arapça Terkip, Ek ve Kelimelerin İmlâsı	163
4.1.3.1. Farsça Kaideler	163
4.1.3.2. Arapça Kelimelerin Yazılışı ve Diğer Kaideler	165
4.1.4. Vezin İle İlgili Özellikler.....	166
4.1.5. Transkripsiyon Sistemi.....	167
SONUÇ.....	169
KAYNAKÇA.....	172
FÛTÛHU'L-HARAMEYN (METİN).....	185
FÛTÛHU'L-HARAMEYN (TIPKIBASIM)	324

ŞEKİL LİSTESİ

1. Tablo.....s. 19, 20.
2. Tablo.....s. 29, 30, 31.
3. Tablo.....s. 38, 39, 40.

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
ABD	Ana bilim dalı
ASAD	Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi
Bİİ	Büyük İslam İlmihali
bk.	Bakınız
C.	Cilt
çev.	Çeviren
DİA	Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
DTCF	Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
DS	TDK Derleme Sözlüğü
EAT	Eski Anadolu Türkçesi
FH	Fütûhu'l-Harameyn
H	Hicrî
haz.	Yayına hazırlayan

Hz.	Hazreti
İABD	İlahiyat Ana Bilim Dalı
İSAM	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi
İÜ	İstanbul Üniversitesi
Ktp.	Kütüphanesi
M	Miladî
md.	madde
MÜ	Marmara Üniversitesi
nr.	Numara
17.YYT	17. yy. Türkçesi ve Söz Varlığı
ö.	Ölüm tarihi
ÖTS	Ötüken Türkçe Sözlük
s.	Sayfa/sayfalar
SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü
sy.	Sayı
t.y.	Basım tarihi yok
TDED	Türk Dili Edebiyatı Dergisi
TDK	Türk Dil Kurumu
TDS	Türk Dili Sözlüğü
TS	Tarama Sözlüğü
thk.	tahkik
TTK	Türk Tarih Kurumu
t.y.	Basım tarihi yok
Ü	Üniversite
vb.	ve benzeri
vd.	ve diğerleri
y.	Yıl
Yay.	Yayımları

yk.	Yaprak
yy.	Yüzyıl
y.y.	Basım yeri yok

GİRİŞ

“Şiir nakdinin mihengi mesnevidir”

Şeyhî

Menâsik-i hac konusu itibariyle hem edebiyat hem de ilahiyat sahasında ilgi görmüş bir türdür. Manzum menâsik-i haclar üzerine yapılan ilk akademik çalışma 1971 tarihinde Mehmet Aydın’ın İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nde Bahtî’nin Menâsik-i Haccı üzerine yapmış olduğu yüksek lisans tezidir.¹ Aydın’ın bu çalışmasından sonra Menâsik-i Hac sahasında yapılan çalışmalar genellikle ilahiyat menşeli olarak devam etmiştir.²

Menâsik-i haclar, hem manzum hem mensur olarak kaleme alınması yönüyle de öteki edebî türlerden farklı bir yerde durur. Menâsik-i hacların mensur olanları daha çok fikhî muhtevaya sahip olması nedeniyle ilahiyat sahasını ilgilendirmiş eserlerdir. Manzum olanları ise her iki sahanın da ilgi alanına girdiği için daha şanslı sayılırlar. Türk edebiyatında manzum menâsik-i hacları akademik düzeyde ilk ele alan Ahmet Karataş olmuştur.³ Karataş, Bahtî’ye atfedilen Menâsik-i hac eserini incelerken Türk edebiyatındaki manzun menâsik-i haclar ile ilgili de bilgiler verir. 17. yy.da yazılmış

¹ Mehmet Aydın, **Bahtî-Manzûme-i Menâsikü'l-Hac** (basılmamış yüksek lisans tezi 1971), İÜ Edebiyat Fakültesi.

² Bu çalışmalar tarih sırasına göre şunlardır: Ahmet Karataş, **Türk-İslâm Edebiyatında Manzum Menâsik-i Haclar ve Nâîl Mehmed Efendi’nin Menâsik-i Hac**, MÜ, SBE, İABD, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003.

not: Karataş’ın başta Nâîlî’ye atfettiği bu menâsik-i haccın da Bahtî’ye ait olduğu yine Karataş’ın konu ile ilgili daha sonra yazdığı makalesinde de belirtilmiştir. bk. Ahmet Karataş’ın “*Nâîlî Mehmed Efendi’nin Menâsik-i Hac Manzumeleri*” M.Ü. **İlâhiyat Fakültesi Dergisi** 42 (2012/1), 77-94.)

Adnan Elgün, **Kâmil, Hayatı-Eserleri ve Menâsik-i Hacc’ı**, MÜ, SBE, İABD, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005.

Amine Gül, **Abdurrahman Gubârî’nin Hayatı Eserleri ve Menâsik-İ Hac Adlı Eseri (Edisyon Kritik)** MÜ, SBE, İABD, İslâm Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.

³ bk. Ahmet Karataş, a.g.e.

olan Bahtî'nin menâsik-i haccının bir tercüme-telif eser olduğu ve kaynak eserinin Muhyî-i Lârî'nin 16. yy. da yazdığı Fütûhu'l-Harameyn mesnevisi olduğu açıktır.⁴ Bugün ulaşılan yeni eserler ve bilgiler neticesinde Lârî'nin adı geçen mesnevisinin Türk edebiyatında Bahtî'den başka iki tercümesinin daha yapıldığı ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri 16. yy.ın sonlarında Muhyî-i Gülşenî'nin kaleme aldığı yaklaşık 2000 beyitlik tercüme-telif karışımı mesnevisi⁵ diğeri ise 16 veya 17. yy. da yaşadığı tahmin edilen Amîkî'ye ait ve tezimizin de konusu olan 1207 beyitlik tercümesidir. Bu iki eser üzerinde hiçbir çalışma mevcut değildir.

Tezimiz ile hem üzerinde hiç çalışılmayan Amîkî'nin tercümesinin tenkitli neşri yapılmaya çalışılmış⁶ hem de kaynak metni aynı olan bu üç tercüme-telif eserin birbirleriyle ve kaynak metin ile olan ilişkileri; hangi eserin kaynak metne sadık kaldığını hangi eserin “geniş veya “dar” bir tercüme veya tercüme-telif bir eser olma vasfı taşıdığı da ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Amîkî'nin yaptığı Fütûhu'l-Harameyn tercümesinin elimizde tek nüshası olması nedeniyle tenkitli neşri için zaman zaman kaynak eserlere ve bazı yerlerde de (özellikle silik olan başlıklarda) diğer iki tercüme esere başvurulmuştur.

Kaynaklarda Amîkî mahlaslı şairin kimliği hakkında çok az bilgi bulunmaktadır. Tüm bu bilgileri ve ona atfedilen eserlerin tarihlerini değerlendirdiğimizde Amîkî'nin XVI. yy.ın sonları ile XVII. yy.ın başlarında yaşadığı görüşüne ulaşılabilmir.⁷ Onun Fütûhu'l-Harameyn tercümesinde kullandığı dilden hareketle de yaşadığı dönemin aşağı yukarı bu tarihler arasında olduğu tahmin edilebilir.

Amîkî ismi daha çok dinî eserlerde karşımıza çıkmaktadır. Amîkî'nin şiirle ilgisinin ahlakî kaygılardan dolayısıyla öğretici olma gayesinden kaynaklandığı

⁴ Bu konuya ileride ayrıntılı olarak değinileceğinden burada fazla yer verilme gereği duyulmadı.

⁵ Gülşenî'nin Hedyü'l-Harameyn adlı eserine İSAM'ın kütüphanesinde ancak fotokopi olarak erişmek mümkün olabilmektedir.

⁶ Tek nüsha ile tenkitli neşir olamayacağını savunan araştırmacılar olduğu gibi (Salahattin Polat, Metin Tenkidi, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., No: 237., İstanbul, 2015, s. 51) bunun aksini savunan araştırmacılar çoğunluktadır.

⁷ Amîkî'nin hayatı ile ilgili olarak daha geniş değerlendirme ilgili bölüme bırakılmıştır.

söylenbilir. Esasen bu kaygı Klasik Türk edebiyatının zaman zaman asıl kaygısı olmuştur.

Amil Çelebioğlu, *Türk Edebiyatında Manzum Dini Eserler* adlı makalesinin giriş cümlesinde “Klasik Türk edebiyatının, en belirli ve umûmi bir vasfı olarak az veya çok **dinî** bir karakter taşıdığını söylemek mümkündür.”⁸ der. Çelebioğlu manzum dini eserleri ikiye ayırır: Küçük hacimli şiirler ile tahkiye husûsiyeti bulunan -büyük hacimli- manzûmeler.⁹ Çelebioğlu, menâsikü’l-hac mesnevilerini büyük hacimli manzumeler başlığı altında tanıtır. Dinî hatta en ağır fikhî konuları içeren bir eserin neden manzum olarak yazma gereği duyulduğu sorusuna karşılık Çelebioğlu şu cevabı verir: “Bu hususta, teessüs eden bir geleneğin rolü olduğu gibi tâlîmî bir gâye ile yazılan manzum eserlerin daha kolay okunması ve ezberlenebilmesinin tesiri de büyüktür.” Bu öyle bir gelenektir ki Kur’an-ı Kerim sureleri ve hadisler dahi manzum olarak türcüme ve tefsir edilir.¹⁰ Böyleyken klasik Türk edebiyatının en sık kullanılan motiflerinden biri sayılan sevgilinin bulunduğu mekân olarak tasavvur edilen Kâbe’nin ve İslam’ın en önemli şartlarından biri olan hac ibadetinin anlatımı sadece mensur didaktik eserlere bırakılamazdı. Bu sebeplere ki Klasik Türk edebiyatının ilk mesnevilerinin konusu daha ilk yıllarda hac menâsiki olmuştur.

XIII. yy.dan itibaren hac ile ilgili mensur ve manzum birçok müstakil eserin yazıldığını görüyoruz. Özellikle XVI. yy. başından sonra hilafetin ve kutsal beldelerin Osmanlı hâkimiyetine geçmesi ile bu sahadaki eserlerin sayısında önemli bir artış olduğu görülür. İslam âlimleri haccın dinî-fikhî yönünü konu edinen yüzlerce risâle kaleme alırlar.¹¹ Şairler ise haccın duygu yönü ile ilmî yönünü birleştirerek Müslümanlara haccın her safhasını gerek dinî gerek sosyal yönleri ile anlatan ve onları hacca teşvik eden coşkulu eserler vermeye gayret etmişlerdir. Bu gayretin sonucu olarak şairler, başta seyahatname türü olmak üzere; mesnevi, kaside, ilâhi vb. türlerde yüzlerce eser ortaya koyarak bir *hac edebiyatı* geleneği oluşturmuşlardır. Bu gelenek genel olarak “menâzil-i hac ve menâsik-i hac” başlıkları altında kümelenen eserlerden

⁸ Amil Çelebioğlu, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, M.E.B. yay., İstanbul, 1998. s.349

⁹ a.g.e. s.349

¹⁰ a.g.e. 355.

¹¹ Daha geniş bilgi için bk. **DİA**, “Hac” md. Rahmi Yaran.

oluşmaktadır.¹² Birincisi (menâziller), haccın başlangıcından itibaren tüm hac menzillerini, konaklarını ve/veya güzergâhlarını anlatan manzum¹³ veya mensur¹⁴ ya da hem manzum hem mensur örneklerin¹⁵ bulunduğu seyahatname türü eserlerdir.

¹² a.g.e. **DİA**.

Ayrıca hac menzilleri hakkında geniş bilgi için bk. İzzet Sak, Cemal Çetin, *XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Menziller ve Fonksiyonları: Akşehir Menzilleri Örneği*, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi sy. 19, 2004, s. 179-221.

¹³ Manzum menâzil-i haclar: 1. Suat Donuk, "Sulhi'nin Manzum Hac Menâzilnâmesi", **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi** 18, İstanbul 2017, 85-118.

1. Râh-ı Şâmuñ menzilini bu zemân

İstimâ' it kim saña idem beyân

2. Hâciler kim dâ'imâ Şâmdan gele

Menzilinüñ ism ü resmi bu ola

3. Şâmdan evvelki menzil anlara

Tarhana Hânidurur ol cânlara (Sâat: 5)

2. Bahrî, **Üsküdar'dan Şâm'a Kadar Konaklar**, Süleymaniye Ktp., Mihrişah Sultan, no: 322/5.

"Üçüncü menzilümüz oldu Hersek

Sevâb arta ne denlü siz gidersek

İrişdük Konya'ya on yedi günde

İki gün oturak itdük biz anda"

Menderes Coşkun, **Manzum ve Mensur Osmanlı Hac Seyahatnameleri ve Nâbî'nin Tuhfetü'l-Harameyn'i**. T.C. Kültür Bakanlığı Yay. Ank. 2002. s. 16.

3. Fatih Koyuncu, "Cûdî'nin Manzum Hac Seyahatnâmesi", **Journal of Turkish Language and Literature**, v.3. (177-219), 2017.

(Edebî hac seyahatnâmeleri arasında yer alan Cûdî'nin bu eseri, rehber nitelikli manzum bir metindir. s. 186)

Bulınmaz ey gönül Şâm-ı şerîfüñ medh ü encâmı / N'ola şâm olsa anuñ nâmı nazâr kııl mâh-ı tâbâna (51)

Bu şeh'r içre hilâl-âsâ olup neşv ü nemâ-efzâ / İrişdük maṭlab-ı 'alâ-yı cüşân u hurûşâna (52)

¹⁴ Mensur menâzil-i hac eserlerine örnek olarak bk. Serbülent KARADAĞ, **Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş'in "Behcet'ül Menazil" Adlı Eserinin Transkrip ve Tahlili**, Yüksek Lisans Tezi, Hatay, 2011.,

Abdurrahman Hibri'nin (1604-1658) **Menâsik-i Mesâlik'i**. Geniş bilgi için bk., Coşkun, **Manzum ve Mensur Osmanlı Hac Seyahatnameleri ve Nâbî'nin Tuhfetü'l-Harameyn'i**. s. 22-23.,

Kadrî'nin **Menâzilü't-tarîk ilâ beyti'llâhi'l- 'atîk'i** (17. yy.) Geniş bilgi için bk., Coşkun, **Manzum ve Mensur Osmanlı Hac Seyahatnameleri ve Nâbî'nin Tuhfetü'l-Harameyn'i**. s. 24-25-26.,

Mustafa Sanâî, Süleymaniye Ktp., Esat Efendi nr. 2917. (Yazma eser, hem menâzil hem menâsik türünü içeren iki risâleden oluşmaktadır. İlki 23 varak olup 1b sayfası eksiktir. İkincisi 42 varak olup başlık olarak *Haza Kitâb-ı Menâsik-i Hacc* ismini taşır.),

Anonim, Süleymaniye Ktp., Hüsrev Paşa, 267. (Yazma eser 11 varaktan oluşan bir menâzilnâmedir.), Hakkı, *Vasf-ı Menâzil*, (Manzum Menâsik-i Hac) DİB katalog Demirbaş No: 002632-III (Eserin ismi ile içeriği arasında yanlışlık söz konusudur. Risalede mensur ve manzum olmak üzere iki tane menâzil-i hac türü eser mevcuttur. Zaten müellif de eserin menâzil olduğunu -134b üçüncü beyitte- kendisi de şöyle belirtir: "Ḥayr ile eyleye Allâh müyesser itmâm / Didi erbâb-ı ḥured vaşf-I menâzil buna nâm"

¹⁵ Manzum ve mensur menâsikler: Nurhan Ramazanoğlu Özcan, **Seyyid İbrahim Hanîf'in (ö. 1802) Hayatı, Eserleri ve Hâsil-ı Hacc-ı Şerîf Li-Menâzi'l-Harameyn Adlı Eserin İncelenmesi**, Yüksek Lisans Tezi, Ank. 2011., Nâbî'nin Tuhfetü'l-Harameyn'i. Eser üzerinde iki akademik çalışma yapılmış. Birincisi, M.Muhsin Kalkışım, **Nâbî'nin Tuhfetü'l-Harameyn'i Dil İncelemesi Transkripsiyonlu Metin ve İndeks**, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1988. İkinci, Coşkun, **Manzum ve Mensur Osmanlı Hac Seyahatnameleri ve Nâbî'nin Tuhfetü'l-Harameyn'i**.

İkincisi ise (menâsikler) daha çok haccın edasına (farz, vacip, sünnet, müstehab vb. tüm dinî hüküm ve kaideleri içeren) yönelik bilgileri anlatan manzum¹⁶ veya mensur¹⁷ örneklerin bulunduğu genellikle mesnevi ve seyahatname türü eserlerden oluşur. Esasen bu genel isimlendirme (başlık) her isimlendirme gayretlerinde olduğu gibi bir takım problemleri ve kısıtlamaları da içinde taşır. Çünkü bazı menâzil ağırlıklı eserlerde hac menâsikine yer verildiği görülür.¹⁸ Buna örnek olarak Kâmil'in Menâsik-i Hac'ı verebilir. Buna karşılık Gubârî, Şemseddin Sivasî, Bahtî ve Amîkî'nin eserleri sadece menâsik tarzı eserlerdir.¹⁹

¹⁶ Manzum menâsik-i haclar: Amine Gül, **Abdurrahman Gubârî'nin Hayatı Eserleri ve Menâsik-i Hac Adlı Eseri (Edisyon Kritik)** Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.,

Mehmet Aydın, **Bahtî-Manzûme-i Menâsikü'l-Hac** (basılmamış lisans tezi 1971), İÜ Edb.F.

Ahmet Karataş, **Türk-İslâm Edebiyatında Manzum Menâsik-i Haclar ve Nâli Mehmed Efendi'nin Menâsik-i Hac Adlı Eseri,**

Adnan Elgün, **Kâmil, Hayatı-Eserleri ve Menâsik-i Hacc'ı**, MÜ, SBE, İABD, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005.,

Bekir Sıdkı, **Menâsik-i Hacc**, Kostantiniye, (İstanbul), Matbaa-i Ebüzziya, H. 1329./ M. 1910.,

Seyyidî, **Hâzâ en-Nazm-ı Menâsik-i Seyyidî**, DİB Katalog Demirbaş: 001815-I.

¹⁷ Mensur menâsik-i haclar: Dilara Pınar Arıç, **Sünbülî Sinân'ın Menâsik-i Hacc'ı (Giriş-İnceleme-Tenkitledi Metin sözlük-Tıpkıbasım)**, Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2015.,

Tarık Çelik, **Yusuf Sinâneddin Bin Yakub'un Menâsik-i Hac İsimli Eseri (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)**, Yüksek Lisans Tezi, Karabük, 2016.,

Bilgehan Ayata, **Diyarbakırlı Molla Mustafa'nın Menâsik-i Hacc Adlı Eseri Üzerine Bir Dil İncelemesi**, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2013.,

Yûsuf Sinâneddin Efendi (Şeyhü'l-Harem)'in (ö. 989/1581), **Muhtasar Menâsik-i Hac**, DİB Katalog Demirbaş No: 002632-II.,

Şeyh Yûsuf Sinâneddin b. Ya'kûb Efendi, **Menâsik-i Hac**, DİB Katalog: 002560.,

Şeyh Yûsuf Sinâneddin b. Ya'kûb Efendi, **Menâsik-i Hac**, DİB Katalog : 002632-I.,

Sinâneddin Yûsuf b. Hüsameddin b. İlyas el-Amâsî, **Menâsik-i Hac**, DİB Katalog: 004774-I.,

Sinâneddin Yûsuf b. Hüsameddin b. İlyas el-Amâsî, **Menâsik-i Hac**, DİB Katalog: 001025-I.,

Şeyh Yûsuf Sinâneddin b. Ya'kûb Efendi, **Menâsik-i Hac**, DİB Katalog : 002554-V.,

Silistrelî Gâzî-zâde es-Seyyid Mustafa, **Menâsik-i Hac**, DİB Katalog : 002234-II.,

Ayrıca DİB katalog kayıtlarında dört tane anonim Menâsik-i Hac kayıtlıdır. (Demirbaş numaraları: 002234-I, 004774-II, 002754-IV, 003551-I).

¹⁸ bk. örnekler için: Elgün, **Kâmil, Hayatı-Eserleri ve Menâsik-i Hacc'ı**, s.19.

"Menâzillerin ve kutsal toprakların tanıtımından sonra 809-944 beyitleri arası menâsik-i haccdan muhtasar olarak bahsetmektedir. Hac kurallarıyla birlikte Kâbe'den Makâm-ı İbrahim, Arafat dağı, Safâ ve Merve'den bahseder..."

¹⁹ Hac ile ilgili eserlerin tasnifini bilebildiğimiz kadarıyla ilk defa yapan Menderes Coşkun olmuştur. Onun, **Manzum ve Mensur Osmanlı Hac Seyahatnameleri ve Nâbî'nin Tuhfetü'l-Haremeyn'i** adlı kitabındaki tasnifi -bize göre güncellenmesi gerekir- bugüne kadar yapılmış en kapsamlı tasnif gibi görünüyor. Ancak her tasnif ve isimlendirmenin kusurlarından da varestesiz olmayan bu tasnifin ve değerlendirmelerin yeniden ele alınıp eksik ve hatalı yanlarının gözden geçirilmesi gerekiyor. Coşkun, Osmanlı hac eserlerini içeriklerine ve yazılış gayelerine göre dört grupta toplar: (I) Hac el kitapları, (II) Rehber nitelikli hac seyahatnameleri, (III) Hatıra ve rapor nitelikli hac seyahatnameleri, (IV) Edebî hac seyahatnameleri. (s.6)

Burada özellikle Coşkun'un, IV. maddesinde verdiği "edebî hac seyahatnameleri" ile ilgili tasnifini bu başlık altında verdiği üç örneği benzerlerinden ayıran özelliklerin ne olduğu konusunda ilmî bir nedene dayandırmadığını daha çok kendi şahsi beğenisine göre "edebî" veya "edebî olmayan" diye yorumladığını görüyoruz. Coşkun'un bu başlık altında aldığı o üç eser ve isimleri şöyledir:

Türk edebiyatında mensur olarak hac konusunu işleyen iki önemli eser vardır. Bunlardan ilki Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde dokuzuncu cildinde yaklaşık kırk sayfa yer ayırdığı bölümdür.²⁰ Evliya Çelebi, tüm hac menzil ve konaklarını (Medine kısmı hariç, çünkü tehlike nedeniyle Medine'de fazla durulmaz.)²¹ ayrıntılı anlatırken hac farızasının nasıl yapılması gerektiğini de eksiksiz olarak anlatır. Evliya Çelebi, öteki menâzil-i hac türü eserler gibi sadece hacılar için bir rehber yazma gayesi ile yazmamıştır. O, eserinin öteki bölümlerinde olduğu gibi bu bölümde de okuyucuyu çok yönlü bilgilendirme gayesini taşır.²²

İkinci eser ise Nâbî'nin (ö. 1712) Tuhfetü'l-Harameyn'idir.²³ Nâbî'nin eseri Evliya Çelebi'nin eserinden daha sanatkârane bir üslup taşır. Bunu eserin yaklaşık üçte birinin nazım ile yazılmış olmasına bağlamak mümkündür. Bunun yanı sıra eserin nesri de Evliya'nın nesrine göre daha süslü ve ağırdır.

Nâbî'nin Tuhfetü'l-Harameyn ile Lârî'nin Fütûhu'l-Harameyn arasında metinler arasılık diyebileceğimiz birçok benzerlikler görülebilir. Nâbî eserinde bu meşhur menâsik-i hactan yaklaşık 35 beyte yer verir.²⁴ Ancak bu özellikler Tuhfetü'l-Harameyn'i bir menâsik veya menâzil eseri başlığı altında değerlendirilmesini gerektirmez. Nâbî'nin eserinin çok yönlü oluşu nedeniyle onu hac edebiyatı içerisinde sadece bir başlık altında incelemek doğru bir

1. Ahmed Fakîh'in Kitâbü Evsâfi Mesâcid'ş-Şerife

2. Fevrî'nin Risâlesi [Risâle-i Mekkiyye]

3. Nâbî'nin Tuhfetü'l-Harameyn

Mesela 2. sırada verdiği Fevrî'nin (mensur ve manzum karışık) eseri edebî iken neden Bahtî'nin, Sulhi'nin veya Gubârî'nin manzum olan eserleri bu sınıfa dahil edilmez de kendisinin tabiriyle sadece "edebî kimlik taşırlar (s.42)" bunu anlamak mümkün değildir.

²⁰ Evliya Çelebi, Tam Metin Seyahatnâme, haz. Mümin Çevik, Üçdal Neşriyat, Tasvis Matbaası, İstanbul, 1985. C.9., s. 154-194.

²¹ Çelebi, s. 193.

²² Geniş bilgi için bk., Coşkun, **Manzum ve Mensur Osmanlı Hac Seyahatnameleri ve Nâbî'nin Tuhfetü'l-Harameyn'i**, s.40.

²³ Nâbî, Tuhfetü'l-Harameyn, (haz.,Mahmut Karataş, ed. Ali Sözer), Mostar Yay., İstanbul 2013.

²⁴ İki eserin karşılaştırması için bk. Coşkun, a.g.e., s.159, 160, 162, 255, 257, 258, 264, 271, 272, 311, 312, 314, 315, 316, 321, 323, 329.

Örnek: Ka'be binâ geşt ki rûy-ı niyâz

Sûy-ı vey ârend be-vakt-i namâz

Secdegeh ân bâşed ü mescûd Hâkķ

Ma'bede ân bâşed ü ma'bûd Hâkķ (Millet Ktp. 478. vr. 7b)

yaklaşım olmayacaktır. Eser, roman tadında bir seyahatname, bir hatırat, bir menâkıb olup hem hac menâsikini hem de menâzilini bir arada veren katagoriye dâhil edilebilir.

Görüldüğü gibi Amîkî'nin Fütûhu'l-Harameyn tercümesi, hac edebiyatı geleneğinin önemli eserleriyle kesişen ve klasik Türk edebiyatının tercüme-telif eserleri sahasında kendisinden bahsedilmeden geçilemeyecek bir eserdir.

Hac edebiyatı denilebilecek olan bu sahadaki ürünlere günümüz araştırmacıları her geçen gün yenilerini de eklemektedir.²⁵ Buna rağmen hâlâ kütüphanelerimizde çeviri yazımı yapılmayan onlarca yazma da incelenmeyi beklemektedir.²⁶ Bunların içerisinden hac ile ilgili eserlerin tespiti yapılarak neşredilmesi, hem menâsik türünün hem de Türk edebiyatının gelişmesine katkı sağlayacak işlerdir.

Metin neşri, edebiyat sahasının en önde gelen ve en mühim işleri arasında olagelmıştır. Bu gerçeği M. Fatih Köksal şöyle dile getirir:

“Edebiyatımızın keşfedilmemiş bütün değerlerini arayıp bulmak, neşretmek ilmî ve millî bir vecibedir. Özellikle risale mecmuaları arasına gizlenmiş mevlidler, kırk hadisler, mi'racyeler, mu'cizatlar, türlü mesneviler hatta divançe ve divanlar vs. araştırmacıların ilgi ve himmetine muhtaçtır....”,
“ ‘Artık metin neşrine gerek yok’ iddiasında bulunanlar, bütün bunları edebiyat tarihimizin dışına itmiş, dahası, Türk edebiyatı tarihinin hakkıyla yazılmasına da ket vurmuş olmuyorlar mı?²⁷

²⁵ Yeni örnek için bk, Karataş, “Nâlî Mehmed Efendi'nin Menâsik-i Hac Manzumeleri”, **M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi** 42 (2012/1), 77-94.

1. *İlâhî kıl derûnumdan müberrâ mâlîhulyâyı*
Çıkar âyîne-i dilden hayâl-i şekl-i sîvâyı

Ayrıca bk. Suat Donuk, “*Servet Mahlaşlı Bir Şaire Mâl Edilen Manzum Hac Seyâhatnâmesi*”, **SUTAD**, Bahar 2017; (41): 13-38 E-ISSN: 2458-9071.

1. *Hudâyâ Hayy u Kayyüm [u] Vaḥîd'sün*
Ḳadîm ü Ḳâdir [ü] ferd [ü] Şamed'sün

²⁶ Buna örnek olarak da yukarıda bahsettiğimiz, Seyyidî'nin, **Hâzâ en-Nazm-ı Menâsik-i Seyyîdî**, (DİB Katalog Demirbaş: 001815-I) eseri verilebilir.

²⁷ Fatih Köksal, **Eski Türk Edebiyatında Tenkit ve Teori**, Kesit Yay., İstanbul, 2017. s.19

Bu araştırma da bu “ilmî ve millî vecibe”den neşet etmiştir. Tezimiz, manzum menâsik-i hac sahasına katkı sağlamanın yanı sıra hakkında ok az bilgiye sahip olunan Amîkî ile ilgili olarak da nemli bilgiler ve tespitler ihtiva eder.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MENÂSİK-İ HAC

Menâsik-i Hac terkininin ilk kelimesi olan *Menâsik*, kökü Arapç “*nüsk*” kelimesinden türetilen fikhî bir ıstılahtır. *Nüsk*; ibadet ve su ile yuyup arıtma; ibadet, kulluk manalarını, *nâsik* ise abid, ibadet eden veya mastarı *nüsk*, “ibadet etti, eder” manalarını ihtiva eder.²⁸ Kelime kök olarak ve müştaklarıyla birlikte Kur’an-ı Kerim’de de çeşitli ayetlerde geçer.²⁹ Menâsik; mensek / mensik kelimelerinin cem’idir. *Mensek / mensik* ise; ibadet edecek yer, kurban hayvanı kesilen yer veya bazen de kesilen hayvana *mensek* denir.³⁰ Menâsik-i Hac terkibi ise önceleri fikhî daha sonraları ise edebiyatta mesnevi nazım şekliyle yazılan bir türün adı olarak kullanılır.

Terkibin ikinci kelimesi olan *hac*, Arapçada “ziyaret etmek ve kastetmek” anlamına gelir. Hac; “*fıkıh terimi olarak imkânı olan her müslümanın belirlenmiş zaman içinde Kâbe’yi, Arafat, Müzdelife ve Mina’yi ziyaret etmek ve belli bazı dinî görevleri yerine getirmek suretiyle yaptığı ibadeti ifade eder. Bu ibadeti yerine getirenlere Arapça’da hâc (çoğulu huccâc), Türkçe’de hacı denir.*”³¹ Hac ibadeti ile ilgili tefsir kitapları ayrıntılı bilgiler verse de haccın uygulama kısmı Hz. Peygamber’in uygulamaları ve hadislerine uygun şekilde gelişir. Bunlar hadis mecmualarında; “Kitâbü’l-Hac” veya “Kitâbü’l-Menâsik” ya da “el-‘Umre”, “el-Muḥşar”, “Cezâ’ü’ş-şayd” gibi başlıklar altında toplanır.³²

Menâsik kelimesi ıstılah olarak sözlükte "hacda belli bir usûl ve sıraya göre yapılması gereken ihram, tavaf, vakfe, sa’y vb. ibâdetlerin tamâmı" anlamına gelmektedir. Menâsik-I Hac ise bu tanımda işaret edilen konuları işleyen, manzum ve mensur şekilde

²⁸ Ahterî-yi Kebir

²⁹ Bk. Kur’an-ı Kerim. (İncelememizde Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an-ı Kerim’ini kullandık) Bakara Suresi 196. (نَسِک) *Kurban kesme* manasında.

Enam Suresi 162. (نَسِک) (*Namaz dışındaki*) *bütün İbadetler* manasında.

Hac Suresi 34. (مَنْسِكًا) *Kurban kesme* manasında.

Hac Suresi 67. (مَنْسِكًا) *İbadet* manasında.

³⁰ Ahterî-yi Kebir

³¹ **DiA** “hac” md. Rahmi Yaran.

³² **DiA**, “hac” md. Rahmi Yaran.

yazılan eserlere verilen bir tür adı olmuştur. Bu türde İslam tarihi boyunca Arapça, Farsça ve Türkçe olarak onlarca eser telif edilmiştir.

1.1. TÜRK EDEBİYATINDA MENÂSİK-İ HACLAR

Menâsik-i Hac terkihi hem fikhî sahada eserlere³³ hem de edebiyatta mesnevi nazım şekliyle yazılan bir türe ad olur. Fikhî sahadaki mensur menâsik-i hac eserleri ile edebî sahadaki manzum menâsik-i hac eserleri arasında ilmî olarak bir fark bulunmaz. Aralarındaki tek fark, edebiyatın dolayısıyla manzumin kendine has ifade şekilleriyle coşkulu anlatımındadır. Bu sahada, Sümbülî Sinân (ö. 1581),³⁴ Gubârî (ö. 1566),³⁵ Şemseddin Sivasî (ö.1597)³⁶, Muhyî-i Gülşenî (ö. 1605), Amîkî (ö. ?), Bahtî (17.yy ?),³⁷ Kâmil (ö. 1894)³⁸ ve Bekir Sıdkı³⁹ gibi hem ilmî hem de edebî yönü olan âlimler eserler verdiği gibi Diyarbakırlı Molla Mustafa (ö. ?),⁴⁰ Yunus Vehbî (ö. 1913)⁴¹ gibi edebî yönü bulunmayan âlimler de eserler vermişlerdir.⁴²

³³“Bunlar arasında, klasik dönem fakihlerinden İzzeddin İbn Abdüsselâm’ın *Kitâbü’l-Muhtaşar fî menâsiki’l-hac* (Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 1800), Nevevî’nin *el-İzâh fî menâsiki’l-hac* (Kahire 1282; Mekke 1316; Beyrut 1994) ve *Kitâbü’l-İcâz fî’l-menâsik*(nşr. Hüseyin İsmâil, Beyrut 1989), Takıyyüddin İbn Teymiyye’nin *Menâsiku’l-hac* (*Mecmû’atü’r-resâ’ili’l-kübrâ* içinde, Kahire 1323), İbn Kayyim el-Cevziyye’nin *Menâsiku’l-hac ve’l-’umre* (nşr. M. Hüseyin Affi, Riyad 1400/1980), İzzeddin İbn Cemâa’nın *Hidâyetü’s-sâlik ilâ mezâhibi’l-erba’a fî’l-menâsik* (nşr. Nüreddin İtr, I-III, Beyrut 1994), Burhâneddin İbn Ferhûn’un *İrşâdü’s-sâlik ilâ ef’âli’l-menâsik* (nşr. Muhammed Ebü’l-Ecfân, I-II, Kartac 1989) adlı eserleri sayılabilir.” **DİA**, Rahmi Yaran.

³⁴ Dilara Pınar Arıç, **Sümbülî Sinân’ın Menâsik-İ Hac’ı**, Yüksek Lisans tezi, 2015.

³⁵ Âmine Gül, **Abdurrahman Gubârî’nin Hayatı Eserleri Ve Menâsik-İ Hac Adlı Eseri (Edisyon Kritik)**, Yüksek Lisans tezi, 2006.

³⁶ Fatih Ramazan Süer, **Umdetü’l-hüccâc Şemseddin Sivasî**, Sivas Belediyesi Yay., Sivas, 2017. (756 beyit)

Eserin nüshaları: 1. Süleymaniye Ktp, H.Şemsi F. Günören blm. nr. 2’deki mecmua içerisinde. 2. Mısır Millî Kütüphanesi.

³⁷ Bursalı Mehmet Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, c.2, s.98.

³⁸ Adnan Elgün, **Kâmil, Hayatı-Eserleri ve Menâsik-i Hac’ı**, Yüksek Lisans tezi, 2005.

³⁹ Bekir Sıdkı, *Menâsik-i Hac* (1911).

⁴⁰ Bilgehan AYATA, **Diyarbakırlı Molla Mustafa’nın Menâsik-İ Hac Adlı Eseri Üzerine Bir Dil İncelemesi**, Yüksek Lisans tezi, 2013.

⁴¹ Bk. **DİA**, Yunus Vehbî, *Dürerü’l-hikem fî esrâri menâsiki’l-hac li’l-Beyti’l-harem*.

⁴² Fikhî eserlere, Abdullah Eyyûbî (ö. 1896)’nin, *Hediyetü’l-Huccâc Fi’l-Menâsik*’ni, Eyyûb Sabrî Paşa (ö. 1896)’nın *Hac farızasını anlattığı*, *Tekmiletü’l-Menâsik*’ini, Ahmed Ziyaeddin Gümüşhânevî (ö. 1893)’nin *Menâsiku’l-Hacc*’ını (Ahmed Ziyaeddin Gümüş Hanevî’nin *Menâsiku’l-Hac İsimli Eserinin İslam Hukuku Açısından İncelenmesi / haz. Şahin Ayaz. İSAM devam eden tezler katalogu.*), Gazzizâde Şeyh Abdüllatif Efendi (ö. 1832)’nin *Menâsiku’l-hacc*’ını ve Mustafa Sanâî’nin *Haza Kitâb-ı Menâsik-i Hac*’ını da ekleyebiliriz.

Türk Edebiyatında Menâsik-i Haclar giriş bölümünde ele alınmış ve eserler hakkında bilgi verilmiş idi. Bunlara, menâsik-i hacların Anadolu sahasındaki ilk örneği sayılan, XIII. yy.da Ahmet Fakîh'in yazdığı, *Evsâf-ı Mesâcid-i Şerif* adlı eseri de eklenebilir.⁴³

Manzum menâsik-i haclar gerek telif olsun gerek tercüme olsun hemen hepsi mesnevi nazım şekliyle yazılmışlardır. Mesneviler şekil olarak tahkiyeye geniş imkânlar sağladığı için eski Türk edebiyatının bir çeşit hikâye veya romanları olarak adlandırılmışlardır.⁴⁴ Mesnevilerin öne çıkan en önemli özelliği olan “va’z u nasihat” yönü⁴⁵ ile didaktik tarzı menâsik-i hacların yazım amaçlarına uygun düşer. Mesneviler, gerek beyit sayısı bakımından hiçbir kısıtlayıcı kurala bağlı olmaması ve gerekse beyitler arasında kafiye bağlantısı bulunmaması sebebiyle (şairlerin işledikleri konuyu istedikleri kadar genişletebilmelerine imkân sağladığı için) menâsik türü içinde de en çok tercih edilen bir nazım şekli olmuştur.

1.2. TÜRK EDEBIYATINDA MANZUM MENÂSİK-İ HAC TERCÜMELERİ

Fıkîhî (dinî) sahadaki menâsik-i hac eserleri edebî sahadaki menâsiklere kaynaklık etmişlerdir.⁴⁶ Tamamen dinî bir konunun manzum olarak ele alınıp eserler yazılmasının sebeplerini Amil Çelebioğlu beş madde ile özetler:

- “ 1. Nâzımın şâir oluşu veya bu sahada eser verme arzusu,
2. Türcüme eserlerde aslının da manzum oluşu,
3. Tâlîmi konularda manzum yazma geleneğinin mevcûdiyeti,

⁴³ Amil Çelebioğlu, *Türk Edebiyatı'nda Mesnevi*, Kitabevi Yay., İstanbul, 1999. s. 34
Ayrıca esasen bu eserin tam olarak Menâsik-i Hac olmayıp bir hac seyahatnamesi olduğu hakkında bk. Hasibe Mazioğlu, *Ahmed Fakîh Kitabı Evsâfı Mesâcidi's-Şerife*, TTK, Ankara, 1974. Ayrıca bk. Menderes Coşkun, *Manzum ve Mensur Osmanlı Hac Seyahatnameleri ve Nâbî'nin Tuhfetü'l-Harameyn'i*. T.C. Kültür Bakanlığı Yay. Ank. 2002. S. 42.

⁴⁴ Amil Çelebioğlu, *Türk Edebiyatı'nda Mesnevi* s. 23.

⁴⁵ Amil Çelebioğlu, a.g.e., s. 27

⁴⁶Somut bir örneğine Muhyî-i Gülşenî'nin Hedyü'l-Harameyn tercümesinde rastlıyoruz. Gülşenî eserinde yararlandığı kaynak eserleri ve müelliflerini bir beyitte şöyle zikreder: *Sadr-ı Şeri'a vü Hidâye durur / Kenz-i Şurûh'ı ve Fetâva-yı diger (26b)*

4. Nazîre yazma geleneği,

5. Kolay okuma ve ezberleme.”⁴⁷

Bunlar ve benzeri sebepler ile birçok dinî eserin hatta Kur’an’ın surelerinin dahi tercüme ve tefsirlerinin manzum olarak yazıldığı görülüyor.⁴⁸

Türk edebiyatında manzum menâsik-i hac eserlerini incelediğimiz zaman - bugüne kadar ulaşabildiklerimize göre- dört eserin telif olduğunu (Gubârî’nin⁴⁹ (ö. 1566) Menâsik-i Hac’ı, Şemseddin Sivasî’nin (ö.1597) Umdetü’l-Hüccâc’ı⁵⁰, Seyyidî’nin (ö.?) Menâsiki⁵¹ ve Bekir Sıdkı’nın Menâsik-i Hac’ı⁵²) bunların dışındaki üç eserin de Muhy-i Lârî’nin Fütûhu’l-Harameyn’den tercüme veya tercüme-telif birer eser olduğu görülmektedir.

Bu “tercüme-telif” eserlerden birisi bizim incelediğimiz Amîkî’nin tercümesidir. Diğeri Muhyî-i Gülşeni’nin “Hüde’l-Harameyn”⁵³ veya asıl ismiyle

⁴⁷ Amil Çelebioğlu, **Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları**, s.349.

⁴⁸ Daha geniş bilgi için bk. Ahmet AYDIN, “Manzum Fıkıh Metinleri – I”, **Usûl İslam Araştırmaları**, Sayı: 26, Temmuz-Aralık 2016, ISSN 1305-2632, s. 137 – 170.

“Manzum hâle getirilen metinlerin başında fıkıh muhtasarları gelmektedir. Genelde şâirlik yönleri ile öne çıkan manzum fıkıh eseri kaleme alan müellifler dil ve üslup olarak anlaşılması kolay, delillere yer vermeyen ve bir öğrencinin bilmesi gerektiği derecede mezhebi kuşatıcı olan metinleri seçerek manzum hale getirmeye çalışmışlardır.” s.166.

Ayrıca bk, Amil Çelebioğlu, **Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları** s.349-355

⁴⁹ Amine Gül, **Abdurrahman Gubârî’nin Hayatı Eserleri Ve Menâsik-i Hac Adlı Eseri (Edisyon Kritik)** Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006. (700 beyit)

Eserin nüshaları: 1. Millet Ktp., Ali Emîri Manzum, nr. 820., 2. Millet Ktp., Ali Emîri Manzum, nr. 819., 3. Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 2411/2., 4. Millet Ktp., Ali Emîri Manzum, nr. 820.

⁵⁰ Fatih Ramazan Süer, **Umdetü’l-hüccâc Şemseddin Sivasî**, Sivas Belediyesi Yay., Sivas, 2017. (756 beyit)

Eserin nüshaları: 1. Süleymaniye Ktp, H.Şemsi F. Günören blm. nr. 2’deki mecmua içerisinde. 2. Mısır Millî Kütüphanesi.

⁵¹ Seyyidî, **Hâzâ en-Nazm-ı Menâsik-i Seyyîdî**, (h.1123 / m. 1710, Eser manzum olup harekelidir. 35 varak olan eserin 27 varakı menâsike 8 varakı ise Na’t, Çehar-ı Yâr, İmam-ı Azam, Ravzâ-yı Mutahhara ve Mekke’yi vasfına ayrılır. Son beyitte müllif ismini söyler ve eseri yazdığı tarihi belirtir. (H. 1123) “Okuyanuñ fasîh olsun lisâni / **Hâlî**’in rûhına seb’ü’l-meşâni”

⁵² Bekir Sıdkı’nın Menâsik-i Hacc’ı 1911 yılında yazılmış olup Menâsik kısmı 30 beyitlik bir eserdir. Eser sadece haccın Hanefi mezhebine göre olan farzlarını (bir şart ve iki rûknunu) ele alır. Bu yönüyle ötekilere göre eksik bir menâsik-i hactır denilebilir. Bundan başka eseri ötekilerden farklı kılan bir ifadeyi de eserin müellifi kendi eseri için ilk sayfada kullanır: “Zamanımıza ve meşrûtiyetimize muvâfik ba’z-ı mesâ’il ile bu gibi muhabbet-i kalbiyeye sebep ekser manzûmen yazılan şeylerin te’siri (51) sahifedeki tafsilat mucibince menâsik-i haccın manzûmen yazılmasına şuru’ olundu.”

Bekir Sıdkı’nın Menâsik-i Hacc’ı hakkında daha geniş bilgi için bk. Karataş, **Türk-İslâm Edebiyatında Manzum Menâsik-i Haclar ve Nâfi Mehmed Efendi’nin Menâsik-i Hacc Adlı Eseri**, s. 12.

⁵³ Daha geniş ilgi için bk. Bk. **DİA Muhyî-i Gülşeni**” md.

Ayrıca bk. **DİA**, “*Muhyî-i Gülşeni*” md.

“Hedyü’l-Haremeyn (Tercüme-i Fütûhu’l-Haremeyn)”⁵⁴ öteki ise Bahtî’nin “Menâsik-i Hac”ıdır.⁵⁵ Üzerinde ilk çalışılan manzum tercüme menâsik-i hac olması nedeniyle Bahtî’nin tercüme-telif eserinden başlayarak bu eserler hakkında bir değerlendirme yaparak üç eserin; benzerlikleri ve farklılıkları ve kaynak eser ile olan tercüme ilişkileri değerlendirildi.

1.2.1. Bahtî’nin Menâsik-i Hac’ı

Bahtî’ye atfedilen Menâsik-i Hac üzerine iki yüksek lisans tezi yapılmıştır.⁵⁶ Eser önceleri bazı araştırmacılara göre Nâilî Mehmed Efendi’ye atfedilmiş ancak bunun yanlış olduğu eserin Nâilî’ye ait olmadığı, Bahtî’ye ait olma ihtimalinin daha güçlü bir ihtimal olduğu görüşü ileri sürülmüştür.⁵⁷

Bahtî ile ve eseri Menâsik-i Hac’ı ile ilgili tartışmalı da olsa bazı bilgilere Menderes Coşkun’un mezkûr eserinde rastlamak mümkündür.⁵⁸

Bahtî’ye atfedilen Menâsik-i Hac’ın kütüphanelerimizde 7 nüshası tespit edilmiştir.⁵⁹ Yazmanın 38b sayfası 745. (Karataş’ın tezinde 752) beytinde **Bahtî** mahlasının yer alması eserin sahibinin Bahtî olduğu yönündeki iddiaları kuvvetlendirmektedir.⁶⁰ Kaynaklarda Bahtî mahlaslı dört tane şair olduğu

⁵⁴ Mısır Hidiviyye Küt. Nr. 7128; İSAM ktp, nr. 8906 (Fotokopi nüshadır).

⁵⁵ Eser, Süleymaniye Ktb., Âşir Ef. No: 123’te kayıtlıdır.

⁵⁶ Yüksek lisans tezlerinin ilki; Mehmet Aydın, **Bahtî-Manzûme-i Menâsikü’l-Hac** (basılmamış lisans tezi 1971), İÜ Edebiyat Fakültesi.

İkinci tez ise tezin ismini sonradan değiştirmek isteyen “fakat yönetmelik gereği tez ismini değiştirilmesine izin verilmeyen” Ahmet Karataş’a ait olan **Türk-İslâm Edebiyatında Manzum Menâsik-i Haclar ve Nâilî Mehmed Efendi’nin Menâsik-i Hac Adlı Eseri** isimli yüksek lisans tezidir.

⁵⁷ Bu görüşlerder birisi de eseri başta Nâilî Mehmed Efendi’ye atfeden Ahmet Karataş’a aittir. Karataş, daha sonra bu iddiasından vazgeçerek eserin Bahtî’ye ait olması gerektiği üzerinde durmuştur. Konu ile ilgili olarak bk. Ahmet Karataş, “*Nâilî Mehmed Efendi’nin Menâsik-i Hac Manzumeleri*” **M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi** 42 (2012/1), s. 77-94.

⁵⁸ Coşkun’un a.g.e.de Bahtî’nin eserinin kaynak metnin müellifi hakkındaki “Câmî veya Muhyî’nin Fütûhu’l-Haremeyn’i” gibi veya “Bahtî, Fütûhu’l-Haremeyn’den faydalandığını gizlemez ve eserinin sonunda Câmî’yi yad eder.” gibi kaynak eserin müllifinin Câmî olabileceği yönündeki değerlendirmesinin yanlış olduğunu Karataş adı geçen yüksek lisans tezinde detaylı bir şekilde açıklar.(bk. S. 38-39 ve 75-76-77).

⁵⁹ Bu nüshaların tavsifi ile ilgili geniş bilgi için bk. Ahmet Karataş, a.g. e., s. 60.

⁶⁰ Bizim baktığımız nüsha, Süleymaniye Kütüphanesi, Âşir Efendi, no: 123’t kayıtlı olup eser kütüphane fişlerinde Bahtî (Moralı) şeklinde yer almıştır.

Geldi ilâhî kapuña bu ‘alîl
Bahtî-i nâ-şâd u fakir ü zelîl

görülmektedir.⁶¹ Bunlardan Menâsik-i Hac'ın sahibi olabilecek Bahtî ile ilgili bilgilere sadece Bursalı Mehmed Tahir'in *Osmanlı Müellifleri* adlı kitabında rastlayabiliyoruz. Mezkûr kitapta çok kısa olarak Bahtî'den şöyle bahsedilir:

“ Değerli şairlerden, üç lisanda nesir ve nazım yazmağa muktedir bir zât olup Mora'daki İzdin kasabasındandır. [Münşeât mecmûası]yla [Mürettep divan] ve 989 tarihinde nazmettiği 150 beyitli Farsça yazılmış “Tuhfetü'l-efkâr der-cevâb-ı deryâ-yi ebrâr” isminde bir manzumesi vardır ki matlâ'ı şudur.” Der ve Farsça iki beyit örneği verdikten sonra ekler: “Vefat tarihi ile kabri bulunamadı. Yıldız Kütüphanesinde Türkçe bir manzumesi mevcuttur.”⁶²

Burada verilen (h. 989/M. 1581) tarih ile Bahtî'nin 16. yy. şairlerinden olduğu anlaşılmaktadır.

Bahtî'nin Menâsik-i Hac'ı tercüme-telif bir eserdir denilebilir.⁶³ Eserin kaynak metni de Amîkî ile Muhyî-i Gülşenî'nin tercümelerinin kaynak metni ile aynıdır. Ahmet Karataş mezkûr tezinde, Bahtî'nin Menâsik'i ile kaynak metni (Lâri'nin Fütûhu'l-Harameyn) karşılaştırırken hem doğru tespitlerde bulunur hem de kendi tespitleriyle çelişen cümleler kurar.

*“Her iki eserin bölüm başlıklarına ve sıralamaya baktığımızda birtakım farklılıklarla birlikte birbirlerine benzediklerini görürüz. İfade tarzı, üslup, kullanılan terkipler, his ve düşüncüler **Fütûhu'l-Harameyn**'e çok yakın olsa da **Menâsik-i Hac**, Fütûhu'l-Harameyn'in birebir tercümesi değildir. Eserini oluştururken kendi duygu ve düşüncelerini serbestçe dile getirmekten çekinmeyen şairimiz **Fütûh'l-Harameyn**'deki bazı bölümlerden istifade etmezken bazı bölümleri ise neredeyse olduğu gibi Türkçeye çevirmiştir. Bununla birlikte **Menâsik-i Hac** tek başına incelendiğinde bir başka eserden esinlenerek yazıldığı hissini vermez. Hatta iki eser arasında dikkatli bir tetkik yapılmadığında aralarındaki benzerlik bazı noktalarda göze çarpmayacak niteliktedir.”⁶⁴*

⁶¹ Geniş bilgi için bk. a.g.e. Ahmet Karataş, s. 24

⁶² Bursalı M. Tahir Bey, *Osmanlı Müellifleri*, haz. A. Fikri Yavuz, İsmail Özen, Meral Yay., İstanbul C.2. s.51.

⁶³ Karataş, *Türk-İslâm Edebiyatında Manzum Menâsik-i Haclar ve Nâli Mehmed Efendi'nin Menâsik-i Hac Adlı Eseri*, s 45.

⁶⁴ Karataş, a.g.e. s 44.

Karataş'ın yukarıya aldığımız paragrafının son iki cümlesi kendisiyle ve de bizim yaptığımız tespitlerle çelişmektedir. Şöyle ki, Karataş kendisi tezinde yaklaşık 120 beyit ile yaptığı – “*eserin tercüme-telif karışımı bir eser olduğu tezini sağlam zemine oturtmak için*”⁶⁵ bir karşılaştırma yapar.⁶⁶ Bizim incelememize göre ise bu beyitlerin sayısı en az iki katına çıkarılabilir. Ancak burada tam tespiti yapmakta karşılaşılan bir zorluğa dikkat çekmek gerek. O da kaynak metnin de erek metnin de oldukça çok sayıda nüshalarının bulunması ve bu nüshalar arasındaki birçok farklılıkların olması gerçeğidir.* Buna örnek olarak bizim incelediğimiz nüshanın sebab-i telif bölümünde Bahtî'nin eserinin tercüme olduğuna dair ipucu bulunan beytin Karataş'ın incelediği nüshada farklı yazılması gösterebiliriz. Bizdeki nüshada 736. beyitte eserin tercüme olduğunu gösteren “*aldım haber*” lafzı Karataş'ın incelemesinde kullandığı nüshada “*idüp nazar*” şeklinde yer almaktadır.

Bunı dil u cân-ıla tedbîr idüp

Her biriniñ şeklini taşvîr idüp

Mümkün olan mertebe **aldım haber**

Yazdum anı meclis idüp ser-be-ser (736/38b)

Karataş da bunu nüsha farklılıklarına işaret ederken dipnotta göstermiş ancak değerlendirmesini yaparken “**aldım haber**” ifadesinin tercümeyle işaret edebileceği yönünü dikkate almamış. Karataş'ın eserle ilgili olarak söylediği “*birebir tercüme olmadığı*” tespiti yerinde⁶⁷ fakat eksik, ayrıca “*bir başka eserden esinlenerek yazıldığı hissini vermez*” veya “*aralarındaki benzerlik bazı noktalarda göze çarpmayacak niteliktedir.*” cümleleri çelişkili ve isabetsiz olmuştur. Bu iddiamızı şöyle bir değerlendirme ile de delillendirmeye çalışalım.

⁶⁵ Karataş, a.g.e. 45

⁶⁶ Karataş, a.g.e. s.45-58

*Hâlihazırda kaynak metnin bizim ulaşabildiğimiz 16, Bahtî'nin eserinin ise ise 7 nüshası mevcuttur.

⁶⁷ Burada birebir yapılan tercüme beyitlerin de oldukça fazla olduğu gerçeğini de söylemek daha doğru olacaktır.

Bahtî'nin tercümesi kaynak metne göre daha muhtasardır. Kaynak metin yaklaşık 1100 beyit olduğundan Bahtî'nin tercümesinden (Bahtî'nin kendine ait olan 35 beyitlik Sebeb-i Telif bölümünü de çıkardıktan sonra) 350 beyit fazla olduğu görülür. Bu aradaki 350 beyit farkın yaklaşık yarısının sebebinin Bahtî'nin kaynak metinde olup da eserine almadığı beş bölüm olduğu tespit edilmiştir.⁶⁸ Karataş'ın kendi tezinde rastgele seçtiği 120 beyitlik bir karşılaştırma ile iki eser arasındaki birebir tercümelere örnek verdiği söylenilmiştir. Bu rakamın en az iki katına çıkartılabileceği kendi tezimizin metin bölümünü incelerken görülmüştür. Bu da eserin yaklaşık yarısının kaynak metnin tercümesi olduğunu gösterir.

Bahtî'nin FH tercümesinde kaynak metinde iki yerde geçen **Muhyî** mahlasına hiç yer verilmemesi eserin Bahtî'nin "telif" eseri olabileceği zannına yol açmış olabilir.⁶⁹ Oysa Amîkî'nin ve Muhyî-i Gülşenî'nin FH tercümesinde kaynak metnin şairinin mahlası olan Muhyî ismi her iki yerde de verilir. Hatta Gülşenî'nin tercümesinde eserin Muhyî-i Lârî'ye ait olduğu gerçeği beyit ile de verilir.⁷⁰

Bahtî, eseri yazdığı tarihî beyitler ile ebced hesabına göre h. 1056 (1646) yılı olarak verir.⁷¹ Eserin yazılış amacı öteki menâsikler ile aşağı yukarı aynıdır. O da hacı adaylarına dinî ahkâmı en belîğ ve muhtasar şekilde ve ezberlenmeye müsait bir form ile anlatabilmek düşüncesidir. Bunu da dört beyit ile açıklar.⁷²

⁶⁸ İçerisinde giriş bölümünün de olduğu bu bölümlerin ortak özelliği ise hac ibadetinin hükümleri dışındaki konularda yazılmış olmalarıdır. Bahtî'nin eserinde bu tür hikâyat (menâkıb) bölümlerinden sadece bir başlığa (bölüme) yer verir. Bu başlığın ismi bizim inceleme metnimizin sayfa numarasına göre şöyledir:

Der-Ta'rif-i 'Arşa-yı Mu'allâ ki Memlû ez-Nûr-ı Tecelliest ü Mahall-i Medfen-i Ekâbir ü Evliyâ (**24a**)

⁶⁹ Bahtî , "Hatime-i Kitâb ve Sebeb-i Nazm" bölümüne kaynak metnin tercümesi ile başlar ancak 737. Beyitten sonra kaynak metin dışına çıkar ki bu beyitten sonraki beyitte kaynak metnin müellifinin mahlası yani **Muhyî** mahlası bulunur. Bundan sonra 746. Beyitte yine kaynak metne döner. Bahtî'nin ne burada ne de başka bir yerde Muhyî mahlasına yer vermemesi akıllarda soru işareti bırakır.

⁷⁰Bk. Muhyî-i Gülşenî, Hedyü'l-Harameyn'i vr. 26a.

Muhyî-i Lârînün imiş ol kitâb
Rûhî ola rahmet ile müstetâb

⁷¹ İster isen hatmine târih ola
Kesri üç eksikle hisâbi it dilâ

Sonra o mikdar tamam ey püser
Sitte vü hamsîn u elfden çıkar. (768-769) (Süleymaniye Ktp. Aşir Ef. No: 123)

⁷² Ba'isi var nazmı değil bî-sebeb
Anun için silkine çektim ta'ab (722)

Eser XVI. yy. Osmanlı Türkçesinin özelliklerini taşır. Eser, dinî ahkâmı anlattığı için dili ne çok basit ve yalın ne de çok ağır ve süslüdür. Eserin dilini zaman zaman ağırlaştırılan unsarların başında; dinî hükümlerin bazı ıstılahlarının kullanılması, ayet, hadis veya dua gibi bölümlerin Arapça'dan çevrilmeden alınması ve eserin kaynak metnin dilinin Farsça olması sebebiyle; başlıkların orijinal haliyle verilmesi, Farsça terkiplerin ve kelimelerin bazen Türkçe karşılıklarının şiirin ahengine veya kafiyesine uygun düşmemesi gibi nedenlerle olduğu gibi verilmesi ve özellikle mekân ve kişi tasviri yapılan yerlerde yine kaynak metnin diline yakın bir dil kullanılması vb. sebepler sayılabilir. Ancak bütün bunlara rağmen eser mesnevinin geniş anlatım olanaklarını da kullanarak hac gibi çok yönlü bir ibadetin tüm ahkâmını anlaşılır bir dil ile anlatabilmiştir.

Eserin vezni kaynak metnin vezni ile aynıdır: “müfte’ilün müfte’ilün fâ’ilün”. Şairin vezni ve kafiye çeşitlerini ustalıklı kullandığını söylemek mümkündür.⁷³

Hacca giden hıfz ide bu nazmı bil
Ka’be’de lâzım degül ana delil (740)

Her nüsüki bunda beyân eyledim (741)
Dikkat-i tafsili ‘ayan eyledim

Gerçi ki ahkâmı anun bî-hisab
Liki mühim olanı itdum Lübâb (742)

(Buradaki beyit numaraları, Süleymaniye Kütüphanesi, Aşir Efendi, no: 123’teki nüshaya göredir.)

⁷³ Eserin edebi hususiyetleri hakkında daha geniş bilgi için bk. Karataş, **Türk-İslâm Edebiyatında Manzum Menâsik-i Haclar ve Nâlî Mehmed Efendi’nin Menâsik-i Hac Adlı Eseri**, 36

* **1.Tablo**, Karataş’ın tezindeki karşılaştırma tablosundan seçtiğimiz beyitler ile oluşturulmuştur. Dolayısıyla kaynak metin nüshasının varak numaraları biri hariç Ayasofya Blm. N. 3323’ten alınmadır. İstinsa olan beyit 39b vr. Süleymaniye Kütüphanesi Hasan Hüsnü Paşa nr.354’ten alınmadır.

Bahtî'nin eseri ve kaynak metin arasında rast gele seçilen beyitler ile bir karşılaştırma yaparak okuyucuyu hem Bahtî'nin eseri hakkında bilgilendirmek hem de yapılan tercüme hakkında bir değerlendirme yapma imkânı vermek amacıyla 18 beyitlik bir karşılaştırma tablosu hazırlandı.*

1. TABLO

Ma'bededir ma'nûde ma'bûd-ı Hak
Secde-geh oldı velî mescûd-ı Hak (20)

Gerçi yog arzında anun zer' u kişt
Lîki heme kûşesi bâğ u bihişt (29)

Anda muhassan-durur ehl-i necât
Harreshallâhu 'ani'l-hâdisât (34)

Nükte-şinâsân-ı fûrû' u usûl
Silsele-dâran-ı hadîs-i Resûl (52)

Her tarafı saff-ı sûtûn-ı rûhâm
Saff-ı melaîk gibi itmiş kıyâm (132)

Oldı o meh tal'at-ı 'anber-sirişt
Gonca-i müşgîn riyâz-ı bihişt (148)

Merve ki yanında bu çarh-ı nigûn
Oldı hemân bir kadeh-i ser-nigûn (189)

Müşterî vü zühre vü şems u kamer
Bunda kırân eylediler ser-be-ser (217)

Zâviye-i Hoca Fuzayl-ı 'Iyâz
Zâviyetün min zevâyâ'r-riyâz (247)

Kim o gâra koya rû-yı niyâz
Hem ser-i ihlâs ile ide niyâz (265)

Çünkü Nebî Mekke'den itdi sefer
Cümleden itdik o kat'-ı nazar (279)

Şabbahakellâh şabâha's-sa'îd
Ola mübarek sana bu yevm-i 'îd (361)

Her biri nâzır ola kim nev-'arûs
Her birinün h ahişidir hâk-ı pûs (396)

Secde-geh-i ân bâşed u mescûd-ı Hak
Ma'bede-i ân bâşed u ma'bûd-ı Hak (7b)

Cennet-i ma'nûst ki bî zer' u kişt
Cem'i-i der u gûşeî na'îm-i bihişt (vr. 8b)

Mekke ki şod kible-i ehl-i necât
Harreshallâhu 'ani'l-hâdisât (vr. 8b)

Nükte-şinâsân-ı fûrû' u usûl
Silsele-dâran-ı hadîs-i Resûl (vr. 5b)

Her tarafeş saf ze sûtûn-ı rûham
Hem çü melâlik ki bûd der kıyam (18b)

Âmede bâ tal'at-ı 'anber-sirişt
Gonca-i müşgîn riyâz-ı bihişt (vr. 19a)

Merve ki âmed felek-i nîl-gûn
Ber leb-i tâkeş kadeh-i ser-nigûn (vr. 20b)

Müşterî vü zühre vü şems u kamer
Bûde kırân-şân heme bâ yek-diger (22b)

Makbere-i H'âce Fuzayl-ı 'Iyâz
Ravzai âmed ze bihişt ân riyâz (vr 24a)

Her ki der ân gâr rû dâr niyâz
Ve'z ser-i ihlâs güzâred nemâz (vr. 25 b)

Çün Nebî ez Mekke sefer kerde-est
Ve'z hemeğî kat'-ı nazar kerde-est (26a)

Şabbahakellâh şabâha's-sa'îd
Ber tü mübâber büved în rûz-ı 'îd (vr 32b)

Merdüm-i âfak ze Bulgâr u Rûs
Cümle şode nâzır-ı ân nev-'arûs (vr. 34b)

Olma sakın mâil-i nefis-i hevâ
İnneke fî akdes-i vâdi't-tuvâ (640)

Minber-i peygamber-i âhir zamân
Nûrdan oldı göğe bir nerdübân (644)

Evvel anı itdi Resûl-i Hudâ
Kible-i hâcata mahall-i du'a (709)

Ka'be bilüp ol gül-i 'anber-feri
Âyine bil Ravza-i Peygamber'i (737)

Hamd-i Hudâ nazma gelüp bu sühan
Oldı bana mevhibe-i Zü'l-minen (746)

Dûr şev ez h'îş beyân-ı hevâ
İnneke fî akdes-i vâdi't-tuvâ (vr. 39a)

Minber-i peygamber-i âhir zamân
Süllem-i nûr âmede tâ âsumaân (39b)

Mescid-i evvel büved ez Mustafâ
Kible-i hâcât u mahall-i du'a (vr. 44b)

Gül bûdem Ka'be ki 'anber-firist
Âyînem meşhed-i Peygamberist (vr. 46b)

Ez kerem-i merhamet-i Zü'l-minen
Şükr bâ tamâm resîd îñ sûhen (vr. 46b)

1.2.2. Muhyî-i Gülşenî'nin Menâsik-i Hac'ı (Hedyü'l-Haremeyn)

Muhyî mahlaslı şair Edirne'de 1529 yılında doğmuştur. Asıl adı Muhammed olan Muhyî hem şair hem âlim olan ve iki sahada da oldukça münbit eserler veren (kendisi 200 kitap yazdığını söyler) Gülşenî tarikatına mensup bir şeyhtir. Muhyî-i Gülşenî'den bugün günümüze kırk eser ulaşmıştır. Onun eserlerinin konusunun sadece dinî-tasavvufî sahada olmadığını, dilbilim sahasında -yeni bir dil icat etme gayretinin mahsulü olan- “Bâleybelen” adlı eseri ile görebiliriz.⁷⁴

Muhyî ile ilgili en önemli bilgiler kendisinin kaleme aldığı “Menâkib-i İbrâhim Gülşenî” adlı menâkibnânesinde bulunur.⁷⁵ Eser içeriğindeki tutarlı ve geniş bilgilerinden dolayı aynı zamanda bir Osmanlı tarihi olarak değerlendirilmiştir. Bu eserden onun Farsça'ya hâkimiyeti ve tarih düşürmedeki mahareti de görülebilir.⁷⁶

“Tezkireler, Muhyî'nin şiiri hakkında fazla bilgi vermemiştir. Onun edebî yönünden bahseden tezkireciler Ahdî ve ondan naklen Ahmed Bâdî'dir. Ahdî ve Bâdî Efendi, Muhyî'nin düzgün ve güzel şiirler söylediğini, şiire yatkın olup nazım birçok çeşidinde eser verdiğini kaydetmekte, pek çok muvahhidane ve şairane şiirleri olan Muhyî'nin nazım ve nesir olarak da kaleme aldığı rindane eserleri olduğunu ve bu eserlerin kusursuz olduğunu bildirmektedirler.”⁷⁷

1608 yılından sonra vefat eden Muhyî-i Gülşenî'nin⁷⁸ 37 eseri -içinde Hedyü'l-Haremeyn'in de bulunduğu- Mısır Hidîviyye Kütüphanesi'ndeki bir

⁷⁴ Eser ile ilgili çalışma için bk. **Muhyî-i Gülşenî, Bâlaybelen (İlk Yapma Dil)**, Haz. Mustafa Koç, Klasik Yayınları, İstanbul 2005.

⁷⁵ Muhyî-i Gülşenî, **Menâkib-i İbrâhim-i Gülşenî ve Şemleli-zâde Ahmed Efendi Şîve-i tarîkat-i Gülşenîye**, TTK yay., 1982. Haz. Tahsin Yazıcı.

⁷⁶ “Menâkib'da, 953 (1546) yılında Ebüssuûd Efendi ile Gülşenî seyhi MuhyiddinKaramânî'nin meclislerine devam ettiğini, Kanûnî Sultan Süleymân'a yazdığı kasideleri Kapıağası Haydar Ağa vasıtasıyla sultana ulaştırdığını, Farsça'ya hâkimiyeti sebebiyle ağanın kendisine “küçük Acem”, tarih düşürmedeki maharetinden dolayı Ebüssuûd'un “sâhib-i târih” diye hitap ettiğini (s. 382), Haydar Ağa'nın evinde yapılan bir toplantıda sair Zâfî, Schâbî, İbrâhim Gülşenî'nin torunu Sehnâme-i Âl-i Osmân müellifi Ârifî Fethullah Çelebi ve o esnada henüz ağa olan Semsî Pasa ile tanıştığını anlatır. a.g.e. s. 413

⁷⁷ Uğurtan Yapıcı, **Edirneli Mevlevî ve Gülşenî Şâirler**, Trakya Üniversitesi, SBS, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009, s. 145.

⁷⁸ Muhyî'nin ölüm tarihi ile ilgili değişik kayıtlar hakkında bk. Tahsin Yazıcı , **Menâkib-i İbrâhim-i Gülşenî ve Şemleli-zâde Ahmed Efendi Şîve-i tarîkat-i Gülşenîye**.

“1013'te (1604) İmâm Sâfiî'nin makamında uzlete çekildiği bilinen Muhyî'nin vefat tarihini Hulvî 1013 (1604), Bursalı Mehmed Tâhir 1014 (1605) olarak verir. Eserlerini içeren

mecmuada toplanmıştır.⁷⁹ Bu mecmuadan onun -dağınık da olsa klasik divan tertibine yetecek hacimde şiirlerinden oluşan- bir divânı olduğu anlaşılmaktadır.⁸⁰ Gülşenî'nin buradaki eserlerinden başka edebiyat sahasında yazılmış iki eseri daha vardır. Bunlardan biri olan Bünyâd-ı Şi'r-i 'Ârif adlı eseri kafiye konusunda ayrıntılı bilgiler içerir. Eser yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır.⁸¹ Diğer eser ise Gül-i Sad-Berg adlı manzum yüz hadis şerhidir.⁸²

Mezkûr mecmuada 6. sırada "Hüde'l-Harameyn" olarak kayıtlı olan Hedyü'l-Harameyn adlı yazmanın fotokopisine İSAM kütüphanesinden ulaşılabılır.⁸³ Eser A3 kâğıdına 22 sayfa olarak fotokopi edilmiş. Fotokopinin ilk sayfasında 2. *Risale* yazısı ile 25 rakamı son sayfasında ise 46 rakamı yazılıdır. Eser iki sütun ve başlıklar dâhil 27 satır ile ve Rika hattı ile yazılmıştır. Başlıkların ve dua bölümlerinin çoğu silik olduğu için okunaksızdır. Eserin çalاکalem yazıldığı görülebilir. Bunu da eserdeki bazı müstensih hatalarından veya bazı beyitlerin kenardaki boşluklara yanlamasına yazılmasından çıkarılabilir. Eserde yaklaşık olarak 2000 beyit vardır.

Yazmanın beyit sayısı ile ilgili olarak Tahsin Yazıcı'nın hazırladığı "Menâkıb-i İbrahim Gülşenî" adlı eserin önsözünde izaha muhtaç bir rakam zikredildiği görülür. Burada eserle ilgili olarak Yazıcı şöyle yazar: "...Muhyî'd-dîn-i Lârî'nin Fütûhu'l-Harameyn adlı Farsça eserinin çok genişletilmiş bir şekilde Türkçeye çevirisinden ibaret olup, 6940 beyittir..."⁸⁴ Bu rakam izaha muhtaçtır çünkü elimizdeki 2000 beyitlik fotokopi nüshanın giriş, sebab-i telif ve kaynak metnin hatim bölümünde yer alan mahlas beyitlerinin varlığı, eserin tercümesinin tam yapıldığını gösterir. Ayrıca

mecmuada (as. bk.) yer alan bir tarih mısraının ebced değerinin 1017'yi (1608) göstermesi onun bu tarihten sonra vefat etmiş olabileceğini düşündürmektedir."s. 15

⁷⁹ Mısır Hidiviyye Kütüphanesi nr. 7128; İSAM Ktp., fotokopi nüsha, nr. 8906.

Mecmuadaki tüm eser isimleri ve bu eserlerle ilgili yapılan çalışmalar ile ilgili bk. Tahsin Yazıcı, **DİA**, Muhyî-i Gülşenî md.

⁸⁰ Abdullah ARI, **Muhyî-i Gülşenî, Eserleri ve Sîret-i Murâd-ı Cihân (İnceleme-Metin-Sözlük)**, Celal Bayar Üniversitesi, SBS, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

⁸¹ Murat AŞICI, **Risâle-i Kâfiye**, İstanbul Üniversitesi Ktp., TY. 1906

Murat AŞICI, **Bünyad-ı Şi'r-i Arif -transkripsiyon, gramer incelemesi**, İÜ, SBE, Yüksek Lisans Tezi, 1989.

⁸² Beyazıt Devlet Kütüphanesi, nr. 1231/1 ve 1234.

⁸³ Yazmanın tam künyesi: Mısır Dârü'l-Kütübi'l-Kavmiyyeti'l-Hidiviyye Ktp., No.: 7128, vr. 24^b-47^a. (Yazmanın fotokopisi: İSAM Ktp., Nr. GNL. YZM.FTV 8906K; Mikrofilm: GNL. M00102.)

⁸⁴ Yazıcı, **Menâkıb-i İbrahim-i Gülşenî ve Şemleli-zâde Ahmed Efendi Şive-i tarikat-i Gülşenîye**. Önsöz XV.

kaynak eserin 1086 beyit olduğu düşünöldüğünde ve yazılış amaçları genellikle “muhtasar bir rehber”⁸⁵ olma özelliği taşıyan bir menâsik-i haccın 7 kat genişletilip yazılması hem amaca hem akla uygun düşmez. Belki Yazıcı, bu sayı ile Muhyî-i Gülşenî’nin mezkûr mecmuasındaki tüm beyit sayısını kast etmiş olabilir.

Yazıcı’nın verdiği bu rakamlar acaba müellifin başka bir tercümesi mi var diye düşündürdüğü için bir araştırma yapıldı. Araştırma neticesinde Milli Kütüphane’de kayıtlı olan iki esere rastlanıldı. Biz bu iki eseri de Millî Kütüphane’den talep ettik. Fakat ne yazık ki Kütüphane bize adres olarak Mısır Millî Kütüphanesi’ni gösterdi. Dolayısıyla bu eserlere erişim şimdilik imkânlarımızı aştığı için mümkün olmamıştır. Eserler ile ilgili elimizde bu künyelerden başka bilgi mevcut olmadığından ve bizim fotokopi nüsha ile bu eserler arasında karşılaştırabilme yapılabilmesi için eserlerin künyeleri ayrıntılı olarak verilmesi doğru olacaktır. Birinci eserin künyesi şöyledir:⁸⁶

Eser Adı: Fütûhu ’l-Harameyn

Yazar Adı: Muhyî Mehmed b. Feth-Allâh Edirnevî

Yer Numarası: Edebî Farisi Halil Ağa 3

Ölçüleri: 235x145

Yaprak Sayısı: 47

Satır Sayısı: 15

Kütüphane: Kahire-Mısır

Koleksiyon: Mısır Millî Kütüphanesi Türkçe Yazmaları

Konu: Osmanlı Tarihi

Dil: Türkçe

⁸⁵ *Diñle ey sâlik-i mesâlik-i hac*
Yazmışam saña bir Menâsik-i Hac
Muhtasardur müfiddür gâyet
Matlab-ı müstefiddür gâyet

Gubârî, (Amine Gül, Abdurrahman Gubârî’nin Hayatı Eserleri Ve Menâsik-İ Hac Adlı Eseri (Edisyon Kritik) Yüksek Lisans Tezi, s. 28

Diledim nazm eyleyem mevzûn ola tâ ki kelâm

Hıfzı âsan ola hem tâlibleri bula merâm

Şemseddin Sivasî, (Fatih Ramazan Süer, Şemseddin Sivasî Umdetü’l-Hüccac, Sivas Bld. Yay., 2017., s.42.)

⁸⁶ <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr>.

İkinci eserin künyesi ise şöyledir:⁸⁷

Eser Adı: Hadî-i Hameyn-i Şerifeyn

Yazar Adı: Yahyâ Mehmed Muhyî ed-dîn Gülşenî Edirnevî (öl. 1014/1605)

Yer Nu: m Mecâmi Türki 23

Ölçüleri: 220x120

Kütüphane: Kahire-Mısır

Koleksiyon: Mısır Millî Kütüphanesi Türkçe Yazmaları

Konu: Türk Dili ve Edebiyatı

Dil: Türkçe

Bu aşamada bu eserler ile ilgili tahminden başka bir değerlendirme yapmak mümkün değildir. Hal böyleyken; “acaba birinci sırada verdiğimiz eser ölçülerinden yola çıkarak müellifin başka bir tercümesi mi vardır?” veya “ikinci sırada verdiğimiz eser bizim fotokopi nüshanın aslı mıdır?” ya da “ikinci eserin yaprak ve satır sayıları verilmediğinden ve iki eserin de müelliflerinin aynı isimle kayıt edilmesinden yola çıkarak acaba iki eserde Fütûhu’l-Hameyn’in bir tercümesi midir?” gibi sorular şimdilik cevapsız sorular olarak araştırılmayı bekleyecek. Ancak şu net olarak söyleyebiliriz ki bizdeki fotokopi nüshanın hem ölçüleri hem satır sayıları bu iki eserden de farklılık göstermektedir.

Bu ön bilgi ve değerlendirmelerden sonra Hedyü’l-Hameyn adlı manzum menâsik-i haccı değerlendirmeye geçebiliriz. Yaptığımız araştırmalarda Hedyü’l-Hameyn üzerine yapılmış akademik veya hususi bir çalışma bulunamadı. Hatta hac seyahatnameleri veya menâsik-i hac üzerine yapılmış eserlerin hiçbirinde bu eserin adına rastlanılmadı. Esere dair ulaşılan tek bilgi Sadık Yazar’ın mezkûr doktora tezinde yer almaktadır.⁸⁸ Yazar, Muhyî-i Gülşenî’yi ve eserini kısaca tanıttıktan sonra eserden on üç beyti örnek olarak verir.

⁸⁷ <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr>.

⁸⁸ ⁸⁸ Sadık Yazar, **Anadolu sahası klâsik Türk edebiyatında tercüme ve şerh geleneği** Doktora Tezi s. 817,818.

Muhyî-i Gülşenî, eserin 26a sayfasında,⁸⁹ eserin sebab-i telifi, tercümesine koyduğu ismi, (*Oldı çü **Hedy-i Haremeyn nâm ana***), kaynak metnin ismi, (*Virdi Fütûhu'l-Haremeyni hemân*) ve müellifinin ismi (***Muhyî-i Lârî'nün imiş ol kitâb***)

⁸⁹ *Bir niçe sellâk-ı tarîk oldı cem'
Her birisi mecma'-ı ahbâba şem'
Didiler ey râh-ı Hakkun sâliki
Vey Hanefti mezhebinün mâliki
Bize menâsik nedür eyle beyân
Tâ reh-i as'ab ola sehl ü 'ayân
İtmışidüm cem' menâsikleri
Nesr ile virdümdü ana zîveri
Çünkü bu 'uşşâka ol oldı delîl
Buldılar anunla Hicâza sebîl
Ravzaya irdükde bu oldı recâ
K'ide Hudâ hidmetin anun 'atâ
Ehl-i Haremden birisi nâgehân
Virdi Fütûhu'l-Haremeyni hemân
Çün nazar itdüm ana ey bedr-nâm
Nûrî gönül beytini kıldı makâm
Gördüm anı 'ayn-ı 'ilmden 'ayân
Buldım anı kenz-i hafîden nişân
Muhyî-i Lârî'nün imiş ol kitâb
Rûhî ola rahmet ile müstetâb
Mahlası çün bana muvâfîk idi
Mebhası matlûba mutâbîk idi
Virdüm ana tercüme ile nizâm
Kıldım anı ehl-i Hak için tamâm
İtmez iken tercüme meylini ben
Hoş gelüp itdüm anı iy bü'l-hasen
Tâ ki umûma ola halka beyân
Türkî dile oldum anı tercümân
Oldı çü **Hedy-i Haremeyn nâm ana**
Her yere ol olsa hediye n'ola
Niçe ma'arîf dahi idüp ziyâd
Müttaki olana kılup hayr-i zâd
Dahi beyân eyledüm ahkâmı heb
Hacca giden çekmemek için ta'b
Tâ Hanefti mezhebe iy dindâr
Sehl ola ihrâm menâsik ne var
Sadrü 'ş-Şeri'a vü Hidâye durur
Kenz-i Şurûhî ve Fetâva-yı diger
Bazı cinayâtı mukaddem beyân
Bazısı hem oldı yerinde ayân
Kimesne bunu etmedi böyle beyân
Bî-garaz oldı bu hususen 'ayân
Oldı tamam mihr-i Hudâ ve Resûl
Ehl-i Hudâ umaram ede kabûl
Ya Rab o dergâh-ı kerem hakk'çün
Hürmet-i ihram-ı Harem hakk'çün
Eyle bu Hedy-i Haremeyni kabûl
Muhyî'ye rahm eyle be-hakk-ı resûl*

hakkında bilgiler verir. Bu bölümden ayrıca Muhyî-i Gülşenî'nin tanınmış bir şeyh ve Hanefî mezhebi imamı olduğu, (*Didiler iy râh-ı Hakkun sâliki / Vey Hanefî mezhebinün mâliki*), daha önce nesir olarak menâsik eseri yazdığı, (*İtmişidüm cem' menâsikleri / Nesr ile virdümdi ana zîveri*), Kaynak metin olan Fütûhu'l-Haremeyn'i görüp beğendiği (*Çün nazar itdüm ana iy bedr-nâm / Nûrı gönül beytini kaldı makâm. Gördüm anı 'ayn-ı 'ilmden 'ayân / Buldım anı kenz-i hafiden nişân*) ve eserin fikhî kaynakları (*Sadrü 'ş-Şeri'a vü Hidâye durur / Kenz-i Şurûhu ve Fetâva-yı diger*)⁹⁰ vb. bilgileri de öğrenebiliyoruz.⁹¹

Yine bu sayfadaki beyitlerden kendisinin tercüme yaklaşımındaki olumsuz tavrını (*İtmez iken tercüme meylini ben / Hoş gelüp itdüm anı iy bü'l-hasen*) ancak Türkçe konuşan halka bu konunun açıklanması gerektiği için razı olduğunu (*Tâ ki umûma ola halka beyân / Türkî dile oldum anı tercümân*) öğrenebiliyoruz.

Bu beyitlerden elde ettiğimiz bizim için en önemli bilgi ise İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Manzum 1312 numarada Muhyî-i Gülşenî adına kayıtlı olan yazmanın aslında Muhyî-i Gülşenî'ye ait olamayacağı gerçeğidir. Bu gerçeği başka bir açıdan Sadık Yazar da mezkûr tezinde Amîkî'nin FH tercümesi hakkında bilgi verirken dile getirir.

“54 yapraktan oluşan bu tercümenin zahriyyesinde eserin Muhyî-i Gülşenî'ye ait olduğunu belirten ve muhtemelen Alî Emîrî tarafından yazılmış bir metin bulunmaktadır. Tercüme herhangi bir giriş olmaksızın kaynak metnin tercümesi ile başlar. Kaynak metindeki tevhid, na't ve sebep-i telif gibi giriş bölümleri de aynen tercüme edildiği ve bu bölümlerde Muhyî-i Lârî'nin mahlası yer aldığı

⁹⁰ “SADRÜŞŞERİA: Sadrüşşerîa es-Sânî Ubeydullâh b. Mes'ûd b. Tâcişşerîa Ömer b. Sadrişşerîa el-Evvel Ubeydillâh b. Mahmûd el-Mahbûbî el-Buhârî (ö. 747/1346) Hanefî fakihî ve kelâm âlimi. Hanefî-Mâtürîdî ekolünün önde gelen temsilcilerinden olan Sadrüşşerîa... Bazı tarihî kayıtlardan Sadrüşşerîa'nın şairlik yönünün de bulunduğu anlaşılmaktadır. Nitekim aruzla ilgili bir eserinin başındaki takdim yazısında “zübdetü'ş-şuarâ” unvanıyla anılmaktadır.” (Geniş bilgi için bk. **DiA**, md.)

Sadrüşşerîa'ya ayrıca Fî 'İlmi'ş-şarf ve **Fetâvâ** Mâverâ'ünnehr adlı eserler izâfe edilmektedir. Ayracı, bk. Ahmet AYDIN, Manzum Fıkıh Metinleri – I, Usûl İslam Araştırmaları, Sayı: 26, Temmuz-Aralık 2016, ISSN 1305-2632, s. 137 – 170 “Hanefî mezhebinin temel kitapları içinde sayılan el-Vikâye'si...”

⁹¹ el-HİDÂYE Burhâneddin el-Mergînânî'nin (ö. 593/1197) Hanefî fikhına dair eseri. (Bk. **DiA**.)

için tercümenin Muhyî-i Gülşenî tarafından yapıldığı düşünülmüş olsa gerektir.”⁹²

Hem Yazar’ın bu bulgularından hem de Muhyî-i Gülşenî’ye ait kaynak metni aynı olan iki tane Menâsik-i Hac tercümesinden söz edilemeyeceği gerçeğinden yazmanın kütüphane kaydında ve zahriyesinde yanlışlık yapıldığını söylemek gerekir.

Tezimizin sınırlarını aşacağından burada sadece Hedyü’l-Harameyn’in nüsha tavsifi ve kısa bir değerlendirmesi (eserin giriş, sebab-i telif ve hatim bölümlerinden okuduğumuz toplam 75 beyit üzerinden) yapılacaktır. ⁹³

Eser A3 kâğıdına fotokopi olarak kopyalanmıştır. Dolayısıyla eserin özellikle başlık kısımları –renkli kalem kullanıldığından olsa gerek- tamamen silik ve okunaksızdır. Eserin mihrabiyesi (serlevha) tamamen silik olduğu için burada mesnevilerin tertip hususiyetlerinden olan bismelenin yazılmış olabileceğini tahmin edebiliriz. Eserin vezni, kaynak metin ile aynıdır: “**müfte’ilün müfte’ilün fâ’ilün**”

Ve zin vb. birçok yönden birbirine benzeyen Muhyî-i Gülşenî’nin tercümesi ile kaynak metin arasında da bir karşılaştırma yapıldı. Bölyece hem Muhyî-i

⁹² Sadık Yazar, **Anadolu sahası klâsik Türk edebiyatında tercüme ve şerh geleneği** Doktora Tezi, s. 819-820

⁹³ Hedyü’l-Harameyn (46b)
İy harem-i kalbi eden pür sefâ
Yesrîb-i câna virici Mustafâ
Beytine da’vet kılup eden atâ
‘afv-ı günâh idici setr-i hatâ
Yolda fenâ virici evde bekâ
Gösterici cân gözine hem-likâ
Cân u dile gayrıdan irgür fenâ
Ta ki ‘ayân ola likâ-yı bekâ
Cân u dil eyler bunı dâim recâ
Vire sâ’adet-i dû cihânda Hüdâ
Hâk-ı derin başıma tâc et şehâ
Zer(?) kıl andan ruhımı dâimâ
Gönlümi dil-dâdeyi ‘aşk eyle tâ
Kalmaya anda eser-i masivâ
Belki güm it kalbi dahi iy Hüdâ
Zâtın ide tâ ki tecelli bana
Çünkü o nûr ile bakam her yana
Bî-çihet ol Zatullâh ola rûnümâ
Hatm-i Rusûl ‘âlemi nümâyân ola
Zât-i Hüdâ zâhir ola **Muhyiyâ**

Gülşenî'nin eseri hakkında bilgi verilecek hem de kaynak metin ile tercüme metin arasındaki ilişki gözlemlenebilecektir.*

***2. Tabloda,** kaynak metnin ilk 25 beytini olduğu gibi erek metnin beyitlerini ise kaynak metnin mukabili olanlarından seçtik. Erek metinde karşılığını bulamadığımız beyitlerin karşısını boş bıraktık. Tabloda birinci sütunda kaynak metin beyitlerini ikinci sütunda Muhyî-i Gülşenî'nin Hedyü'l-Harameyn'inin beyitlerini gösterdik.

2. TABLO

1.	Ey heme kesi-râ be-deret ilticâ Ka'be-i dil-râ ez tû nûr u safâ	İy haremün bâ'is-i emn ü amân Vey keremün vâsıtayı imtinân (1)
2.	Ez haşmet Ka'be siyeh hâne-est V'ez harem-i pâk-i tû kâşâne-est	<hr/>
3.	Nâm-ı yemîn ber Hacerü'l-Esvedeş Dâğ-ı yemîn-i tû bûd ber yedeş	Beytün olup dide-i virân ma'bedi Merdüm-i 'ayân Hacerü'l-Esved'i (3)
4.	Ey keremet vâsıta-i bûd-i mâ Hâne-i tû Ka'be-i maksûd-i mâ	Kûyun olup Ka'beyi maksûd-ı dil Rûyun olup kibleyi mabûd-ı dil (2)
5.	Şod haremî zînet-i bâğ-ı cihân Hâne-i tû çeşm ü çerâğ-ı cihân	Oldı ön çeşm-i çerâğ-ı cihân Hem haremün zinet-i bâğ-ı cihân (8)
6.	Kîst ki pervâne-i in hâne nist Vâlih ü ser-geşte vü divâne nist	Cân u dil ol hânede pervâne-vâr Şem-i cemâlün-le dem-a-dem yanar (4)
7.	Hâne-i tû dide-i her ma'bed-est Merdüm-ı dide-i Hacerü'l-Esved-est	Beytün olup dide-i virân ma'bedi Merdüm-i 'ayân Hacerü'l-Esved'i(3)
8.	Çeşme-i Zemzem ki turâ der Harem Hest zi ser-çeşme-i baħr-ı kerem	<hr/>
9.	Âyine-sân sâf-dil ü tâhir-est Nist der in hiç hafâ zâhir-est	Hazretine gayb- 'ayân mutlâka 'İlmine 'ayân gibidür mâ-verâ (4)
10.	Sûy-ı tû bâşed hemegi-i sa'y-ı mâ Gayr-ı tû mâ râ nebuved müddeâ'	Çünkü sana sa'yımız olur safâ Gayrın ola mı dile hiç müddeâ' (12)

11. Şâhid-i hüsni-tû zi rûz-ı ezel
Bûd be-bî-mislî hûd bî-bedel
12. Hâst ki zâhir şevd ez her libâs
Cilve-i bî-had koned ü bî kıyâs
13. Gonçe-şifâat çün zi nesîm-i hayât
Çeşm-i güşâdend benât u nebât
14. Tarh-ı gülüstân-ı cihân tâze şod
Bâğçe-i sun' pür âvâze şod
15. Gülbin-i imkân çü şüküften-girift
Bülbül-i cân hamd-i tû goften-girift
16. Nist zi tû yâft nişân-i vucûd
Nist şevd u bâz be-câyî ki bûd
17. Çün zi ezel mülk-i dû 'âlem turâst
Şâh-ı ân nîz müselleme turâst
18. 'İzzet ü h'ârî dih-i her ser ki hest
Hest kon ü nist koni her her-çi hest
19. Ber kemer-i kûha cevâhir-keşân
V'ez güher-i ebr-i zevâhir-feşân
20. Mive-i merţûb dih zi çûb-ı huşk
Kand be-ney reng be-gül bû be-müşk
21. Cüz tû kesi sâkin-i in deyr nist
Cümle tûyî der dû cihân gayr nist
- Çünkü ezelden iki 'alem senün
Şahlığı cümle mesellem senün (22)
-
- Büyün-ıla bâğ-ı cihân tazedür
Seyrine sun'ı pür avâzedür (19)
- Gülbin-i imkân çü açıldı hemân
Bülbül-i cân hamdini kıldı revân (18)
- Varlığı her vara virir varlığıun
Yoğ ola hep irmese küremarlığıun (17)
-
- İzzet ü zillet urur emrün-ile dem
Senden olur cümle vücûd u 'adem (16)
- Hem kemer-i kûha cevâhir-nişân
Hem kemer-i ebre zevâhir-feşân (21)
- Viridi bir (?)güle bir ter-i çöp-i huşk
Kandini vü reng gül-i büy-ı müşk (23)
- Kible-i her şeysün amma mahz-ı hayr
Anun için farz durur nef-i gayr(15)

22. Ey dû cihân garka-ı âlâ-yı tû
Kevn ü mekân atre-i deryâ-yı tû
- İy cihân garka-yı âlândur
Kevn ü mekân katre-yi deryândur (26)
23. Mebde-i eşyâ-st ilâhiyyetet
‘Ayn-ı vucûd âmede mâhiyyetet
- ‘Ayn-ı vucûd olalı mahiyyetün
Mebde-i eşyâdur uluhiyyetün (13)
24. Cümle zerrât nümûd tevâned
Pertev-i urşîd-i vucûd tevâned
- Cümle zerrât-ı nümûdun senün
Pertev-i urşîd ü cûdun senün (11)
25. Hestî-i her hest şod ez hest-i tû
Bûd vucûd heme der-dest-i tû
-
26. Ey cihân garka-yı âlândur
Kevn ü mekân katre-yi deryândur
- ‘Ayn-ı vucûd olalı mahiyyetün
Mebde-i eşyâdur uluhiyyetün (13)

1.2.3. Amîkî'nin Fütûhu'l-Harameyn Tercümesi

Amîkî'nin Menâsik-i Hac'ı 2. Bölümde ve daha sonraki bölümlerde kapsamlı olarak tahkik edileceğinden burada sadece öteki tercümelemler ile bir karşılaştırması yapılacaktır.

Amîkî'nin tercümesinin yazılış amacı da ötekiler ile aynıdır. Ancak Amîkî'nin tercümesini diğerlerinden ayıran en önemli özellik eserin kaynak metne en yakın tercüme olmasıdır. Bu yargıya; (Amîkî'ye ait olan sebab-i telif ve na't kısmı hariç tutulmak kaydıyla) kaynak metnin beyit sayılarına olan denkliği ile giriş bölümünden hâtıme bölümüne kadar kaynak metnin beyitlerinin birçoğunun birebir tercümesi olduğunun tespitiyle ve özellikle başlık ve duaların kaynak metne çok yakın içerikte olması yönleriyle rahatlıkla ulaşılabılır. Buna karşılık Bahtî'nin menâsiki 770 beyit civarı ile dar bir tercüme iken Muhyî-i Gülşenî'nin menâsiki ise yaklaşık 2000 beyit ile genişletilmiş bir tercüme olduğu görülür.

Her üç menâsikin diğer bir ortak yönü de vezinlerinin aynı oluşudur. Ancak Amîkî bazen (6 beytinde) ana vezne çok yakın olan bir vezin daha kullandığı görülüyor.⁹⁴

Üç eserin dili de aşağı yukarı aynı özellikler taşır. Burada bir karşılaştırma yapmak gerekirse Amîkî'nin eserinin Bahtî'ninkine göre daha sanatkârane bir dil taşıdığını söyleyebiliriz. Bunu da Amîkî'nin kaynak metne daha çok sadık kalışına bağlamak mümkündür. Gülşenî'nin, rahat söyleşi ve geniş anlatım olanaklarını kullanması dikkat çekmektedir. Her üç şair de kendi mahlasını eserin sebab-i telif bölümünde kullandığı görülmektedir.

Amîkî'nin Menâsik-i Hac'mın nüsha tavsifi İkinci Bölümde yapıldı. Burada yine bir karşılaştırma yapmak için üç eserin nüshaları ile ilgili şunları tekrar söylemek gerekir. Bahtî'nin 7 nüshası olan eserine karşılık Amîkî'nin ve Muhyî-i Gülşenî'nin – bugün ulaşabildiğimiz- tek nüshası vardır.

⁹⁴ Vezin ile ilgili geniş bilgi için bk. Üçüncü Bölüm (FH'in Metin İncelemesi).

Bahtî, Gülşenî ve Amîkî'ye ait olan üç tercüme-telif eserin tam bir karşılaştırılması ancak Muhyî-i Gülşenî'nin tercümesinin de tenkitli neşrinin yapılmasıyla mümkün olabilecektir.

1.3.FÜTÛHU'L-HARAMEYN ve MÜELLİFİ MUHYÎ-İ LÂRÎ⁹⁵

Muhyî-i Lârî veya bazı kaynaklara göre Muhyî-ed-dîn-i Lârî hakkında çok az bilgi mevcuttur. Lârî isminden onun İran'ın Fars eyaletinde bulunan Lar (Laristan) şehrinden olduğu söylenir. Lârî hakkında bazı kaynaklar Hint asıllı olabileceğini de yazmaktadır.

Lârî'nin bilinen tek eseri Fütûhu'l Harameyn mesnevisidir. Şair eserini hac seferinden döndükten sonra h. 911, m. 1511 yılında Gucarat padişahı Muhammed Şah I. Baykara'nın oğlu Sultan II. Muzaffer'e sunmuştur.

Muhyî-i Lârî'nin devrin büyük âlim ve keliması olan Celaleddin Muhammed El-Devvanî'nin (ö. 1502) takipçisi ve talebesi olduğu söylenir. Devvânî, Osmanlı sultanı II. Beyâzîd'in ilgi ve iltifatına mazhar olmuş ve eserleri Osmanlı medreselerinde okutulmuş ünlü bir Eş'arî kelâmcısıdır. Devvânî'nin eserlerinde Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye ait vahdet-i vücûd görüşünün ve işrak felsefesinin izlerini görmek mümkündür.

Lârî'nin Fütûhu'l-Harameyn'inde yer verdiği şahıs kadrosundan ve kullandığı bilgilerden onun mezhepte Hanefî ve tasavvuf ekolünde ise Nakşibendi olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Eserdeki kutsal yerlerin minyatürlerinin minyatür sanatında çok değerli örnekler olduğunu söyleyen kaynaklarda aynı zamanda – minyatürlerin Lârî'ye ait olduğu tahmininden hareketle- onun ressam yönünün de olduğuna vurgu yapılır.

⁹⁵ Muhyî-i Lârî ve Fütûhu'l-Harameyn'i hakkındaki bilgiler için yararlandığımız kaynaklar şunlardır: 1. DİA, "Muhyî-i Lârî" md. Adnan Karaismailoğlu, 2. Ateş, **İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler I**, s. 475., 3. İsamveri.org (İSAM), Demirbaş No: 78423'te kayıtlı olup -Farsça yazılan- **Fihrist-İ Nushaha-yı Hattı Kütüphane-i Genc-i Bahş/Manzumeha-Fıkıh-ı Girâmi** başlığı altında şu bilgilere yer verilir: "Molla Muhyî-i Lârî, şakird divânı ki hac yolculuğundan döndükten sonra h. 911, M. 1505 yılında hac ibadetlerinin adabı ve sırları sefernâmesini Gucarat padişahı Muhammed Şah I. Baykara'nın oğlu Sultan II. Muzaffer'e sunmak üzere mesnevi türünde söylemiştir."

Fütûhu'l-Harameyn eserinin nüshaları ise -yurt içinde ve yurt dışında olmak üzere- ulaşabildiğimiz kadarıyla 18 tanedir. Bu kadar nüshanın olması ve eserin -bizim bilebildiğimiz kadarıyla- üç şair tarafından tercüme edilmesi eserin şöhretine ve ne kadar beğenildiğine işaret olmalıdır. Tüm yazma nüshaların giriş bölümlerine bakıldığında sanki iki farklı eser varmış gibi bir değerlendirmeye sebep olacak nüsha farklılıkları olduğu tespit edildi. Ancak yakından bakıldığında 3 nüshanın başlangıcının öteki "asıl" nüshaların 22. Beytinden sonra başlatıldığı görülür.

Bu 18 nüshanın 16 tanesi incelendi⁹⁶ ve bunların içinde sadece bir tanesinde mahlas olarak Câmî isminin geçtiğini ancak kütüphane kayıtlarında Muhyî yazıldığını, (İstanbul Millet Ktp. Ali Emirî, Farisî 478. Muhyî, Kitâb-ı Fütûhu'l-Harameyn) bir nüshada ise (İngiltere, British Library or 343.) kütüphane kaydında Mevlânâ Câmî yazılıp mahlasında ise Muhyî'nin yazıldığı tespit edildi.⁹⁷

⁹⁶ **Yurt dışı nüshalar:**

1. İngiltere. British Library or 343. Nüsha girişinde Mevlânâ Camî kaydı var ancak 4a sayfasında – sondan bir önceki beyitte- Muhyî mahlası yazılıdır.
2. Fransa Ulusal Küt. Yazmalar Anabilim Dalı Farsça 237. (Gallica.bnf.fr.) Fütûhu'l Harameyn (1601- 1615) Muhyî Lârî.
3. Fransa Ulusal Küt. Yazmalar Anabilim Dalı Farsça ek 1340. (Gallica.bnf.fr.) Fütûhu'l Harameyn (18.yy) Muhyî Lârî.
4. Almanya. Orient Digital, Muhyî-ed-dîn-i Lârî, Fütûhu'l Harameyn (Asıl nüshanın 22. Beytiyle başlar)
5. Almanya. Orient Digital, Muhyî-ed-dîn-i Lârî, Fütûhu'l Harameyn
6. Almanya. Orient Digital, Muhyî-ed-dîn-i Lârî Fütûhu'l Harameyn, (Asıl nüshanın 22. Beytiyle başlar)
7. Almanya. Orient Digital, Muhyî-i Lârî., Fütûhu'l Harameyn
8. Almanya. Orient Digital, Muhyî-i Lârî, Fütûhu'l Harameyn
9. Almanya. Orient Digital, Muhyî-i Lârî, Fütûhu'l Harameyn

Yurt içi nüshalar:

1. Ankara, 06 Mil Yz A 3648 Muhyî, Fütûhu'l Harameyn.
 2. Nuruosmaniye Küt. Nr. 1870. Muhyî, Fütûhu'l Harameyn.
 3. İstanbul Arkeoloji Müz. Nr. 173. Muhyî, Fütûhu'l Harameyn.
 4. Süleymaniye Küt. Esad Ef. 2535 (CD 6425) Muhyî, Fütûhu'l Harameyn. (Bu nüshanın da 2. Sayfası ötekilerden farklı)
 5. İstanbul Millet Küt. Ali Emirî, Farisî 478. Muhyî, Kitâb-ı Fütûhu'l-Harameyn. (Mahlasta Câmî yazılı nüsha)
 6. Lala İsmail 102 nr. (Bu yazmanın içinde iki eser var. 1. Eser 33 varakta bittikten sonra 2. Eserin kayıt bölümündeki mühürde Fütûhu'l-Harameyn vd. ibareler mevcut. Bu kısım ise 35-67 arasında olup Muhyî mahlasa sahiptir.)
 7. Süleymaniye Küt. Ayasofya Blm. Nr. 3323
 8. Topkapı Sarayı Müzesi, Envanter TSMK R. 916. Muhyî, Farsça, Fütûhu'l Harameyn. (87 varak)
 9. Topkapı Sarayı Müzesi, Envanter TSMK R. 916. Muhyî, Farsça Fütûhu'l Harameyn. (58 varak)
- ⁹⁷ Kaynak metin okumalarında veya karşılaştırmalarında esas aldığımız nüsha, İstanbul Millet Ktp. Ali Emirî, Farisî 478'dir.

Muhyî-i Gülşenî'ni tercümesinde (Hedyü'l-Haremeyn) kaynak eserin ismini ve müellifini açıkça yazdığı için eserin Câmî'ye ait olduğu yönündeki görüşlerin gerçeği yansıtmadığı sonucuna varılabilir.

Fütûhu'l-Haremeyn'in müellifinin Câmî olamayacağını Ahmet Ateş de şu sözleriyle belirtir: “Büyük Câmî de bir Manâsik-i Hac yazmış olduğundan bu eser ona isnat edilmiş ise de bu isnat doğru değildir.”⁹⁸ Ateş, hem eser hem de müellif hakkında ansiklopedik bilgiler verdikten sonra eserin yazma nüshalarının yurt dışı kayıtlarını vererek İstanbul kütüphanelerinde olan 8 tane nüshayı da tanıtır.

Muhyî-i Lârî, eserine Fütûhu'l-Haremeyn isminin verilmesini ve eserin sebebi-i telifini açıklayan beyitlerde şiirinin ilham ile yazıldığını/yazdırıldığını imâ ve ifade eder. Muhyî-i Lârî'nin Fütûhu'l-Haremeyn'inde rastlanılan şu beyitler buna işaret eder⁹⁹:

- 213 Fikr-i ziyâd eyledi bu hayretim
Gide gide gâlib olup 'usretim
- 214 Kim bu bünyâd-durur bu ne kâr
Beyt ola hâne-i Perverdigâr
215. Nükte ne bu gerdiş-i pür-kârda
Bir pula biñ baş [ne] bu bâzârda
216. Her ne kadar ki der ü biğāneyüz
Pertev-i envârına pervāneyüz
217. Sa'y neden oldı vü qurbān neden
Remy-i cimār ü ten-i 'uryān neden
218. Dil ki ola mazhar-ı sırr-ı Nebî
Ola mı esrārdan ol ecnebî
219. 'Akl ki kaldı pes-i divār-ı dîn
Çande bile ne'ydüğün esrār-ı dîn

⁹⁸ Ahmet Ateş, **İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler I**, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1968., s. 475.

⁹⁹ Buradaki örnek beyitler Amîkî'nin tercümesine göre verildi.

220. Her neye kim ğayb aña ilhām ider
Dil anı bir bir kamu i'lām ider
221. ab'ıña nazm ehl-i suhen-sencdür
Gevher-i 'irfāna 'aceb gencdür
222. Diledi ab'ım ki tekellüm ide
Açmağa bu rāzı terennüm ide
223. Nāfe-i ter oldı elimde kalem
Misk saçardı nefesi dem-be-dem
224. Şaçdı semen yaprağına müşk-nāb
Oldı rakam-bā'ış-i nazm-ı kitāb
225. İşbu güherler ki kamu bikrdür
Anlaruñ elmāsı yine fikrdür
226. Bunı gören bile bu sudā nedür
Fehm ide Yeşrib ü Bathā nedür
227. Tā bu haber ola aña feyz-bağş
Tā ki ol eṯrāfa süre raht ü rağş
228. Oldı fütūḥ-ı dil ü cāna sebeb
Dindi **Fütūḥu'l-Harameyn** uş lağab

1.4. AMİKÎ'NİN FÜTŪHU'L-HARAMEYN TERCÜMESİ İLE FÜTŪHU'L-HARAMEYN'İN KARŞILAŞTIRMASI

Amikî'nin Fütūhu'l Harameyn tercümesinin tek nüsha olduğu buna karşılık kaynak eserin –bilebildiğimiz- 18 nüshası olduğu daha önceki bölümde değinilmişti. Çalışmamızda bu kaynak nüshaların 16 tanesi –yukarıda dipnotta künyeleri verilenlerin son ikisi hariç- kullanıldı. Amikî'nin tercümesinde hangi nüsha veya nüshaları kullandığı tespit edilememiştir. Şairin tercümesini yaparken –şayet kendisinin ulaştığı fakat bugün bizim ulaşamadığımız bir nüsha yok ise- birkaç nüsha ile çalışmış olabileceği ihtimal dâhilindedir.

Genel olarak FH tercümesinin kaynak esere çok yakın bir tercüme olduğu söylenebilir. Her iki eserin de vezninin aynı olduğu görülür. İki eserin ahenk unsurları arasında da –başta kafîye ve redif çeşitleri olmak üzere- yakınlık gözlemlenebilir. İki şairin üslubunun da bir birine yakın bir söyleyişte olduğunu, duyuş ve düşünüş noktasında da genellikle ortak oldukları söyleyebiliriz. Konuları itibariyle dinî ve didaktik olmalarına rağmen iki şairin de coşkulu (lirik) anlatıma sahip bir sanatkâr olabilmeyi başardıkları görülür. Özellikle mekân ve kişî tasvirlerinde ağır ve süslü anlatıma yer verildiği buna karşılık hac ibadetinin hükümlerinin anlatıldığı bölümlerde daha sade ve yalın bir anlatımın kullanıldığı görülmektedir.

Bu bölümde yapılan üçüncü ve son karşılaştırma Fütûhu'l-Harameyn ile Amîkî'nin tercümesi arasında yapıldı. Böylece Amîkî'nin tercümesinin öteki tercümelerden farkının görülmesi amaçlandı. Bu fark, bizi, Amîkî'nin tercümesinin öteki tercümelere göre kaynak metne en yakın tercüme olduğu bilgisine ulaştıracaktır.*

***3.Tablodaki** karşılaştırma birebir değildir. İki eserin ilk 35 beytini karşılıklı verdik. Birinci sütunda kaynak metni ikinci sütunda ise Amîkî'nin Fütûhu'l-Harameyn tercümesinin beyitlerini verdik.

3. TABLO

1. Ey heme kesi-râ be-deret ilticâ
Ka'be-i dil-râ ez tû nûr u safâ	1. İy kamu halka eşigüñ mültecâ
Ka'be-i dil nûruñ-ıla pür-şefâ
2. Ez haşmet Ka'be siyeh hâne-est
V'ez harem-i pâk-i tû kâşâne-est	Ka'be harîmüñde siyeh hânedür
Belki o bir küçe-i kâşânedür
3. Nâm-ı yemîn ber Hacerü'l-Esvedeş
Dâğ-ı yemîn-i tû bûd ber yedeş	Nâmu yemîn'dür Hacerü'l-Esved'üñ
Kim götür[e] dâğ-ı gâm-ı sermedüñ
4. Ey keremet vâşıta-i bûd-i mâ
Hâne-i tû Ka'be-i maksûd-i mâ	İy keremüñ vâşıta-i sūdumuz
V'iy eşigüñ Ka'be-i maqşūdumuz
5. Şod harem zînet-i bâğ-ı cihân
Hâne-i tû çeşm ü çerâğ-ı cihân	5. Ol-ıdı ön zînet-i bâğ-ı cihân
Nûr-dih-i çeşm-i çerâğ-ı cihân
6. Kîst ki pervâne-i in hâne nist
Vâlih ü ser-geşte vü divâne nist	Kimdür anuñ olmaya pervânesi
Vâlih ü ser-geşte vü dîvânesi
7. Hâne-i tû dîde-i her ma'bed-est
Merdum-ı dîde-i Hacerü'l-Esved-est	Ka'be-durur dîdesi her ma'bedüñ
Merdüm-i dîde Hacerü'l-Esved'üñ
8. Çeşme-i Zemzem ki turâ der Harem
Hest zi ser-çeşme-i bahr-ı kerem	Çeşme-i Zemzem ki harîmüñdedür
Menba'ı gülzâr-ı na'imüñdedür
9. Âyine-sân sâf-dil ü tâhir-est
Nist der in hiç hafâ zâhir-est	Âyine-veş şâf ü tâhir-durur
Gizlü degül gün gibi ¹ zâhir-durur
10. Sûy-ı tû bâşed hemegi-i sa'y-ı mâ
Gayr-ı tû mâ râ nebuved müddeâ'	10. Mültezem bâbuñ olup[dur] mültezem
Oldı niçe bâbıla bes muhterem
11. Şâhid-i hüsn-i tû zi rûz-ı ezel
Bûd be-bî-mislî hûd bî-bedel	Cân buna yüz tütalı Müstecâr
Oldı zevî'l-ğadr ü zevî'l- i'tibâr
12. Hâst ki zâhir şevded ez her libâs
Cilve-i bî-had koned ü bî kıyâs	Merve Şafâ buldılar ikrâmuñı
Gördi çü Sa'y-ı şeref-i nâmuñı
13. Gonçe-şifat çün zi nesîm-i hayât
Çeşm-i güşâdend benât u nebât	Sa'yımız oldı kamu sinden yañâ
Kim olmaz gayrı bize müdde'â
14. Tarh-ı gülüstân-ı cihân tâze şod
Bâğçe-i sun' pür âvâze şod	Şâhid-i hüsnüñ ki zî-rûz-ı ezel
Olmuş-ıdı bî-misl ü bî-bedel
15. Gülbin-i imkân çü şüküften-girift
Bülbül-i cân hamd-i tû goften-girift	15. Dikdi giye niçe dürlü libâs
Cilveler ide bî-had ü bî-kıyâs

16. Nist zi tû yâft nişân-i vucûd
Nist şevêd u bâz be-câyî ki bûd
Gönçe şıfat esdi çün bād-ı hayāt
Gözlerini açdı benāt-ı nebāt
17. Çün zi ezel mülk-i dû 'âlem turâst
Şâh-ı ân nîz müselleme turâst
Buldı cihân gülşeni bes zîb ü fer
Bâğçe-i şun' bitürdü [ber ü] semer
18. 'İzzet ü h̄ârî dih-i her ser ki hest
Hest kon ü nist koni her her-çi hest
Gülbün-i imkân açıldı hemân
Bülbül-i cân hamdüñe açdı zebân
19. Ber kemer-i kûh-ı cevâhir-keşân
V'ez güher-i ebr-i zevâhir-feşân
Secde ider çün iki 'âlem saña
Şehliği bes oldu müselleme saña
20. Mive-i merṭûb dih zi çûb-ı huşk
Ḳand be-ney reng be-gül bû be-müşk
20. 'İzzet ü h̄ârî virici az u çoğ
Var iden yoğı iden varı yoğ
21. Cüz tû kesi sâkin-i in deyr nist
Cümle tûyî der dû cihân gayr nist
Kîse-i ebr içre zevâhir koduñ
Hem kemer-i kûha cevâhir koduñ
22. Ey dû cihân garka-ı âlâ-yı tû
Kevn ü mekân ḳatre-i deryâ-yı tû
Seng-i siyâha virici âb-ı cüy
Ḳand neye reng güle müşke bûy
23. Mebde-i eşyâ-st ilâhiyyetet
'Ayn-ı vucûd âmede mâhiyyetet
Dâr sen olur-ise de bu deyr yok
Varlıguñ dur[ur] ḳamu bir gayr yok
24. Cümle zerrât nümûd tevâned
Pertev-i ḥurşîd-i vucûd tevâned
Ḳatre degüldür iy yemm-i bî-kerân
Ḳulzüm-i cüduñda bu kevn ü mekân
25. Hestî-i her hest şod ez hest-i tû
Bûd vucûd heme der-dest-i tû
25. Mebde-i eşyâdur uluhiyyetüñ
Kimse senüñ bilmedi mâhiyyetüñ
26. Tû kadem ez ḥöd nenihâde birûn
Pür zi tû âfâḳ derûn u birûn
Geldi vücûda ḳamu cüduñ ile
Zerre güneş oldu vücûduñ ile
27. Hamd-i tû ez hayṭa-i lafzest biş
Nâtiḳa efkende ser 'acz-biş
Cümle cân varlığı mestüñdedür
Varlığı vü yoqlığı destüñdedür
28. Dih çı 'ibâret ki be-fehm-i kesî
Hem neresed gerçi dehed cân besi
Şığmaz iken zatuña gün ü mekân
Ṭolu vücûduñla yine her mekân
29. 'Akl fürû mânde be-pây-ı delîl
Ki resed ancâ ki neşod Cebre'îl
Eyleyemez hamdini vaşşâf olan
Bunu bilür şâhib-i inşâf olan
30. Ger be-ḳadem bang zened mür-leng
Ki be-Mesîhâ resed o bî-direng
30. Men ne 'ibâretle idem vaşfuñı
Kim yazamaz levh ü ḳalem vaşfuñı
31. Gerçi zebân-i şad bûdem bî-şekî
Şükr-i v'ey ez şad netevânem yekî
Ḳande ḳalur 'akl vü ḳande delil
Şol yere kim iremedi Cebre'îl

32. Ni'met-i o bişter ez şükr-i mâst
Şükr hem ez ni'met-i hâş-ı hudâ-st
33. Bes netevân şükr-güzârî-i ü
Gerçi konem şükr be-yârî-i ü
34. Gevher-i cân der sedef-i ten nihâd
Nûr-i hured der-dil-i rûşen nihâd
35. Çün ni'am-i ost birûn ez hayâl
Keyfe yüveddihi bilisâni'l-makâl
36. Ahsene mâ hemme bihi zü'l-himem
Zikr-i cemîl li veliyyi'n-ni'am
- Olsa dilim tende eğer şad hezâr
Şükrüñi kılsam olımam haq-güzâr
- Kimselerüñ şükrüne yok minnetüñ
Şükür ise başka ulu n'imetüñ
- Kim ide şükrüñ saña lâyıık ola
Şükr dâhi n'imet-i haş-ı Hudâ
35. Çüñki senüñ n'imetüñe yok hisâb
Kande şığa füşhat-ı meydân kitâb
-

Yukarıdaki beyitlerdeki gibi Amîkî'nin FH tercümesinde birçok beytin birebir tercüme edildiği hatta bazı beyitlerin sadece birkaç kelimesi hariç öteki kelimelerin kaynak metnin diliyle yazıldığı görülmektedir. Bunu Amîkî de sebab-i telif bölümünde şöyle ifade eder:

1098. Olsa ne t̄an perde zeb̄an-ı 'Acem
Besledi bu gevheri k̄an-ı 'Acem

Şair, tercümede karşılaştığı engelleri “Acem dilinin perdeleri” olarak tanımlarken bunun ayıplanacak bir şey olmadığını çünkü bu cevherin kaynağının yine Acem olduğunu söyleyerek aslında tercümede tuttuğu yöntemi de açıklamış olur. Bu cümleden olmak üzere birkaç örnek verelim:

189. Ka'be veli kıble-i z̄ahir-durur
Secdegeh-i ġāyb ü h̄azır-durur
672 Terviye aħirdür vü ŧeb n̄a-bedīd
H̄azan-ı ŧubħ aldı eline kilīd
728 ŧīr-i ħudā baħr-i seħā k̄an-ı cūd
Kıtb-ı zamān-ı āhir burc u kebūd

Tüm bu benzerliklere karşılık, iki eser arasında bazı noktalarda farklılıklar olduğu tespit edildi. Bu farklılıklar dört başlık altında toplanıp her bir başlığa ait örnekler aşağıda verildi. Bunlar:

- a. kaynak metinde olmayıp erek metinde olan beyitler.
- b. kaynak metinde olup da erek metinde olmayan beyitler.
- c. kaynak metinden farklı tercüme edilmiş beyit, mısra veya kelimeler.
- ç. başlıkların farklılığı veya kaynak metinde olan başlığın erek metinde yer almaması.

a. kaynak metinde olmayıp erek metinde olan beyitler:

166. Kim ki anı öpmege cür'et ider
Lā-cerem ol H̄aḡ-ıla bey'at ider
167. Bitti H̄alil'ün çü kamu h̄idmeti
Didi H̄udā kim oḡı her ümmeti
198. Da'vet ider bendelerün H̄aḡḡ aña
Raḡmetini eyledi mülh̄aḡ aña
271. Şi'r-i 'Arab diñle vü şavt-i ceres
T̄iz-rev ol hemçü şütür sür feres
275. H̄anede ko merkebi 'İsā gibi
Kim çıkarun göḡe mesīhā gibi
387. Silsile-i şevḡ-ıla d̄ivāne ol
Döne döne yanmaḡa pervāne ol
642. 'Azm-i Medine kılup andan revān
Hicrete tārīḡ ḡonıldı hemān
643. Oldı o demden berü nuşretde d̄in
Bāḡı vü pāyında ilā yevmü'd-d̄in
- 783 Naḡd ü metā' olsa elüñde hemān
Bey' ü ş̄ira kıl yoluña ol revān
- 823 Dir-ile yāhūd anı teslīm kıl
H̄aḡ yolına ḡarc-ı zer ü s̄im kıl
867. Serv dükeli ḡülşen-i peyḡamberi
Rūh-ı Kudūs bülbül-i naḡme-geri
990. T̄ut iki eliñ-ile uş dāmenin
Bekle seg-i der gibi pirāmenin

b. kaynak metinde olup da erek metinde olmayan beyitler:

Kaynak metnin nüsha sayısının çokluğu nedeniyle bu beyitlerin tam tespitini yapmak mümkün olmamıştır. Ancak karşılaştırmada esas aldığımız nüshaya göre bu tip beyitlere 15'e yakın beyit örnek verilebilir.¹⁰⁰

c. kaynak metinden farklı tercüme edilmiş beyit , mısra veya kelimeler

761 H̄ aba varup her kişi bi-kārdur
Dide-i bahtī velī bizārdur

762 Kaldadı çün sende ol ālūdelik
Tañ mı saña gelse ger āsūdelik

323. H̄alk-ı cihān Türk ü 'Arab ü 'Acem
Eylediler kaşd-ı tavāf H̄arem

538. Görmege ol mihri dolaşur kamer
[...]

ç. Başlıkların farklılığı veya kaynak metinde olan başlığın erek metinde yer almaması

257. Ger saña geldise bu sözden melāl
Gör ne didi Cāmī-i şāhib maqāl

(18a) H̄arem-i Muhterem-rā Büzür-ı Evşāf-ı Lāyık ber-Dahten ve der-
Nazar-ı Kabūl-i Tālibān-ı Şadık Cilve-ger Sāhten

Tüm bu karşılaştırma ve beyit örneklerinden yola çıkarak Amikî'nin tercümesinin kaynak metne en yakın tercüme olduğu ancak o dönemin bir özelliği

¹⁰⁰ Örnek beyitler için 3. tabloya bakılabilir.

olarak mütercimim kaynak metne bugünkü çevirmenler gibi tam sadık kalmadığı, mutlaka kendisine ait beyitler eklediği veya başka bazı tasarruflarda bulunduğu görülmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. FÜTÛHU'L HARAMEYN TERCÜMESİ

2.1.NÜSHA TAVSİFİ

Kaynaklarda yazmanın ulaşabildiğimiz tek ((unique) nüshası bulunmaktadır.

Eserin Bulunduğu Kütüphane: İstanbul Millet Kütüphanesi

Bölümü ve Numarası: Ali Emiri Manzum 1312 numara ile kayıtlıdır.

Sayfa sayısı: 54 sayfa. (1b ile 54b arasında). İçerisinde (17 sayfada) Hameyn minyatürleri yer almaktadır.

Baş: İy kamu halka eşigün mültecā
Ka'be-i dil nūruñ-ıla pür-şefā

Sonu: Hamdi şenāña dili bülbül idem
Şubha degin her gice ğul-ğul idem

son beytin sonunda: Temmet bi-'avni'llāhi Te'āla ibaresi yer almaktadır.

Ebadı: Eser sadece dijital ortamda erişimi mümkün olduğu için ebadı hakkında tam bir bilgi mevcut değildir.

Satır Sayısı : İlk sayfa 9, son sayfa 6, 50b sayfası 14, öteki sayfalar 15 satırdır.

Beyit Sayısı: 1207

İstinsah Tarihi: Bilinmiyor.

Müstensihi: Mehmed Ali (?)

Yazı Özelliği: Harekesiz talik hat. Bazı başlıklar hariç yazı okunaklıdır.

Kâğıt Özelliği: Nohudî renk, aharlı kâğıt üzerinde başlıklar ve dua kısımları kırmızı, metin bölümü siyah mürekkeple yazılı, iki stn ve kuzulu cetvellidir.

Cilt Özelliği: Mukavva cilt, kenarlarında çok az yırtıklar mevcuttur.

2.1.1. ESERDE YER ALAN KAYITLAR

Eserin zahriye bölümü iki sayfadan oluşmaktadır. İlk sayfada Arap alfabesi ile “Divan” ve “1298” rakamları yazılıdır. Bu sayfada bir de kütüphane katalog fişi vardır. Bu fişin üzerinde “ *Muhyi, Kitab-i Fütûhu’l-Harameyn; Türkçe Tercemesi*” ibaresi yazılmıştır. Zahriyenin ikinci sayfasında eserin hattından farklı bir hat ile -yer yer silik olarak- iki farklı yazı yer almaktadır. Bunlardan birincisi harakeli olup bir ayet lafzı ile duadan oluşmaktadır. Burada şunlar yazılıdır:

“1298

Dīvān

Bismi’llāhi’r-Raḥmāni’r-Raḥīm

“Ve mā lenā ellā netevekkel ‘alallāhi ve ḳad hedāna (...)”¹⁰¹ ve lenaṣbiranne ‘alā mā āzeytümünā ve ‘alallāhi felyetevekelil mütevekkilün”¹⁰² bu ayet-i kerîmeyi üç kerre okuyub (...)

Ḳırāt-ı şerîf berekatında pür eleminden emîn ola (...).”

İkincisinde ise harekesiz bir rik‘a hattı ile eserin müellifi ve eser hakkında bilgiler verilir. Burada şunlar yazılıdır:

“Fütûhu’l-Harameyn

Gülşenî ḥazretleri menâkıbenāmeyi ‘alilerini 1012¹⁰³ senesinde ikmāl iden Gülşenî-zāde Şeyḫ ‘Ali-esŞafoeti ḥazretlerinin dāmād-ı vālaları dervîş Muḫyî ḥazretlerinin te’lîf güzinleridir.

Tercüme (...) zeyl-i Şaḳāik-i Numānide mevcuddur.

¹⁰¹ Kur’an-ı Kerîm, İbrâhîm Suresi 12. Ayeti. Ayette olup da metinde yazılmamış olan eksik bir kelime vardır. Kelime “**subüuena**” kelimesidir.

¹⁰² Mezkûr ayetin manası: ““Allah, bize yollarımızı dosdoğru göstermişken, biz ne diye O’na tevekkül etmeyelim? Bize yaptığınız eziyete elbette katlanacağız. Tevekkül edenler, yalnız Allah’a tevekkül etsinler.”

¹⁰³ M 1603

Bu kitābın on yedi şahifesinde beyt-i mu‘azzamı vesāir maḳāmāt-ı muḳaddesenin resimleri mevcuttur.”

Yine bu sayfada Ali Emîrî'nin (ö. 1924) şahsî mührü ile kütüphaneye ait bir kayıt fişi bulunmaktadır.

Ali Emîrî'ye ait olan mührde şunlar yazılıdır:

Dış daire: Allahu Ta‘alā Ḥazretlerinüñ rızāsı için vakf eyledüm.

İç daire: Diyarbekirli ‘Alī Emīrī¹⁰⁴

Tashih kaydı olarak yazmanın 1b sayfasında bir mühür ve hemen altında Arap alfabesiyle “Sahh”¹⁰⁵ ve onun altında da “Ali Mehmed” ismi yazılıdır.

Yazmanın serlevhasında (kubbe levha) Rumî klasik tezhip ve altın yaldızlı bir besmeleyi şerif hattı bulunmaktadır.

Yazma boyunca reddâde (rakabe) kaydı da mevcuttur.

Yazmanın 23b sayfasının üst kısmında, Sultan (Dördüncü) Mustafa Han'ın validesi Sineperver Vâlide Sultan'a ait bir temellük kaydı vardır. Buradaki hat ile metnin hattının birbirine yakın bir hat olduğu görülmektedir.¹⁰⁶ Kayıtta şu ifadeler yazılıdır:

“Bu kitāb merḥum Sulṭān Muşṭafa Ḥān Ḥazretlerin vâlide-yi muḥteremleri Sineperver Vâlide Sulṭān Ḥazretlerindir her kim kıra‘at eyleser rahmet ile yād eylesün.”

¹⁰⁴ Mührün tam okunaklı olan örneği için bk., **Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri**, Günay Kut, Nimet Bayraktar, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1984. s. 135.

¹⁰⁵ **Sahh**, Arapça, sıhhat'ten; doğru ve sehivsizdir manası ile bazı evrāk-ı resmîyeye ve berât ve hüccet gibi muharerâta çekilen tasdik işaretidir ki bazen mühür ve imza yerini tutar ve daima girift yazılır: Sahh çekmek. (Kamus-ı Türkî)

¹⁰⁶ Kayıtta bahsi geçen Sineperver Valide Sultan, 1. Abdulhamid'in eşi Dördüncü Mustafa'nın ise validesidir. Sineperver Valide Sultan'ın 18. yy.ın sonları ile 19. yy.ın başlarında yaşadığı düşünüldüğünde yazmanın istinsah edildiği tarihin bu aralıkta olması gerekir. Temellük kaydının hattı ile metnin hattının birbirine yakın olmasından hareketle bu nüshanın Sineperver Valide Sultan için istinsah edildiği düşünülebilir. İki hattın da aynı kalemden çıkmış olabileceği ihtimali ilgili olarak Hattat Doç. Dr. Hilal Kazan'ın şahsi görüşlerine başvurulmuştur.

2.2. MÜELLİFİ AMÎKÎ

Yazmanın 50a sayfası 1108. beyitte geçen **Amîkî** mahlaslı şairin kimliği hakkında kaynaklarda doğrudan bir bilgiye ulaşılamamıştır. Kaynaklarda **Amîkî** ismi dört farklı şekilde; *Amîkî*, *Şeyh Amîkî*, *Amîkî-yi Rûmî* ve *Mehmed Amîkî* olarak yer almaktadır. Ancak elimizde ne bu dört ismin aynı kişi olduğuna dair ne de farklı kişiler olduğuna dair kesin bir bilgi mevcut değildir. Bunun için de bu dört isim ile ilgili bulabildiğimiz tüm bilgileri paylaştıktan sonra bir değerlendirmeye gidilecektir.

Amîkî ve Şeyh Amîkî ile ilgili en derli toplu bilgiye Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü sitesinden ulaşıldı.¹⁰⁷ Amîkî maddesinin yazarı Ahmet İçli'nin verdiği bilgiler şöyledir:¹⁰⁸

“AMÎKÎ, Şeyh Amîkî (d.??-ö.??) divan şairi

Amîkî mahlaslı şaire tezkirelerde yer verilmemiştir. Dolayısıyla onun asıl adı ve yaşadığı dönem hakkında elimizde net bir bilgi yoktur. Şairin mahlasını Amîkî ovası ve çevresi yerleşim birimine nispetle seçmiş olduğu düşünülebilir. Amîkî mahlasının geçtiği tespit edilen eser sayısı üçtür. Bunlardan biri Kâsımî'ye diğeri Ubûdî'ye ait iki mecmuada yer alan aynı gazeldir. Kâsımî Mecmû'ası, kendisi de şair olan Kâsımî tarafından 1034/1625 tarihinde kaleme alındığına göre Amîkî'nin en erken 16. yüzyıl en geç 17. yüzyılın ilk yarısında şiirler yazdığı söylenebilir. Ubûdî Mecmû'ası'na (06 Mil Yz FB 262. yk. 39b) bakılarak da Amîkî'nin en erken 16. yüzyılda yaşadığı tahmin edilebilir. Şair hakkında en önemli bilgi ise Hisâlî'nin Metâliü'n-Nezâir'inde geçmektedir. Amîkî mahlaslı dokuz matlân (Kaya 2003: 2, 523, 924, 1007; Kalyon 2011: 156, 351, 850, 1176, 1358) bulunduğu eserdeki altı matlada şairden “şeyh” olarak bahsedilmektedir. Dolayısıyla diğer üç matlân başka bir Amîkî'ye ait

¹⁰⁷ <http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/> madde no: 26087 Madde Yazım Tarihi: 25.12.2017, Erişim Tarihi, 05.01.2019.

¹⁰⁸ Bu bilgilerde bazı maddi hatalar tespit edildi. Bu hatalar dipnotlarda gösterildi.

olma ihtimali de mevcuttur. Hisâlî'nin ondan "şeyh" diye söz etmesi şairin tasavvufla ilgisine işaret etmektedir. Nitekim şu matlaında mutasavvıfane bir ifade görülmektedir: "Şâdmân idüm cihân içre yoğ iken gam henüz / Var idi bir âlemüm halk olmadın âlem henüz" (Kaya 2003: 924). Aynı şekilde "Dünyâya meyl iden bu cihân-ı harâbda / Bir teşnedür ki kaldı hayâl-i serâbda" (Kalyon 2011: 850) beytinde de Şeyh Amîkî'nin bir tarikat şeyhi edasıyla nasihat ettiği görülmektedir. Bahse konu iki mecmuada da onun "ruh, ezel-ebed" konularından söz ettiği aynı gazelinin yer almasına bakılırsa bu manzume muhtemelen en beğenilen şiiridir. Bugün için Amîkî'nin belirlenebilen şiirleri bir gazel ve hepsi aynı Amîkî'ye aitse dokuz matladan ibarettir."

Gazel

*Cânlar çekilüp Hazret-i Mevlâya giderler
Cûlar gibi kim cânib-i deryâya giderler*

*Defn olur ise zîr-i zemîne ne gam ebdân
Ervâh hele âlem-i bâlâya giderler*

*Hengâme(y)i seyr eylemege rûz-ı cezâda
Bu halk-ı cihân özge temâşâyâ giderler*

*Sanman ki abes yire telef oldı gidenler
Geldikleri yirden yine oraya giderler*

*Ervâh [-i] **Amîkî** çekilüp dâr-ı bekâyâ
Mürgân-ı fenâ âlem-i ukbâyâ giderler*

Kâsımî. Bahru'l-Ma'ârif. Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Seyfettin Özge Yazma Eser Koleksiyonu. ASL Mec 625. yk. 49a.¹⁰⁹

Bâkî Dîvânı. Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu. 06 Mil Yz FB 262. yk. 39b.¹¹⁰

Beyt

Yüz buldı ruhundan hatun ey meh neler eyler

Bu fitneleri gerdiş-i devr-i kamer eyler

Kaya, Bilge (2003). Hisâlî, Hayatı - Eserleri ve Metâli'n-Nezâ'ir Adlı Eserinin Birinci Cildi: İnceleme - Metin. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi. 523.

Beyt

Çerh-i âlûde-şafak mey-hâne şeklin bağlamış

Nukl-i encüm mâh-ı nev peymâne şeklin bağlamış

Kaya, Bilge (2003). Hisâlî, Hayatı - Eserleri ve Metâli'n-Nezâ'ir Adlı Eserinin Birinci Cildi: İnceleme - Metin. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi. 1007.

Beyt

Sanmanuz vâkıf-ı sırr-ı dehen-i dil-ber yok

Ehl-i esrâr çok ammâ ki sorar izler yok

Kalyon, Abuzer (2011). Peşteli Hisâlî, Metâli'ü'n-Nezâ'ir (II. cilt) İnceleme-Metin. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi. 156.

Beyt

Dime sakın ki da'vî-yi Mansûr hak degül

Kim hak durur tekellüm iden ol dudak degül

¹⁰⁹ Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi'nin dijital verilerinde böyle bir esere rastlanılmadı.

¹¹⁰ Yaptığımız araştırmada gazelin 40b sayfası sayfa kenarında yazılı olduğu tespit edildi. Bu yazmada sayfa kenarlarında Amikî'nin yanında ayrıca şu şairlerinde eserleri olduğu kayıtlıdır. "Figânî, Enverî, Hamdî, Nev'î, Ulvî, Murgî, Camî, Rahmî, Aşkî, Hayalî, Vusatî, Ubûdî, İlmî, Yahya, Tıflî, Fevri, Hudâyî, Sun'î, Himmeti, Nalî, Yümnî, İyşî, Cemâlî, Sadî, Zatî, Nizamî, Nâdiri, Beyânî, Lamiî, Lutfullah Nişaburî, Hafız, Hüsrev, Veysî, Âşıkî, Sebzi, Amikî, Selikî, Lem'î Nihânî, Ishâk, Merdûmî, Mustafâ isimli şairlerden kaside ve gazeller vardır."

Kalyon, Abuzer (2011). *Peşteli Hisâli, Metâli'ü'n-Nezâ'ir* (II. cilt) *İnceleme-Metin. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi. 351.*

Beyt

Delüpdür hâr-ı gam cismüm ser-â-pây

Bulınmaz sûzen-i hicrâna hiç cây

Kalyon, Abuzer (2011). *Peşteli Hisâli, Metâli'ü'n-Nezâ'ir* (II. cilt) *İnceleme-Metin. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi. 1176.¹¹¹*

Beyt

Bilmez miyüz ne kuşdur o bülbül didükleri

Yâ nice yüze gülücidür gül didükleri

Kalyon, Abuzer (2011). *Peşteli Hisâli, Metâli'ü'n-Nezâ'ir* (II. cilt) *İnceleme-Metin. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi. 1358.¹¹²*

Yukarıdaki gazel başlığı ile verilen şiirin bir benzeri Yazma Eserler Kurumunda bulunan *Mecmû'a-i Eş'ar* isimli mecmuada da yer alır. Yalnız burada şiir gazel değil tahmis nazım şekliyledir.¹¹³

“Amîkî”

mef'ülü mefâ'tlü mefâ'tlü fe'ülün

Ebrâr kamu cennet-i 'alîyyâya giderler

¹¹¹ Kaynak metinde “Şeyh Amîkî” olarak yazılmıştır.

¹¹² Kaynak metinde “Şeyh Amîkî” olarak yazılmıştır.

¹¹³ Milli Kütüphane'ye Kayıtlı 06 Mil Yza no: 485'de kayıtlı eser ile ilgili Selim Gök Yüksek lisans tezi hazırlamıştır. Selim Gök, *Mecmû'ai- Eş'âr* (İnceleme-Metin), Yüksek Lisans Tezi, Ank. 2013.

Gök, orada bu şiir için “müseddesten alınmıştır.” ifadesini yazmıştır ki bu yanlıştır. Şiir “tahmis”tir. Konuyla ilgili daha geniş bilgi için bk. M.A. Yekta Saraç, **Klâsik Edebiyat Bilgisi**, Biçim-Ölçü-Kafiye, Gökkuşbu yay., İstanbul, 2013, s.130.

*Fi'line göre herbiri bir cāya giderler
Kaçar kamu zulmet u suflāya giderler
Cānlar çekilüp Hazret-i Mevlā'ya giderler
Cūlar gibi her cānibi deryāya giderler*

*Ger bay u gedā ola vü ki 'āleme sultān
Nārına misāl ola cezāyı heme insān
Kabr içre ola cümlesiniñ türbeti yeksān
Defn olur ise zīr ü zemīne ne gam ābdan
Ervāh heme 'ālem-i bālāya giderler*

*Ey dil nece bīhūde gezersin bu fezāda
Şermendelik irişmeye dīvān-ı kazāda
Div olma karış sen dahı gel ādemi-zāde
Hengāmeyi seyr eyleseñiz rüz-ı cezāda
Bu halk-ı cihān özge temāşaya giderler*

*Ey bāğ-ı cihānda açılan gönce dehenler
Bir gün ola kim gül yirine bite dikenler
Bülbüllerini añla dahı sero-i semenler
Şanmañ ki 'abes yire telef oldu gidenler
Geldikleri yerdir yine oraya giderler*

*Ervāh teneffüs idicek deşt-i fezāya
Eşbāh-ı remīmi mütemekkin bir arāya
Esbāb-ı tebessüm ne gelür bāy u gedāya
Ervāh-ı 'Amīkī çekilüp Kāf-ı beķāya
Murğān-ı fenā menzil-i 'uķbāya giderler"*

Amîkî'nin *-Manzum Kırk Hadis Tercümesi* hariç- kaynaklarda yer alan tüm manzum eserler bunlardır. Bunlardan başka Amîkî isminin geçtiği bir esere de Bilge Kaya'ya ait doktora tezinde rastanıldı.¹¹⁴ Kaya, Süleymaniye Ktp. (Lala İsmail) 576 numarada kayıtlı Hisâli'ye ait bir matla' mecmûasında Amîkî isminin de bulunduğunu zikreder. Mezkûr mecmuaya bakıldı, mecmuanın 1b sayfasında Amîkî isminin *Amîkî-yi Rûmî* olarak geçtiği görüldü. Mecmuada *Amîkî-yi Rûmî* isminin hizasında önce *Bismi'llâhi'r-Raḥmân'r-Raḥîm* ardında da Farsça bir beyit kaydedilmiştir. Bu beytin "kadîm" kafiyeli bir nazma nazire olduğu sayfadaki öteki şairlerin beyitlerinden anlaşılmaktadır. Beyitten önce bismelenin yazılmış olması bu beytin bir kasidenin matla beyti olması ihtimalini kuvvetlendirir. Beyit:

"Feth-i ʔılsımât-i kunûz-i kadîm
Perçemi külli ʔıynet-i 'anber-şemîm"¹¹⁵

Bu beytin sadece ilk mısraı Bilge Kaya'nın mezkûr doktora tezinde de yer almaktadır. Ayrıca, Kaya'nın incelediği mecmuada beytin karşısında "Şeyh Amîkî" yazılıyken bizim baktığımız mecmuanın karşısında "Amîkî-yi Rûmî" yazılıdır.¹¹⁶

(Şeyh) Mehmed Amîkî'ye gelince, onunla ilgili şu bilgilere ulaşıldı:

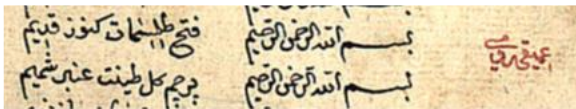
Türkiye Yazma Eserler Kurumu Kataloğunda, Mehmed Amîkî isminin yer aldığı üç eser bulunmaktadır. Bunların isimleri ve özellikleri şu şekilde verilmiştir:

1. Eser:

Arşiv No: 06 Mil Yz A 330/3
Eser Adı: Risâle-i Tâ'ife-i Melâhid
Yazar Adı: Mehmed Amikî
Konu: İslâm Dini-Tasavvuf ve Tarikatlar

¹¹⁴ Bilge Kaya, **Hisâli Hayatı-Eserleri ve Metâliü'n-Nezâir Adlı Eserinin Birinci Cildi (İnceleme-Metin)**, Gazi Ü. SBS T. Dili ve Edebiyatı ABD, Doktora Tezi, Ankara, 2003.

¹¹⁵ Hisâli, Matla' Mecmuası, Süleymaniye Ktp. (Lala İsmail) 576 numara. S.1b

¹¹⁶ Bu bölümde yer alan beyitlerin değerlendirilmesi Amîkî'nin Edebi Kişiliği başlığı altında yapılacaktır.

Dili: Türkçe
Telif Tarihi Hicri (Miladi): 0 (0)
İstinsah Tarihi Hicri (Miladi): 1235 (1819)

2. Eser:

Arşiv No: 153/4
Eser Adı: Nasihat-nâme
Yazar Adı: Mehmed Amikî
Müstensih: Mehmed Emin b. Ali
Konu: İslâm Dini-Mev'ize ve Hutbeler
Dili: Türkçe
Telif Tarihi Hicri (Miladi): 0 (0)
İstinsah Tarihi Hicri (Miladi) 1298 (1881)
Bulunduğu Yer: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı
Koleksiyon: Osman Ergin Türkçe Yazmaları

Bu eser ile ilgili olarak hem Yazma Eserler Kurumun hem de İ.B.B. Atatürk Kütüphanesinin düştüğü notta “Hamzavileri redde dairdir.” açıklaması bulunmaktadır. Eserin giriş kısmında Osmanlı Türkçesi Rika hattı ile *Risale-i Yiğit Baş Ahmed Efendi* ismi ile bu şahsa ait dört adet risale ismi ve sayfa numaraları verildikten sonra beşinci risalede *Risale-i Mehmed Amikî Kuddise sırruh* ibaresi altında sayfa numarası verilmektedir. İnceleyebildiğimiz kadarıyla bu eser ile bundan sonra **3. sırada** künyesi verilecek eserin esasen aynı içeriklere sahip olduğu -en azından müellifimize ait risalenin aynı olduğu rahatlıkla- söylenebilir. Bu eserde Mehmed Amikî’ye ait olan risale sayfa 249’da başlamaktadır. Öteki nüshada ise risale sayfa 91’de başlar.

Mezkûr risalenin telif sebebini müellifimiz ilk sayfada belirtir. Telif sebebinde müellif şunları söyleyerek eseri yazma sebebini açıklar: “Bir gencin kendisini ziyaret ettiğini kendisiyle sohbet ettiğini ve bu sohbet sonrasında gencin tövbe edip kendisine intisap ettiğini söyledikten sonra mülhit ve zındıklar guruhundan Hamzaviler olarak maruf olanlarla sohbet etmenin onlarla birlikte oturup kalkmanın zararlarını ben kaleme aldım...”

3. Eser:

Arşiv No: 644/6

Eser Adı: Nasihat-nâme

Yazar Adı: Mehmed Amikî

Müstensih:

Konu: İslâm Dini-Tasavvuf ve Tarikatlar

Dili: Türkçe

Telif Tarihi Hicri (Miladi) 0 (0)

İstinsah Tarihi Hicri (Miladi) 0 (0)

Bulunduğu Yer: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı

Koleksiyon: Osman Ergin Türkçe Yazmaları

Üçüncü sıradaki eser ile ikinci sıradaki eserin konu isimleri farklı olmakla birlikte aynı eser olabileceği belirtilmişti. Eserlerin konu isimlerinden de anlaşılacağı üzere Mehmed Amikî'nin ulema sınıfından âlim ve mutasavvıf bir şeyh olduğunu anlaşıyor. Bu bilgileri destekleyecek bir bilgiye de Mustafa Salim Güven yer verir:¹¹⁷

“1023 Muharrem’inde (Şubat 1614) **Mehmed Amikî** isimli bir tarikat şeyhinin yazdığı *Eyyühe’l-veled*¹¹⁸ adlı risalede, Bayramî Melâmîler’in o tarihlerde İstanbul’da devlette görev yapanlar arasında hayli etkin olduklarını gösteren bilgiler mevcuttur. **Şeyh Amikî** bu risalesinde, kendi müridânından pek çok ümmî genç sipahinin Hamzavîler’in şeyhi tarafından kandırıldığını, tarikatlarının değiştirildiğini ve Hamzavî yapıldıklarını; hâlbuki bu taifenin mühlid olduğunu kaydetmiş ve serzenişte bulunmuştur. Risalenin yazım tarihi, tarikatın başında İdrîs-i Muhtefî’nin bulunduğu yıllara denk gelmektedir. Muhtemelen **Şeyh Mehmed Amikî** de pek çok kişi gibi Hacı Ali Efendi’yi tanıyıp ve saygı gösteriyor ama Şeyh İdrîs-i Muhtefî’yi bilmediği için ona zındık diyordu.”

Bunlardan başka Amikî ismi, kırk hadis tercümeleri sahasındaki müellifler arasında da kaydedilmektedir:

¹¹⁷ Mustafa Salim Güven, “Osmanlı Devlet Teşkilatında Çalışmış Bayramî Melâmîler”, **II. Uluslararası Hacı Bayram-ı Veli Sempozyumu Bildiriler Kitabı** 1, Ank. Kalem Neşriyat, s. 360

¹¹⁸ Eyyühe’l-veled risalesi esasen bizim yukarıda 2. Eser başlığı altında özetini verdiğimiz risale ile aynıdır.

“XVII. asra gelindiğinde manzum kırk hadis türünde bir önceki asra göre bir duraklama görülmektedir. Bu yüzyılda yapılmış yedi tane manzum kırk hadis tercümesi vardır. Bu tercümeleler; Seyyid Kadri, Hâkânî, Feyzî-i Kefevî, Kemâleddin Mehmed, Fethî-i Karamânî, **Âmîkî** ve Okçuzâde Mehmed isimli şairler tarafından kaleme alınmışlardır.”¹¹⁹

Amîkî'nin bahsi geçen Manzum Kırk Hadis Tercümesi DTCF yazma eserler kütüphanesinde bulunmaktadır.¹²⁰ Eserden ve Amîkî'den Abdülkadir Karahan şöyle bahseder:¹²¹

“Amîkî'nin tercümesi. İsmail Sâib yazmaları arasında Türkçe manzum bir Kırk hadis tercümesi vardır ki:

*Sarf kıldum Amîkî himmetümi
Görün uş küstâhâne cür'etimi*

beytinden anlaşıldığına göre, Amîkî mahlaslı bir şair kalemi ile meydana gelmiştir.”¹²²

Karahan, mezkûr eserinde Amîkî'nin yaşadığı döneme işaret eden önemli bir bilgi paylaşır. Şöyle yazar:

“Burada dikkatimizi çeken bir noktaya temas etmek lazımdır: XVIII. asır kırk hadis tercümeleri arasında Hasan b. Ali'nin bir risalesi de mevzu-i bahsolmuştu. Orada, yukarıya aldığımız son hadis ve tercümesinin de nakledildiği hatırlanabilir. Bu iki risale arasında yaptığımız küçük bir karşılaştırma, mukademeler müstesna, hadis tercümelerinden ibaret olan kıt'aların birinin aynı olduğunu göstermiştir. Şüphemiz burada bir intihal mevcuttur. Acaba Amîkî mi Hasan b. Ali'den aşırmıştır? yoksa bu ikinci mi ondan kopya etmiştir? Amîkî risalesinin ketebesinde, bunun Mustafa b. Hüseyin hattı ile 1063/1653'te istinsah edildiği belirtildiğine göre, demek en geç, bu kırk hadis tercümesi, XVII. asır ortalarında meydana gelmiştir. Halbuki Hasan b. Ali, risalesini 1122/1710'da tamamladığına göre, elbette, Amîkî'den bir hayli zaman sonradır. Bu takdirde, Kadî mahlaslı Hasan b. Ali'nin intihalde bulunduğu hükmetmek icab eder. Üçüncü bir ihtimal olarak, her ikisinin bir başka eserden

¹¹⁹ Âlim Yıldız, **Sirâcî'nin Manzum Kırk Hadis Tercümesi** C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi 2011, Cilt: XV, Sayı: s.129

¹²⁰ Amîkî, **Manzum Kırk Hadis Tercümesi**, Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi no: 4909.

¹²¹ Abdülkadir Karahan, **İslam-Türk Edebiyatında Kırk Hadis**, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 1991.

¹²² Karahan, a.g.e. s.290.

kopya etmiş olmaları da hatıra gelebilirse de, şimdilik, bunu teyid edecek bir malzemeye sahip değildir. Ancak Amîkî'nin yaşadığı devri de kuvvetle söyleyemiyoruz. O, eğer, XVI. asırda yaşamışsa her halde, XVII. asrın birinci yarısı adamlarındandır. Esasen Amîkî tarzında mahlaslar, şuara tezkireleri ve tarihî kaynaklara bakılınca, daha çok XVI. asır sonları ve XVII. asır başlarında görülebilmektedir.”¹²³

Ulaşılan bu bilgiler doğrultusunda genel bir değerlendirme yapmak gerekirse aşağı yukarı şu sonuçlara varılır:

1. Amîkî mahlası hem manzum hem de mensur eserlerde yer almaktadır. Manzum eserlerde; Amîkî, Şeyh Amîkî ve Amîkî-yi Rûmî olarak, mensur eserlerde ise Mehmed Amîkî olarak kayıtlıdır. Bu kişilerin aynı kişi olma ihtimali farklı kişiler olma ihtimaline göre biraz daha kuvvetli bir ihtimaldir. Bu ihtimali kuvvetli kılan iki neden vardır. Birincisi, Amîkî mahlasının değişik versiyonları ile kayıtlı olanların hepsi de aşağı yukarı aynı yüzyıllarda, XVI. yy. sonları ile XVII. yy. başlarında, yaşadıkları görülmektedir. İkincisi ise klasik Türk edebiyatında mahlas alma geleneğine bakıldığında mahlasın “imza hükmünde olan manzumede belli bir yeri vardır;...”¹²⁴ bilgisi veya bir mahlasın genellikle bir şaire ait olup ancak çok büyük şairlerin mahlaslarının taklit edildiği bilgisidir.¹²⁵

2. Amîkî mahlaslı kişi veya kişilerin ortak bir özelliği de âlim ve mutasavvıf oluşlarıdır. Bunu hem manzum yazılan başta FH tercümesi ile Manzum Kırk Hadis Tercümesi’nden hem yukarıdaki beyitlerin içeriğinden hem de mensur yazılan eserlerin içeriğinden hareketle söylemek mümkündür.

3. Amîkî mahlaslı şairin mütercimlik yönünün de olduğu en başta FH tercümesinde bizzat kendi ifadelerinden ve yukarıda Hisâlî’ye ait olan Matla Mecmuası’nda yer alan Farsça ile beyit yazmasından anlaşılmaktadır. Amîkî FH tercümesinde eserin tercüme olduğunu bir başlık ile ve üç beyitte tercüme ve tercüman vb. kelimelerini kullanarak ifade eder.¹²⁶

¹²³ Karahan, a.g.e. s.292, 293.

¹²⁴ Ömer Faruk Akün, **Divan Edebiyatı**, İSAM Yayınları, İstanbul, 2015, s. 50.

¹²⁵ Akün, a.g.e. s. 50.

¹²⁶ Başlık bk. “Tercüme-i Kitâb-ı Müsteşâb-Âyâtından Şoñra...” (52a)
Beyitler bk. 50a/1101, 1102 ve 50b/1088

2.2.1. Mahlası

Amîkî'nin mahlası ile ilgili olarak ilk akla gelen Amik ovasına nispetinden dolayı bu mahlası almış olabileceği düşüncesidir. Ancak Divan Edebiyatında mahlas alma geleneği ile ilgili araştırmalara bakıldığında görülecektir ki *“Mahlasların içinde en az rastlanarı yer adlarından alınmış olanlardır: Rûmî, Gülşehrî, Nîksârî.”*¹²⁷ Bundan başka tarihî geçmişine ve coğrafi özelliklerine bakıldığında Amik Ovası bir yerleşim yeri olmamıştır. Bir yere nispet ile mahlas almak isteyen şair böyle hiç yerleşim yeri olmayan bir ‘ova’ ismini değil de oraya çok yakın mesafede olan ve tarihî ve kültürel yönden de hayli zengin bir il olan Antakya’yı ya da o dönemde Antakya’nın da bağlı olduğu yine tarihî ve kültürel zenginliği yüksek düzeyde bir belde olan Halep eyaletini seçmesi gerekirdi.

Mahlas ile ilgili olarak akla gelen diğer bir ihtimal ise kelimenin Arapça kökünden hareketle elde edilebilir. **Amîk** kelimesinin kökü olan *‘umk* için lügat şöyle yazar: *“Kuyu ve dere gibi nesnelere ka’rı, (...amîkat dibi uzak kuyu, derin kuyu demektir.), (Ta’mîk, i’mâk kuyuyu derinleştirmek demektir.), (Umk teammuk... işlerin incelenmesi, derinlemesine araştırması, demektir.), [تعمق فی كلامی [Sözünü derinlemesine ve (fasih) söyledi.]”*¹²⁸ Yine aynı lügat **Amîk** kelimesini: *“Derin ve irak; ba’îd gibi.”* diye izah eder.

Bize göre hem bu lügavî bilgilerden hem de Divan edebiyatında mahlas alma geleneğine bakarak -ki bunlardan biri: *“Bir grup mahlasta ise üstünlük iddiası vardır: Ulvî, İzzetî, Bülendî, Refetî, Rif’atî, Refî, Kebîrî, Hâkânî, Hüsrevî, Ferîdî, Arşî, Evcî...”*¹²⁹ - şairin mahlasının kaynağının tespitinde daha isabetli bir çıkarım yapabilir. Ancak burada şu da söylenmelidir; Amîkî'nin bir mutasavvıf olması sebebiyle mahlasını “bir üstünlük iddiası” ile değil de: *“Bazı mahlaslar ise bir kavram etrafında bir daire halinde toplanır: Bedî, Beyânî, Fasîhî, Fehmî, Fikrî, Kelâmî, Lafzî, Lisânî, Güftî, Levhî, Makâlî, Nutkî, Meâlî, İlmî, Fennî, Fünûnî...”* gibi veya *“Kazanılmış bir meziyeti, itiyat haline gelmiş bir davranışı bildirenler en sevilmiş, en tercih edilmiş mahaslardandır: Azmî, Cezmî, Merâmî, Murâdî, Bezmî, Mahremî, Refîkî, Hemdemî,*

¹²⁷ Akün, **Divan Edebiyatı**, s. 49.

¹²⁸ Ahterî-yi Kebir, haz. H. Ahmet Kırkkılıç, Yusuf Sancak, TDK yay., Ankara, 2017.

¹²⁹ Akün, **a.g.e.**, s. 48.

Ülfetî, Ünsî, Niyâzî, Edâyî, Hamdî....”¹³⁰ vb. örneklerde olduğu gibi “**amîk**” kavramı etrafında almış olabileceği ihtimali de vardır.

2.2.2. Edebî Kişiliği

Amîkî'nin şairliği hakkında söz söylemeye elverişli en kapsamlı ve güvenilir eser Fütûhu'l-Harameyn mesnevi tercümesidir. Onun edebî kişiliği değerlendirilirken esas alınması gereken eser FH olsa da onun öteki müstakil beyit ve nazım parçaları da göz önünde bulundurulacaktır. Buna göre Amîkî'nin edebî kişiliği dört ana başlık etrafında toplandı ve bu başlıkların içeriği örnekler verilerek dolduruldu. Bu başlıklar şunlardır:

1. Amîkî mutasavvıf bir şairdir.
2. Amîkî, Türkçenin yanı sıra başta Farsça olmak üzere Arapça gibi İslami kültürün iki dilini de çok iyi bilen bir mütercimdir.
3. Amîkî İslami ilimlere çok iyi derecede vakıf ulema sınıfından bir âlimdir.
4. Amîkî, şiirleri didaktik olmasına rağmen yer yer coşkulu bir anlatıma sahip fakat birinci sınıf şairliğe dâhil edilmesi pek mümkün olmayan bir şairdir.

1. Amîkî mutasavvıf bir şairdir:

Amîkî'nin tasavvufi yönü ile ilgili olarak önce FH'in kendisine ait olan bölümden başlayalım. Bu bölümde şairin tasavvufi ıstılah ve kavramları kullandığı görülür.

Merd-i Hudâ ehl-i tevekkül gerek
Sahib-i temkîn ü tezellül gerek (684)

Sahib-i temkin: “Sâlikin ulaştığı makamdaki sürekliliğini ifade eden tasavvuf terimi...Kuşeyrî'ye göre telvîn (temkin) sâlikin halinin farklı sûretler kazanması, bir halden daha yüksek veya düşük bir hale bürünmesi, bir sıfattan başka bir sıfata intikal etmesidir. Sâlik Hakk'a vuslatı gerçekleştirince temkin sahibi olur. Vuslatın alâmeti sâlikin kendinden tamamen geçmesi, beşerî ve nefsanî

¹³⁰ Akün, a.g.e., s. 47.

kayıtlardan kurtulmasıdır. Bu hal kulda devamlı olursa o kişiye “mütemekkin” denilir.”¹³¹

“Temkîn, muhakkiklerin, kemal mahallinde ve en yüksek derecede ikamet etmelerinden ibarettir.”¹³²

Ḥaḡ yolına bezl kı̄l emvālini
Rabbiñe tefvīz kı̄l aḥvālini (1139)

Tefviz kı̄l-: “Bir şeyi Cenab-ı Hakk’a havale etmek, itiraz etmemek ve halkın ayıplarını görmemek Tefvizin alameti üçtür: 1. Tedbirleri takdire havale ile sükûnet bulmak. 2. İrad-i cüz’iyeyi irade-ilāhiyyeye havale ile muattal gibi kalmak 3. Daima kazaya muntazır ve razı olmak.”¹³³

Sīnemi yaḡ dāḡ-ı ḡam-ı derd-i ‘ışk
Gülşen-i dilde açıla vird-i ‘ışk (1203)

Aşk: “Sevginin ifrâtı. Allâh’ın ihsânı. Tâlibin talebi nihayet mertebede ise ona âşık derler. Tarîkatta âşıklık ubûdiyet makamıdır; kulluk makamı demek olur.”¹³⁴

Pûta-i ‘uşşakda yüzüm zerd kı̄l
Bād-ı muḡabbet-le tenim gerd kı̄l (1204)

Pûta-i uşşak: “Pota: Mec. Birbirinden farklı şeylerin yan yana bulunduğu, bir araya geldiği veya birleşip kaynaştığı yer.” Bu yönüyle Pûta-i uşşak terkinin Vahdet-i vücud felsefesine çağrışım yaptığını söylemek mümkündür.

Pāk kı̄lup ḡalbimi vesvāsedem
Fakr-ıla müstaḡni olam nāsden (1205)

¹³¹ Daha geniş bilgi için bk. <https://islamansiklopedisi.org.tr/telvin>

¹³² Hücviri, **Hakikat Bilgisi Keşfu’l-Mahcûb**, Haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yay., s. 430, İstanbul, 2018.

¹³³ <http://www.tezkiretulevliya.net/lugat-t.html>

¹³⁴ Safer el-Muhibbi el-Cerrahi, **Tasavvuf Terimleri**, Kırk Kandil Yay., İstanbul, 1998., s. 29.

Fakr: “Asla hatırına Hak’tan başka şey gelmeyen kimseye verilen ism-i muhtaçlık.”¹³⁵

“Ebû Bekir eş-Şiblî de fakrı, “Kulun Allah’tan başka hiçbir şeyle müstağni olmamasıdır” şeklinde tarif etmiştir (Kuşeyrî, s. 539, 545).”¹³⁶

Çalbi ola ‘ilm-i ledün menba‘ı

Şadri ola mihr-i şafâ maṭla‘ı (1198)

İlm-i ledün: (Bâtın İlmî): “Mutasavvıflar dinî ilimleri biri zâhir, diğeri bâtın olmak üzere ikiye ayırır; hadis, fıkıh ve kelâm gibi ilimlere zâhir ilimleri, tasavvufa da bâtın ilmi adını verirler. Zâhirî ilimlerle meşgul olanlara zâhir ulemâsı, rûsûm ulemâsı ve ehl-i zâhir, kendilerine de bâtın ulemâsı ve ehl-i bâtın derler. Mutasavvıflara göre nasıldaki gizli mânaları, ibadetlerin mânevî ve ahlâkî özünü, varlık ve olayların arkasındaki sırları açıklığa kavuşturan bâtın ilmi gizlidir ve onu halka açıklamak câiz değildir. Çünkü halk bu yüksek ilmi ve ondaki ince mânaları ya anlayamaz veya yanlış anlar. Bu yüzden bâtın ilmi ancak zeki, yetenekli, istekli ve kalp gözü açık kimselere öğretilir.”¹³⁷

FH’nin tercüme kısmına bakıldığında; kelime tercihlerinden ıstılah ve kavramlarına, coşkulu anlatımından, eserde yer alan şahısların tasavvufi yönleriyle bilinmelerine kadar metnin tasavvuf geleneğinden beslendiği rahatlıkla söylenebilir. Bunlara örnek olarak; kaynak metin ile aynı olan bir başlıkta “Ekâbir-i Evliyaest”¹³⁸ ibaresini, aşağıdaki seçilen beyitlerdeki koyu ile yazılan tasavvufa ait kelimeleri, eserde ismi geçen; Hz. Hızır, Molla

¹³⁵ Safer el-Muhibbi el-Cerrahi, a.g.e. s. 105.

¹³⁶ <https://islamansiklopedisi.org.tr/fakr>

¹³⁷ <https://islamansiklopedisi.org.tr/batin-ilmî>

¹³⁸ Der-Taṛîf-i ‘Arşâ-yı Mu‘allâ ki Memlû ez-Nür-ı Tecelliest ü Mahall-i Medfen-i Ekâbir ü Evliyâ (24a)

Abdurrahman-ı Camii, Sultan Mahmud ile Ayaz, Şeyh İsmail, Hâce Fudayl İyaz, Şeyh Ömer, Şeyh Alâeddin Kirmani gibi isimlerin varlığı gösterebilir.

İy ki virür ‘arşa şeref himmetüñ
Faqr u fenâ güheridür zînetüñ (46)
Kendüñi Maḥmūd şanursın Ayâz
Ḥâş gereksin bulasın imtiyâz (362)
Şâhib-i temkîn-dür ol nâm-dâr
İndi anıñ başına tâç u târ (684)
Şîr-i Ḥudâ baḥr-i seḥâ kân-ı cūd
Ḳutb-ı zamân-ı âhir burc u kebūd (728)
Kim ki bu vaqt içre **fenâ** bulmadı
Yıgdür ölürse ki **beḳâ** bulmadı (732)
Hüsn-i ğınâ ister ü ‘**ışk**-ı ihtiyâc
Buldı cihân bu ikisinden revâc (876)
Rûy-i cemâlün görür **ehl-i naẓar**
Göre mi ḥüsn ehlini her bî-başar (878)
‘ışk yolıñ şanma ṭariḳ-i Ḥicâz
Biri ḥaḳîḳat yolu biri mecâz (944)

Şairin tasavvufî yönü ile ilgili olarak şu beyitte verilebilir:

“Dime sakın ki **da’vî-yi Mansûr** hak degül
Kim Hak durur tekellüm iden ol dudak degül”

Bu beyitte şair, tasavvuf geleneğinin önemli bir ismi ve meselesi olan Hallac-ı Mansûr ve onun ‘vahdet-i vücud’ nazariyesine atıf yapmaktadır.

2. Amîkî, Türkçenin yanı sıra başta Farsça olmak üzere Arapça gibi İslami kültürün iki dilini de çok iyi bilen bir mütercimdir:

Amîkî ‘mütercim’dir. Burada önce mütercim ile çevirmen arasındaki farkı dolayısıyla Amîkî’nin günümüzdeki gibi bir çevirmen olup olmadığı konusunu aydınlatmak için kısa bir değerlendirme yapılmalı.

Klasik Türk edebiyatındaki ‘terceme’ geleneği ile günümüzde yapılan çevirileri birbirinden ayırmak gerektiği hususunu Agâh Sırrı Levent şöyle açıklar: “Eski Türk edebiyatında ‘terceme’ bugünkü çeviriyi aşan geniş bir anlam taşır.”¹³⁹ Bu konuyu Saliha Paker bizim için önemli olan makalesinde şöyle açıklığı kavuşturur:

*“bugünkü çeviriyi aşma’nın ne gibi anlamlara geldiğini irdelediğim çalışmamda, terceme kavramının, Türk-Fars-Arap kültürünün kesiştiği ortak bir alana özgü olduğunu ve bu ortak alanı beslemiş olan Farsçadan ve Arapçadan aktarım pratiklerinin bütününe işaret ettiği sonucuna varmıştım. Bunlar tabii ki sekizinci-onuncu yüzyıllara dayanan, Eski Yunan’dan Arap-Fars aktarım geleneğinden miras kalan metin üretme biçimleriydi. Özetle, terceme hem “kelimesi kelimesine” dilden dile aktarımı, hem de kaynak metne bir ölçüde bağlı kalarak ama aynı zamanda terceme edenin kişisel görüşlerine ya da başka kaynaklara dayanarak genişletilmesini, ya da eksiltilerek üretilmesini, başka bir deyişle, **bir yeniden yazım geleneğini** kapsıyordu; kaynak metinden farklılığa, değişikliğe işaret eden çok çeşitli yeniden-yazma pratiklerini kapsayan geleneksel Osmanlı terceme anlayışı, günümüzde hâkim olan/saygın sayılan ‘kaynak metne tam olarak bağlılık’ normuna uygun çeviri anlayışından farklıydı.”¹⁴⁰*

¹³⁹ Konu ile ilgili bk. **Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IX, Metnin hâlleri: Osmanlı’da telif, tercüme ve şerh** (Klasik Yay., İstanbul, 2014) eserinden Selim S. Kuru, Saliha Paker ve Sadık Yazar’ın makaleleri.

¹⁴⁰ Paker, **Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IX, Metnin hâlleri: Osmanlı’da telif, tercüme ve şerh**, s.42

Bir eserin telif mi tercüme mi olduğu tartışması, telif ve tercüme kavramlarının bugünkü anlamlarıyla değil de o devirdeki anlamıyla değerlendirilmesi gereken bir tartışmadır. Her ne kadar Amîkî de Muhyî-i Gülşen'i de kendi yaptıkları işin adını eserde bizzat kendileri *terceme* olarak koysa da bunun bugünkü anlamda bir 'tercüme/çeviri' olmadığı aşîkârdır.¹⁴¹ Bir neticeye varmadan önce konu ile ilgili ıstılah, kavram ve düşüncelerin iyi bilinmesinde veya hatırlatılmasında yarar olacağı düşüncesiyle yukarıda bahsi geçen çalıştayın makalerinden birkaç alıntı yapılacaktır. Bunlardan ilki Selim S. Kuru'ya ait olan şu pasajdır:

“Şu sıradaki bilgilerimizin ışığında Anadolu Türkçesi yazarların ‘te’lif’, ‘tercüme’ ve ‘şerh’ kelimelerini kullanırken belli bir ayırım gözettikleri açık görünse de sırasında bu kullanımlar ilginç sorunlar oluşturur. Bu konuda ilişkin bir örnek, Anadolu’da Yazıcıoğlu Mehmed (ö. 1451) tarafından ‘te’lif’ edilen Megâribü’z-zamân adlı eserin yazarın kardeşi Yazıcıoğlu Ahmed (ö. 1466’dan sonra) tarafından mensur ve kendisi tarafından manzum çevirileridir. Ahmed, Envârü’l-âşîkîn olarak adlandırdığı çevirisini sunarken “... imdi benim Envârü’l- âşîkîn’ün ve karındaşumun Muhammediyye adlı nazm ü te’lif itdüğü kitâb ikisi dahı Megâribü’z-zamân’dan çıkmışdur.” Diyerek tel’lif sözcüğünün anlamını karmaşıklaştırıyor. Megâribü’z-zamân Arapça yazılmış ‘te’lif’ bir eserken ondan uyarlanan iki Türkçe eserin de ‘te’lif’ kelimesiyle karşılanmaları burada te’lif kelimesinin çeviri kadar doğrudan etkilenim, bir kaynak metinden parçaların yeni bir düzenlemeyle kullanımı gibi ‘uyarlama’ eylemlerini de karşıladığı düşünebilir.”¹⁴²

Kuru, düşüncesini bir örnek ile devam ettirir:

¹⁴¹ Muhyi-yi Gülşeni'nin Hedyü'l-Haremeyn'inde de müellif eserlerinin 'terceme' olduğunu söyler:

“Virdüm ana *tercüme* ile nizâm
Kıldum anı ehl-i Hak için tamâm
İtmez iken *tercüme* meylini ben
Hoş gelüp itdüm anı iy bü'l-hasen
Tâ ki umûma ola halka beyân
Türkî dile oldum anı tercümân
Oldı çü Hedy-i Haremeyn nâm ana
Her yere ol olsa hediye n'ola” 26a.

¹⁴² Selim S. Kuru, Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IX, Metnin hâlleri: Osmanlı'da telif, tercüme ve şerh. s. 22.

“Terceme yoluyla bir metnin yenilenmesi, canlanması Erzurumlu Darîr (ö. 1394) Sîret’ün-nebî adlı eserindeki şu beytinde de açık bir biçimde dile getirmiştir.

*Terceme kıldı ne ziyân itdi
Bir hısn kal’ ayıdı şâr itmîş*

*Darîr çevirerek bir metne ihanet etmediğini, ama eski bir kaleye benzeyen o metni canlı civıl civıl bir şehre çevirdiğini gururla dile getiriyor. Yüksek duvarlı girilmesi zor bir kaleye benzetilen metin Darîr tarafından ‘feth’ edilecek, açılacak ve döneminin kale dışı şehirleri gibi herkesi kendine buyur edecektir. Bugün çeviriye ve çevirmenlere gösterilen ilginin azlığına karşın modern öncesi dönemde çevirinin öncelikle **uyarlama** olarak da algılandığını bu açıdan da yeni bir eser ortaya koyma eylemi olarak kabul edildiği düşünülebilir.”¹⁴³*

Kuru, çevirinin klasik Türk edebiyatı döneminde bir **‘uyarlama’** olarak değerlendirildiği görüşünü desteklemek için bazı sorular sorarak devam eder:

*“Erken dönem Anadolu Türkçesi’nde doğrudan çevirinin olup olmadığı, bir eserin satırı satırına çevrilmesi gibi bir koşulun bulunup bulunmadığı düşünülebilir. Çevirmen kaynak metne karşı ne tür bir sorumluluk duyuyordu? Her çeviri bir uyarlama, her yapıt biraz da olsa çeviri olarak görülüyor mudur? Yine de **‘terceme’** ve **‘te’lif’** sözcükleri arasında bu dönemde gerçekleştirilmiş tüm yapıtlarda ikircikli, karmaşık bir ilişki olduğu bu örnekler aracılığıyla çıkıyor.”¹⁴⁴*

Yine aynı çalıştayda Saliha Paker, *Tercüme, te’lif ve özgünlük meselesi* adlı makalesinde konuyu aynı minvalde devam ettirir. Paker de makalesine önemli birkaç soru ile başlar: “Osmanlı edebiyatı ve poetikasında terceme etmek hangi pratikleri kapsar? Osmanlı metin aktarımı geleneğinde te’lif etme ve terceme etme pratiklerinin ilişkisi nedir? Özgün/orijinal bir eser yaratmak ile te’lif etmek arasındaki fark nedir?”¹⁴⁵ Paker sorularına cevap ararken Âmil Çelebioğlu’nun Türk Edebiyatı’nda Mesnevi adlı eserinden alıntılar yapar:

¹⁴³ Kuru, a.g.e. s.23.

¹⁴⁴ Kuru, a.g.e. s.24.

¹⁴⁵ Paker, a.g.e. s.37.

“Çelebioğlu, on beşinci yüzyılın ikinci çeyreğinde yazılan 21 mesnevinin 12’sinin “tamamen te’lif eser,” geri kalanın, yani 9 tanesinin de tercüme olduğu sonucuna varır. Açıklamasında şöyle der: ‘tercüme mesnevilerde umumiyetle başlangıçtaki tevhid, münâcat, na’t ve sebab-i te’lif gibi kısımlar ve sondaki hâtime bölümleri tamamen **te’lif** bir karakterdedir. Ayrıca konularındaki tasarruf ve çeşitli ilâvelerde de bu eserler, hacim bakımından ekseriya asıllarından daha büyüktürler. (...) Bu bakımdan bu devir mesnevi tercümelerinin hemen hepsi için tercümeden çok nakil diyebiliriz. Ayrıca tercüme tamamen serbest ve tahte’l-lafz yapıldığı için bu tür mesnevilerde te’lif mesneviler arasında dil ve ifade bakımından farklı hususiyetler tespiti güçtür.’ Çelebioğlu’nun yukarıda yaptığı ayırmadan iki aktarım türü tespit ettiği anlaşılmaktadır. Belli bir kaynaktan kısmen tercüme olup “**nakil**” sayılanlar ve “**te’lif**” olanlar.”¹⁴⁶

Paker, bundan sonra “te’lif teriminin günümüz Türkçesinde işaret ettiği ‘orijinal/özgün’ gibi yananlamaları ile Eski Türk edebiyatı geleneğinde taşıdığı anlam arasındaki fark nedir?” sorunun cevabını irdeler. Yazar, geçmişten günümüze kadar te’lif, terceme, nakil vb. kelimelerin kullanım alanları hakkında kaynaklı bilgiler verir. Bunların arasında Tahirü’l Mevlevî’nin Edebiyat Lügati’nden yapmış olduğu bir alıntı önemli görünmektedir.

“Te’lif konusuna gelince...: ‘alıştırmak, imtizaç ettirmek, bir şeyin sayısını bine çıkarmak demektir. Bu itibarla, kitap yazmak, eser kaleme almak manasında kullanılır...’...”

Paker, bu ve buna benzer kaynaklardan verdiği örnekler neticesinde şu sonuca varır:

“Osmanlı geleneği bağlamında **çeviri** terimi yerine **terceme** terimini vurgulayıp kullanmam (ve kullanılmasını önermem), (a) bu terimin Osmanlı kültürüne bağlı bir pratikler toplamına, gelenek içinde çağrıştırdığı yananlamalarına işaret ettiğini önemsememden, (b) A. Sırrı Levend’in belirttiği gibi, bugünkü çeviriyi aşan bir genişliğe işaret ettiği için terceme’nin, ait olduğu gelenekten sıyrılmış kifayetsiz bir terim saydığım “çeviri” ile ifade bulmadığını

¹⁴⁶ Paker, a.g.e. s.38.

düşünmemdendir. Ancak, bu demek değildir ki bir terim olarak terceme; taklid, nazire, nakil, te'lif gibi geleneğin zengin çeşitliliği içinde adlandırılmış terimlerin yerine geçecek. Böyle bir belirsizliğe yol açmak kesinlikle söz konusu değildir. Demek istediğim, pratikte terceme bir terim olarak düz anlamda, kaynak metnin içeriğini hiç değiştirmemiş, onun metin-içi normlarına bağlı kalmış bir erek metni tanımlayabildiği gibi kaynak metne müdahale yoluyla eksiltilmiş, genişletilmiş, katkılarla zenginleştirilmiş bir erek metni de tanımlayabilir. Ancak, teorik olarak Türk-Fars-Arap kültür kesitinde kökleşmiş olan, benzerlik ve tekrar düzeninde ifade bulan pek çok aktarım pratiğinin bütününe işaret eden bir kavram olarak kabul görmesi de gerekir.

*....On altıncı yüzyıl Osmanlı Rönesans'ından itibaren tekrar temsiliyetinin hayat alanını Türk-Fars-Arap kültürlerinin kesiştiği özel, dil ve edebiyat anlayışı bakımından melez bir alan/kesit olarak belirlemek ve bunu sistemik açıdan başlı başına merkezî, canlı bir dizge olarak belirlemek bana hem Osmanlı poetikası hem de çeviribilim açısından mümkün ve geçerli görünmüştür. Bu dil ve edebiyat anlayışı bakımından melez kesitin dinamiklerini belirleyen, pek çok aktarım biçimini kapsayan terceme pratiklerinde şairlerin icat katkılarıyla Farsça/Arapça kaynak metinleri sahiplenme, temellük etme arzusudur. Osmanlıcanın melez bir estetik ve dil anlayışıyla ve sahiplenme teknikleriyle kaynak metin-erek metin ayrımı belirsizleşmiş, erek metin bir çeşit kaynak halini alarak aradaki fark muğlaklaşmıştır. Ancak, bu kaynak-erek metinler karşılaştırıldıklarında benzerlik içinde benzemezlik, yani özgünlük alanları da fark edilir.Araştırmacıların, bu kültürlerarası kesiti göz ardı etmeden geleneğe katılan değişikliklerin ve yeniliklerin nedenlerini edebî, toplumsal ve tarihsel dönem ve ortamlar bağlamında araştırmaları, terceme anlayışına giren **aktarım** geleneğinin durağan değil devingen olduğunu ortaya koyacaktır.”¹⁴⁷*

Bu iki makaleden alıntıladığımız bölümlerde bazı kelimeleri özellikle tarafımızdan vurgulandı: ‘*bir yeniden yazım geleneği...*’ ‘*nazm ü te'lif*’, ‘*uyarlama*’, ‘*terceme*’, ‘*te'lif*’, ‘*te'lif*’, ‘*nakil*’, ‘*çeviri*’, ‘*aktarım*’, bunlardan hareketle Amîkî'nin tercümesinin bu kavramlarla ve Parker ve Kuru'nun değerlendirmeleriyle kesiştiği

¹⁴⁷ Parker, a.g.e. 69.

yerler olduğunu söylemek mümkündür. Amîkî'nin tercümesinde kaynak metinden birebir çevirdiği beyitler –ki bunlar çoğunluktadır-¹⁴⁸ olduğu gibi bizim bakabildiğimiz kaynak metin nüshalarında hiç yer almayan beyitlerin varlığı da görülebilir. Bazen de kaynak metinde olduğu halde bazı beyitlere hiç yer verilmez veya yeri değiştirilerek verilir. Kimi zaman da başlıklarda bir farklılık görülür. Bunlardan başka Amîkî, kaynak metnin tercümesinden sonra tamamen kendisine ait iki bölüm daha ekler. Bunlardan biri sebab-i telif diğeri de Hz. Peygamber'i rüyasında gördüğünü beyan eden Na'at bölümüdür. Bu beyitlerin toplam sayısı 120 beyittir ki bu sayı kaynak eserin yaklaşık olarak 10/1'ine tekabül eder. Bu yönüyle Amîkî'nin tercümesine bugünkü anlamda bir tercüme/çeviri eser diyebilmek mümkün değildir. Ancak, bu esere 'te'lif' bir eser diyebilmek de mümkün değildir. İşte bu noktada yazarların sağladığı kavram zenginliği imdadımıza yetişmektedir.

Amîkî'nin tercümanın nasıl olması gerektiği ile ilgili beyti bize hem onun edebî kişiliği hakkında hem de 'tercüme' hakkında bilgiler verir:

Merd-i suhendân gerek tercümân
Lâle çü süsen velî şad zebân (1102)

Amîkî'ye göre tercüman söz eri (ehli) ve yüz dil bilen 'çok renkli' biri olmalıdır. Buradan kendisinin de böyle biri olduğu sonucuna varabilir.

3. Amîkî İslami ilimlere çok iyi derecede vakıf ulema sınıfından bir âlimdir:

Amîkî âlimdir. Âlimliği için sadece onun Fütûhu'l-Harameyn tercümesine bakmak yeterli olacaktır. Çünkü hac ibadeti İslam'ın öteki ibadetlerini de içine alan bir ibadet olduğu için "zor" bir ibadettir. Haccın zorluğunu Hz. Peygamber'in hac öncesi yaptığı şu duadan anlalışır: "Allah'ım, senin rızânı kazanmak için haccetmek istiyorum. Onu bana kolaylaştır ve kabul buyur!" Kaynaklar Hz. Peygamber'in hiçbir ibadet için Allah'tan "onu bana kolaylaştır." diye dua etmediğini sadece hac için bu

¹⁴⁸ Bu beyitlere örnek için bk. 1. Bölüm.

Ayrıca Amîkî kendi tercümesinin yöntemi ile ilgili çok önemli bir beyit yazar. Birinci bölümde verdiğimiz bu beyti tekrar hatırlatmak istiyoruz. (daha geniş bilgi için bk. 1. Bölüm)

Olsa ne tân perde zebân-ı 'Acem
Besledi bu gevheri kân-ı 'Acem

duayı ettiğini yazar. Hac ibadeti, içinde; namaz ve kurban gibi ibadetleri barındırması bir yana; farz, vacib, sünnet ve adab gibi nasların, yani ayet ve hadislerin ve bu ayet ve hadislerden gelen tüm hac menasikinin ve dahi dualarının etraflıca bilinmesini gerektiren bir ibadettir. İşte Fütûhu'l-Harameyn tercümesinde tüm bu fikhî bilgiler bulunur.¹⁴⁹

Hac ibadeti bu kadar bilgiyi içinde barındıran “zor” bir ibadet olunca onunla ilgili bir kitabı tercüme etmek işinin de ancak ilimde söz sahibi birinin üstesinden gelebileceği bir iş olacağı muhakkaktır. Sadece Menâsik-i Hac türü ile ilgili yazılmış manzum ve mensur eserlere ve onların müelliflerine bakıldığında bu işin ciddiyeti ve önemi daha bir anlaşılır.¹⁵⁰ Mesela onlardan biri Fütûhu'l-Harameyn’de adı zikredilen Abdurrahman-ı Câmî’dir (ö.1492).¹⁵¹

Amîkî’nin alimliğine bir delil de Manzum Kırk Hadis tercümesi gösterilebilir. Bu manzum hakkında –dolayısıyla Amîkî hakkında- Karahan mezkûr eserinde şu tespitlerde bulunur:

*“ Bu manzum risale, mütenevvi mevzulardan seçilmiş hadis tercüme şerhlerinden ibaret, orta derecede bir nazım kudreti ile işlenmiş olup oldukça sade ve açık bir üslupla yazılmıştır. ”*¹⁵²

Bunlardan başka Amîkî’nin ilmî yönüne müstakil beyit ve nazım parçaları da işaret eder.

4. Amîkî, şairleri didaktik olmasına rağmen yer yer coşkulu bir anlatıma sahip fakat birinci sınıf şairliğe dâhil edilmesi pek mümkün olmayan bir şairdir:

Amîkî’nin şairliği veya edebî yönüne gelince, elimizdeki kısıtlı sayıdaki şairlerinden hareket edecek olursak onu birinci sınıf şairler kategorisine dâhil

¹⁴⁹ Eserde geçen Ayet ve hadis iktibasları için Üçüncü Bölüme bakılabilir.

¹⁵⁰ Daha geniş bilgi için bk. **DİA**, “Hac” md., Rahmi Yaran.

¹⁵¹ FH’in 257-295 beyitleri Câmî’ye ait olan *Kitâb-ı Menâsik-i Hac (Risâle der Menâsikü'l-hac)* adlı eserinden olmalıdır.

¹⁵² Karahan, a.g.e. s.293.

edebilmek mümkün değildir. Bu yargıyı destekleyecek birkaç neden sıralanabilir. Bunlardan bir tanesi birinci sınıf şairlerin genellikle bugüne ulaşan şiirlerinin sayısının daha çok olması gerçeğidir. Amîkî gibi XVI-XVII. yüzyılları arasında yani klasik Türk şiirinin zirve çağında yaşamış bir şairden günümüze daha çok şiir ulaşmalıydı. Diğer bir neden olarak da manzum iki tercüme eseri dışında yekpâre bir eserinin olmayışı verilebilir.

O, şiirin daha çok didaktik yönüyle ilgilenen, dinî ve ahlaki konuları “*mevzûn ve mukaffâ*” söz üretme geleneği ile halka öğretmek isteyen dönemin âlimlerinden sadece bir tanesidir. Bu gelenek ile ilgili olarak Sadık Yazar şu tespitlerde bulunur:

“Eklemlendiği müşterek İslamî kültürde olduğu gibi klasik Türk edebiyatı dönemi de, sadece edebî metinlerin değil birbirinden oldukça farklı, eğitici ve öğreticiliği ön planda olan dinî ve bilimsel konuların da mevzûn ve mukaffâ söz ile üretildiği bir dönemdir. Bu metin üretim biçimi tercüme faaliyetlerinde de benzer özellikler arz ettiğinden, Anadolu sahası Türk edebiyatında birçok tercüme faaliyetinin mevzûn ve mukaffâ söz ile üretildiği görülmektedir. Öyle ki erken dönem klasik Türk edebiyatının bu türden manzum tercüme üzerine bina edildiğini söylemek çok abartılı bir ifade olmasa gerektir.”¹⁵³

Bu ön tespitten sonra Amîkî'nin edebî kişiliğini ikiye ayırarak bir değerlendirme yapmak doğru olacaktır. Bunlardan ilki “*mevzûn ve mukaffâ*” söz ile metin üretimindeki yeteneği diğeri ise eserde kendisine ait bölüm ile tezkirelerdeki şiirlerindeki edebî kişiliği.

Amîkî'nin “*mevzûn ve mukaffâ*” söz ile metin üretimindeki yeteneği hakkında şunlar söylenebilir:

Amîkî tercümesinde kaynak metin ile aynı nazım biçimini, aynı vezni ve aynı kafiye çeşidini kullanır. Bunun yanı sıra Amîkî kaynak metnin tercümesi bittikten

¹⁵³ Yazar, **Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IX, Metnin hâlleri: Osmanlı'da telif, tercüme ve şerh**, “Osmanlı dönemi şiir tercümesinde karşılaşılan biçimsel zorluklar”, s.251.

sonra biri sebab-i telif (78 beyittir) öteki bir na'at türü olan (42 beyittir) iki bölüm daha ekler ki bunların da vezin ve kafiye çeşidi bakımından kaynak metin ile aynı olduğu görülür.

Amîkî tercümesinde kaynak metnin vezinden (*müfte'ilün/müfte'ilün/fâ'ilün*) farklı olarak 5 beyitte farklı bir vezin (*fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün*) kullanmıştır. Bunu, iki veznin de birbirine çok benzer vezinler olmasına bağlamak mümkündür. Kafiye çeşidi bakımından da Amîkî kaynak metne sadık kalır. Bunu daha ilk beyitten başlayarak görebiliriz. Kaynak metnin ilk beyitlerinin kafiyeleri: *ilticâ / sefâ* iken erek metindeki kafiyeler: *mültecâ / pür-sefâ* şeklindedir. Bu uyum metin boyunca çok itinalı bir şekilde sürdürülür. Bu uyumun sürdürülmesi için müellifimiz zaman zaman kaynak metnin aynı kafiye hecesini veya kelimesini hatta terkiibini kullanmaktan kaçınmaz. Buna örnek olarak 5. beyti –burada kafiye bir terkipten oluşmaktadır- *bâğ-ı cihân / çerâğ-ı cihân* verebilir. Amîkî'nin kafiye bulmakta hiç zorlanmadığı ve redifleri de yeri geldiğinde ustalıkla kullandığı görülmektedir. Ancak bir beyti redif ile (155), iki beytin kafiyesiz (143, 417) yazıldığı da görülür.¹⁵⁴

Tüm bu değerlendirmelerden sonra Amîkî'nin “mevzûn ve mukaffâ” söz ile metin üretiminde ‘kendi zamanına göre’ oldukça başarılı olduğu söylenebilir. ‘Kendi zamanına göre’ denilmesinin sebebi o devrin “Türk-Fars-Arap kültürlerinin kesiştiği özel, dil ve edebiyat anlayışı bakımından melez bir alan/kesit”¹⁵⁵ oluşumundan günümüz okuyucusunun bir hayli uzak düştüğü gerçeğidir. Bu *melez alanı* hesaba katmadan yapılacak değerlendirmeler erek metnin (tercüme metin) kaynak metnin (tercümesi edilen metin) bir taklidi olduğu gibi yanlış bir neticeye götürür. Öyleki bazı beyitlerde (474, 607, 728, vd.) fiiller hariç birebir kaynak metin ile aynı sıra ile dizilerek *aktarım* yapılmış ve birçok beyitte de kelime ve terkipler kaynak metinden aynen aktarılmıştır. Oysa eser bütün olarak değerlendirildiğinde bugünkü anlamda bir tercüme olmadığı, telif-tercüme karışımı bir yapıya sahip olduğu görülür.

Amîkî'nin edebî kişiliğinin *kendisine ait olan nazımlardan yola çıkarak yapılacak* değerlendirme ile ilgili olarak Amîkî'nin kendi *nazımının* öteki *nazımlardan* üstünlüğünü iddia ettiği beyitlerde kullandığı orijinal benzetmelere bakmak gerekir.

¹⁵⁴ Bu beyitler ile ilgili geniş açıklamayı 3. Bölümde Kafiye ve Redif başlığı altında verdik.

¹⁵⁵ Pakar, Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IX, Metnin hâlleri: Osmanlı'da telif, tercüme ve şerh, s. 68.

Nazm çoğ amma ki bu ‘anber-sirişt

Ka‘be-i ‘uřřākdur anlar künişt (1095)

(şiir çok ancak bu anber saçar, (bu şiir) âşıkların Kâ‘be’sidir ötekiler ise (Yahudi tapınağı) küniştir.)

Ka‘be gibi mu‘teber ü muhterem

Dilkeş ü hurrem çü fezā-yı İrem (1096)

(Ka‘be gibi itibarlı ve saygın, İrem göğü gibi gönül alıcı, taze ve hoş)

Merd-i suhendān gerek tercümān

Lāle çü süsen velī şad zebān (1102)

(Tercüman söz eri olmalı, lale ve susen gibi fakat yüz dil [bilmeli])

Ṭūṭī gibi ṭab‘ı řeker-rīz ola

Dil ise řemřīr gibi tīz ola (1103)

(Yaradılışı papağan gibi şeker saçmalı, gönlü ise kılıç gibi keskin olmalı)

‘Aksidür ol řāh-ı rehiñ kehkeřān

Çekse ne řañ sīnesine āsumān (1135)

Samanyolu o yol şahının [Hz. Peygamberin] yansımasıdır. Gökyüzü [onu sürme gibi] sīnesine çekse şaşılır mı?

‘Aksi pay-ı na‘l-i şütürdür hilāl

K’oldı felek ehline bu yolda dāl (1136)

([Hilal, Hz. Peygamber’in devesinin nalinin yansımasıdır, ki gök ehline bu yolda bir işaret oldu.]

Bu beyitlerde, Amîkî'nin nazımdaki ustalığını, kullandığı söz sanatları aracılığıyla görebilmek mümkündür.

Amîkî'nin devrinin şiirini bilen ve takip eden bir edip olduğuna beyitleri tanıklık eder. Bunlardan biri “döne döne” söyleyişidir. FH tercümesinde 6 yerde kullanılan “döne döne” redifi “İlk olarak Necâtî Bey tarafından kullanılan bu redif, gerek çağında ve gerekse sonraki asırlarda birçok şair arasında epeyce rağbet görmüştür.”¹⁵⁶

Döne döne yola düşem bî-zevād

Görmeye bu yolda tozum gird-bād (1163)

Cümle mey-i ışık-ıla mestāneler

Döne döne yanmağa pervāneler (1128)

Amîkî'nin musikişinas biri olduğu da şu beyitlerden hareketle söylenebilir:

259 Muṭrıb-ı ıuřşāk olup perde-sāz

Başladı kılmağa nevā-yı ḥicāz (259)

644. Dem-be-dem ol nağme-keş ü perde-sāz

Rast kııl āhenk nevāy-ı ḥicāz (650)

1121 Kūs-ı rahıl eyledi yer yer nefır

Cūş-ı ḥūruş eyledi bürnā vü pır (1131)

1150 Eyle beni bülbül-i bāğ-ı niyāz

Nağmelerim dilde nevā-yı ḥicāz (1160)

Amîkî'ye ait FH tercümesi ve manzum kırk hadis tercümesinden başka elimizde sadece bir tane müstakil tahmisi ile tezkireler ve mecmualarda geçen toplam

¹⁵⁶ “Döne döne” redifli gazeller ile ilgili olarak daha geniş bilgi için bk. Doç. Dr. Osman Horata, Necâtî Bey'den Bâkî'ye «Döne Döne», Karşılaştırmalı Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu III Bildirisi.

-biri Farsça olan- 9 matla beyti olduğu daha önce söylenmişti. İşte bu kısıtlı malzemedен hareketle Amîkî'nin edebî kişiliğini başka bir açıdan değerlendirmeye çalışacağız.

Onun “Giderler” redifli Tahmis'inin içeriğine bakıldığında Amîkî'nin karakteristik özelliği olan didaktik ve nasihatçi yönünün burada da şiire hâkim olduğu görülür. Bunun için de dinî ıstılah ve kelimeler tercih edildiğini (*cennet, Hazret-i Mevlâ, Nâr, Kabr, Defn, Ervah, rûz-ı cezâ, vb...*), ayet meali olabilecek beyitleri (*Sanman ki 'abes yire telef oldu gidenler / Geldikleri yerdir yine oraya giderler. [“Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah'a aidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz” Bakara Suresi 156.Ayet]*) ve nasihat üslubunu (*Div olma karış sen dahi gel âdemi-zâde*) örnek olarak verebiliriz.

Bu “tahmis” ile ilgili olarak Selim Gök, şöyle der: “Dünyadaki fiillerin farklı karşılıkları olacağını dile getirir ve tasavvuftaki vahdet-i vücûd kavramını ifade eden bir tavır sezilmektedir.”¹⁵⁷ Ancak, bu bentlerde tasavvufi bir taraf bulmak mümkün görünmüyor. Bu sözlerde Amîkî'nin FH tercümesindeki coşkunluğu ile bâtını yönü de bulunmaz. Bu sözler daha çok zahir ulemasının kuru ve yalın nasihatlerinin nazım şeklindeki dizilişine benzemektedir. Nazmı şiire yaklaştıran tek unsur ise “giderler” redifinin sağladığı ritimdir. Amîkî bu redifi çok beğenmiş -beğenilmiş- olmalı ki gazeline üçer beyit ekleyerek onu tahmis olarak tekrar değerlendirmiş.

Amîkî'nin tezkire ve mecmualarda kayıtlı olan 9 matla beytinin de klasik Türk edebiyatı sahasında nazirecilik geleneğine ait ürünler olduğu söylenebilir. Bir edebiyat terimi olan *nazire* şöyle tarif edilir:

“Bir şairin şiirine sonradan bir başka şair veya şairin kendisi tarafından, kafiyeleleri veya kafiye ve redifleri aynı olan, aynı vezin ve konuda yazılan, çoklukla gazel ve kasidelerde görülen benzer şiirlere nazire veya cevap denir....”

“Şair bu ilk devrinde bir çırak gibidir; hatta şiir bilgisinin genişlemesi, hayat tecrübe ve şartlarının sanata yönelmesi, bulunduğu ortama göre şairler meclisine devamı, şairlerle olan ilgisi veya çok okuması onun,

¹⁵⁷ Salim Gök, a.g.e. Yüksek Lisans Tezi, s.81.

kalfalık devrini de geçerek ustalık dönemine ayak basması ile şahsiyetini kazanmasına yol açar. Bütün bunlarda dili ne şekilde kullanması gerektiğini öğrendiği gibi kelime bilgisi zenginleşir, kafiye'nin dar ve geniş zeminlerine de vâkıf olur. Gönlü, akli ve kulağı da ses ve kelimeye karşı ilgili olur ve hafızası genişler. Büyük sanatkârlara karşı duyduğu hayranlık ve saygı, şairi onların şiirlerine yönlendirir. İşte şair bu kazanımlarla sanat dünyasına girer. Böylece, güzel bulduğu şiirlere, hayranlık ve saygı duyduğu şairlere olan ilgi ile onların şiirlerine, aynı konu, aynı vezin, aynı kafiye ve redif ile şiirler yazar. Buna "nazire yazmak" veya "tanzîr etmek" ve "nazîre demek" adı verilir. Yazılan şiir de "nazire" olarak adlandırılır." "...nazirenin Türk edebiyatında büyük bir işlevinin olduğunu ve şiir dünyamızı genişlettiğini de iddia edebiliriz."¹⁵⁸

Yavuz'un bu tespitleri ışığında Amîkî'nin nazirelerine yakından bakıldığında Amîkî'de 'devrin büyük sanatkârlarına karşı duyduğu hayranlık ve saygı'nın etkileri görülebilir. Buna örnek olarak Amîkî'nin "eyler" redifli beytinin Nefî Çelebi'ye (ö. 1635) ait bir kasidesine¹⁵⁹ nazire olarak yazdığı gerçeği verilebilir. Amîkî, Nefî'nin bu kasidesinin konusunu ve temasını kendi edebî kişiliğine uygun bulmuş olmalı ki böyle bir nazire yazar. Nefî'nin kasidesindeki konu ve tema ile Amîkî'nin tasavvufî kişiliği örtüşür. Zira Nefî kasidesinde: 'dünyanın faniliğinden, hayatın çok çabuk gelip geçen yönünden, bu dünyaya gönül bağlamamak gerektiğinden' bahsederek didaktik (nasihatçi) kişiliği ile öne çıkar.

Bu cümleden iki örnek daha verilebilir. Biri yukarıda İçli'nin de "Amîkî maddesi" ile ilgili verdiği bilgilerin içerisinde yer alan beytidir. Bu beyit ile ilgili olarak İçli, Amîkî'nin tasavvufî yönüne işaret ederek şöyle söyler: "Nitekim şu matlamda mutasavvıfane bir ifade görülmektedir: "*Şâdmân idüm cihân içre yoğ iken gam henüz / Var idi bir âlemüm halk olmadın âlem henüz*" Bu beytin mecmuadaki yerine

¹⁵⁸ Kemal Yavuz, "Türk Şiirinde Nazire", **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, sy. 10 İstanbul, 2013, s. 359-424.

¹⁵⁹ "Sanmam ki felek devrile şâmı seher eyler"

Her vâkı'anun 'âkıbetinden haber eyler."

Bilge Kaya, **Hisâlî, Hayatı - Eserleri ve Metâli'n-Nezâ'ir Adlı Eserinin Birinci Cildi: İnceleme - Metin.**, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2003, S.522.

Ayrıca "eyler" redifli kaside için bk. Nefî Divanı, Dr. Metin Akkuş, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> s. 54 (Nefî Divanı'nın 10. Kasidesi (Der Medh-i Sultân Ahmed Hân)

bakıldığında ilk matlâm Nevâyî'ye ait olan "em henüz" redifli 7 matlânın olduğu görülür. Bu matlaların biri de Fuzûlî'ye aittir. Amîkî'nin matlâı Fuzûlî'nin matlâından hemen sonra yer alır ve Şeyh Amîkî olarak kayıtlıdır. İçli'nin de dediği gibi bu beyitte "mutasavvifâne bir ifade görülmektedir." Bu matla ve öteki 7 matlada da şairler, insanın cennetten yeryüzüne indiriliş macerasına işaret ederek tasavvufî bir yaklaşım olan "ruhların cesetten önce yaratılması hadisesine" yani "elest meclisi (Bezm-i Elest)" ne göndermede bulunurlar.

Öteki örnek beyit de yine İçli'nin yazısından "*Dünyâya meyl iden bu cihân-ı harâbda / Bir teşnedür ki kaldı hayâl-i serâbda*" İçli'nin de dediği gibi bu matlada Şeyh Amîkî bir tarikat şeyhi edasıyla nasihat eder. Bu matlâm yer aldığı mecmuadaki öteki matlâlara bakıldığı zaman içinde Bâkî gibi Zâtî gibi 'devrin büyük sanatkârlarının isimlerinin de olduğu toplam 10 beytin (ki bunların 3'ü Amîkî 6'sı Şeyh Amîkî ve bir tanesi de Amîkî-yi Rûmî ismiyle kayıtlıdır.)¹⁶⁰ olduğu görülür.¹⁶¹ Amîkî'nin öteki matlâlarının da içinde "devrin büyük sanatkârları"nın yer aldığı nazire örnekleri arasında yer aldığı görülebilir.

Amîkî'nin edebî kişiliği iki bölüme ayırarak incelemeye gayret edildi. Birinci bölümde "mevzûn ve mukaffâ" söz ile metin üretimindeki yeteneğini ikinci bölümde ise Amîkî'nin FH tercümesinde kendisine ait olduğu kısımlar ile Amîkî'ye atfedilen matla (nazire) beyitleri ile bir tahmisini birlikte değerlendirmeye alındı. Amîkî isminin kaynaklarda üç farklı şekilde (Amîkî, Şeyh Amîkî ve Amîkî-yi Rumi) yazılmış olması onun edebî kişiliği hakkındaki sağlıklı değerlendirme yapmayı etkilemektedir.

Bu isimlerden Amîkî-yi Rûmî ismi sadece Farsça matlâlardan oluşan bir mecmuada ve bir beyitte geçmektedir. Hisâlî'nin mecmuasında Amîkî ismi hem Amîkî hem de Şeyh Amîkî olarak iki farklı şekilde kaydedilmektedir.¹⁶² Elimizdeki bilgiler ile "bu ikisi bir kişi midir yoksa ayrı ayrı kişiler midir?" sorusunun ilmî olarak bir

¹⁶⁰ Amîkîyi Rûmî ismi ile kayıtlı olan beyti için bk. Hisâlî, Matla' Mecmuası, Süleymaniye Ktp. (Lala İsmail) 576 numara. S.1b

¹⁶¹ Amîkî ve Şeyh Amîkî olarak Hisâlî'nin iki ciltlik Metâli'ü'n-Nezâ'ir Mecmuasında kayıtlı beyitlerin sayısı ile ilgili bk.

Peşteli Hisâlî'nin Metâli'ü'n-Nezâ'ir Mecmuası ve Mecmuada Yer Alan Şairlerin Mahlasları ,Bilge Kaya Yiğit, Abuzer Kalyon.

Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 8/1 Winter 2013, p.335-371, Ankara-Turkey.

¹⁶² Hisâlî, Matla' Mecmuası, Süleymaniye Ktp. (Lala İsmail) 576 numara. S.1b

karşılığını verebilmek mümkün gözükmemektedir. Ancak, Amîkî-yi Rûmî'nin Amîkî ile aynı kişi olması ihtimalini destekleyecek bir görüş ileri sürülebilir. O da şudur: Bilindiği gibi o devirde Rûmî lafzı, kişinin Anadolu'luluğuna vurgu yapmak için kullanılan bir isimlendirmedir. Hisâlî'nin, bu ismin geçtiği, mecmuasına bakıldığı zaman mecmuanın çoğunluğunun Farsça beyitlerden terkip edildiği görülür. Belki Hisâlî isim karışıklığını -yani Fars veya Arap sahasındaki Amîkî'lerin olma ihtimalini- önlemek için Amîkî ismine bir aitlik ismi daha eklediği düşünülebilir.

Buna karşılık Amîkî ile Şeyh Amîkî'nin aynı veya farklı kişiler olduğunu iddia edebilmek de mümkün değildir. Ancak yukarıda örneğini verdiğimiz Hisâlî'ye ait iki ayrı mecmuada aynı mısra karşısında şair ismi olarak birisinde Amîkî-yi Rûmî ötekinde ise Şeyh Amîkî olarak kayıt düşülmesi bize bir ipucu verebilir. Bu ipucundan, şairlerinin içeriklerinin birbirine yakın olmasından ve aynı dönemde yaşamış olmalarından hareketle iki veya üç değil bir Amîkî olduğu sonucu çıkarılabilir. Çünkü Hisâlî gibi "... Peşte'de yetişen, Arap ve Fars edebiyatlarına vakıf Osmanlı şairlerindedir. Kavi tabiat, vâsi karihalı, değerli bir zattır."¹⁶³ diye görüş bildirilen bir zatın, mahlas yazımında dikkatsiz davrandığı kanaatine varmak biraz zor görünüyor.

Amîkî mahlaslı şairden bugün elimizde 10 nazire (matla) beytinden başka bir örnek şiir bulunmamaktadır. Bu kadar az şiir ile onun edebî kişiliği hakkında kapsamlı bir değerlendirme yapmak kolay değildir. Ancak, nazireciliğin önemi ve nazire yazan şairlerin vasfı ile ilgili olarak Abuzer Kalyon'un "Nazirecilik şairler için; geçmişle gelecek arasında son derece önemli bir köprü işlevi de görmektedir. Şair, nazire yazabilmek için; önemli bir edebiyat ve şiir birikimine sahip olmak durumundadır."¹⁶⁴ değerlendirmesindeki son cümleye ve Amîkî'nin beyitlerine bakarak Amîkî'nin önemli bir edebiyat ve şiir birikimine sahip olduğu sonucu çıkarılabilir.¹⁶⁵

¹⁶³ Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, Hazr. Cemal Kurnaz – Mustafa Tatçı, Bizim Büro Yay. Ank. 2000, c. 2, s. 165

¹⁶⁴ Abuzer Kalyon, **Peşteli Hisâlî, Metâli'ü'n-Nezâ'ir (II. cilt) İnceleme-Metin**. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2011., s. 3.

¹⁶⁵ Peşteli Hisâlî'nin Metâli'ü'n-Nezâ'ir Mecmuası ve Mecmuada Yer Alan Şairlerin Mahlasları Bilge Kaya Yiğit, Abuzer Kalyon, **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** Volume 8/1 Winter 2013, p.335-371, Ankara-Turkey.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. FÜTÛHU'L-HARAMEYN'İN METİN İNCELEMESİ

Eser muhteva ve şekil yönünden olmak üzere iki ana başlık altında incelendi. Eserin yazılış amacından dolayı öncelik muhteva incelemesine ayrıldı. Muhteva başlığı altında; eserin konusu , özeti ve telif sebebi, eserdeki başlıklar ve sayfa numaraları, eserin kaynakları, eserdeki şahıslar ve söz sanatları bu kısımda değerlendirildi.

Şekil başlığı altında ise eserin ahengini oluşturan unsurlardan; nazım şekli ve türü, vezni ve kafiyeleri ele alındı. Bunlar ile ilgili örneklerden sonra eserin dili ve üslubu hakkında değerlendirme yapıldı.

3.1. MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

3.1.1. Konu, Özet ve Sebeb-i Telif

Fütûhu'l-Harameyn'nde; Hz. Peygamber'in sünnetine göre hac ve umre menâsiki ile bu menâsikin nasıl yapılacağı; haccın geçtiği tüm beldeler, mescitler, kabir vb. mekânlar tanıtılır, yapılacak dualar anlatılır. Bunlardan başka eserde menakıb tarzı hikâyeler ile hacı adayının coşkusu artırılmaya çalışılır.

Eser, Hanefi olan bir Müslüman'ın¹⁶⁶ başka bir esere ihtiyaç duymaksızın hac ve umre ibadetinin tüm rükünlerini (farz, vacip, sünnet, müstehab ve edepleri dâhil) eksiksiz yerine getirebileceği bir içeriğe sahiptir. Eser bu yönüyle kaynak esere tam bir denklik ile tercüme edilir. Eserde Harameyn menzilleri ve mekânları hariç başka hiçbir menzil ve mekân ismine yer verilmez.

Fütûhu'l-Harameyn *mesnevi tertip hususiyetleri*¹⁶⁷ diye genelleştirilen başlıklara uygun bir şekilde gelişir. Giriş bölümünde; besmeleden sonra tahmid, tevhid ve münâcât bölümü gelir. (1 - 35) Bu bölüm içerisinde şair ayrıca Ka'be'nin de vasfını ve yüceliğini betimler. Daha sonra (36 - 60) bir na't ile Hz.

¹⁶⁶Erkek Müslüman'ın demek daha doğru olabilirdi. Çünkü eserde kadınlara ait hükümlerin olmadığı görülür.

¹⁶⁷ bk. 1. Bölüm, dipnot 17.

Peygamber'in vasfını ve yüceliğini betimler. (Metinde mi'rac ve mu'cizât bölümleri bulunmaz.) Na't bölümünden hemen sonra din ulularına övgü bölümünde (61 - 117) Çihâr-i yâr-i Güzîn (Hulefâ-yi Râşidîn) ve On İki İmam (Hz. Ali, Hüseyin ve Hasan başta olmak üzere) isimleri ve üstünlükleri anlatılır. Arkasından sebab-i telif bölümüne kadar uzunca birkaç bölüm ile Kâbe'nin ilk yapılışını (İslam kaynaklarına göre anlatılan menkıbelerden yola çıkarak geçirdiği tüm evreleri), Hz. Peygamber zamanında Kâbe ve Hz. Peygamber'in Kâbe ve Hacerü'l-Esved ile ilgili söz ve fiillerini, İbn-i Zübeyr ve onun zamanında Kâbe'yi ordusuyla kuşatıp yıkan Haccac'ı (118 - 181) daha sonra Kâbe'nin üstünlüklerini (182 - 201) ve son olarak da Mekke'nin vasfını ve üstünlüklerini (202 - 209) anlatır.

Giriş kısmının son bölümü olan sebab-i telif bölümünde (210 - 229) şair eserini ilham ile yazdığından¹⁶⁸ ve eserine Fütûhu'l-Harameyn isminin nasıl verildiğinden bahis açar.¹⁶⁹

Asıl konunun işlendiği bölüm, Kâbe'ye karşı adabın nasıl olması gerektiği noktasında tavsiye ve uyarılar ile başlar (229 - 257). Şair 257. Beyitte sözü Câmî'ye bırakır. Bir makale başlığı ile verilen bölümde (258 - 295) hacı adayına haccın tüm aşamalarında karşılaşılabilecek halleri ve mekânları ve bu hallerde ve mekânlarda nasıl davranması gerektiğini coşkulu bir dil ile anlatır. Daha sonra yine Câmî'ye ait olan bir hikâye nazmedilir (296 - 313). Hikâyede bir ihtiyarın (Câmî olmalı); hac serüveni, duyguları, Hakk'a münâcatı ve muhabbeti yine coşkulu bir dil ile verilir.

¹⁶⁸ Her neye kim ğayb aña ilhâm ider
Dil anı bir bir kamu i'läm ider
Tab'ña nazm ehl-i suhen-sencdür
Gevher-i 'irfâna 'aceb gencdür
Diledi tab'ım ki tekellüm ide
Açmağa bu râzı terennüm ide
Nâfe-i ter oldı elimde qalem
Misk şaçardı nefesi dem-be-dem
Şaçdı semen yaprağına müşk-nâb
Oldı rakam-bâ'ış-i nazm-ı kitâb (220-224)

¹⁶⁹ Oldı fütûh-ı dil ü câna sebab
Dindi **Fütûhu'l-Harameyn** uş laqab (228)

314. beyit ile başlayan bölümde hac menâsiki anlatılmaya başlanır. Hac ve umre niyetinden, ihram bağlamaya; yoldaki hallere kadar hacı adayına bilgiler verilir ve tavsiyeler edilir (314 - 363). Tüm bunlar hadislerde geçtiği şekliyle ve dualarıyla birlikte anlatılır.

363. beyitten sonra yine bir hikâye araya girer (360 - 382). Hikâyede İmam Zeynelâbidîn'in hacca giderken içinde bulunduğu “olağanüstü” coşkunkluk halini ve onun telbiyesinin tesirini vb. anlatılır.

Daha sonra yine asıl konuya dönülerek haccın Kâbe ve çevresinde gelişen menâsikleri (tavaflar, tavaf adabı, Kâbe'nin dört bir tarafının hususiyetleri ve buraların sünnet üzere ziyaret edilmesi gerektiği gibi) söylenir (383-450).

451. beyitten sonra (451 - 487) bu makama/mekâna kabul edilen kişide olması gereken ruh halini, bu mekânın (Kâbe) kadir ve kıymeti tasvir edilir.

Bu bölümden sonra yine asıl konuya dönülür. Safa ve Merve arası yapılan sa'y menâsikini ve bu mekânların özelliklerini yine sünnet üzere yapılan tavsiye ve dualar ile birlikte verilir (488-519).

Sa'y anlatıldıktan sonra 12 beyit ile Kubeys Dağ'ı ve özellikleri anlatılır (520 -532). Ardından Hz. Peygamber ve Hz. Ali'nin doğdukları sokakların aynı oldukları ve ikisinin aynı makamda oldukları anlatılır (533-545).

546. beyitten sonra (546 - 560) Med'a veya müddeâ¹⁷⁰ denilen Hacerü'l-Esved ile Kâbe kapısının arasındaki 2 metrelik alanda duaların makbul olduğu Hz. Peygamber'den gelen haberlere dayandırılarak verilir.

Daha sonra Kâbe'nin dışına çıkılır ve Cennetü'l-Muallâ olarak bilenen kabristan ve burada medfun olan başta Hz. Hatice olmak üzere çeşitli büyük evliya ve sahabilerin isimleri anılır. Bunların üstünlükleri ve vasıfları anlatılır (561 – 618). Ardından ilk vahyin indiği Nur Dağ'ı ve Hirâ Mağarası vahyin iniş serüveni ve Hz. Peygamber'in kalbinin yarılıp yıkanması hadisesi ile birlikte yâd edilir (619 - 634). Ardından yine Müslümanlar için çok önemli bir dağ olan Sevr Dağ'ı ve Mağarası başlığı ile Hz. Peygamber'in Hz. Sıddîk ile Mekke'den Medine'ye hicretleri anlatılır (635 - 645). Tüm bu yerlerde edilen duaların makbul olacağı da eklenir. 646. Beyitten sonra(646 - 667) haccın en önemli

¹⁷⁰ Daha geniş bilgi için bk. **DİA**, “Mültezem” md. Mehmet Şener.

mekânlarından biri olan Arafât bölgesi ve Arafat vakfesi anlatılır.¹⁷¹ Arafat, haccın “aslî rükün”u olması sebebiyle üzerinde en çok durulan ve coşkuyla anlatılan bölüm olur. Arafat vakfesinden sonra Minâ ve Müzdelife’nin anlatıldığı bölümle birlikte tekrar Arafat’ın önemi anlatılır (668 - 770). Bu uzun bölüm içerisinde ziyaret edilmesi gereken mescitler ve mekânlar ile edilecek dualara da yer verilir.

Mina pazarı (çarşısı), Remy-i Cimârat (şeytan taşlama mevki ve menzilleri), Hayf ve Kebş Mescidi ile Mürselât Mağarası’nın anlatıldığı bölümde (771 - 830) bu mekânların özellikleri ile Hz. Peygamber’in tüm sünnetlerine mutabık olarak haccı tamamlamak gerektiği ve Hz. İbrahim’in oğlunu kurban edecekken yaşanan hadiseler vb. de anlatılır. Yine bu bölümde artık haccın farz olan menâsiklerinin bitmesiyle hacının yapması gerekenler (tıraş olmak, kurban kesmek vd.) hakkında bilgiler verilir. Bundan sonra (830 - 842) artık hacı olan kişiye yapması gerekenler (ihramdan çıkıp Kâbe’ye doğru yola çıkması vd.) söylenir. Bu bölümün başlığı ifazâtın (tavaf-ı ziyaret) herkese vacip olduğu şeklinde verilir ve bundan sonraki bölümde bu başlığın gereği üzerinde durulur. 842. beyitten sonra dünyanın dört bir tarafından gelen hacı adaylarının olduğu, buraya gelip hacı olmanın herkese nasip olmadığı ve bunun şükürünün yapılması gerektiği noktasında tavsiyelerde bulunulur (843 - 857). Daha sonra 895. beyte kadar ifazâttan sonra bir say (umre olmalı) daha yapılması söylenir (858 – 895). 895. Beyitten sonra tekrar Minâ’ya doğru yola çıkılması ve bayramın ikinci ve üçüncü günü cemrelere (şeytan taşlama yeri, metinde mîl olarak geçer) atılacak taşların âdeti ve şeytanın hali tasvir edilir (895 – 900). 901. Beyit ile 911. Beyitte Kâbe’ye hürmetin gereği anlatılır. Daha sonra vedâ tavafı yani Kâbe’den ayrılık vakti -bu bölüm metnin en coşkulu olduğu bölümlerdendir- anlatılır (912 -929).

Daha sonra Mekke-i Mükerrreme’den Medine-i Münevvere’ye yolculuk, bu yolculuğun heyecanı ve yolculuk esnasında rastlanan Müferrah Dağı’nda -ki burası Mekke’den gelen hacıların Ravza-i Mutahhara’yı ilk gördükleri mekân

¹⁷¹ İşbu cebel kim ‘Arafât oldı nām
Pest-durur cümle cebelden tamām (860)

olma özelliğine sahiptir-¹⁷² burada yaşanan duygu anlatılır (930 – 957). 957’den sonra Hz. Peygamber’in makberinin tasviri başlar. Eserin ifadesiyle Künbed-i Hadra’ya (Ravza-i Mutahhara) giriş edebi, ziyaret esnasında okunacak dualar, Hz. Ebubekir ile Hz. Ömer’in ziyaret edilmesi, Hz. Fatıma’nın ruhuna dua edilmesi vb. konular ile bu kişilerin özellikleri anlatılır (957 – 990).

Bundan sonra Bakî Kabristan’ı ve burada medfûn olan zat-ı kiramlar anlatır. Bunlar içerisinde; Hz. Abbas, Hz. Fatıma, Hz. Osman ve İmam Malik özellikle zikredilip tasvir edilir (991 – 1034). 1035 ile 1048. beyitler arasında Kubâ Mescid’i ve buranın ziyaret edilmesinin sünnet olduğu, 1049 ile 106. beyitlerde yine ziyaretin makbul ve sünnet olduğu mekânlar ve mescitler anlatılır (bunlar içerisinde; Âbâr Mağarası, Mescid-i Kibleteyn ve Hz. Osman’ın Kuyusu vardır). Daha sonra hatime bölümü olan 1074. beyite kadar Uhud Dağ’ı ve özellikleri anlatılır.

Hatime bölümünde şair (Muhyî-i Lârî), kendi nazmını över, dua ve salavat ile eserini tamamlar.¹⁷³

Bu hatimedden sonra Amîkî’nin yazdığı sebab-i telif bölümü başlar. Bu bölümde Amîkî, tercüme neyin sebep oluşunu,¹⁷⁴ tercümada olması gereken vasıfları, bu şiirin öteki şiirlere üstünlüğünün Kâbe’nin Yahudi mabedine üstünlüğü gibi olduğunu (1095) anlattıktan sonra Allah’ın haccı Müslümanlara farz kıldığını, bu ibadeti yapmanın faziletini ve coşkusunu anlatır (1087 – 1164). Hatime bölümünü dua ile bitiren Amîkî daha sonra bir düşünceye kapılır ve “acaba benim bu hizmetim ecir alır mı?” diye düşündüğü sırada (1167-1168) o gece rüyasında Hz. Peygamber’i gördüğünü, onunla olan görüşmesini ve

¹⁷² İde Müferraḥ’da çü maḥmil güzār

Künbed-i Ḥaḍrā görünür aşikār (950)

¹⁷³ Eyle du‘āyı Aḥad-ı Zū’l-minen
‘Avni ile irdi tamāma suḥen
Şalli ‘alā Ravza-i Ḥayri’l-Enām
Ḥātmesi nāmenüñ oldu tamām (1085)

¹⁷⁴ Tercüme n’oldu sebab kıl beyān

Eyle bu gencine-i sırrı ‘ayān (188)

rüyasında gördüğü şeyleri anlatır. Bu bölüm Hz. Peygamber'e övgü içermesi sebebiyle bir na't sayılabilir.¹⁷⁵ (1165 – 1207).

3.1.2. Başlıklar ve Sayfa Numaraları

Amîkî'nin FH'inde 37 başlık bulunmaktadır. (Giriş kısmını "Tevhid" bölümü olarak da isimlendirebiliriz ki böyle olunca 38 başlık olur.) Bunların 35'i kaynak metin bölümünden 2'si ise Amîkî'nin sebab-i telif bölümünden oluşmaktadır. Buna karşılık kaynak metin bölümünde nüshalara göre değişmekle birlikte yaklaşık 27-28 başlık bulunuyor.¹⁷⁶ Başlıkların kaynak eserden bir farkı da kaynak eserdeki başlıkların erek esere göre daha kısa oluşlarıdır. Eserdeki siliklik nedeniyle birkaç başlığın bazı kısımlarını okumak imkânsız olduğu için buraların eksik kalan yerlerini kaynak metinden veya Bahtî'nin Fütûhu'l-Harameyn'inden¹⁷⁷ yararlanılmak suretiyle tamamlandı. Başlıklar erek metne aynen kaynak metnin diliyle aktarılmıştır ve şöyledir:

1. Der Na't-ı Resûl ki Na'leyn ber-Farq-ı Felek-i Aflas Sûde ve Târiq-ı Semâvât-râ çün Berq-ı...?.....Nefs Peymûde (**2b**)
2. Der Menqâbet-i Hulefâ-yi Râşidîn ü Eimmei Ma'şûm Rıdvânu'l-lâhu 'aleyhim Ecm'aîn (**3b**)
3. Der Ta'rif-i Binâ-yı Ka'be ki 'İmârat-ı Hâlîlest bâ mer Cabbâr-ı Celîl (**5b**)
4. Der Beyân-ı Esrar-ı Ka'be ki Kıble Zâhirest ve Secdegâh-ı Ğayb ü Hâzır (**7b**)
5. Der Ta'rif-i Şehr-i Mekke ki Hâyra'l-Bilâdest ve Mütemennâ Her Bende ve Azâd (**8b**)

¹⁷⁵ Ol gıce rü'yâda Habîb-i Hudâ
Kân ü vefâ mâh-ı şafâ Muştafâ (1170)
'Arz-ı cemâl itdi edebdür tamam
Şalli 'alâ Ravza-i Hâyri'l Enâm(1171

¹⁷⁶ Kaynak eser nüshası için, Süleymaniye Ktp. Ayasofya Blm. Nr. 3323.

¹⁷⁷ Süleymaniye Ktb., Âşir Ef. No: 123

6. Der Sebeb-i Te'lif in Nāme-i Nāy ve Taşnīf in Şahīfe-i İkrāi (8b)
7. Der Beyān-ı Adāb ü Şerāyit-i Teveccüh-Maḳam-ı bā-İhtirām
ki Kıble-yi İnām ü Secde-Ḥāş u 'Avām-est (9b)
8. Maḳāle der İşāret be-Ziyāret-i Beytullāhi'l-Ḥarām ki der Pes Her Sengi
ser-Hengi ser-Nihāde ve Zerīn Her Ḥārı Giriftārı ez Pāy der Üftade (10b
)
9. Ḥikāyat-ı Pür-Muvaffak u Münācāt ve'y Ḥazret-i Ḥaḳ (11b)
10. Der Teveccüh-i Nemüden Be-Cānib-i Ḥarem-i Ka'be ve İḥram Besten
ve Niyet-i Ḥac ü 'Umre Kerden ve Şerāit ān-rā Danisten (12b)
11. Ḥikāyet-i bī-ḥ̄od Şoden-i İmām-ı Zeyne'l-ābidīn Raḍīyāllāhü ['anhu]
ve der Ḥālet-i Telbiye Goften ve Le'ālī Sirişk-rā be-Elmās-ı Āb-ı Dīde
Süften (14a)
12. Der Beyān-ı Edeb-i Ṭavāf Kerden ve Şerāit-i ān-rā Be-Cāy Awerden
(15a)
13. Ḥarem-i Muḥterem-rā Be-zīver-i Evşāf-ı Lāyık ber-Daḥten
ve der-Nazar-ı Ḳabül-i Ṭalibān-ı Şādık Cilve-ger Sāhten (18a)
14. Der Beyān-ı Sa'y Kerden-i mâ Beyne Safā ve Merve ki Amed Şod-i
Enbiyā ve Evliyā-est (20a)
15. Der Ta'rīf-i Cebel-i Bū-Kubeys ki der Rif'at be-Āfaḳ Berāberī mi-
Koned ve bā-Küngüre-i 'Arş Hem-Serī (21a)
16. Der Ta'rīf-i Sūḳu'l-Leyl ki Maḥall-i Mevlūd-i Nebī-yi 'Arabi Ve 'Alī ve
[?] Ve Aşār-ı Envār Der Leyl ü Nehār Ez in Emākin-i Şerīfe Hüveydā ve
Müncelī (22a)
17. Der Ta'rīf-i Müdde'ā ki Maḥall-i İsticābet-i Du'a-st ve Mevḳūf-i
Seyyīd-i Dīn ü Dünyā (23a)
18. Der-Ta'rīf-i 'Arşa-yı Mu'allā ki Memlū ez-Nūr-ı Tecelliest ü Mahall-i
Medfen-i Ekābir ü Evliyā (24a)
19. Der Ta'rīf-i Cebel-i Nūr der Ġār-ı Ḥirā ki Mahall-i Şaḳḳ-ı Şadr ve
Zāviye-i Ḥ̄ace-i Her Dü Serāst (27b)

20. Der Ta'rif-i Cebel-i Şevr ve Ğār O ki Ğāzret-i Peyğamber bā Sıddīk-i Ekber ez ancā be-Cānīb-i Medīne bā-Sekīne-İnān-ı 'Azīmet tāft (28b)
21. Mevkıf-ı 'Arafāt-rā be-'Unvān-şıfāt Tahsīş-numūden ve Ğuccāc-ı Muhtāc-rā be-in Mekān-ı Şerīf-i Tahriş-numūden (29b)
22. Der Beyān-ı Vuķūf Kerden der Bāzār-ı Minā be-Mütāba'at-i Seyyid-i Enbiyā (29a)
23. Der Beyān-ı Keşten-i ez 'Arafāt be-Müzdelife ve Vuķūf Nūmūden-i Şubḥ Der ān-Maķām (33a)
24. Der Ta'rif-i Bāzār-ı Minā ve Remy-i Cimārāt ve Mescid-i Ğayf ve Mescid-i Kebş [ve Ğārü'l-Mürselāt] (35a)
25. Der Ta'rif-i İfāzat ki Ğac bī ü nā-Tamām-est ve Be-cāy Āverden-i ü Vācib ber Ğavāş u 'Avām (37a)
26. Der Beyān-ı Mücāveret-i Mekke-i Mu'azzama ki Be-Ta'zīm ü Edeb Bāyed Buved Der-vey Niyāz Ber-ān Ğāk-Pāy Rūz ü Şeb Be-Sūz u Ṭaleb Bāyed Buved (39a)
27. Der Beyān-ı Ṭavāf-ı Vedā' ki Sermāye-i Nedāmet-Est ve Dāĝi Tā Kiyāmet (40b)
28. Der Teveccūh [be-Medīne-i bā-Sekine ki Reften ancā ez-Sünen-i Belki Farz-ı 'Ayn] u edā-yı Ziyāret-i an Ğarem-i bā İhtirām der Zimme-i 'Āmme-i Ehl-i İslām Meşābe-i Farz u Deyn (41b)
29. [.....?.....İtā'atüst ve Ümmetān-ı Āşī-rā Ümmid-i Ğalāşī der Āhiret be-Devlet-i Şefā'at-i ü (42a)
30. Der beyān-ı?.....(43a)
31. Der-Teveccūh be-Maķberhā-yı Bakī' ki Maķām-ı Refī'-est Medfen-i Her Şerīf ve Vađī' (44b)
32. Der Teveccūh be-Ķubā ki Maḥall-i Amed Şod-i Ğayru'l-Beşer-est ve Ziyārāt-ı ān Şevāb bā-'Umre Berāber (46a)
33. Der-Beyān-ı Ziyāret-i Mesācid ve Ğār u Ābār-ı Resül ki Müferriḥ Dil-hā-yı Melül-est ve Namāz ve Du'ā der-ān Emākin-i Şerife Müstecāb u Maķbül (47a)

34. Der- Beyān-ı ziyāret-i Şühedā-yı Uḥud ki çün [lāle-i?]bā-Dil-i Çāk ve be-Ḥūn-i Āğuşte-end ve Niķāb-ı Turāb ber-ser Keşide der-ān Ḥāk-i Pāk Medfūn-geşte end (48a)

35. Der-Ḥātime in Kiķāb ki faḥr nist Memlū ez-Cevāhir-şifat ve Gülşenī Pūr ez-Zevāhir-Şikeft (49a)

36. Der Vasfi in-Kitāb-ı Müsteķāb ve Taḥrīz-i ziyāret-i Beyt-i Rabbū'l-Erbāb (50b)

37. Tercüme-i Kitāb-ı Müsteķāb-ı Āyātdan Şoñra Bu Faķir-i Ḥaķir Mefḥar-ı Kāināt ve Mesned-i Mevcūdāt Ḥazret-i Resūlullāh 'aleyhi's-Selāmu' ve Şalāt Rü'yāda Gördüğünü Beyān İder (52a)

3.1.3. Amîkî'nin Fütûhu'l Haremeyn Tercümesi'nin

Kaynakları

Bilindiği gibi Amîkî'nin tercümesinin kaynak eseri Muhyî-i Lârî'nin FH'idir. Kaynak eser ile erek eserin muhtevasını oluşturan kaynaklar arasında bir farklılık söz konusu değildir. İki eser arasındaki fark sadece Amîkî'nin kendisine ait olan biri sebab-i telif öteki na't olan iki bölümden oluşmaktadır. Na't'ın kaynağı ise Amîkî'nin görmüş olduğu bir rüyasıdır. Şair, Hz. Peygamber'i rüyasında gördüğünü 42 beyitlik bir bölüm ile anlatarak eserini tamamlar.

Eserin konusu hac ibadeti olunca kaynaklar arasında en başı Kur'an ayetleri ve Hz. Peygamber'in hadis-i şerifleri almaktadır. Daha sonra haccın mezhebi yönü gelir ki eserde ağırlıklı olarak Hanefi mezhebinin fetvaları esas alınır. Eserin kaynaklarından birisi de tasavvufi ve menkıbevi kaynaklardır.

3.1.3.1. Kur'an-ı Kerim'den İktibaslar¹⁷⁸

Hac ibadeti Kur'an'da farz ibadetler arasında zikredilen ve hakkında ondan fazla ayetin indiği bir ibadettir.¹⁷⁹ Dolayısıyla hac menâsikini işleyen bir eserin içerisinde doğrudan veya dolaylı olarak bu ayetlerden iktibasların hayli fazla olması normaldir. Eserde doğrudan ayet veya ayet manalarına telmih yoluyla değinen beyitler şöyledir:

67. Şıdk-ıla Peygamber'e olmuşdı yâr

Şânî-i işneyndür ol yâr-ı gâr

Tevbe Suresi 40. Ayeti: "Siz peygambere yardımcı olmasanız da önemli değil. Nitekim inkârcılar onu, *iki kişiden biri* olarak yurdundan çıkardıklarında Allah ona yardım etmişti: Hani onlar mağaradaydılar; arkadaşına "Tasalanma! Allah bizimle beraberdir" diyordu. Derken Allah ona kendi katından bir güven duygusu indirdi, sizin göremediğiniz askerlerle onu destekledi ve inkârcıların sözünü değersiz hale getirdi. Allah'ın sözü ise en yücedir. Çünkü Allah mutlak galiptir, hikmet sahibidir."

89. Bitti gül-i ter yine bu bāğdan

Sırr-ı meh çapalar dide-i m̄ā-zāğdan

Necm Suresi 17. Ayeti: "Göz ne kaydı ne de hedefinden şaştı." ayetine telmih vardır.

167. Bitti Hālîl'ün çü kamu hidmeti

Didi Hudā kim okı¹⁸⁰ her ümmeti

¹⁷⁸ Ayet mealleri <https://kuran.diyaret.gov.tr> adresinden alınmıştır.

¹⁷⁹ Daha geniş bilgi için bk. Hac ile ilgili ayetler: Bakara; 158, 189, 196, 197, 200 ., Al-i İmran, 97. Maide, 2., Hac, 26, 27, 28.

¹⁸⁰ Okı; çağır, davet et anlamındadır.

Hac Suresi: 27. Ayet : “İnsanlara hac ibadetini *duyur*; gerek yaya olarak gerekse yorgun argın develer üzerinde uzak yollardan gelerek sana ulaşsınlar.”

984. Mîve ol *ķurret-i ‘ayn-ı Resūl*

Fāṭıma ol Zühre-i çarḫ-ı ḳabūl

Furkan Suresi 74. Ayet: “ Onlar, "Ey rabbimiz!" derler, "Bize mutluluk getirecek eşler ve çocuklar bahşet; bizi gūnahtan sakınanlara öncü yap!"

363. Oldı burada dil-i ḥāşān dü-nīm

Ḥālet-i lebbeykdür *ümmīd ü bīm*

Secde Suresi 16: “*Korku ve ümit* içinde rablerine ibadet ve dua etmek üzere vücutları yatak görmez, kendilerine verdiğimiz rızıktan da Allah için harcarlar.”

770. Vaḳt-i vuḳūfuṅda hemān iy fetā

Meş‘ar’a nāzır olup oḳū du‘ā

Bakara Suresi 198. Ayet: “Rabbinizden bir lutuf beklemenizde sizin için bir günah yoktur. Arafat’tan dalga dalga indiğinizde *Meş‘ar-i Haram’da* Allah’ı zikredin; O’nu, size gösterdiği şekilde zikredin; kuşkusuz siz bundan önce yolunu şaşırmişlardan idiniz.”

966. Ref‘ ide nā‘leneni naḳş ü hevā

İnneke bi’l-vādiü’l-muḳaddes-i Tuvā

Tâhâ Suresi 12. Ayet: “İyi bil ki ben, evet yalnız ben senin rabbiminim; artık pabuçlarını çıkar, çünkü şu anda *kutsal vadide, Tuvâ’dasın.*”

1143. K̇or mı seni eşref ü ekrem iken
Żāyi‘ olasın benī-Ādem iken

Kuran’da birkaç ayette mana olarak geçen Ādemođlu’nun yaratılmışların en şerefli si olması hakikatine iktibas yapılır. Örneğin, İsra Suresi 70. Ayet: “Andolsun biz insanoğluna şan, şeref ve nimetler verdik; onları karada ve denizde taşıdık, kendilerine güzel güzel rızıklar verdik ve onları yarattıklarımızın çoğundan üstün kıldık.” vd.

458. *Beyt-i ‘Atik* ü Harem pür-sefā
Her kıumu bir kıulle-i küh-ı vefā

Hac Suresi, 29 ve 33. Ayetlerinde, *Beyt-i ‘Atik* ifadesi Kā’be için kullanılmıştır.

513. Vird-i zebān ile bulasın şafā
Ya‘ni ki her def‘ada *inne’ş-Şafā*

Bakara Suresi, 158. Ayet: “*Safā* ile Merve Allah’ın nişanlarındandır; dolayısıyla hac veya umre yaparak Beytullah’ı ziyaret eden bir kimsenin bu yerleri tavaf etmesinde kendisi için bir günah yoktur. Kim gönüllü bir iyilik yaparsa bilsin ki Allah iyiliği mükāfatıyla karşılayan ve çok iyi bilendir.”

288. Eyler iseñ ‘azm *Maķām-ı Halil*
Şem‘-i hidāyet saña yeter delil

Bakara Suresi 125. Ayet: “O zaman biz beyti insanların gidip gelip ziyaret edecekleri bir makam ve bir güvenlik yeri yaptık. Siz de *İbrāhim*’in makamından kendinize namaz kılacak bir yer edinin. İbrāhim ve İsmāil’e de, “Tavaf edecekler

için, ibadete kapanacaklar, rükû ve secde edecekler için evimi temiz tutun” diye tâlimat verdik.”

1153. Hâzret-i Hâk haccı bize farz ider

Fazlını tahri̇z için ‘arz ider

Hac Suresi 27. Ayet: “ İnsanlara hac ibadetini duyur; gerek yaya olarak gerekse yorgun argın develer üzerinde uzak yollardan gelerek sana ulaşsınlar.”

1154. *Festeķim* emrine iṭā‘at gerek

Varmaĝa bu yolda hidāyet gerek

Hûd Suresi 112. Ayet: “Senin yanında hak yola dönenlerle birlikte, sana buyurulduĝu gibi *dosdoĝru ol!* Siz de azıp sapmayın. Allah, yaptıklarınızı çok iyi görmektedir.”

698. Anları Cibrîl diküpdür ‘ıyân

Tā ki olalar ‘*Arafāt*’a nişān

Bakara Suresi 198. Ayet: “ Rabbinizden bir lutuf beklemenizde sizin için bir günah yoktur. *Arafat*’tan dalga dalga indiĝinizde Meş‘ar-i Haram’da Allah’ı zikredin; O’nu, size gösterdiĝi şekilde zikredin; kuşkusuz siz bundan önce yolunu şaşırmışlardan idiniz.”

956. Bunda gelen buldı tecellā nedür

Nür nedür *āteş-i Mūsā* nedür

Tâhâ Suresi 10. Ayet: “ Hani o bir *ateş* görmüş ve ailesine şöyle demişti: "Siz bekleyin, (şu uzakta) bir ateş bulunduĝunu fark ettim; belki ondan size bir kor parçası getiririm veya ateşin başında bir kılavuz bulurum."

1140 Māl ü evlād aña teslīm kııl
Va‘de-i lā yenfe‘u‘dan bīm kııl

Şuarâ Suresi 88. Ayet: “ İnsanların diriltileceği gün ve Allah’a temiz bir kalple gelenler dışında malın da çocukların da *fayda vermeyeceği* gün beni mahcup etme!”

1179. Tūbā gibi her şeceri sây-bân
Tahtihel enhârdür āb-ı revân

Kuran’da birçok ayette geçen *Tahtihel enhâr* ifadesi için, Bakara Suresi, 25 ve 266. Ayetlerine bakılabilir.

Bakara Suresi 25. Ayet: “İman eden ve iyi işler yapanlara, kendileri için zemininden *ırmaklar akan cennetler* bulunduğu müjdesini ver. Onlara cennetteki meyvelerden biri rızık olarak her sunulduğunda, “Bu daha önce de bize rızık olarak verilir” derler. O kendilerine, benzer şekilde verilmiştir. Ayrıca orada kendileri için tertemiz eşler de vardır ve orada onlar sonsuza kadar kalıcıdır.”

858. Gel Harem’e kaçd-ı ifāzat kıılan
Gel taleb-i genc-i sa‘adet kıılan

Hac Suresi 29. Ayet: “Ve Beyt-i Atık’i (Kâ’be’yi) tavaf etsinler” ile ziyaret tavafı (ifāza tavafı)’na işaret edilmektedir.

3.1.3.2. Hadis-i Şeriflerden İktibaslar

Hac ibadetinin daha çok uygulamaya dönük bir ibadet olması nedeniyle nasıl yapılacağı ile ilgili Kur’an’da sarıh ve ayrıntılı bilgiler verilmez. Bu nedenle Müslümanlar haccın menâsikini (uygulanışını) Hz. Peygamber’in vefatından bir

yıl önce yapmış olduğu (h. X. yy.) kaynaklarda “Veda Haccı” olarak geçen haccından öğrenmişlerdir. Bu hacca kaynaklar haccın bütün ahkâm ve menâsikini, helâl ve haramları öğrettiği için “Haccetü’l-Belağ” yani “Tebliğ Haccı” ismini vermişlerdir.¹⁸¹ Veda Hacc’ı ile ilgili olarak hadis kaynakları uzun ve detaylı bilgiler verir. Bunların içerisinde en uzun ve detaylı olanı, Müslim b. Haccac’ın (ö. 875) es-Sahih adlı eserinde Câbir b. Abdullah’tan (ö. 694) yaptığı rivâyettir.¹⁸²

Bu nedenle bir menâsik-i hac olan FH eseri içerisinde en kapsamlı konu hadis iktibaslarıdır. Eserin haccın yapılışını anlatan asıl bölümünün büyük bir bölümü ve duaların birçoğu hadislerden alınmadır. Belli başlı hadis iktibaslarının yapıldığı beyitlere örnek olarak şunları verebiliriz:

Eserin “Giriş” bölümünde (1 – 35), Allah’ın yüceliği, Ka’be, Ka’be’nin kapıları ve köşeleri, Hacerü’l-Esved, zezem çeşmesi vb. yerlerin vasıflarının anlatıldığı beyitler ile Ka’be’nin yüceliği hakkındaki beyitler ayetler ve Hz. Peygamber’in hadislerinden gelen rivayetlere göredir.

- 6 Kimdür anuñ olmaya pervānesi
Vālih ü ser-geşte vü dīvānesi
- 7 Ka’be-durur dīdesi her ma’bedüñ
Merdüm-i dīde Hacerü’l-Esved’üñ¹⁸³
- 8 Çeşme-i Zemzem ki harīmüñdedür
Menba’ı gülzār-ı na’īmüñdedür

Allah’ın yüceliğini anlatıldığı beyitlerdeki hadisler:

Eyleyemez hāmdüni vaşşāf olan
Bunu bilür şāhib-i inşāf olan

¹⁸¹ Daha geniş bilgi için bk. Mukadder Ârif Yüksel, **Siyer, Hadis Ve Tefsir Bağlamında Haccın Ahkâmı ve Menâsiki**, Hitit Üniversitesi SBE, Temel İslâm Bilimleri ABD, Doktora Tezi, Çorum, 2017. s. 37.

¹⁸² Müslim, sahih, Hac, 147, II, 886-892, hadis no: 1218.

¹⁸³ Buhârî, es-Sahih, “Hac”, 57.

30. Men ne ‘ibâretle idem vaşfuñı
Kim yazamaz levh ü kalem vaşfuñı¹⁸⁴

Miraç gecesi Hz. Peygamber ile Cebrail arasında geçen hadiselerde yer alan Cebrail’in Hz. Peygamber’e “bundan sonra yalnız gideceksin zira Cenâb-ı Hak bana buraya kadar çıkma izni vermiştir.” dediği hadis:

Çande kalur ‘akl vü çande delil
Şol yere kim iremedi Cebrâil¹⁸⁵

Aşağıdaki beyitler (33, 34, 35) Hz. Davud’a nispet edilen bir hadise dayanır: “Hz. Dâvûd şöyle münâcâtta bulunmuştu: Ey rabbim! Sana şükretmemi sağlayan ilham ve güç de senin nimetlerin olduğuna göre, ben senin nimetlerine şükre nasıl güç yetirebilirim! Bunun üzerine Allah Teâlâ şöyle buyurdu: “*Ey Dâvûd! İşte şimdi beni hakkıyla tanıma mertebesine erişmiş bulunuyorsun*” (İbn Atıyye, IV, 410).¹⁸⁶

- 33 Kimselerün şükrüne yok minnetün
Şükür ise başka ulu n‘imetün
- 34 Kim ide şükrün saña lâyıık ola
Şükr dâhi n‘imet-i haş-ı Hudâ
35. Çünkü senün n‘imetüne yok hisâb
Çande şığa füşat-ı meydân kitâb

¹⁸⁴ Müslim, sahih, Salât, 222, I, 352 hadis no: 486

“Allah’ım! Öfkenden rızana, cezalandırmandan bağışlamana sığınırım enden, sana sığınırım. Sana olan övgüleri sayamam. Sen kendini övdüğün gibisin.”(Müslim, Salat, 42)

¹⁸⁵ Hz. Peygamber Sidretü’l-Müntehâ’da Cebrâil’in önüne geçti ve Cebrâil ona “Şayet bir parmak ucu kadar yaklaşacak olsam yanar kül olurum dedi. Daha sonra Hz. Peygamber Cebrail’in yanına dönüp geldi. (Razi, tefsiru’l-kebir, XXVIII, 243.)

¹⁸⁶ <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Sebe'-suresi/3619/13-ayet-tefsiri>
Kur'an Yolu Tefsiri Cilt: 4 Sayfa: 421-422.

Hz. Peygamber'in Hz. Âdem'den de önce yaratılması, tüm peygamberlerin başı ve son peygamber olması ile ilgili hadisler:

49. Bunı bilür ehl-i basîret yaqîn
Küntü nebîyyân¹⁸⁷ didüñ iy şâh-ı dîn

50. Her nebînüñ devlet-i peygamberi
Geçdi olup niçe ümem ser-serî

Lîk senüñ haşre degin nevbetüñ
Gitmeyüp ecri olunur sünnetüñ

Hz. Mehdi ile ilgili hadis rivayetleri:

109. Hādî-i dîn Mehdi-i şāhib kırān
Ḳutb-ı cihān mürşid-i aḫir-zamān

110. Didi Nebî eyleye def^c-i fesād
Rûy-ı zemini kıla pür-^cadl ü dād¹⁸⁸

¹⁸⁷ Ebû'l-Ced'â (r.a) "Ey Allah'ın Resûlu ne zaman peygamber olarak yazıldınız?" (متي كتبت نبيا) Diye soruyor. Peygamber efendimiz (s.a.v) de: "O zaman Âdem ruh ile cesed arasındaydı" Buyuruyor. Diyâüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdülvâhid el-Makdisî (643), el-Ehâdîsü'l-Muhtâratü min mâ lem yahruchu el-Buhâri ve Müslim fi Sahîhayhimâ, IX, 143). Aynı hadisin öteki versiyonları için bk. Ahmed b. Hanbel, Müsned, XXVII, 176 hadis no: 16623, XXXVIII, 257 hadis no: 23212., Ebû Nuaym (430), Hilyetü'l-Evliyâ, VII, 122, IX, 53; Ebû Bekr el-Hallâl el-Bağdâdî (311), es-Sünne, I, 188; Ahmed b. Hanbel, Müsned, XXXIV, 202 hadis no: 20596; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, XX, 353 hadis no: 833, 834; Hakim, Müstedrek, II, 665 hadis no: 4209., Bezzâr (292), Müsned, XI, 476; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, XII, 92 hadis no: 12571; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, IV, 272 hadis no: 4175., İbn Ebî Şeybe, Musannef, VII, 329 hadis no: 36553., Bezzar, Müsned, XV, 207., Tirmizi, Sünen, V, 585, MENâkıb 1 hadis no: 3609.

¹⁸⁸ Ebû Saîd el-Hudrî'den (r.a) rivayet edildiğine göre: "Benim ümmetimden Mehdi gelecektir. Eğer ömrü uzasa da kısalsa da, yedi, sekiz, yıl veya dokuz yıl, mülk sürecektir. Ve daha önce zulümle dolu olan dünyayı adaletle dolduracaktır. Sema yağmurunu indirecek, yer bereketini çıkaracak, daha önce görülmemiş bir biçimde ümmetim O'nun zamanında rahata erecektir." İbn ebi Şeybe, musannef, VII, 512-513 hadis no:37638.

Hacerü'l-Esved' istilâm ilgili hadislerin geçtiği beyitler:

165. Ol güher-i kân-ı Hudâ Muşafâ
Bu Hacer'e didi yemîn-i Hudâ¹⁸⁹

Kim ki anı öpmege cür'et ider
Lâ-cerem ol Hâk-ıla bey'at ider¹⁹⁰

Hz. Peygamber'in "Vedâ Haccı" ile ilgili beyitte haccın menâsiklerinden bahseden beyit:

397. Böylece olur remel ü ızıtbâ'
Etdi Nebî kıldı çü Hacc-ı Vedâ'

Rükn-i Yemâni (Müstecar) ile ilgili hadislerin geçtiği beyitler:

412. Çün idesin tavf yolında kıyâm
Rükn-i Yemânî'ye irüp iy hümâm

413. Virdi aña buse Resûl-i Emîn
Sen dağı ol ümmet iseñ buse-çîn

¹⁸⁹“Tavafta başlama noktasını gösterme şeklindeki pratik faydası yanında Hacerülesved'in bir de sembolik anlamı olup kaynaklarda bununla ilgili birçok rivayete yer verilir. Hz. Ali'den nakledildiğine göre Hacerülesved, bezm-i eleste Allah'ın bütün insanlardan kendisini rab olarak tanımaları yönünde aldığı sözü (bk. el-A'râf 7/172) içinde taşımakta olup ondan, bu ahde vefa gösterenler lehinde kıyamet günü şahitlikte bulunması istenecektir (Ezrakî, I, 324; Süheylî, II, 273). İbn Abbas'tan rivayet edilen bir hadiste, Allah'ın kıyamet günü Hacerülesved'i getireceği ve onun da hak üzere kendisini istilâm edenlere şahitlikte bulunacağı belirtilmiştir (İbn Mâce, “Menâsik”, 27; Tirmizî, “Hac”, 113). Diğer bir hadiste de, “Hacerülesved'e dokunan kimse rahmanın eline dokunmuş gibidir” denilmiştir (İbn Mâce, “Menâsik”, 32; Müttakî el-Hindî, XII, 219). Kütüb-i Sitte dışındaki bazı hadis kitaplarında Hacerülesved'in yeryüzünde Allah'ın sağ eli olduğu, onun vasıtasıyla kulları ile musâfaha ettiği, Hacerülesved'e dokunanın Allah'la biat etmiş olacağı (Heysemî, III, 242; Müttakî el-Hindî, XII, 215, 217), Hacerülesved ve Rüknülyemânî'nin ahde vefa üzere kendilerini istilâm edenlere kıyamet günü şahitlik edeceği (Heysemî, III, 242; Müttakî el-Hindî, XII, 219) şeklinde birtakım rivayetler yer almaktadır.” Geniş bilgi için bk. DİA, “Hacerülesved” md. Salim Öğüt.

¹⁹⁰ Hz. Peygamber'in Hacerülesved'i öpmesi ile ilgili bk. Buhârî, es-Sahih, “Hac”, 57., Buhârî, “Hac”, 60; Müslim, “Hac”, 249-250; Ebû Dâvûd, “Menâsik”, 46.

Mültezem¹⁹¹ veya Müdde'â'da¹⁹² edilen duaların makbul olduğu ile ilgili hadislere yapılan telmihler:

546. Diñle nedür bes şıfat-ı Müdde'â
Anda ki maqbûl olur her du'â

547. Her ne du'a eyleseñ olur revâ
Hâcetüñi hâşıl ider Müdde'â

Şakk-ı sadr hadisesi olarak bilinen Hz. Peygamber'in kalbinin yarılıp yıkanması ile ilgili olarak:

628. Cibril'i görmemiş-idi Resûl
Eyledi ol ğârda Ne[b]e' ki nüzûl

629 Sîne-i bî-kînesini kıldı şak¹⁹³
Yudı döküp qalbine envâr-ı Hâk

Hz. Peygamber'in ilk müezzini Bilâl-i Habeşî'ye hitaben söylediği "*erihni ya Bilal*" hadisi:

¹⁹¹ "Mültezem, "Allah'tan günahların affedilmesini dilemek amacıyla içten gelen bir duygu ile yapılan duaların kabul edildiği yer" anlamında Med'â (bazı kaynaklarda Müddeâ), "bütün kötülüklerin şerrinden sığınılan yer" mânasında Müteavvez diye de anılır. Hacerülesved ile Kâbe kapısının arasındaki mesafe yaklaşık 2 metredir. Gerek sahâbe gerekse tâbiîn ileri gelenlerinden birçoğu ayrıca Kâbe'nin etrafındaki çeşitli yerlerde, Hicr'deki altınluk altında ve Kâbe'nin arkasında batı tarafında Rûknülyemânî'ye yakın bir yerde de dua ederdi. Bazı hadislerde Mültezem'in duaların kabul edildiği mübarek bir yer olduğu belirtilmiş (Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, V, 164; Muhibbüddin et-Taberî, s. 315; Kalyûbî, II, 108), Hz. Peygamber ile sahâbe ve tâbiînden birçok kimsenin burada dua ettiği nakledilmiştir (Ebû Dâvûd, "Menâsik", 54; Fâkihî, I, 162)." Daha geniş bilgi için bk. **DİA**, "Mültezem" md. Mehmet Şener

¹⁹² "Tavaf sırasında ve özellikle mültezemde, Makâm-ı İbrâhim'de, altınlığın altında (Hicr), Rûknülyemânî ile Hacerülesved arasında ve Rûknülyemânî ile Kâbe'nin kapalı olan arka kapısı arasındaki yerde (müstecâr) dua edilmesi Hz. Peygamber, ashap ve tâbiînden nakledilen rivayetler sebebiyle ulemâ tarafından müstehap kabul edilmiştir." Geniş bilgi için bk. **DİA**, "Müstecar" md., Ahmet Özel.

¹⁹³ "Şakk-ı sadr da Hz. Peygamber'in beşerî arzularının yok edilip üstün niteliklerle bezenmesi için Cebrâil tarafından bir ameliyeye tâbi tutulmasıdır. Bu tabirle ilgili olarak siyer ve hadis kaynaklarında yer alan açıklamalar şöylece özetlenebilir: Bir gün Cebrâil veya insan şekline girmiş iki melek Resûl-i Ekrem'in yanına gelip göğsünü yarmış, kalbini çıkardıktan sonra ondan bir kan pıhtısı almış, ardından kalbi yıkayıp yerine koymuş, yarığı da kapatmıştır (Müsned, III, 121; Müslim, "İmân", 261, 265)" Geniş bilgi için bk. **DİA**, "Şakk-ı sadr" md., Erdinç Ahatlı.

652. Hüzün-ile bin o dem *erihni Bilāl*¹⁹⁴
Tā ki vire cān ḥadīṣ-i visāl

Arafat vakfesine katılan Müslüman'ın günahlarından arınacağına dair hadislerin yer aldığı beyitler:

743. Didi Peygamber ki olur şirk-i [r]āh
Kim-ki şana üstünde kalmış günāh¹⁹⁵

744. Bu 'Arafāt ehlini ser tā ḳadem
Ġarḳ-ı fenā eyledi eşk-i nedem

Müzdelife vakfesi ile ilgili hadislerin yer aldığı beyitler:

769. Çünkü vuḳūfa idesin ihtimām
Ḳār-ı ḥacūñ anda bulur inṫizām

770. Vaḳt-i vuḳūfuñda hemān iy fetā
Meş'ar'a nāzır olup oḳū du'ā¹⁹⁶

Hız. Peygamber'in Mescid-i Kübâ'yı cumartesi günleri ziyaret etmesine telmih yapılan beyitler:

¹⁹⁴ Mescid-i Kuba: Buhârî, Fazlı's-Salâti fi Mescidi Mekke ve'l-Medîne 2, II, 60-61 hadis no: 1191; Müslim, Hac 521, II, 1017 hadis no: 1399., İbn Mâce, İkame 197.

¹⁹⁵ "Ebû Hüreyre (r.a.) dedi ki, ben Resûlullah (s.a.s.) 'ın şöyle buyurduğunu işittim: "Kötü söz söylemeden ve büyük günah işlemeyen hacceden kimse, annesinden doğduğu gündeki gibi günahsız olarak (evine) döner." (Buhârî, "Hac", 4, "Muhsar", 10)"

Kaynak: hacveumre.diyaret.gov.tr

¹⁹⁶ "Bir özrü olmadan vakfe yapmayan kimse ceza kurbanı keser. Bu hüküm, "Arafat'tan ayrılıp akın akın indiğinizde Meş'ar-i Harâm'da Allah'ı zikredin ve O'nu size gösterdiği şekilde anın" meâlindeki âyetle (el-Bakara 2/198), "Kim bizim şu -sabah- namazımızda hazır bulunur, biz ayrılıncaya kadar bizimle birlikte vakfe yapar ve daha önce gece veya gündüz Arafat vakfesini yapmış olursa haccı tamam olur" hadisine (Ebû Dâvûd, "Menâsik", 69; Tirmizî, "Hac", 57; Nesâî, "Menâsik", 211) dayanır.

Hız. Peygamber'in, "Müzdelife'nin her tarafı vakfe yeridir, ancak Muhassir vadisinde durmayın, geçip gidin" sözü dolayısıyla (el-Muvatta', "Hac", 166; İbn Mâce, "Menâsik", 55; krş. Müslim, "Hac", 149; Ebû Dâvûd, "Menâsik", 57, 66)" Geniş bilgi için bk. **DİA**, "Müzdelife" md., Mehmet Şener.

1035 İy Һazar-ı rāh-ı hüdā merҺabā

Oldı bu gün Şenbe-i rüz-ı Kubā¹⁹⁷

1048. Kim ide Şenbe günü anda nüzül

‘Umre Őevābın bula didi Resül

Hız. Peygamber’in Ravza-i Mutahhara’yı ziyaret eden kiŐiyi Őefaatt ile müjdelediği hadisine telmih eden beyit:

1144. Didi Nebī kim ki ziyāret ide

Ravzasını aña Őefā‘at ide

Kaynaklarda “levlake hadisi” olarak geöen “Levlake levlake lemā halaktü'l-eflāk”(Sen olmasaydın, Sen olmasaydın, ben ālemleri yaratmazdım) sözüne telmihte bulanan beyit:

1148. Başına tāc indi öü *levlākden*

Őaň-mı bülend olsa ne eflākden¹⁹⁸

¹⁹⁷ “Başta Buhārī ve Müslim olmak üzere hadis kaynaklarında Mescid-i Kubā’nın faziletine dair bölümlere yer verilmiş, Hız. Peygamber’in Medine’de bulunduğu zamanlar cumartesi, bazan da pazartesi günleri ve ramazanın 17. günü Mescid-i Kubā’ya giderek namaz kıldığına dair rivayetler zikredilmiŐtir. Ayrıca onun mescidde sürdürölen öğretim faaliyetine nezaret ettiği, Kubā’da namaz kılmayı umreyle eş değerde göröğüğü rivayet edilmektedir (İbn Māce, “İkāmet”, 197; Tirmizī, “Mevākütü’Ő-Őalāt”, 125). Hız. Ömer Mescid-i Kubā’yı ziyaret ettiğinde tozunı alır, buraya büyük hürmet gösterirdi.” Daha geniş bilgi için bk. **DİA**, “Mescid-i Kubā” md., Hüseyin Algöl.

¹⁹⁸ “ Hadisin Arapçası Őöyledir: الأفلاك خلقت ما لولاك .Sāĝānī (ö. 650/1252) bu hadisin, mevzū olduĐu kanaatindedir. Bkz. Radıyyüddīn Hasan b. Muhammed es-Sāĝānī, el-Mevdūāt, s. 14, hadis no: 78. Ali el-Kārī de Sāĝānī gibi bu rivāyetin hadis olmadıĐını, ancak manasının sahih olduĐunu söylemektedir. Bkz. Ali el-Kārī, el-Esrāru’l-Merfūa fi’l-Ahbārī’l-Mevdūa, s. 288. Őevkānī de sadece es-Sāĝānī’nin mezkūr tesbitini nakletmekle iktifa etmektedir. Bkz. Őevkānī, elFevāidu’l-Mecmūa fi’l-Ehādīsi’l-Mevdūa, s. 326. Aclūnī ise, bu rivāyet hakkında tek cümlelik Őuaöklamayı yapmaktadır: “es-Sāĝānī, bu rivāyetin mevzū olduĐunu söylemiŐtir. Ancak bana göre, hadis olmasa bile bu rivāyetin manası sahihtir.” Bkz. Aclūnī, KeŐfu’l-Hafā, II, 214. Elbānī ise, Ali el-Kārī’nin, bu hadisin lafzen mevzū, ancak manen sahih olduĐuna dair görüŐünü eleŐtirmektedir. Ona göre bu hadisin manasının sahih olabilmesi için, manasını destekleyen baŐka rivāyetlerin olması gerekir. Deylemī’nin (ö. 558/1163) bu lafza benzer bir lafızla rivāyet ettiĐi baŐka bir hadis vardır, ancak o da öok zayıf ya da mevzūdur. Bkz. el-Elbānī, Silsiletu’l-Ehādīsi’d-Daife ve’l-Mevdūa, I, 450-452. Deylemī’nin rivāyet ettiĐi hadisin lafzı ise يقول الله عز وجل وعزتي وجلالي لولاك ما خلقت الجنة ولولاك ما خلقت الدنيا :Őöyledir hadis no: 8095. Netice itibariyle lafız olarak bu rivāyetin mevzū olduĐunda hadis ehlininittifakı vardır. Manasının doĐru olup olmadıĐı ise, ileriki sayfalarda tartıŐılacaktır.” Daha geniŐ bilgi için bk. Mahmud Ay, “İŐārī Tefsirlerde Hakikat-i Muhammediyye AnlayıŐı”, **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Faköltesi Dergisi**, 2010, 23, 77-120.

3.1.3.3. Hanefî Mezhebi Hükümlerinin Esas Alınması

Futûhu'l-Harameyn hac menâsiki ile ilgili fetvaları genel olarak Hanifî Mezhebi'ne göredir. Ancak eserde bir beyitte Şâfi Mezhebi'nin kaidesine de yer verilir.

700. Şâfi'i bu bād yire ser-be-ser
Hadd-i mevâkıf dir ol ehl-i nazār

701. Didi Hanîfi velî-i kām-rān
Mevkıf iki mîl arasıdur hemān

Eserdeki Hanifî Mezhebi'ne dayanan yasaklar ve uygulamalara örnek olarak şu beyitleri verebiliriz:

800. İtmek-içün düşmen-i bed-ḥ̃ āhı dūr
Taş atup eyledi şeytānı kūr

801. Tā ki 'Azāzîl ola münhezeb
Remy-i cimār eyle vü kurbān 'akab¹⁹⁹

815. Başı tıraş eyle kalender-vār²⁰⁰
Kendügi ur nār-ı semender-vār

326 Dest kırup kûteh ü nāḥun dırāz
Sînede ateş ü gönülde güdāz

Derd-i sefer çekdiler ü renc-i rāh
Tā vire yol anlara Harem-gāh

¹⁹⁹ “Hanefî mezhebine göre “haccı kıran'a muvaffak kılınmasından dolayı hacc-ı temettü'de olduğu gibi bir şükran olarak, yalnız Cemre-i Akabe'yi (büyük şeytanı) kurban bayramı birinci günü taşladıktan sonra saçlarını tıraştan veya kestirmeden evvel bir kurban keser ki, bu vaciptir.” (Ömer Nasûhi Bilmen, **Büyük İslam İlmihali**, Yasin Yay., 2002, s.410)

²⁰⁰ Hanefî mezhebinde “Mina'da taş atışı bittikten sonra kurban keser ve tıraş olur. (a.g.e., s. 406.)

İy olan ihrām için derd-nāk
Ġusl kıl evvel tenüni eyle pāk

Bundaki Ġusl etmege sünnet-durur
Pertev-i Ġmān nezāfet-durur

330. Tevbe ile ħalbiñi pür-nür kıl
Şehveti dilden çıkarup dūr kıl

Ayīne-i cāna virirsün cilā
Saña yeter olmaġa ħible-nümā

332. Dırnaġıñı kes vü başuñ kıl tırāş
Etme şaġın kimse derünun ħırāş²⁰¹

355. Telbiyeye niyyeti eyle ħarīn
Ķavl-i Nebī virdi bu söze yaġın

Eylemeyen telbiye muhrim degül²⁰²
Sorsan o hem ‘ilm-ile hem-dem degül

357. Telbiyedür bu sözimi ġüş kıl
Na‘ra urup kendüni bī-hüş kıl

360. Bir ħılı ger başdan ederseñ cüdā
Saña olur lāzım ü vācib fedā²⁰³

²⁰¹ Geniş bilgi için bk. Ömer Nasuhî Bilmen, **Büyük İslam İlmihali**, s.398-401. (Haccın Vacipleri ve Haccın Sünnetleri).

Ayrıca bk. **Hac İlmihali**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., (haz. İsmail Karagöz, Halil Altuntaş, Mehmet Keskin) Ank., 2007. S.123.

²⁰²Hanifî Mezhebi’ne göre telbiye ihramın farzlarından. “Telbiye; Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre, ihramın sünneti; Mâlikî mezhebine göre vacibidir. Dolayısıyla bir kimse hacca veya umreye niyet etse fakat telbiye getirmese ihrama girmiş sayılır.” Bk. Hac İlmihali, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., (haz. İsmail Karagöz, Halil Altuntaş, Mehmet Keskin) Ank., 2007. S.50. Ayrıca Geniş bilgi için bk. Ömer Nasuhî Bilmen, **Büyük İslam İlmihali**, s.401.

²⁰³ “Tıraşa ‘ħalk’, saçları biraz kesmeye de ‘taksîr’ denir. Bunlar İmam-ı Azam’a göre mekan ile, zaman ile kayıtlıdır. Yalnız Mekke’nin haremindedir ve kurban kesme günlerinde yapılabilir.” Bk. Bilmen, Bİİ, s. 401.

832 ‘Aşer-i Zî’l-ħicce’dür iy z̄ū-fünūn
Vaқtidür iħrāmdan olasañ bīrūn²⁰⁴

356. Eylemeyen telbiye muhrim degül
Sorsan o hem ‘ilm-ile hem-dem degül²⁰⁵

832 ‘Aşer-i Zî’l-ħicce’dür iy z̄ū-fünūn
Vaқtidür iħrāmdan olasañ bīrūn

Ayağı mīkāta koyan bī-bedel
Devlet-i iħrām saña virdi el

İki cihān devleti rehber saña
K’oldı vuқūfeyn müyesser saña

835. Remy-i cimār eyledüñ ü zebh-i ħalk
Men’ ü kerūdunda ħalāş oldı delq

836. Bulduñ olup Қа’be-i maқşūda rāh
Maħrem-i iħrām-ı ħarīm-i İlāh²⁰⁶

²⁰⁴ “Bilinen hac ayları; şevval ve zîlkâde aylar ile zîlħicce ayının ilk 10 günüdür. Hanefî ve Malikî mezheplerine göre “hac ayları”ndan önceihrama girilebilir, ancak Sünnete muhalif olduğu için mekruh olur. Haccın diğer menâsikinin bu aylar içinde yapılması gerekir. Malikî mezhebine göre zîlħicce ayının tamamı “hac ayları”na dâhildir. Şâfiî mezhebine göre zîlħiccenin 10. günü “hac ayları”na dâhil değildir.” Bk. **Hac İlmihali**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., (haz. İsmail Karagöz, Halil Altuntaş, Mehmet Keskin) Ank., 2007. S.41.

²⁰⁵ Hanefî Mezhebi’ne göre ihram haccın geçerli olması şartıdır. “Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre ihram, haccın Rükñüdür.” Bk. **Hac İlmihali**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., (haz. İsmail Karagöz, Halil Altuntaş, Mehmet Keskin) Ank., 2007. S.50.

²⁰⁶ “Kurban bayramının ilk günü fecr-i sadığın doğması ile başlar. Daha önce yapılması halinde geçerli olmaz. Çünkü bayramın ilk gecesi fecrin doğuşuna kadar olan zaman, aslında Arafat vakfesine tahsis edilmiştir. Bir rükne tahsis edilen zaman içinde başka bir rükñü yerine getirmek caiz olmaz. Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre zîlħicce ayının dokuzunu onuna bağlayan gecenin yarısından itibaren yapılabilir.” Bk. a.g.e. s. 64, 65.

858. Gel Harem'e kaçd-ı ifâzat kılan
Gel taleb-i genc-i sa'âdet kılan²⁰⁷

338. İy ki bu vâdide olan reh-neverd
Oldı bu niyyet olıcağ hac-ı ferd
339. Meyl ola ger etmege hac-ı kırân
Niyete bu yüzden açarsın zebân
344. Ka'be için niyet-i ihrâm kıl
Şartına hem eşhürün ikrâm kıl
345. Ğafleti ço çün ide hengâm-ı hac
'Azm idüben ki yine ihrâm-ı hac
346. Niyet-i haccuñ çü mülâyim ola
Hacc-ı temettu' saña lâzım ola²⁰⁸
- ***
512. Merve'ye dört kerre Şafâ üzre üç
Tâ ki yedi kerre ola turma uç²⁰⁹

²⁰⁷ Metinde bir başlık altında verilen ifâzat (ziyaret) tavafı (37a) ile ilgili bk. a.g.e. s. 64, 65.

²⁰⁸ "Tavafın geçerli olması için niyet etmek şarttır. Niyetsiz yapılan tavaf geçerli olmaz. Şafî mezhebine göre "ziyaret" ve "kudûm" tavafı için niyetşart değildir. Çünkü hacca niyet edilirken bu tavaflara da niyet edilmiş olur. Bu ikisinin dışındaki tavaflar için niyet etmek şarttır." a.g.e. s. 70,71.

²⁰⁹ "Şafî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre ise yedi şavta tamamlamak rükündür." a.g.e. s.89. Oysa Hanefî Mezhebine göre bu vacibtir. Dolayısıyla müellif bunu rükn olarak kabul etseydi say'ın eksik yapılamayacağına dikkat çekerdi.

3.1.3.4. Tasavvufi ve Menkıbevi Kaynaklar

Eserin tasavvufi yönünü; eserdeki şahıs kadrosundan (Hz. Hızır, Molla Abdurrahman-ı Camii, Sultan Mahmud ile Ayaz, Hoca Fudayl İbn-i İyaz, Şeyh Ömer, Şeyh İsmail, Şeyh Alâeddin Kirmani vb.), eserde geçen kelimelerden, genellikle mutasavvıfların seçip kullandıkları hadislerden ve seçilen hikâye vb.lerinden anlayabiliriz. Bunlara örnek olarak şu beyitleri verebiliriz.²¹⁰

46 İy ki virür ‘arşa şeref himmetüñ
Faqr u fenā güheridür zīnetüñ

362 Kendüñi Maḥmūd şanursın Ayāz
Ḥaş gereksin bulasın imtiyāz

684 Şāḥib-i temkīn-dür ol nām-dār
İndi anıñ başına tāç u tār

728 Şīr-i Ḥudā baḥr-i seḥā kân-ı cūd
Ḳutb-ı zamān-ı āhir burc u kebūd

732 Kim ki bu vaḳt içre fenā bulmadı
Yigdür ölürse ki beḳā bulmadı

876 Hüsni-ğınā ister ü ‘ıṣṣ-ı ihtiyāc
Buldı cihān bu ikisinden revāc

²¹⁰ Örnek olarak verilen beyitlerde geçen koyu ile belirginleştirilen tasavvufi istihlamların anlamları için 2.Bölümde Amîkî’nin Edebî Kişiliği kısmına bakılabilir.

Hadislere örnek olarak şu beyitler;

“Levlake levlake lemâ halaktü'l-eflâk”(Sen olmasaydın, Sen olmasaydın, ben âlemleri yaratmazdım) hadisinin geçtiği beyit:

1148. Başına tâc indi çü *levlâkden*
Tañ-mı bülend olsa ne eflâkden

“Küntü nebiyyen ve Âdemü beyne'r-rûhu ve'l-cesedi” (ben nebi oldum hâlbuki Âdem aleyhisselâm rûh ile cesed arasında idi.) hadisinin geçtiği beyit:

49. Bunı bilür ehl-i basîret yaqîn
Küntü nebîyyân didüñ iy şâh-ı dîn

“Şakk-ı Sadr” hadisesi ile ilgili olarak:

628. Cibril'i görmemiş-idi Resûl
Eyledi ol gârda Ne[b]e' ki nüzûl

629 Sîne-i bî-kînesini kıldı şağ
Yudı döküp qalbine envâr-ı Hâğ

Ayrıca müellifin bu eseri ilham ile yazdığını söylediği beyti de örnek olarak verebilir:

220. Her neye kim ğayb aña ilhâm ider
Dil anı bir bir kamu i'lâm ider

Eserde 24a sayfasındaki başlıkta geçen “Ekâbir ü Evliyâ” ifadesinin de Tasavvufi bir ıstılah olarak değerlendirmek mümkündür:

Der-Ta'rif-i 'Arşa-yı Mu'allâ ki Memlû ez-Nûr-ı Tecelliest ü Mahall-i Medfen-i Ekâbir ü Evliyâ (24a)

Eserin menkıbevi yönü ile ilgili olarak şu başlıklar altında işlenen hikâyeleri de örnek verebilir:

Ḥikāyat-ı Pür-Muvaffak u Münacāt ve'y Ḥazret-i Ḥaḳ (11b)

Ḥikāyet-i bî-ḥ̃ od Şoden-i İmām-ı Zeyne'l-‘ābidīn Raḍīyāllāhü [‘anhu] ve der Ḥālet-i Telbiye Goften ve Le’ālī Sirişk-râ be-Elmās-ı Āb-ı Dīde Süften (14a)

Kâbe'nin yapılışı ile ilgili: “Allah gökleri ve yeri yaratmadan 40 yıl ince, Kâbe su üzerinde bir köpük halinde bulunuyordu.” inanışına uygun beyitleri;

124. Niçe zamān kim işbu cihān ḥarāb
Şunun içinde yidişe kim ḥabāb

125. Geçdi niçe sāl hezārān hezār
Şu çekülüp oldu zemīn āşikār

126. O ki yapıldı ḳamudan evvelā
Mekke- durur k’oldı bizim’çün binā

127. Oldı ziyāretgehi ruḥānīyān
Geldi anuñ ṭavfına sübhānīyān

128. Mekke zemīn üzre hemān oldı ḥalk
Döne döne geldi ṭavfına ḥalk

Ayrıca, Hz. İsa'nın merkebiyle ilgili çeşitli menkıbevi rivayetleri içeren beyit örneği de eklenebilir.

275. Ḥanede ko merkebi ‘İsā gibi
Kim çıkasın göge mesīḥā gibi

3.1.4. Şahıs Kadrosu

3.1.4.1. Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) ve Diğer Peygamberler

Eserde peygamberler arasında en çok Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’e yer verilir. Hz. Peygamber’den; “Mustafa” “Nebî”, “Resûl” veya “Peygamber” olarak birçok beyitte bahsedilir. Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) eserin başında (36 - 60) ve sonunda olmak üzere iki na’at türü ile de ayrıca zikredilir. Amikî’nin Hz. Peygamber’i rüyasında gördüğünü beyân eden beyitleri (1165 - 1203) na’t türüne örnek olarak vermek mümkündür.

Hz. Muhammed (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)’den sonra en çok Hz. İbrahim (as.) den bahsedilir. Onun ismi “Halîl” olarak 10 beyitte geçer (149, 157, 173, 176, 178, 288, 467, 799, 828, 1125). Hz. İbrahim’den; Kâbe’yi inşa etmesi, insanları buraya davet etme emrine uygun olarak çağırması, Kâbe’deki Makam’ı olması ve oğlu Hz. İsmail’i kurban etme emri ve sonrasında gelişen hadiseler bahsiyle anılır.

Hz. İsmail (as.) eserde doğrudan ismi ile yer almaz. Hz. İsmail, Hz. İbrahim’in oğlu olarak (İbn-i Halil) iki beyitte (799,827) geçer.

Hz. İsâ (as.)’dan, mesih, mesihâ gibi isimler ile veya doğrudan kendi ismiyle bahsedilir (901, 275). Eserde, Hz. İsâ, göğe çıkması, merkebi ile ilgili rivayetiyle ve mesih yönüyle zikredilir.

Hz. Musâ (as.)’dan -ayette de yer alan- Tûr Dağındaki tecellî bahsi ile iki defa (956 – 1178) bahsedilir.

Hz. Davud (as.)’dan bir yerde (708) nağmesi (sesi) dolayısıyla bahsedilir.

Hz. Yûsuf (as.)’dan bir yerde (1185) kuyu hadisesine telmih ile bahsedilir.

Hz. Âdem (as.) bir yerde (692) evinin Arafat Dağı’nda olması rivayetine telmih ile zikredilir.

Bazı kaynaklara göre peygamber sayılan Hz. Hızır'dan²¹¹ 8 beyitte bahsedilir. Ondan en çok “âb-ı hayat” yönüyle (197, 533, 565, 534, 482,1183) 6 yerde, “yeşil elbise giymesi” yönüyle (1176) bir yerde ve “boyu/kameti” yönüyle de (504) bir yerde bahsedilir.

3.1.4.2. Hulefâ-yi Râşidîn, Ehl-i Beyt, On İki İmamlar ve Diğer Sahabe İsimleri

Eserin ikinci başlığı altında (3b) “Hulefâ-yi Râşidîn”²¹² (Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali) ve On İki İmam²¹³ isimleri ve özellikleri zikredilir.

Önce “Hulefâ-yi Râşidîn”den genel olarak bahsedilir:

61. ‘Âlemi icâd kılan [ol] Üstâd
Dört gühere virdi ‘aceb ittihâd
62. Âdem ü hayvân kamu hâş u ‘âm
Çâr ‘anâşır-la bulupdur kıvâm
63. Nesne mi var olmaya bu çârdan
Dîn evi yapıldı bu dîvârdan
64. ‘Unşurı her nesnenüñ oldı çeḫâr
‘Unşur-ı dîn oldı meḫer Çâr-ı Yâr

²¹¹. “İslâm âlimleri Hızır’ın peygamber, velî veya melek olduğu konusunda değişik görüşler ileri sürmüşlerdir. Onun nebi olduğunu söyleyenler Allah tarafından kendisine rahmet ve ilim verilmiş olmasını (el-Kehf 18/65), kıssada anlatılan işleri kendiliğinden yapmadığı yönünde açıklama yapmasını (el-Kehf 18/82), vahiy ile yönlendirilmesini, sahip olduğu bilgiler dolayısıyla Mûsâ’dan üstün bir konumda tanıtılmasını delil gösterirler.” Geniş bilgi için bk. **DİA**, “Hızır” md., İlyas Çelebi

. “İslâm tarihinde Resûl-i Ekrem’in vefatından sonra Hz. Ebû Bekir’e biat edilmesiyle başlayan, daha sonra Hz. Ömer ve Osman’ın hilâfetleriyle sürüp Hz. Ali ile sona eren döneme Hulefâ-yi Râşidîn devri denilir.”²¹² Geniş bilgi için bk. **DİA**, “Hulefâ-yi Râşidîn” md .,Mustafa Fayda

²¹³ Geniş bilgi için bk. **DİA**, “İSNÂAŞERİYYE” md. Ethem Ruhi Fıḫlalı.

Hiz. Ebubekir'den "Sıddık" ve "yâr-ı gâr (mağara arkadaşı)" olarak 642. Beyit ile şu beyitlerde methedilir:

66. Şıdķ-ı Nebî'ye olan evvel güvâh
Hâzret-i Şıddîķ idi pîr-i râh
67. Şıdķ-ıla Peygamber'e olmuşdı yâr
Şânî-i işneyndür ol yâr-ı ğâr

Hiz. Ebubekir'den ayrıca 980. Beyitte de bu yönüyle bahsedilir.

Hiz. Ömer'den "ehl-i cinâna sirâc" (cennet ehline yol gösteren ışık) , olarak, Müslüman olduğu evden, adaletli ve kuvvetli oluşundan bahseden beyitler:

70. Kavl-i Nebî virdi bu söze revâc
K'oldı 'Ömer ehl-i cinâna sirâc
529. Hâk-i deri sürme-i ehl-î başâr
Oldı ol ev içre Müslüman 'Ömer
981. 'Adl-ile bes eyleyügil iy püser
Tâ vire İslâm'ına kuvvet 'Ömer

Hiz. Osman'ın bu bölümde ismi verilmeden "edeb ve hayâ" yönüne telmih ile değinilir:

71. Ol ki hayâ oldı yüzine niķâb
Sırrı mülk eyler edebinden hiçâb
72. Anuñ-ıla tâze ğülistân-ı dîn
Şâfî vü pâkize çü mâh-ı mihîn

Daha ileride Hiz. Osman'dan türbesi tasvir edilirken de bu yönüyle bahsedilir:

1020. Künbed-i ‘Osmān görünür dūrdan
Türbe degül qubbe-durur nūrdan

Ḥilm ü ḥayā perde-i dergāhdur
‘İlm ü edeb milketinüñ şāhdur

Ayrıca Hz. Osman’dan “kuyusu”na telmih yoluyla da bahsedilir:

1051. Mescide karşı çeh-i ‘Osmān’dur
Çāh degül çeşme-i ḥayvāndur

Hz. Ali’den hem ehl-i beyt hem Hulefâ-yi Râşidîn hem de On İki İmam’ın ilki olması nedeniyle eserde en çok ismi ve özellikleri geçenlerden biridir. Ondan “Hayder-i Kerrâr, Ebu Turâb” yönleriyle şu beyitlerde;

73. Ol meh-i enver-mih hurşîd-fer
Ḥayder-i Kerrâr ‘Ālî şîr-i ner

Buldı turâb anuñ-ıla rütbeti
Gerd-i rehi viridi göge rif’ati

75. Zātı anuñ mihr-i semāya yaqîn
Merkez-i çerḥ-i şeref ü burc-ı dîn

76. Maḥzen-i esrâr-ı Ḥudā ḥākdür
Pây-gehi günbed-i eflākdür

77. Çünkü ‘Ālî ḥake ider intisāb
Dindi anuñ künyetine Bū Turâb

ve şu beyitte de bahsedilir:

536. Dīde vü dil anda bulur mūncelî
Kūçe-i mevlūd-i Nebî vü ‘Ālî

On iki imamların ikincisi ve üçüncüsü, Hz. Peygamber'in torunları ve Hz. Ali'nin oğulları olan Hz. Hasan ve Hüseyin'inden söz sanatlar ile methedildiği şu beyitlerle bahsedilir:

79. Sünbül ü gül virmege firdevse zeyn
Mūy-ı Ḥasan oldu vü rūy-ı Ḥüseyn
80. İşbu iki naḥl ilā-yevm-i dīn
Gāh virür gönçe vü geh yāsemīn
81. Hey ne 'acebdür ki bu bāğ-ı İrem
Meyve virür tāze vü ter dem-be-dem

Bundan sonra On iki imamların isminin ve özelliklerinin yer aldığı bölüm başlar. Bu isimlerin ilki Zeynel Abidin sonuncusu ise Hz. Mehdi'dir. On İki İmamların isimleri tevriye sanatı ile verilir. İmamlar şu isimleri ile geçer: Hazret-i Bakır, Sadık, Kazım, Aliyyi Rıza, Naki, Taki, Şāh-ı velāyet-i Ḥasan 'Askerî, Hādî-i dīn Mehdî. (Aşağıdaki beyitlerde geçen bu özel isimleri eğik (italik) yazı biçimiyle belirginleştirildi.)

82. Ol on iki hem-çü ber-evc-i felek
Nūr dih-i 'ālem ü ins ü melek
- Gör niçe ol lāle-i ḥunīn kefen
Viridi gül-i tāze-ter çü hemīn sen
- Gülşen-i dil anuñ-ıla buldı *Zeyn*
Gülbün-i tevḥīd '*Āliy-yi Ḥüseyn*
85. Hey ne şerefdür ki riyyāz-ı bihişt
Görine bu ravzası yanında zışt
- Bitdi çü bundan daḥı naḥl-i 'āceb
Viridi niçe meyveyi 'ilm ü edeb
- Oldı bu 'āli-güherüñ manzarī
Şahn-ı serāçe ki '*Ālī'*dür deri

‘İlm-i cihān içre ki vāfir-durur
Ba‘iş aña *Hāzret-i Bākır*-durur

Bitti gül-i ter yine bu bāğdan
Sırr-ı meh kapalar dide-i *mā-zāğ*dan

90. Ğonçe-şıfat oldı kamu bī-zebān
Gül gibi çün geldi vü açdı dehān

Şādık u şıddīk şafā ma‘deni
Şāhib-i esrār vefā ma‘deni

Bitti yine bir gül-i ‘ālī tebār
Ğonçe-i dehen- lāle ruḥ āb-dār

Şāh-ı kerem hādī-i şerḥ-i mübīn
Māh-ı vefā bā‘iş-i temkin ü dīn

Kāzım-ı gayz ehl-i velāyet kerīm
Şānına dirāyet-i ḥulḳ-ı ‘azīm

95. Yine anuñ daḥı açıldı güli
Rūḥ-ı *Ḳudüs* oldı anuñ bülbülü

Ḥāk-ı *Ḥorāsān* olup müşg-bū
Nāfe-i *Çīn* anda ağırtamaz rū

Niçe idem vaşfını ben bī-hüner
Ben ne diyem virdi Peyğamber ḥaber

Ḥulḳ-ı *Muḥammed* kerem-i murtażā
Anları cem‘ itti ‘*Aliyy-i Rızā*

Nāz-ıla bu tıynet-i ‘anber-sirişt
Besledi bir Ğonçe-i bāğ-ı bihişt

100. Ḳaldı çü taḳvāda girü mā-baḳī
Oldı anuñ ism-i şerifi *Naḳī*

Olımadı pey-revi bir müttekî
Anuñ-içün künyeti oldı *Taķî*

Besledi bu kân yine birr-i güher
K'oldı ciĥân Şehlerine tĕc-1 ser

Ŧoĝdı pes ol dinimizüñ rehberi
Őāh-1 velāyet *Ĥasan-1 'Askerî*

Baĥr-i seĥā kĕn-1 vefā vü kerem
Ser ü çesmin zār-1 biĥiŐt-i irem

105. Gör ki ne gül bitdi bu gülzārdan
Pĕk ü mu'arra etegi ĥārdan

Nükhet-i cĕn-baĥŐî olıcaķ 'ayĕn
Pür-gül olur dĕmen[i] aĥir zamĕn

Rişte ki Ĥaķ'dan Nebî'ye bestedür
Çaķ aña bu silsile peyvestedür

Noķta-1 evvel çü ĝāyet bulur
Yine bidāyetde nihāyet bulur

Hĕdî-i dĕn *Mehdî-i Őāĥib kırĕn*
Ķutb-1 ciĥĕn mürşid-i aĥir-zamĕn

Eserde İmam Zeynel Abidin'den ayrıca bir başlık ile de hikĕye edilir:

“Ĥikĕyet-i bĕ-ĥĕ od Şoden-i İmĕm-1 Zeyne'l-'ĕbidĕn Rađĕyĕllĕĥü ['anhu] ve der Ĥĕlet-i Telbiye Goften ve Le'ĕlĕ Sirişk-rĕ be-Elmĕs-1 Āb-1 Dĕde Süften”
(14a)

Eserdeki öteki ehl-i beyt ve sahabeler ve isimlerinin geçtiĝi beyitler Şöyledir:

Hız. Fatıma²¹⁴ (Betül veya Zehra olarak da geer) (984, 1006, 1007)
Fatıma bint Esed²¹⁵ (544)
Hız. Hatice²¹⁶ (578)
Hız. Zübeyr²¹⁷ (582)
İbn-i Zübeyr²¹⁸ (177)
Hız. Abbas²¹⁹ (997, 1004)
İbn-i Ömer²²⁰ (905 – 580)
Hız. Bilal²²¹ (530, 652)

3.1.4.3. Âlimler, Şeyhler, Şairler ve Öteki Şahıslar

Üveys (Veysel Karânî)²²² (156)
Şeyh İsmail²²³ (584)
Sultan Mahmud²²⁴ ve kölesi Ayaz²²⁵ (362 [Ayaz], 997 [Ayas])

²¹⁴ Hız. Fatıma, (ö. 632), Hız. Peygamber'in dördüncü kızıdır. Hız. Peygamberin neslini devam ettirmesi ve ehl-i beyt içerisindeki yeri dolayısıyla edebiyatta kendisinden çokca bahsedilmiştir. bk. **DİA**.

²¹⁵ Fatıma bint Esed, (ö. 625?), Hız. Ali'nin annesi, sahabî. "Resûl-i Ekrem'in "annemden sonra annem" dediği Fâtıma bint Esed hicretin ilk yıllarında, bazı tarihçilere göre dördüncü yılda (Köksal, İslâm Tarihi, [Medine], IV, 135) Medine'de vefat etti." bk. **DİA**. Mehmet Aykaç.

²¹⁶ Hız. Hatice, (ö. 620), Hız. Peygamber'in ilk hanımı. bk. **DİA**.

²¹⁷ Zübeyr b. Avvâm, (ö. 656), Hız. Peygamber'in cennet ile müjdelediği on sahâbeden birisidir. bk. **DİA**.

²¹⁸ Abdullah b. Zübeyr b. Avvâm, (ö. 692), Metinde de bahsi geçen Haccac'ın ordusu (179.beyit) tarafından şehit edilen sahâbedir. "İslâm dünyasının yarıya yakın kesiminde on yıl kadar halife olarak hüküm süren Abdullah b. Zübeyr genç sahâbîlerin önde gelenlerinden biridir. Cesur bir asker, iyi bir kumandan, ihtiraslı bir siyaset adamı idi. Mekke'nin ileri gelen ailelerinden birine mensup olup iyi bir eğitim görmüştür. Bizzat Hız. Peygamber'den, babasından, annesinden, dedesi Ebû Bekir ile teyzesi Âişe'den Ömer ve Osman gibi büyük sahâbîlerden rivayette bulunmuştur." bk. **DİA**, Hakkı Dursun Yıldız.

²¹⁹ Hız. Abbas, (ö. 653), Hız. Peygamber'in amcası. bk. **DİA**.

²²⁰ İbn-i Ömer, (ö. 692), Hız. Ömer'in oğlu, en çok hadis rivayeti yapan sahâbelerden biri olup fakihliği ile de tanınır. bk. **DİA**.

²²¹ Bilal-i Habeşî, (ö. 641), Hız. Peygamber'in ilk müezzini sahâbe. bk. **DİA**.

²²² Ebû Amr Üveys b. Âmir b. Cez' b. Mâlik el-Karanî (ö. 37/657)

Tâbiîn neslinden Yemenli zâhid. bk. **DİA**, Necdet Tosun.

²²³ Şeyh İsmail Şirvanî, (ö. 1554), Nakşibendî şeyhi. (bk. Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmanî**, I.,s.351)

²²⁴ Gazneli Sultan Mahmud, Gazneli hükümdarı (998-1030).bk. **DİA**.

²²⁵ Ayâz, Gazneli Sultan Mahmud'un has gulâmlarındandır. Edebiyatta Sultan Mahmud ile olan muhabbetleri ve ilişkileri hikâyeler ile anlatıla geldiği için telmih ile anılır. Köle iken komutan olan Ayâz h.449 yılında ölmüştür. (bk. Ahmet Talât Onay, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar**, TDV yay., Ank., 1993., s. 280.)

Câmî²²⁶ (257, 313)
Şeyh Ömer²²⁷ (590)
Şeyh Alaeddin Kirmânî²²⁸ (591)
Fudayl İbn-i İyâz²²⁹ (587)
İmam Mâlik²³⁰ (1027)
Hz. Meryem (1149)
Haccac²³¹ (179)

3.1.5. Futûhu'l-Harameyn'in Söz Sanatları Yönünden Değerlendirilmesi

Bilindiği gibi menâsik-i haclar edebî değil ilmî kaygılar ile yazılan dolayısıyla öğreticilik yönü ile öne çıkan metinlerdir. Buna rağmen hem kaynak eser hem de erek eser benzerlerine göre daha edebî ve sanatkâranedir.²³² Genelde şiir, özelde Klasik Türk şiiri avama (halka) yazılmaz ama avamı da ilgilendiren bir konu yazılması gerektiği zaman şairler hünerlerini kullanarak hem şiiri bayağı bir kelam olmaktan kurtarmak hem de kapalılık ve anlaşılmazlıktan kurtarmak için oldukça çaba sarf ederler. Bunu FH'nde Amîkî şöyle ifade eder:

²²⁶ Abdurrahman-ı Câmî, (ö. 1492) Nakşibendi şeyhi. İranlı âlim ve şair. bk. **DİA**. Ömer Okumuş.

²²⁷ Metinde “Şeyh ‘Ömer mürşid-i A'râbiyân” olarak geçen Şeyh Ömer hakkında bilgi bulunamadı.

²²⁸ Kaynak metinde isim *Alâilhağ Kirmân* olarak geçen Şeyh Alaeddin Kirmânî hakkında bilgi bulunamamıştır. Ancak Alâilhağ Kirmânî ile ilgili olarak Ahmet Karataş Yüksek Lisans Tezinde şu bilgileri verir: “Nakşibendî tarikatının önde gelen pîrlerinden Mevlâna Saadettin Kaşgarî (v. 860/1455)'in müridlerinden olan Şeyh Alâilhağ Kirmânî hakkında kaynaklarda geniş bir malumat bulunmamaktadır.” s. 173.

Şeyhten Evliya Çelebi'de Seyahatnamesi'nde şöyle bahseder: “Şeyh Alaeddin Nakşibendi de burada gömülüdür.” Evliya Çelebi, Tam Metin Seyahatnâme, haz. Mümin Çevik, Üçdal Neşriyat, Tasvis Matbaası, İstanbul, 1985. C.9., s. 189.

²²⁹ Ebû Alî el-Fudayl b. İyâz b. Mes'ûd et-Temîmî el-Yerbûî (ö. 187/803)

Horasan'ın ilk büyük sûfilerinden. Muhaddis.

²³⁰ İmam Mâlik (Enes b. Mâlik),(ö. 711), Hz. Peygamber'e hizmetiyle tanınan ve en çok hadis rivayet eden sahâbilerden biri.

²³¹ Haccâc b. Yûsuf es-Sekafi (ö. 179), Zalim lakabıyla bilinen Emevî valisi. (bk. **DİA**)

²³² Karşılaştırma için üç eseri örnek verebiliriz. Gubârî'nin Menâsik-i Hacc'ı, Şemseddin Sivasî'nin Umdetü'l-Hüccâc'ı ve Bahtî'nin Menâsik-i Hac tercümesi.

‘İşve vü nâz eyledi ‘aşıklara
Perde ile söyledi şādıklara (1097)

Olsa ne tân perde zebân-ı ‘Acem
Besledi bu gevheri kân-ı ‘Acem (1098)

“Perde ile söylemek” sanatlı söylemek veya daha ileri boyutuyla günümüzdeki şiir retoriği ile adlandırırsak “kapalı şiir” demektir. Ancak bu tarz bir şiirin açık ve anlaşılır olması beklenir. Şair burada yaşadığı çelişkiyi ikinci beyit ile aşmaya çalışır. Orada “bu sözler perdeli olsa da ayıplanamaz çünkü onun kaynağı Acem dilinin cevheri yani özüdür.” diyerek okuyucularından anlayış bekler. Çünkü şiir hangi türde ve amaçta yazılırsa yazılsın icâzlı olma vasfından çok uzaklaşamaz uzaklaşırsa zaten buna şiir denilmez.

Bir şiiri “icâzlı veya edebî” yapan özelliklerin başında; etkileyiciliği, heyecan uyandırabilme kabiliyeti ve ahenkli (ritimli) söz kullanma ustalığı gelir. FH, bu yönüyle klasik edebiyatımızın hayal ve düşünce kurgularına uygun gelişir. Eserde, Klasik edebiyatımızdaki benzer söz sanatlarını, mecaz ve mazmunları görebiliriz. Söz sanatları aynı zamanda şairin edebî kişiliğini belirlemede hareket noktası olarak kabul edilir.²³³

Klasik edebiyatımızda söz sanatları, *belâgat*²³⁴ ilmi içerisinde *beyân* (Anlamlın İfade Yollar) , *bedî* (Sözü Ses ve Anlam Yönünden Süsleyen Sanatlar) ve Serikât-ı Şi’riyye ile Müşterek Malzemeyi Kullanmaya Dayalı Sanatlar olarak üç ana başlık içerisinde değerlendirilir.²³⁵

Belâgat, yerinde olmak kaydıyla sözün en doğru ve güzel şekilde ifade edilmesidir. Beyân, lafız ile anlam arasındaki ilginin niteliklerini ele alır.²³⁶ Bedî ise klasik anlayışa göre “Şiire güzellik katan her türlü edebî sanat ve ifade özelliklerine”²³⁷ve “şairleri önceki şairlerden ayıran üslûp özelliklerine” denilirdi. Bedîyi, kısaca

²³³ M. A. Yekta Saraç, **Klâsik Edebiyat Bilgisi, Belâgat**, Gökkuşbu Yay., İstanbul, 2014. s. 134.

²³⁴ “...belâgat tarihsel gelişim sürecini tamamlamış, tamamen kültürümüzle aynılaşmış, bizde dilin şiirsel işlevini (poetic function) bütünüyle ortaya çıkaran bir bilim dalıdır.” Türkân (Çınar) ALVAN, **Emrî Dîvân’ının Nazım Bilgisi Ve Belâgat Yönünden İncelenmesi**, İstanbul Ü. SBS, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 2005., s.9,10.

²³⁵ Saraç, **Klâsik Edebiyat Bilgisi, Belâgat**, S.97. 153.

²³⁶ Saraç, a.g.e., s. 97.

²³⁷ Saraç, a.g.e., s. 152.

Sekkâki'nin “lafzın manaya tabi olması ve tekellüften uzak bulunması” şeklinde özetleyebiliriz²³⁸. Serikât-ı Şi'riyye ile Müşterek Malzemeyi Kullanmaya Dayalı Sanatları kısaca şöyle tanımlamak mümkündür: topluma mal olmuş bir konunun, olayın, hikâyenin, sözün vd. şairin şiirinde kullanmasıdır.²³⁹

Burada da bu klasik çerçeve içerisinde hareket edilerek eserdeki belli başlı söz sanatları tasnif edip örneklendirme yoluna gidilecektir.

3.1.5.1. Anlamın İfade Yolları

3.1.5.1.1. *Mecaz-ı Mürsel*

Mecaz, bir kelimenin kendi temel anlamı dışında başka anlamlara gelerek kullanılmasına denir. Edebiyat terimi olarak mecaz denildiği zaman “mecaz-ı mürsel” yeni tabir ile “ad aktarması” anlaşılır.²⁴⁰ Mecaz-ı mürsel çeşitleri, kelimenin gerçek anlamından mecazî anlama geçişleri ile ilgili kurulan bağa göre isimlendirilir. Bunlar; bütün-parça ilişkisi, mahal ilgisi, sebep-sonuç ilişkisi, genel anlam özel anlam ilişkisi, mazhariyet ilişkisi, âlet olma ilgisi, öncelik-sonralık ilişkisi olarak sıralanabilir.

Metinden mecaz-ı mürsel örnekleri:

Ḥamdü şenā eyle ki ol bī-niyāz

Virdi senüñ göñline ‘azm-i Ḥicâz (853)

(senin gönlüne Hicâz’a gitme kararlığı koyan O, hiçbir şeye ihtiyacı olmayan (Allah’a) Hamd et.

Bu beyitte “Hicâz” sözcüğü ile Mekke şehri ve Kâ’be kastedilmektedir. Bütün – parça ilişkisi içinde mecaz-ı mürsel vardır.

²³⁸ Saraç, a.g.e, s. 155.

²³⁹ Daha geniş bilgi için bk. Saraç, a.g.e., s. 270-286.

²⁴⁰ Saraç, a.g.e., s. 110.

Ḳatre degüldür iy yemm-i bî-kerân
Ḳulzüm-i cüduñda bu kevn ü mekân (24)

(Ey sonsuzluk denizi, senin cömertlik denizinde bu varlık ve kâinat damla (bile)
değildir.)

Bu beyitte Allah'ın rahmeti ve cömertliğinin çokluğu “Ḳulzüm-i cüduñda” ve
“yemm-i bî-kerân” ibareleriyle mazhariyet ilişkisi ile bir mürsel mecaz vardır. Ayrıca
“katre” kelimesi ile azlık kastedilerek bütün-parça ilişkisi ile de bir mürsel mecaz vardır.

Cümle cân varlığı mestüñdedür
Varlığı vü yoklığı destüñdedür (27)

(Cümle yaratılan (senin) varlığının sarhoşluğu içerisindedir, bunların
varlığı veya yokluğu senin elindedir.)

Beyitte Allah'ın kudreti “dest/el” kelimesi ile ifade edilerek mecaz-ı
mürsel yapılmıştır.

Terk-i diyâr eyledi misk-i Ḳuten
Ḳoynuna Ḳoydı niçe nâzik beden (1109)

(Ḳuten miski diyarını terk eyledi (de) nice nazik beden (onu) koynuna
koydu)

Beyitte “nazik beden” kelimeleriyle insan (kadın) kastedilmiş bütün-parça
ilişkisi ile mürsel mecaz yapılmıştır.

3.1.5.1.2. İstiare

İstiare, hem mecaz hem teşbih yönü olan bir sanattır. “İstiare bir unsurun
zihnimizde uyandırdığı bir başka unsur ile olan benzeyişinin yakalanıp verilmesidir.”²⁴¹
İstiare sanatı, soyut olanı somutlaştırma veya cansız varlıkları kişileştirmeye yarar.
“İstiare aralarında anlam açısından ilişki bulunan- veya öyle kabul edilen- iki kelime
veya cümlenin birini diğeri yerine kullanmaktan oluşan bir dil hadisesidir.”²⁴² Bu
yönüyle istiare günlük konuşma dilinde çok sık kullanılan bir söz sanatıdır. Bir annenin

²⁴¹ Saraç, a.g.e., s. 118.

²⁴² Saraç, a.g.e., s. 119.

çocuğunu “kuzum” diye sevmesi bir açık istiâre örneğidir. Şairde bu örneği şiirinde şöyle kullanır: “Kurban olam kurban olam / Beşikte yatan kuzuya” vb.

Klasik Türk şiirinde genel olarak istiârenin iki şekli çok kullanılmıştır. Bunlar, açık (istiâre-i musarraha) ve kapalı (istiâre-i mekniyye) olarak adlandırılır. Açık istiâre, teşbihin benzeyen ögesinin söylenmediği, buna gerek olmadan lafzın neyi kastettiği anlaşılabilir. Yukarıdaki “kuzu/çocuk” ilişkisinde olduğu gibi. Kapalı istiâre ise teşbihin kendisine benzetilen ögenin söylenmediği ancak onunla ilgili bir unsurun söylenip çağrışım yapıldığı istiâredir.²⁴³

Metinden istiâre örnekleri:

Bitti bu bâğuñ yine bir hoş güli
K’olmuş-idi Ruħu’l-Emîn bülbüli (39)

(Bu bağıın yine bir hoş gülü yetişti ki (O gül) Ruhulemîn’in bülbülü olmuş idi)

Bu beyitte “gül” sözcüğü ile Hz. Peygamber, “Ruhu’l-emîn bülbülü” ile de Hz. Cebrail kastedilir. Dolayısıyla açık istiâre vardır.

Gör ki ne güller bitürür işbu Hâk
Doldı zemîn nükhet-ile tâ simâk (78)

(Gör ki işte bu toprak ne güller bitirir, zeminden yıldızlara kadar onun kokusu ile doludur.)

Bu beyitte “güller” sözcüğü ile önceki beyitlerde özellikleri anlatılan On İki İmamlar kastedilir. Dolayısıyla açık istiâre vardır.

İşbu iki naħl ilā-yevm-i dīn
Gāh virür gōnçe vü geh yāsemīn (80)
(İşte bu din gününün iki ağaçığı bazen gonca bazen de yasemin verir)

Bu beyitte “iki nahl” ibaresi ile Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin anlaşılır. Dolayısıyla açık istiâre vardır.

²⁴³ Daha geniş bilgi için bk. Saraç, a.g.e., s. 118-128.

Reşk-i felek künbed-i ‘Abbas’ı gör
Hizmet-i Maḥmūd’da Ayas’ı gör (997)

(Kıskanç gök, Abbas’ın türbesini gör, Maḥmūd’a hizmette Ayas’ı gör)

Bu beyitte “Maḥmūd” ile sultan/Allah, “Ayas” ile kul/köle ilişkisi anlaşılır. Burada telmih sanatı vardır.

Dikdi geye niçe dürlü libās
Cilveler ide bī-had ü bī-kıyās (15)

(Nice çeşit elbise dikti giymek için, sonsuz ve ölçüsüz cilveler etmek için)

Bu beyitte, Ka’be bir insana benzetilmektedir. Bunu insan ile ilgili bir özellik olan “dikti, geye, cilveler ide” kelimelerinden anlıyoruz. İnsan (kendisine benzetilen unsur) söylenmediği onun yerine onun ile ilgili özelliklerin söylenmesiyle oluşturulan kapalı istiâre vardır. Bu beyitte aynı zamanda teşhis (kişileştirme) sanatı da vardır.

3.1.5.1.3. Teşbih

Teşbih, aralarında benzerlik bulunan iki şeyin birini diğerine benzetmektir. Teşbihin iki asıl unsur iki yardımcı unsur vardır; benzeyen ve kendisine benzetilen asıl unsur, benzetme yönü ve benzetme edatı yardımcı unsurlardır. Teşbihin tek unsuru ile yapılan istiâre sanatı icâz yönüyle daha icâz ve güzel olarak değerlendirilir.

Teşbih edatları klasik Türk şiirinde çokça kullanılmıştır. Özellikle Farsçadan alınan benzetme edatları başta olmak üzere şu edatları sayabiliriz:

-çü, -çün, -tek, âsâ, -veş, -var, -sıfat, gûyâ, -misal vd. Bunlardan başka benzerlik ifade eden her ek ve kelime de benzetme edatı olarak kullanılabilir.²⁴⁴

Teşbih şiirde etkileyciliği arttırmak ve lafza mübalağa katmak amacıyla yapılır. Metinde teşbih sanatı çok fazla kullanılmıştır.

²⁴⁴ Daha geniş bilgi için bk. Saraç, a.g.e., s. 129-132.

Metinden teşbih örnekleri:

Âyine-veş şâf ü t̄ahir-durur
Gizlü degül gün gibi z̄ahir-durur (9)
(Ayna gibi saf ve temizdir, gizli değil güneş gibi zahirdir.)

Bu beyitte, zemzem aynaya benzetilmektedir. Zemzem benzeyen, ayna ise kendisine benzetilen, -veş benzetme edatı, saf ve tahir ise benzetme yönü olarak tam bir teşbih vardır. Burada beytin içerisinde zemzem yani benzeyen unsur zikredilmemiştir fakat önceki beyitlerden bunun zemzem olduğu anlaşıldığı için istiare değil teşbih sanatı vardır demek doğru oldu.

Nazm çoğ amma ki bu ‘anber-sirişt
Ka’be-i ‘uşşâkdur anlar künişt (1095)
(Şiir çok ancak bu anber saçar, (bu şiir) âşıkların Kâ’be’sidir ötekiler ise (Yahudi tapınağı) küniştir.)

Şair bu beyitte şiirini önce anber kokusuna sonra da âşıkların Kâ’be’sine benzetir. Bununla da yetinmez öteki şiirleri Kâ’be’ye nispetle Yahudi tapınağı olan künişte benzetir. Bu teşbihe “beliğ teşbih” (teşbihin sadece iki asıl unsuru ile yapıldığı için) adı verilir. Beliğ teşbih de orijinal olanı (Baîd-i garîb) ve olmayanı olarak ikiye ayrılır. Buradaki benzetme (şiir-âşıkların Ka’abesi-Künişt arasında kurulan) orijinal bir benzetmedir.

Ka’be gibi mu‘teber ü muhterem
Dil-keş ü hurrem çü fezâ-yı İrem (1095)
([Bu şiir] Ka’be gibi saygın ve itibarlı İrem bahçeleri gibi taze, hoş ve gönül alıcıdır.)

Şair bir üsteki beytin devamı olarak şiirini saygınlık ve itibar edilmesi yönünden Ka’be’ye, tazelik, hoşluk ve gönül alıcılık yönünden de İrem bahçelerine benzetiyor. Bu teşbih teşbihin bütün unsurlarını kullandığı için tam (mufassal) teşbihtir. Bu beyitte ayrıca “İrem” ile telmih sanatı da yapılmıştır. Çünkü “İrem” Şam veya Yemen’de olduğu söylenen ve cennete benzetilerek yapılmaya çalışılan meşhur bir bahçenin ismidir.

Ėonçe-şıfat esdi çün bād-ı hayāt
Gözlerini açdı benāt-ı nebāt (16)
(hayat rüzgârı gonca gibi esti, taze bitkiler gözlerini açtı)

Beyitte “bad-ı hayāt” ibaresi goncaya esme yönüyle benzetildiği için tam teşbih vardır.

Şevk-ıla kııl şem^c-veş-efrūhte
Âşk-ıla pervâne-şıfat sūhte (1161)
(Şevk ile parlamış mum gibi, aşk ile pervane gibi yan)

Beyitte iki tane teşbih örneği vardır. Âşık, mum ve pervane gibi yanmalıdır.

Kağa düşe yola gide hem-çü dūd
İde her adımda rukū^c ü sücūd (1121)
([Ka’be yolcusu] tırtıl gibi düşe kalka yol gide, her adımda rukū ü sücūd ede)

Beyitte hacı adayı “dūd”a (tırtıl) benzetilir. Hacı adayı önceki beyitlerde olduğu için bu beyit benzetme yönü (düşe kalka) ve benzetme edatı (hem-çü) da olan tam teşbihe örnektir.

3.1.5.2. Sözü Ses ve Anlam Yönünden Süsleyen Sanatlar

3.1.5.2.1. *Mana ile ilgili Sanatlar*

3.1.5.2.1.1. *Tenâsüb*

Tenâsüb, ifadenin mana cihetinden birbiriyle olan nispeti yani uygunluğudur. Ancak, bu nispet zıt anlamlı sözcükler arasında olmayıp eş veya yakın anlamlı sözcükler arasında kurulmalıdır. Tenâsüb sanatı ile birbirine yakın unsurlar söylenerek söylenmeyen unsurların da hatıra gelebilmesi sağlanır. Böylece şiirin manası zenginleştirilir. Tenâsüb sanatı da klasik Türk şiirinde en çok kullanılan sanatlar arasındadır.

Metinden tenâsüb sanatına örnekler:

Açdı yüzün bu gül-i bāg-ı niyāz
Bülbül-i dil kıldı nevā-yı hicāz (1078)
(Bu niyaz bağının gülü yüzünü açtı, gönül bülbülü hicaz makamında karar kıldı)

Bāğ-ı cihānuñ çü bite nev-gülü
Ġulġul ider kınde-ise bülbülü (1079)
(cihanın bağında yeni bir gül bittiği zaman, bülbül nerede olursa olsun gürültü patırtı çıkarır.)

Beyitlerdeki “gül-bağ-bülbül” kelimeleri birbiriyle nispeti olan kelimeler oldukları için iki beyitte de tenâsüp sanatı vardır.

Gör ki ne gül bitdi bu gülzārdan
Pāk ü mu‘arra etegi hārdan (105)
(Bu gül bahçesinde ne gül/ler biter bak, dalı dikenden arınmış ve tertemiz)
Beyitte “gül-gülzar-hâr” kelimeleri arasında tenâsüp vardır.

Hādî-i dīn Mehdî-i şāhib-kırān
Kutb-ı cihān mürşid-i ahir-zamān (109)
(Mehdi, dinin hidayet mürşidi, daima muzaffer padişahı, cihanın kutbu ahir zamanın mürşidi)

Beyitte, “Hādî-Mehdî-sâhib-kırān-Kutb-mürşid-ahir-zamân” kelimeleri arasında tenâsüp vardır.

Zāhir olan yerde eñ evvelki tağ
Kim yoğ-idi tağ ü tepe bāğ ü rāğ (134)
(Ortaya çıkan yerde en önceki dağ, ki (ondan önce) yoktu ne dağ ne tepe ne de bağ ile bağlık)

Beyitte “tağ-bağ-tepe-râğ” kelimeleri arasında tenâsüp vardır.

Sende olan luğ ü ‘ağ vü kerem
Bizde kımaz miğnet ü derd ü elem (58)
(Sende olan lütuf, af ve ikram, bizde sıkıntı, dert ve acı koymaz)

Beyitte “ lütf, atâ, kerem” ve “ mihmet, derd, elem” kelimeleri arasında tenasüp vardır.

3.1.5.2.1.2. Tezat

Tezat, anlamca birbirine karşıtlık ilişkisi içerisinde olan kelimelerin bir birimde toplanmasıdır. “Aralarında zıtlık bulunan kelimeler aynı cinsten, yani her ikisi de isim veya fiil olabileceği gibi farklı cinslerden de olabilir.”²⁴⁵
(siyah/beyaz, var/yok, baba/oğul, görme/gör vb.)

Metinden örnekler:

İzzet ü h̄ârı virici az u çoğ
Var iden yoğı iden varı yoğ (20)
(İzzeti ve zilleti az veya çok veren, yoku var varı yok eden)

Varsın olursa da bu deyr yok
Varlıguñ dur[ur] kamu bir ğayr yok(23)
(Bu âlem yok olursa olsun, her şey senin varlığındır ondan gayri bir şey yok)

Yukarıdaki iki beyitte de “var-yok” kelimeleri ile tezat yapılmıştır.

Cümle cān varlığı mestüñdedür
Varlığı vü yoğlığı destüñdedür (27)
(Cümle yaratılan (senin) varlığının sarhoşluğu içerisinde, bunların varlığı veya yokluğu senin elindedir.)

Beyitte “varlığı-yokluğu” kelimelerinde tezat vardır.

Gerçi yatur serv-ğaddi hâkde
Lîk anuñ sâyesi eflâkde (40)
(Gerçi (o) servi boylu toprakta yatar ama onun gölgesi göklerde)

Beyitte “hâk-eflâk” kelimeleri arasında tezat vardır.

Öğçelerüñ güle güle çatlaya
Her kabuzuñ ağlamadan patlaya (265)

²⁴⁵ Saraç, a.g.e., s. 163

(Ayak tabanın güle güle çatlaya, her soyulmuş derin ağlamaktan patlaya)

Beyitte “güle güle – ağlama” kelimeleri arasında tezat vardır.

İşbu maḳām içre ʔoĝup āfitāb
Gice vü gündüz yürüyüp bī-niḳāb
(Gece ve gündüz örtüsüz yürüyüp işte bu makam içinde doğdu güneş)

Beyitte “gece-gündüz” kelimeleri arasında tezat vardır.

3.1.5.2.1.3. *Yineleme (Tekrîr)*

Tekrîr, bir birim içerisinde aynı manadaki kelimelerin yinelenmesidir. Tekrîrden amaç ifadeyi pekiştirme veya ifadeye dikkat çekmedir.²⁴⁶ Tekrîr, Türk şiirinde geçmişinden günümüze kadar çok önem verilen ve öne çıkan bir sanat olmuştur.

Metinden tekrîr örnekleri: (Tekrîr kelimeleri italik ile gösterilmiştir.)

Ne seni gördük ne seni göreni
Ne seni gören kişiye ireni (54)

Perdeye ur destüñi ta'zîm-ile
Sür yüzüñi gözüñi tekrar-ile (428)

Bunda olur maḳşüdi ħ ahendeler
Bunda bulur çāreyi dermāndeler (433)

Her ʔarafı pencereler 'ālî fer
Her birisi maḳla'-ı şems ü kamer (456)

Ric'ati bu burcuñ olur māye-baḳş
Ric'at-i kevkeb gibidür vāye-baḳş (507)

²⁴⁶ Saraç, a.g.e., s. 196.

Cümle mey-i ışık-ıla mestâneler
Döne döne yanmağa pervâneler (1129)

Döne döne yola düşem bî-zevâd
Görmeye bu yolda tozum gird-bâd (1163)

3.1.5.2.1.4. *Tevriye*

Tevriye, iki anlamı bulunan bir sözün ilk akla gelen yakın anlamı değil de kapalı olan uzak anlamının esas alındığı bir sanattır. Tevriye kelimesi sözlük anlamı olarak, bir haberi gizleyip başka bir haberi öne çıkarmak olarak açıklanır.²⁴⁷

Metinden tevriye örnekleri:

Gülşen-i dil anuñ-ıla buldı *Zeyn*
Gülbün-i tevḥîd ‘Āliyy-i Hüseyin (84)
(Gönlün gül bahçesi onun ile süslendi, tevhid gülü yetiştiricisi Hüseyin Ali)

On İki İmamları anlatan bu bölümde şair imamların isimlerini burada olduğu gibi gizler, yani tevriye sanatı ile verir. Beyitte geçen “zeyn” kelimesi ile On İki İmamların dördüncüsü olan Zeynel Abidin’e işaret edilir.

Çanlu yaşıñ lâle-i nu‘mân yeter
Gül yerine ḥâr-ı muğaylân yeter
(Kanlı yaşına dağ şakayığı yeter, gül yerine çöl dikenini yeter)

Beyitte “nu‘mân” kelimesi ile kelimenin uzak anlamı olan “kan” kelimesi arasında tevriye vardır.

3.1.5.2.1.5. *Mübalağa*

Mübalağa, edebiyatta, bir şeyi ifade ederken ya olduğundan fazla veya noksan göstermektir. “Habbeyi kubbe, kubbeyi habbe yapmak” deyimini mübalağayı en güzel

²⁴⁷ Saraç, a.g.e., s. 207.

açıklayan sözlere dendir. Klasik Türk şiirinde mübalağa sanatı en çok kullanılan sanatlar arasındadır.

Metinden mübalağa örnekleri:

Künbed-i 'Osmān görünür dūrdan
Türbe degül şubbe-durur nūrdan
(Uzaktan Osman'ın türbesinin kubbesi görünür, türbe değil nurdan bir kubbedir.)

Beyitte Hz. Osman'ın türbesinin nurdan olduğu ifadesi ile mübalağa sanatı yapılır.

Şalka düşe yola gide hem-çü dūd
İde her adımda rukū' ü sücūd (1121)
([Ka'be yolcusu] tırtıl gibi düşe kalka yol gide, her adımda rukū ü sücūd ede)

Beyitte Ka'be'ye gidecek hacının her adımda namaz kılması tavsiyesi ile mübalağa yapılır.

Geldi nidāya Cebel-i Bū Şubeys
Na'rasın işitdi Yemen'de Üveys (156)
(Şubeys Dağ'ı seslendi, o çağırıtıyı Yemen'de Üveys işitti)

Beyitte bir dağın insan gibi bağırmasından ve o sesin Yemen'e kadar ulaşmasından bahsedilirken mübalağa yapılır. Bu beyitte ayrıca dağ insana benzetildiği için teşhis vardır.

Rīg-i zemīnī çü nūcūm-ı semā
Yolını kim eyleyene reh-nümā (204)
(Yoluna rehber olmayı eyleyene, Mekke zemininin tozu gökteki yıldızlar gibidir.)

Beyitte Mekke'nin tozunun gökteki yıldızlar gibi olduğu söylenerek hem teşbih hem de mübalağa yapılır.

3.1.5.2.1.6. Hüsni Ta'lil

Hüsni Ta'lil, ifadeyi güzelleştirmek ve etkili kılmak amacıyla bir durumu veya olayı tabii sebebi dışında şairin kendisinin tasavvur ve tahayyül ettiği bir nedene bağlayıp sunmasıdır. Hüsni Ta'lil'de olay ile tasavvur veya tahayyül edilen şey arasında zorunlu bir benzerlik ilişkisi varmış gibi ifade edilir. Hüsni Ta'lil sanatının divan şiirinde önemli bir yeri vardır. Bu yeri Mehmed Çavuşoğlu şöyle ifade eder:

“Divan şairi iki hüneri yeni mazmûn bulmakta, mâna yaratmakta çok kullanmıştır: Hüsni ta'lil ve teşbih. Aslında hüsni ta'lil bir tür teşbih hüneridir, fakat gördükleri iş bakımından karşılaştırıldıkta teşbihe hiç benzemez. Hüsni ta'lil bir durumu, bir oluşu, bir varlığı herkesçe bilinenden başka bir biçimde oluşturmak, açıklamak ve anlamlandırmaktır. Bunu yapmak için, söz konusu unsur çok defa değiştirilir; canlıyla cansız kılınır veya aksi yapılır. Divan şairlerinin mânâ üretmekte, yani yeni mazmûn bulmakta kullandığı sanat budur.”²⁴⁸

Metinden Hüsni Ta'lil örnekleri:

‘Aksi pay-ı na'l-i şütürdur hilâl
K'oldı felek ehline bu yolda dâl (1136)
(Hilalin aksi devenin ayağının nalıdır ki felek ehline bu yolda rehber oldu.)

Beyitte hilal ile nal arasında bir benzerlik kurulur. Burada bir teşbih vardır. Ayın insanlar için yol gösterici oluşu hadisesi ile Ka'be yolunda giden develerin nallarının izinin felek ehline yol gösterici oluşu arasında bir ilişki kurulur. Bu nedenle hüsni ta'lil vardır.

Ġonçe-şıfat esdi çün bād-ı hayāt
Gözlerini açdı benāt-ı nebāt (16)

²⁴⁸ Mehmed Çavuşoğlu, **Türk Dili Aylık Dil Dergisi**, “Divan Şiiri”, C.LII sy. 415,416,417. Y. 1886.,s. 4.

(hayat rüzgârı gonca gibi estiği için taze bitkiler gözlerini açtı)

Yukarıda teşbih sanatı bahsinde verdiğimiz bu örnekte şair nebatatın (bitkilerin) topraktan bitmesi gibi doğal bir olayı, yeni açılmış bir çiçek gibi esen hayat rüzgârına bağlayarak hüsn-i ta'lil yapar.

Çeşmelerinden utanup sebîl
Cânını bu yolda ider-miş sebîl (691)
(Pınar çeşmelerinden utanıp canını bu yolda feda edermiş.)

Beyitte sebîl suyunun (sebil, pınar veya ücretsiz dağıtılan su anlamında) tabii olarak akması olayını Arafat Dağ'ına doğru akın eden hacı adaylarına benzeterek hem utanma hem de canını feda etme yönleriyle bir benzerlik kurulur. Burada hüsn-i ta'lil ile birlikte kapalı istiare ve teşhis sanatı da vardır.

3.1.5.2.2. *Lafız ile İlgili Sanatlar*

3.1.5.2.2.1. *Cinas*

Cinas, ses tekrarına ve benzeşmesine dayalı sanatlardandır. Bir birim içerisindeki kelimelerin yazılış ve söyleyiş benzerliği içerisinde kullanılması cinası oluşturur. Cinaz, bu benzerliğin vafına göre çeşitli kısımlara ayrılır. Bunlar, tam ve tam olmayan cinazlar olarak iki ana grupta değerlendirilir.²⁴⁹ Tam cinaz, ya manaları farklı iki kelime arasındaki yazılış benzerliğinden veya bir kelimenin içerisinde öteki kelimenin anlamlı en küçük biriminin yer almasıyla oluşur. Tam olmayan cinazlar ise cinaz kelimelerinin şu yönlerden farklılık arz etmesiyle oluşur: cins, hareke ve sükûn, harflerin sayısı, harflerin noktalı veya noktasız oluşları veya harflerin sıralanışının farklı olması.

Klasik Türk şiiri cinaz kullanma yönünden hayli zengin örneklerle doludur. Cinası oluşturan harfler veya kelimeler genellikle kafiye harfleri veya

²⁴⁹ Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi, Belâgat*, s. 246.

kelimeleri olur. Bu örneklere günümüzde “cinaslı kafiye” çeşidi adı verilmiştir.

Bu eserde de kafiyelerin birçoğunun cinaslı olduğunu görürüz.

Metinden cinas örnekleri:

Çaldı velî dahı bir özge maşâf

Eyle bugün nefsüñ-ile bes maşâf (857)

(ancak bir başka saf daha kaldı, nefsin ile bugün çok savaş et)

Beyitte ilk mısradaki geçen “masâf” ile ikinci mısradaki geçen “masâf” kelimeleri arasında yazılış ve söyleyiş benzerliği var ancak iki kelimenin anlamının farklı olduğunun bağlamından hareketle çıkarabiliriz. Bu nedenle burada tam cinas örneği vardır.

Çaşresi düşer-ise çeh-i zezeme

Mâhi yer altında ide zezeme (1200)

(Damlası zezem kuyusuna düşerse, balık yerin altında aheste aheste hareket eder)

Beyitte ilk mısradaki geçen “zezeme” ile ikinci mısradaki geçen “zezeme” kelimeleri arasında yazılış ve söyleyiş benzerliği var ancak iki kelimenin anlamının farklı olduğu bağlamından hareketle çıkarabiliriz. Bu nedenle burada tam cinas örneği vardır.

Nice çarâr ide cihânı çarâb

Her temele çünki çalel virür âb (136)

(Her temele bozukluk veren su cihanı harab etmeye nicedir kararlıdır.)

Beyitte “harâb” kelimesi ile “âb” kelimesi arasındaki ses benzerliği ile tam cinas yapılmıştır.

Gör ne ‘aceb râha çıkar âhımız

Da‘vet ider beytine Allâh’ımız (175)

(Gör ne acayip bir yola çıkar ahımız, beytine davet eder bizi Allah’ımız)

Beyitte üç kelime içerisinde (râh, âh, Allah) geçen “âh” lafzında tam cinas vardır.

Lâzım olan şart eñ evvel vužu

Şu gibi akıtma dilüñ sū-be-sū (384)

(En önce gerekli olan şart abdest, gönlünü su gibi her tarafa akıtma)

Beyitte ikinci mısra içerisinde geçen “şu ile sū” kelimeleri arasında; hareke ve imlâ farklılıklar nedeniyle tam olmayan bir cinas söz konusudur.

3.1.5.2.2.2. *İştikak*

Kelime manası türemek demek olan iştikak sözlükte “Bir kökten ayrılan kelimelerin asılları ve birbirleri ile olan münasebetleri, meydana gelişleri.” olarak tarif edilir. İştikak bu yönüyle cinasa benzediği için bazı belagat kaynakları iştikakın cinas başlığı altında değerlendirilmesi gerektiği görüşünü savunur.²⁵⁰ Klasik Türk şiirinde iştikak genellikle Arapça kelimeler arasında yapılır.

Metinden iştikak örnekleri:

Secde-geh oldur velī mescūd Hāḫḫ

Maʿbed ü her ʿabd u maʿbūd Hāḫḫ (183)

([Kaʿbe] secde yeridir ama secde edilen Hakʿtır. Her kulun ibadet yeri kendine ibadet edilen Hakʿtır.)

Beyitte Arapça “‘abd” kökünden türetilen kelimeler olan “‘abd, maʿbed ve maʿbūd” arasında iştikak vardır.

Şādīḳ u şiddīḳ şafā maʿdeni

Şāḫīb-i esrār vefā maʿdeni (91)

(Gönlü açan doğruluk ve sadakat kaynağı, sırlar sahibi vefā kaynağı)

Beyitte Arapça “sıdk” kökünden türetilen “Sâdık ve sıddık” arasında iştikak vardır.

²⁵⁰ Saraç, a.g.e., s. 254.

3.1.5.3. Serikât-ı Şi'riyye ile Müşterek Malzemeyi Kullanmaya Dayalı Sanatlar

3.1.5.3.1. İktibas

İktibas, sözlükte ödünç alma olarak tanımlanır. Edebiyatta iktibas, Kur'an-ı Kerim'den bir ayet veya ayet lafzıyla ya da hadis-i şeriflerden yapılan alıntılardır.²⁵¹ Klasik Türk edebiyatının en belirli ve genel özelliği olan “dinî” karakteri²⁵² nedeniyle iktibas en çok kullanılan müşterek malzemeyi kullanmaya dayalı sanatlar arasındadır.

Metinden iktibas örneklerine -bu bölümün başında (4.1.3.1. Kur'an-ı Kerim'den İktibaslar,(4.1.3.2. Hadis-i Şeriflerden İktibaslar) başlıkları altında yer verilmiş idi.

3.1.5.3.2. Telmih

Telmih, bir ibarede doğrudan bahsedilmeyen bir kıssaya, tarihî bir olaya veya ayet ve hadise ya da darb-ı mesele veya meşhur bir ibareye çağrışım yapacak şekilde söz söylemektir. Telmih ne çok anlaşılmaz ve kapalı ne de çok açık ve anlaşılır olmalı. Telmih ile iktibasın arasındaki fark, telmihte ayet ve hadisin ibareleri doğrudan söylenmez bunların manasına işaret edilir. İktibasta ise ayet ve hadisin kendisinden alıntı yapılarak yapılır.²⁵³

Klasik Türk şiiri telmih kullanma yönünden oldukça zengindir. Neredeyse her şairin kullandığı bir telmih havuzu oluşmuş gibidir. Bunlar arasında en meşhur olanları; Leyla ile Mecnun, Ferhat ile Şirin vd., âb-ı Hızır veya Hz. Hızır

²⁵¹ Saraç, a.g.e., s. 174.

²⁵² Çelebioğlu, **Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları**, s. 349.

²⁵³ Saraç, a.g.e., s.282-284.

kıssası, Hz. Yusuf ve Züleyha kıssası, Hz. Nuh ve tufan vd. peygamberlerin kıssaları, meşhur mekan ve meşhur kişilerin isimleri vb. sayılabilir.

Metinden telmih örnekleri:

Ḥutbe o gün nāmına iy māh-rū

Yoğ-iken oğundı henüz güft ü gū (47)

(Ey ay yüzlü sevgili daha söz yaratılmamış iken o gün senin adına hutbe okundu)

Beyitte Hz. Peygamber'in yaratılanların ilki olması rivayetine ve Padişahların tahta çıkmadan önce hutbe okutulması sosyal hadisesine yapılan iki telmih vardır.

Bunı bilür ehl-i basîret yaḳîn

Küntü nebîyyân didüñ iy şāh-ı dīn (49)

(Ey dinin şahı “küntü nebîyyân” dediğini basiretli olanlar kat'i olarak bilir.)

Beyitte “küntü nebîyyân” ifadesi ile meşhur bir rivayete telmih yapılır. “Abdullah b. Şakîk'den rivyet edildiğine göre bir adam Hz. Peygamber'e ne zaman peygamber idiniz diye sordu. (متي كنت نبيا) Peygamber (s.a.v): (Küntü nebîyyen ve Âdemü beyne'r-rûhu ve'l-cesedi) “Âdem ruh ile cesed arasında iken peygaber idim dedi.”²⁵⁴

Mihnet-i Mecnûn u ğam-ı Kûh-ken

Aña nazar bâ'ış ü buña suhen (56)

(Gam dağıcı delen (Ferhat) ile dertli Mecnun, ona sebep olan bakış buna (sebep olan) söz.)

Beyitte “Mihnet-i Mecnûn” ile Mecnûn hikâyesine, “gam-ı Kûh-ken” ibaresi ile de Ferhat ile Şirin hikâyesine telmih vardır.

²⁵⁴ Hadis kaynağı için bk. 1.3.2. Hadis-i Şeriflerden İktibaslar'ı bölümü dipnot 21.

Nefh-i Hudā cismüne urdı nefes

Sāir-i gülzār-ı cinān oldı bes (139)

(Allah'ın üfürmesi ile cismine can geldi (de) cennetin gül bahçesinde çok gezer oldu.)

Beyitte “Nefh-i Hudâ” ifadesi ile bir ayet manasına telmih vardır. Telmih, Hicr Suresi 29. Ayette ““Onun şeklini tamamladığım ve ona *ruhumdan üflediğim* vakit siz de hemen onun için secdeye kapanın.” Geçen “ruhumdan üflediğim” ibaresidir.

Bitti Halil'ün çü kamu hidmeti

Didi Hudā kim okı her ümmeti (167)

(Halil'in bütün hizmeti bittiğinde, Allah her ümmeti çağır dedi.)

Beyitte “okı” kelimesi ile Hac Suresi 27. Ayetin içerisinde geçen ““İnsanlara hac ibadetini *duyur*; gerek yaya olarak gerekse yorgun argın develer üzerinde uzak yollardan gelerek sana ulaşsınlar.” Duyurmak, çağırılmak manasına telmih vardır.

Hanede ko merkebi 'İsâ gibi

Kim çıkasın göğe mesîhâ gibi (275)

(İsâ merkebinin evinde koyduğu gibi (sen de evinde koy) ki İsâ gibi sen de göğe çıkabilesin)

Beyitte geçen “merkebi 'İsâ” ifadesi meşhur bir rivayete yapılan telmihtir.

Reşk-i felek künbed-i 'Abbas'ı gör

Hizmet-i Mahmûd'da Ayas'ı gör (997)

(Kıskanç gök, Abbas'ın türbesini gör, Mahmûd'a hizmette Ayas'ı gör)

Beyitte Sultan Mahmud ile kölesi Ayaz kullanılarak, Allah ile kul arasındaki münasebete yapılan bir işaret ile telmih vardır.

Mâtem-ile boynuna takıp kefen

Anda yapup Fâtıma beytü'l-hazen (1006)

(Fatıma, yas ile boynuna kefen takıp orada hüznler evini yaptı.)

Beyitte geçen “beytü'l-hazen” Hz. Yakup’un oğlu Hz. Yusuf’u kaybettikten sonra hüzn ve ızdırap içerisinde yaşadığı yönündeki bir rivayete dayanır. “beyt- ahzân” veya “kulbe-i ahzân” olarak da kullanıldığı olur.²⁵⁵

3.2. ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

3.2.1. Nazım Şekli ve Türü

Fütûhu'l-Harameyn’in nazım şekli mesnevi, türü ise menâsik-i hactır. Mesneviler konularına ve uzunluklarına göre tasnif edilir.²⁵⁶ FH, konularına göre; Dinî-Ahlâkî-Tasavvufî Mesnevilere,²⁵⁷ uzunluğuna göre; uzun mesnevi grubuna girer.

Mesnevi tasniflerinden biri de yukarıda adı geçen eserde Âmil Çelebioğlu’nun yaptığı tasniftir. Çelebioğlu Türkçe mesnevileri yazılış şekillerine göre iki büyük gruba ayırır. Çelebioğlu yaptığı tasnifte birinci gruba, “tevhid, münacat, na’t, medhiye, terkib veya tercî bendler (hane kısımları) vs. gibi daha çok kaside tarzında görülen türlerde, divanlarda, şiir mecmualarında, bazı menzur eserlerin başında, içinde veya sonunda mevcut olan mesnevî şeklinde yazılmış, umûmiyetle hacimsiz şiirler.”²⁵⁸ İkinci gruba da *asıl mesneviler* diye tanımladığı mesnevileri alır. O, bu gruptaki mesnevileri manzum

²⁵⁵ Daha geniş bilgi için bk. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiir Sözlüğü**, Akçağ Yay., Ankara, 1995., s.89.

²⁵⁶ Mesnevilerin uzunlukları bakımından tasnifi ile ilgili değerlendirme Prof. Dr. Kemal Yavuz’un yüksek lisans ders notlarındanır. Kıymetli Hocamız mesnevilerin uzunluklarına göre de bir tasnif yapılması gerektiğini söyleyerek yeni bir araştırma konusunun kapısını aralamıştır.

²⁵⁷ Kartal, **Doğunun Uzun Hikayesi**, s. 147.

²⁵⁸ Çelebioğlu, **Türk Edebiyatı’nda Mesnevi**, s. 22, 23.

hikâye veya romanlara benzettir. Bu manzum mesnevilerde tahkiye üslubu öne çıkar. Hemen her konuda yazılabilirler ancak daha çok dinî konularda yazılmışlardır.²⁵⁹

Mesnevilerin tertip özellikleri ile ilgili olarak ise birbirine benzeyen birçok tasnif yapılmıştır. Bunlardan biri de Ahmet Kartal'a aittir:

“1. Giriş. 2. Konunun işlendiği bölüm. 3. Bitiş bölümü.” Bundan sonra Kartal, Giriş bölümünde genel olarak takip edilen bölümleri maddeleştirerek şöyle sıralar: *“1. Besmele. 2. Tahmid. 3. Tevhid. 4. Münâcât. 5. Na't. 6. Mi'rac. 7. Mu'cizât. 8. Din ulularına övgü (a. Medh-i Çihâr-yâr-i Güzîn, b. Hz. Hamza ve Abbâs'a övgü, c. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e övgü. ç. Dört mezhep kurucusuna övgü. d. Aşere-i mübeşşereye övgü. e. 12 İmama övgü. f. Diğer din büyüklerine övgü.). 9. Şairlere övgü. 10. Padişah için övgü. 11. Devlet büyüğü için övgü. 12. Sebeb-i Telif”*²⁶⁰

Bu tasnifteki maddeler her mesnevide aynı olmadığı gibi bu tasnifte bulunmayan bazı bölümlerin de -“sözün yüceliği”, “sözün vasıflar”, “mev'ize”, hasb-i hâl” vb.- kimi mesnevilerde kullanıldığı görülmektedir.

Mesnevilerin hemen hepsinde “giriş” ve “bitiş” bölümleri orijinaldir. Mesnevi tercüme bile olsa şair giriş ve bitiş bölümlerinde –özellikle sebeb-i telifte- kendine has üslubunu konuşturur, buralarda kendinden bahseder. Bu nedendir ki bu iki bölüm mesnevi müelliflerinin edebî kişiliğini ve eserlerini tanımada en değerli bölümlerdir.²⁶¹ FH'in de giriş ve bitiş bölümleri bu yönüyle oldukça önemli bilgiler ihtiva eder. Gerçi FH'in giriş bölümünde kaynak eserin müellifi olan Muhyî-i Lârî'ye ait sebeb-i telif bölümü olduğu için burada Amîkî ile ilgili bilgiler bulamayız ama bitiş bölümünde Amîkî'ye ait sebeb-i telif ve na't bölümlerinde Amîkî'nin hakkında önemli bilgiler bulunur.

Mesnevilerin dili, bölümlere göre farklılıklar gösterebilir. Giriş bölümü genellikle asıl bölüme göre daha ağır ve süslü bir dil özelliği gösterir. Bunun sebebi olarak şairin burada şiirdeki kudretini gösterme arzusunda olmasına bağlamak mümkündür. Mesnevîler genellikle bir şey öğretmek, eğitmek veya bir bilgi vermek

²⁵⁹ Çelebioğlu, a.g.e., s. 24.

²⁶⁰ Kartal, a.g.e. s. 96.

²⁶¹ Kartal, a.g.e. s. 230

amacıyla yazıldıkları için konunun işlendiği asıl bölümde dil daha sade ve yalın olur.²⁶² Mesnevilerin bitiş bölümünde ise “Allah’a hamd ü senâ, duâ, sultana övgü ve saltanatın devamı için dua, şairin eseriyle ve şairliğiyle övünmesi, tanınmış mesnevî şairleri ve eserlerini anma, şairlerin eserine verdiği ad, hasetçilere, acemi ve dikkatsiz müstensihlerle metni doğru dürüst okuyamayan okuyuculara yergi, bunların esere vereceği zarardan Allah’a sığınma, mesnevinin beyit sayısı, mesnevinin yazılışıyla ilgili tarihler, şairin ismi, şair ve sosyal çevresi hakkında bilgi, okuyucudan hayır dua isteme, mesnevinin vezni, Hazret-i Peygamber’e salat ve selâm bölümleri yer almaktadır.”²⁶³

Mesnevilerin giriş ve bitiş bölümleri içeriği itibariyle şairin kimliği hakkında çok önemli ve çeşitli bilgiler verebilir. Bu yönüyle mesneviler ansiklopedik bir hüviyete sahip eserlerdir denilebilir.

3.2.2. Vezin Özellikleri

Mesneviler konularının işlenilip anlatılmasında ve kolay ezberlenmesinde sağladığı kolaylıklardan dolayı genellikle aruzun kısa kalıpları ile yazılmışlardır.²⁶⁴ Türk edebiyatında kullanılan bu kısa kalıplar arasında millî ölçüde en çok kullanılan kalıp olan 11’li hece ölçüsü arasında bir yakınlık söz konusudur. Türk mesnevilerinin kullandığı kalıpların %90’ından fazlası 11’li hece ölçüsüne tekabül eden kalıplardan oluşmaktadır. Bunlar içerisinde en çok kullanılan kalıplar ise remel ve hezec bahirlerinden oluşan kalıplardır. Bu kalıplardan en çok kullanılan kalıp ise tüm kalıpların yaklaşık üçte biri oranında kullanılmış olan *fâilâtün fâilâtün fâilün* kalıbıdır.²⁶⁵ Bu kalıp FH’de 5 beyitte karşımıza çıkar.²⁶⁶ Eserin ana kalıbı ise bu kalıba çok benzeyen aruzun serî bahrinden olan *müfteilün müfteilün fâilün* kalıbıdır. Bu kalıbın en çok kullanılan kalıplar arasındaki oranı % 4.81’dir.²⁶⁷

²⁶² Kartal, **Doğunun Uzun Hikayesi** 228.

²⁶³ Kartal, a.g.e., s. 230.

²⁶⁴ Kartal, a.g.e., s. 83.

²⁶⁵ daha geniş bilgi için bk. Kartal, a.g.e., s. 90.

²⁶⁶ Alternatif aruz kalıbının kullanıldığı beyitler: 41, 97, 468, 580, 1052.

²⁶⁷ Kartal, a.g.e., s. 90

Bu vezin Türk Edebiyatında fazla yaygın değildir. “Taşlıcalı Yahyâ’nın Gülşen-i Envâr’ında, Nev‘îzâde Atâî’nin Nefhatü’l-esrâr’ında olduğu gibi daha çok mesnevilerde kullanılmıştır.”

Fütûhu’l-Harameyn, Nizâmî’nin (ö. 1214) hamsesinin ilk mesnevisi olan “meşhur” Mahzenü’l-esrâr isimli eseri ile aynı vezindedir. FH de Mahzenü’l-esrâr da didaktik yönü olan, ahlâkî ve terbiyevî amaçla yazılan manzum eserler sınıfına girer.

Vezin şiirin en önemli ahenk unsurlarındandır. Klasik edebiyatta şairler, vezni ustalıkla kullanıp kullanamamasına göre de değerlendirilir. Aruz kalıbı Araplara mahsus bir kalıp olduğu için Türk şiirinde ilk kullanıldığı XII, XIII, ve XIV. Yüzyıllarda bir “acemilik” ya da geçiş süreci döneminden geçmiştir. Bu dönemlerde Türkçeden aruza uygun olmayan yapısı dolayısıyla şikâyetler yükselir. En fazla şikâyet de mesnevi şairlerinden gelir. XIV. yüzyıl mesnevi müellifi Hoca Mesud b. Ahmet, Süheyl ü Nevbahâr eserinin sonuna doğru Arapça ve Farsça ile şiir söylemenin kolay olmasına karşılık Türkçeyi nazma sokmanın çok çetin bir iş olduğunu, Türkçeyi kusursuz olarak aruza sığdırmada çektiği zahmetlerden vücudunun yarısının eridiğini, eserinde Türkçe olmayan sözlere çokça yer vermesinin de aruz yüzünden ileri geldiğini söyler.²⁶⁸

Bütün bu şikâyetlere rağmen başta Fuzûlî ve Bâkî gibi şairlerin elinde Türkçe aruza iyice yatkınlaşır hale gelir. XVII. yy.da Osmanlı şiirinde aruza tam bir hâkimiyet kazanılır ve artık aruz kalıbı rahatlıkla kullanılmaya başlanır.²⁶⁹

İşte Amîkî’nin FH tercümesi de bu olgunlaşma dönemine denk gelir. XVI. yy.ın ortalarında yazıldığı tahmin edilen eserin aruzu kullanmada zorlanmadığını görebiliriz. Özellikle Amîkî’nin kendisine ait olan son iki bölümde aruz kusurlarının tamamen ortadan kalktığını dilin önceki bölümlere göre daha Türkçe kelimelerle örülü olduğunu görmek mümkündür. Hoca Mesud’un yaşadığı sıkıntıların benzerini Amîkî’de yaşamış olmalı. Çünkü eser büyük oranda Farsçadan tercüme edilerek oluşturulmuş dolayısıyla kaynak dilden erek dile tercüme edilme ameliyesinde aruzun da dar geçitlerinden geçerek bir tercüme

²⁶⁸ Akün, Divan Edebiyatı, s. 68.

²⁶⁹ Akün, a.g.e., s. 68.

yapmak müellifi Türkçe kelime tercihinde zor durumda bırakmış olmalıdır. Bunu eserdeki başta Farsça ve Arapça kelimelerin esere hâkimiyetinden de anlayabiliriz.

Burada eserdeki vezin kullanımına ve vezin kusurlarına örnekler verilmeden önce neyin aruz kusuru sayılıp neyin sayılmayacağı ile ilgili olarak Yektâ Saraç'ın yaptığı üç değerlendirmeye yer verilecektir.

Bunlardan birincisi, aslında açık olan bir hecenin kapalı bir hece gibi okunup değerlendirilmesi olarak bilinen *imale* hakkındadır:

“İmale genellikle bir kusur olarak görülmekle birlikte bazı durumlarda metne ahenk katan bir öge olarak da yer alır. İmalenin bu şekline *imâle-i maksûre* adı da verilir.”

“Atıf vavlarının, tamlama kesrelerinin, imlâ harfi olan ye’lerin imâlesi eskiden beri belirgin bir kusur olarak görülmemektedir. Fakat imale yapılacak hecelerin, kelimelerin sonlarında bulunması lazımdır. Bu söylediğimiz husus uzun ünlü bulunduran Arapça ve Farsça için söz konusudur. Buna karşılık Türkçe kelimelerde yapılan imâleler çirkin karşılanır; özellikle de kelime ortasında ve i ünlüsünün dışındaki ünlülerde. Türkçe kelimelerde uzun ünlü bulunmaması durumu Türk şairlerini bilhassa ilk dönemlerde imale yapmaya zorlamıştır. Başlangıç döneminde yoğun olarak yapılan bu imaleler, daha sonraları kelime varlığındaki gelişme ve zenginleşme ile azalmış, Türkçe ile aruz uyum sağladığında da usta şairlerin elinde bir ahenk vasıtası halini almıştır.”²⁷⁰

İkincisi ise aruzda bileşik hecelerin kendi değerinden biraz daha uzun okunması demek olan *med* hakkındadır:

“İnşâd (özellikle şiir okuma) esnasında “nâz” ve “aşk” gibi bu tür bileşik heceleri *med* ile, yani abartmamak kaydıyla hakkettiği şekilde uzatarak okumak, bir buçuk hece değeri vermek gerekmektedir. Aksi durumda bu bir kusur sayılır.

Bir ünlü harften sonru sonu ünsüzle biten türkçe kelimelerde de bazen *med* yapıldığı görülür. “Dağ”, “toprağ”, “var”, kelimelerinin “dâğ”, “toprâğ”, “vâr” şeklinde uzatılması bunun örnekleridir. Bu tür *med*leri olumlu

²⁷⁰ Yektâ Saraç, Klâsik Edebiyat Bilgisi, Biçim-Ölçü-Kafiye, s. 211.

değerlendirmek için ahenge katkısı yanı sıra anlamla bağlantılı olması da gerekmektedir. Sadece vezin gereği yapılan, yapılmak zorunda kalınan medler aruz kusuru sayılır.”²⁷¹

Saraç’ın üçüncü tespiti de zihaf ile ilgilidir. Zihaf, uzun okunması gereken hecenin kısa okunması yani aslında kapalı olan hecelerin açık hece olarak değerlendirilip okunması ameliyesinin adıdır. Ancak Saraç zihafi da edebî değeri düşüren ve düşürmeyen (hoş karşılanan) olarak ikiye ayırması önemlidir. Saraç, edebî değeri düşürmeyen zihaf lar ile ilgili olarak şöyle söyler:

“Bu tür zihaf ların başında med ile okunması gereken yerleri med ile okumamak gelir. Bu zihaf çeşidi ilki gibi büyük bir kusur sayılmaz.

Dedi gördüm ol habibin anesi

Bir aceb nûr kim güneş pervânesi (Süleyman Çelebi)

Bu beyitteki “nûr” kelimesinin bir kapalı bir açık (bir buçuk) yerine bir kapalı hece olarak okunması zihaf olmakla birlikte yukarıdaki örneklerdeki kadar metni edebî değerden düşürdüğü söylenemez.

Kelime sonunda bulunan ye ve vav harflerini, imla harfi gibi okumak (î>i, û>u) yahut “hîç” gibi çok kullanılan kelimelerde yapılan zihaf lar bir dereceye kadar tabii görülür.”²⁷²

Bu değerlendirmeler doğrultusunda Amîkî’nin “mevzûn söz” söylemedeki yeri ile ilgili olarak şunları söylemek mümkündür. Eserde kimi aruz hatalarının bir üslup özelliği olarak veya şiire ahenk katması yönüyle değerlendirilebileceği yerler olduğu gibi kimi de “hoş görülmeyen” aruz hataları olarak karşımıza çıkabilmektedir. Şiirdeki kusurlar şiirin beyit sayının çokluğu

²⁷¹ Saraç, a.g.e, s. 212.

²⁷² Saraç, a.g.e., s. 216.

düşünüldüğünde pek göze çarpacak nicelikte değildir. Şairin alternatif vezin kullanmasının “garipliğini” ve müstensih hatası olarak eksik bırakılmış olabilecek hecelerın varlığını da hesaba katarak metindeki aruz kullanımına ve “aruz kusurlarına” şu beyitler örnek olarak verilebilir.

Kaʿbe-durur dīdesi her maʿbedüñ
Merdüm-i dīde Hacerü'l-Esved'üñ (7)

Beytin ikinci mısraının “dīde” kelimesinin ikinci hecesinde kusur addedilen imaleye örnek vardır.

Mültezem[i] bābuñ olup mültezem
Oldı niçe bāb-ıla bes muhterem (10)

Beytin birinci mısraının “Mültezemi” kelimesinin son hecesinde imale vardır.

İzzet ü h̄ārı virici az u çoğ
Var iden yoğı iden varı yoğ (20)

Beyitte ikinci mısradaki “Var” kelimesinde med vardır.

Şığmaz-iken zatuña gün ü mekân
Tolu vucūduñla yine her mekân (28)

Beytin birinci mısraındaki atıf vavı olan “ü” hecesinde imale vardır.

Var idi bu kūyda evvel muķīm
ʿĀlī-güher bir şeh-i dürr-i yetīm (36)

Beytin ikinci mısraının birinci kelimesinde “Ālī-“ zihaf vardır.

Naḥl-i Nebī bildi bu āb u gil
Kim bitürüpdür ruḫab-ı cān u dil (38)

Beytin ikinci mısraının “rutab-ı” kelimesindeki terkib harfinde imale vardır.

İki ciḥān feyzinedür vāsıta

Zātı olup olacağa rābıta (43)

Beytin ikinci mısramın “olacağa” kelimesinin son hecesinde imale vardır.

Taḥte-i mektebde komadın rakam

Niçe kütüb-ḥāneye çekdi ḳalem (45)

Beytin ilk mısramda “komadın” kelimesinin “-ma” hecesinde imale vardır. Beytin ikinci mısramın ilk kelimesi “Niçe”nin ilk hecesinde imale vardır.

Kim iriše devlet-i bīdāruña

Cān nedür bezlide işāruña (53)

Beytin ikinci mısramın son kelimesi “isāruña”nın ilk hecesinde kusur addedilebilecek imale vardır.

Ol güher-i kān-ı Ḥudā Muştafā

Bu Ḥacer’e didi yemīn-i Ḥudā (165)

Beytin ikinci mısramın ikinci kelimesi “Hacer’e” de imale vardır. Ayrıca yine aynı mısradaki “didi” kelimesi ile “yemīn-i” deki terkip “-i”sinde de imale vardır.

Meyveleri tāze bulunur ‘aceb

Naḥl-i dil-ārāsı ḳamu pür-ruṭab (208)

Beytin birinci mısramın “bulunur” kelimesinin ikinci hecesinde med vardır.

Evvel ayaḳda fedā ḳıl başuñı

Bilmeyesin kendüñi yoldaşuñı (230)

Beytin birinci mısramın “fedā” kelimesinin ikinci hecesinde zihaf vardır.

Şaçlaruñı şal yüri divāne-vār

Yan yaḳıl ışḳ-ıla pervāne-vār (278)

Beytin ikinci mısramın ilk kelimesi “Yan” kelimesinde med vardır.

Gurre-i Şevvāl-durur ibtidā

Hem sekizi Zi’l-hice’nüñ intihā (243)

Beytin ikinci mısramda “Zi’l-hice’nüñ” kelimesini “-ce” hecesinde zihaf vardır.

Lāzım olan şart eñ evvel vuzu

Şu gibi akıtma dilüñ sū-be-sū (384)

Beytin birinci mısranın “eñ_evvel” kelimeleri arasında vasl vardır.
Beytin ikinci mısranın “akıtma” kelimesindeki ilk hecede med vardır.

Oldı o demden berü nuşretde dīn

Bāқи vü pāyında ilā yevmü'd-dīn (643)

Beytin birinci mısranın “berü” kelimesinin ilk hecesinde imale vardır.
Beytin ikinci mısranın son kelimesi “yevmü'd-dīn”in ikinci hecesinde zihaf vardır.

İki şu içinde ki fāhir-durur

Āb-ı revān içre cevāhir-durur (690)

Beytin birinci mısranın “İki” ve “içinde” kelimesinin ilk hecelerinde kusur addedilebilecek imaleye örnek vardır.

Lāıķ olan buña ola min-ba'd Şām

‘Azm-geh-i halk bāriz-i harām (750)

Beytin birinci mısranın son terkibi olan “min-ba'd Şām”da zihaf, “ola” kelimesinin ikinci hecesinde ise imale vardır.

Қan yazar āyet-i şun'ullāhı

Cān okūr levha-i kurbān-gāhı (807)

Beytin birinci mısranın ilk kelimesi “kan” da med, “āyet-i” terkinde ise imale vardır.

Bunlar ve bunlara benzer örneklere baktığımız zaman şairin aruz veznini kullanmadaki tutumu ve durumu hakkında genel olarak şunlar söylenebilir:

1. 1207 beyitlik eserin 6 beytinde alternatif bir kalıp kullanılmıştır. (Bu beyitleri Vezin Özellikleri başlığı altında dipnot 250'de belirtildi.)

2. Türkçe olan “var, yok, yan, kan” ve benzerleri kelimelerde genellikle med vardır (20, 278, 807 vb.).

3. Türkçe bir kelimedede imale yapmak gibi “hoş karşılanmayan” imale örnekleri az da olsa vardır (43,45, 208, 384 vb.). Ayrıca Arapça ve Farsça olup da kusur olarak görülebilecek imale örnekleri de vardır (7, 38, 53 vb.).

4. Zihaf kusurunun genellikle özel isimler, Allah lafzının veya din ile yapılan terkiplerin geçtiği yerlerde olduğu görülmektedir (145, 243, 643,750 vb.). Bunlardan başka zihaf kusuru bir beyitte görülür (230).

3.2.3. Kafiye ve Redif

Klasik Türk şiirinde kafiye vezinden sonra şiirin musiki ve ahenk öğelerinin en önemlisi sayılır. Kafiye kelime sonundaki en az bir sesin tekrarı ile olur. Redif ise kafiyeden sonra tekrarlanan anlamı ve işlevi aynı olan ek veya kelimelere denir.²⁷³ Kafiye *revi* adı verilen tekrarlanan bir ses ile oluşur. *Revi*'nin anlamı ise devenin yükünün bağlandığı iptir. Bu benzerlikten beytin iki mısraının veya birimlerinin birbirine bağlama işinin *revi*'ye yüklendiği görülür.

Şairleri vezinden sonra en çok uğraştıran konu kafiye bulma işidir. Mesnevilerde her beyit kendi içinde ayrı ayrı kafiyeli olduğu için kafiye bulmak meselesi öteki türlere göre daha kolay olmuştur.²⁷⁴ Bu kafiye bulmadaki rahatlık FH'de de görülebilir. Eser boyunca -müstensih hatası olarak değerlendirilmesi gereken ve gerekli metin tamiri tarafımızdan yapılan- kafiyesiz üç beyit (143, 728, 1187) ve metin tamiri yapılmayan bir kafiyesiz beyit (417) bulunmaktadır. Eserde “cinaslı kafiye” diye tanımlanan kafiye örneği en çok kullanılan kafiye çeşitidir.²⁷⁵

²⁷³ Saraç, a.g.e, s. 258.

²⁷⁴ Saraç,a.g.e., s. 260.

“Kimse gam çekmez zamâmında meger erbâb-ı nazm

Kâfiye teng olduğundan olalar hâtır-hazîn” (Haletî)

(Kafiye bulma güçlüğü çektiklerinden dolayı üzüntü duyan şairler dışında devrinde kimse üzüntü çekmez.) bk. Saraç, a.g.e., s 266.

²⁷⁵ Cinaslı kafiye örneklerini önceki bölümde (Lafız ile İlgili Sanatlar) *cinas* konusunu işlerken verdik.

Kafiye konusu, başta Arapça olmak üzere Türkçe ve Farsça hakkında pek çok ilmî çalışmaların yapıldığı “ilmü’l-kafiye” adı verilen bir sahadır. Böyle olunca yapılacak değerlendirme bu sahanın ıstılahlarına göre yapılması gerekir düşüncesiyle burada bu ıstılahlara kısaca değinilecek.

Kafiye çeşitleri; *revi* harfine, *revi* harfi öncesi veya sonrasında gelen harflerin isimlerine göre adlandırılır. *Revi* harfinden önce gelen harflere sırasıyla: *tesîs, dâhil, ridf, kayd*; *revi* harfinden sonra gelen harflere ise sırasıyla: *vasl, hurûc, mezîd, nâzire* gelir. Bu harflerle ilgili ortak görüş şöyledir: “Toplam dokuz olan kafiye harflerinden dördü asıl kafiye harfi kabul edilen *revi*’den önce, diğer dördü ise *revi*’den sonra gelmektedir. *Revi*’den sonra gelen kafiye harfleri edebiyatçılar tarafından fikir birliği ile *redif*’e dâhil edildiği için kafiye, *revi*’den önce gelen dört harfe göre sınıflandırılmıştır.”²⁷⁶

Bu harflerin durumuna göre kafiye çeşitleri şunlardır:

A) **Mücerred Kafiye:** Yalnız *revî* harfiyle yapılan kafiyedir. ((...hades...abes ...mültecâ/.....sefâ) vb.

B) **Mürekkeb Kafiye:** Mürekkeb kafiye üçe ayrılır.

1. **Mürdef Kafiye:** *Revîden* önce gelen ve *ridf* harfleri **adı** verilen (â , î , û) uzun ünlüleriyle yapılan kafiyedir. (...libâs/...-kıyâs, ...hakikât...nasihât, ...hûr/...nûr,...dîn/... çîn) vb.

2. **Müesses Kafiye:** *Revî* harfiyle aralarında harekeli bir harf bulunan elifli kafiyedir (...dânâ/...âsâ..., ...zâhir/...kâsır. Vb.)

3. **Mukayyed Kafiye:** *Revîden* önce gelen *ridf* harfleri (â , î , û) hariç, *sakin* harflerden biri olan kafiye çeşididir.²⁷⁷ (...ricâ/...ilticâ, ...ceng/...teng vb.)

Klasik Türk şiirinde –gazellerde- kafiye çeşitlerinin kullanım oranı ile ilgili yapılan çalışmada en çok kullanılan kafiye çeşidinin % 62.3 ile mürdef

²⁷⁶ Songül Aydın, **Gazellerde Kafiye**, Muğla Üniversitesi SBE Türk Dili Ve Edebiyatı ABD, Yüksek Lisans Tezi, s. 251.

²⁷⁷ Türkan Alvan, **Yâdigâr-ı İhvân**, h yay., İstanbul, 2019. S. 104.

(müreddef) kafiye olduğu ikinci sırada ise % 32.9 ile mücerred kafiye geldiği gözlenmiştir. İkinin toplamı tüm oranın içerisinde % 95'in üzerinde olduğu görülüyor.²⁷⁸ En az kullanılan kafiye çeşitleri ise mukayyed ve müesses kafiye. Bu oranlar FH'in kafiye oranları ile yaklaşık olarak aynıdır. Mezkûr çalışmadan öğrendiğimiz ve yine FH'in kafiyeleri ile paralellik gösteren bir bilgi daha vardır ki o da kafiye kelimelerinin kökeninin ağırlıkta başta Farsça ve sonra Arapça olduğu gerçeğidir.²⁷⁹

Metinde en çok kullanılan kafiye çeşitleri ve örnekleri şöyledir:

Mücerred Kafiye:

İy kamu halka eşigün mültecā
Ka'be-i dil nūruñ-ıla pür-şafā (1)

Şāhid-i hūsnūñ ki zī-rūz-i ezel
Olmış-ıdı bī-mişl ü bī-bedel (14)

İzzet ü h'arı virici az u çoğ
Var iden yoğı iden varı yoğ (20)

Mürdef Kafiye

Dikdi geye niçe dürlü libās
Cilveler ide bī-had ü bī-қыās (15)

Seng-i siyāha virici āb-ı cūy
Kand neye reng güle müşke būy (22)

Var idi bu kūyda evvel muķīm
'Ālī-güher bir şeh-i dürr-i yetīm (36)

²⁷⁸ Aydın, s. 251.

²⁷⁹ Aydın, s. 253.

Müesses Kafiye

Ḥāşıl ider gerçi bu ḥālātı dil
Anda bulur lîk kemālātı dil (193)

Mukayyed Kafiye

Var kemeri üzere ‘aceb gār-ı **teng**
Anda Nebî eyledi bir dem **direng** (1058)

Oldı delîl ayağı bu sırda **leng**
K’eyledi şeytân yolın senüñ **teng** (900)

Ebr gibi çeşmüm ide eşk-i ğarķ
Ḳaṭ‘-ı beyābān idem hem-çü **berķ** (1162)

Eyle Ḥudāyā bizi bu āba ğarķ
Etmeyelim ḳaṭre vü deryāya **farķ** (1202)

Pūta-i ‘uşşakda yüzüm **zerd** kıł
Bād-ı muḥabbet-le tenim **gerd** kıł (1204)

Kafiyeden sonraki ses tekrarları olan *redif* esasen belagatte tekrîr (yineleme) sanatına dâhil edilir. Biz de önceki bölümde (Mana ile İlgili Sanatlar) Yineleme (Tekrîr) başlığı altında bunların örnekleri verildi. Metinde redif kelimelerinin kökeninin kafiyelerin aksine genellikle Türkçe olduğu görülüyor.

Metnin redif yönünden de çok zengin olduğunu söyleyerek burada önceki örneklere ek olarak şu örnekler verebilir:

Secde ider çün iki ‘âlem *saña*
Şehliği bes oldı müselleme *saña* (19)

Eyleyemez hamdüñi vaşşâf *olan*
Bunu bilür şâhib-i inşâf *olan* (29)

Ḥazret-i Peyğamber’i bir bâğ*da*
Serv gibi şalınur uçmağ*da* (1173)

Sebzeleri hurrem ü dilkeş *idi*
Tâze vü ter çün haţme-veş *idi* (1177)

Var-ise bu remze işâret-*durur*
İşbu günahkâra bişâret-*durur* (1188)

Ya Rab o şu âb-ı şefâ‘at *midür*
Yohsa ki ser-çeşme-i rahmet *midür* (1195)

Pûta-i ‘uşşakda yüzüm zerd *kıl*
Bâd-ı muhabbet-le tenim gerd *kıl* (1204)

Ḥamdi şenâña dili bülbül *idem*
Şubha degin her gice gul-gul *idem* (1207)

Kafiye ve redifler şiirin ahengini (musiki yönünü) artırmanın yanında şiirin daha kolay ezberlenmesine de yarayan unsurlardır. Bu yönüyle bakıldığında FH müellifinin kafiye ve redifleri yazılış amacına uygun olarak kullandığı

görülebilir. Metindeki kafiye aksaması sadece dört beyitte görülmektedir. Bu aksamaların dördünün de birer müstensih hatası olarak; ya yazımı unutulmuş veya yanlış kafiye kelimesi yazılmış olması ihtimali vardır. Bu beyitler ve kafiyeler ile ilgili tarafımızdan yapılan metin tamirleri şöyledir:

Cennet-i ‘ālādan inüp çok zamān

Gāh ṭavāf eyler idi ğeh [amān] (143)

Metinde kafiye kelimesi “niyâz” olarak yazılmıştır. Ancak bu bir müstensih hatası olmalıdır. Zira eser boyunca müellif kafiyesiz bir beyit yazmamıştır. Bu nedenle ilk mısraının kafiyesine ve anlamına uygun bir kafiye kelimesi olan “amān” kelimesi ile metin tamiri yoluna gidilmiştir.

Şîr-i Hudā baḥr-i seḥā kân-ı cūd

Ḳutb-ı zamān āhir-i burc u kebūd (728)

Metinde beytin ikinci mısraındaki kafiye kelimesi “vucūd” olarak yazılmıştır. Ancak bu kelime beytin veznine ve manasına uygun düşmediği için - kaynak metin ile birebir aynı olan beytin mukabilinde kullanılan ve vezne ve manaya uygun olan- “kebūd” kelimesi tercih edilmiştir.

Şu ṭaşıyup devl-ile bir ḥoş [bal]

Ġasl ider yolda duran ehl-i ḥāl (1187)

Bu beytin birinci mısraında kafiye kelimesi yazılmamıştır. Bunun bir müstensih hatası olduğunu değerlendirildi zira bu haliyle beyit hem kafiye hem vezin hem de anlam yönünden kusurlu olmaktadır. Bu nedenle de metin tamiri yoluna gidilerek Kur’an-ı Kerim’de birkaç ayette geçen “baldan ırmaklar” ifadesinden yola çıkarak kafiye kelimesini “bal” olabileceği tahmin edildi.

Germ bu nazmuñ ile bāzar-ı ḥac

Nāmuñ-ile ḥatm bu esrār-ı [ḥac] (1084)

Bu beytin ikinci mısraının kafiye kelimesi yazılmamıştır. Vezin, anlam ve kafiye harflerine uygun olabilecek kelime olan “hac” kelimesi redif kelimesi olarak tercih edildi.

3.3. MENÂSİK-İ HAC'IN DİLİ VE ÜSLUBU²⁸⁰

Edebî dil ile günlük konuşma dili arasındaki farkın açtığı, okur ile yazar arasındaki uçurumun kapanması, aynı devirde yaşayan insanlar için bile ciddi bir eğitim öğretim ameliyesinden geçmeyi gerektiren bir mesele iken bundan beş, altı yüzyıl önce yazılmış bir eseri okuyup anlayabilmek acaba nasıl bir çabayı gerektirir? Bu meselelere; eserin kullandığı alfabenin bugün artık kullanılmıyor olmasını, müellifin çok az edebî eserinin oluşunu, müellif ile ilgili tezkirelerde veya başka kaynaklarda değerlendirmenin bulunmayışını ve eserin tercüme-telif bir eser olmasını da eklersek sanırım ne denli derin bir “uçurum” ile karşı karşıya olduğumuz daha iyi anlaşılır.

Amîkî mahlaslı müellifimiz ile ilgili 2. Bölümde, *Edebî Kişiliği* başlığı altında bir değerlendirme yapılmıştı. Bu değerlendirmeler ışığında müellifimizin XVI. yy. ortaları ile XVII. yy. başlarında yaşadığı tahmin etmek mümkün görünmektedir. Dolayısıyla buradan hareketle dil incelemesinde esas almamız gereken dönemin XVI. ve XVII. yy. Osmanlı Türkçesi olduğu sonucu çıkarılabilir.

Osmanlı Türkçesini kendi içinde üç devire ayıran Faruk K. Timurtaş, bu devirleri ve isimlerini şöyle adlandırır:

“ 1. Eski Osmanlıca (Eski Anadolu Türkçesi) XIII. – XV.

²⁸⁰ Bu bölüm ile ilgili olarak yapılan incelemede istifade edilen eserler şunlardır: Faruk K. Timurtaş, **Tarihî Türkiye Türkçesi Araştırmaları III Osmanlı Türkçesi Grameri**, Alfa Yay., İstanbul, 2015., Faruk K. Timurtaş, **Şeyhî ve Çağdaşlarının Eserleri Üzerinde Gramer Araştırmaları I-II.**, Kemal Yavuz, **Muîni'nin Mesnevî-i Murâdiyye'si**. C.1. Selçuk Ü. Yay., Konya, 2007., Türkan Alvan, **Yâdigâr-ı İhvân**, h yay., İstanbul, 2019., Halil İbrahim USTA , “*Geçiş Dönemi Eserlerinde Fonetik Kodlayıcıların Analizi (Xv.-Xvi. Yüzyıllar)*”, **Uluslararası Eski Anadolu Türkçesi Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri**, İstanbulÜ. Yay.,no: 5068., Talât Tekin, **Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler**, Simurg Yay., İstanbul 1995., M. Atâ Çatıkkaş, **Firdevsî-i Rûmî Satrañç-Nâme-i Kebîr, İnceleme-Metin-Dizin**, TDK yay.,Ank., 2015.

2. Klâsik Osmanlıca

XVI. – XIX.

3. Yeni Osmanlıca

XIX. – XX.”²⁸¹

Bu tasnife göre FH menâsik-i haccın dönem olarak *Klâsik Osmanlı Türkçesi* devrine girdiği söylenebilir. Ancak Timurtaş’ın da dikkat çektiği bir hususun FH için de geçerli olduğunu belirtelim. O da şudur: dilin değişimi birden bire gerçekleşen bir hadise değildir.²⁸² Eski Anadolu Türkçesi varlığını ve etkisini XVI. yy.’ın ilk çeyreğine kadar devam ettirir ki bu döneme “Klâsik Osmanlı Türkçesi’ya geçiş devresi” adı verilir.²⁸³ FH’in de dil özelliklerine, imlâsına vb. baktığımız zaman “geçiş döneminin” izleri kısmen de olsa görülebilir.

Bu dönemin manzum eserlerin genel karakteristik özelliği; önceki döneme göre dil sadelikten uzaklaşmış, çoğu zaman Türkçe kelimelerden daha çok Arapça ve Farsça kelimelerin ve terkiplerin tercih edildiği karma bir dil kullanılmaya başlanmış, mesnevilerde bile sanatkârane üslup kaygısının öne çıktığı bir “üst dil” kurulmuş, halk dilinden (folklorik üsluptan) uzak, kimi zaman da kopuk “yapay” bir dil oluşturulmuştur.

XVI. yy. klasik şiirde zirve bir çağdır denilebilir. Dönemin padişahlarından Yavuz Sultan Selim şiirlerini Farsça yazmış, Kanuni Sultan Süleyman, Muhibbî mahlasıyla bir divan oluşturacak hacimde klasik (divan) şiirler yazmıştır. Zâtî, Bâkî, Fuzûlî, Taşlıcalı Yahyâ Bey, Rûhî, Lâmî Çelebi, Kemâl Paşa-zâde, klasik Türk edebiyatının en önde gelen isimleri bu dönemde yaşamışlardır. Yine bu dönem mesnevinin de “altın çağı” olmuştur. Özellikle dinî-tasavvufî-ahlâkî mesnevilerin muhteva yönünden zengin olduğu bilinmektedir. Mesnevi şekliyle yazılmış beş kitaptan ibaret bir takım olan “hamse”lerin sayısı bu dönemde artmıştır. Bu dönemde büyük şairlerin birçoğunun mesnevi yazdığı görülmektedir.²⁸⁴

²⁸¹ Faruk K. Timurtaş, *Tarihî Türkiye Türkçesi Araştırmaları III Osmanlı Türkçesi Grameri*, s.2.

²⁸² Halil İbrahim USTA, *Geçiş Dönemi Eserlerinde Fonetik Kodlayıcıların Analizi (Xv.-Xvi. Yüzyıllar), Uluslararası Eski Anadolu Türkçesi Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri, İstanbul Ü. Yay.,no: 5068, Özet sayfası.*

²⁸³ Timurtaş, *Tarihî Türkiye Türkçesi Araştırmaları III Osmanlı Türkçesi Grameri*, s. 319.

²⁸⁴ Daha geniş bilgi için bk. Ahmet Kartal, **Doğunun Uzun Hikâyesi**, s. 380-414
Dönemin mesnevilerine örnek olarak şunları verebiliriz:

FH'in dili -mesnevi olmasına rağmen- ağır ve süslü olması dönemden etkilenmeye bağlanabilir. Bir başka sebep de kaynak eserin dili olan Farsçanın hem o dönemde hem de Klasik edebiyatın genelinde oynadığı rolün önemini söylemek mümkündür. Bilindiği gibi özellikle bazı temel dinî konuların ıstılah ve kelimelerini Arapçadan önce ve daha çok Farsçadan alınması (namaz, abdest vb.) Farsçanın rolünü daha da artırmış olmalıdır. Bunlardan başka Farsçanın Türkler üzerindeki etkisinin siyasi, coğrafi ve kültürel birçok sebebi vardır ki bunlar tezimizin sınırlarını aşan konulardır.²⁸⁵

Bu ön tespit ve değerlendirmeden sonra eserin dile ait özellikleri ve değişkenlikleri örnekler üzerinden gösterilmeye çalışılacaktır.²⁸⁶

3.3.1. Bazı Fonetik Kodlayıcılar²⁸⁷ ve Morfolojik Özellikler:

t/d değişmesi:

Eski Türkçe Devresi sonlarında görülen özellikle kelime başlarındaki t/d değişmesi hiçbir dönemde bir tutarlılık göstermez. Ancak eserde bu tutarsızlığa sadece bir kelimedede tesadüf edilir:

- Duttı (369) > tuta (527), > tütalı (11), duttuñ (890), Tüt (990)
- t/d değişimine günümüzdeki kullanımından farklılık gösterdiği iki kelime örneği verilebilir: Dırnağın (332), Tığdı (103, 540, 537) ve tığup (535), tığma (1152).
- Tağ (531), Ditremededür (720).

Mesihî, Edirne Şehrengîz; Lami Çelebi, Ferhâd u Şirîn; Câfer Çelebi, Hevesnâme; Revânî Çelebi, İşretnâme; Kemalpaşazâde, Yûsuf ile Züleyhâ; Zâtî, Şem' ü Pervâne; Fuzûlî, Leylâ vü Mecnûn, Beng ü Bâde; Kara Fazlî, Gül ü Bülbü; Hâkânî Mehmed Bey, Hilye; Taşlıcalı Yahya, Edirne Şehrengîz. Ayrıca bk. DİA, "Mesnevi" md. İsmail Ünver.

²⁸⁵ Daha geniş bilgi için bk. Farsça'nın Türkler üzerindeki etkisi için bk. Adnan Karaismailoğlu, "Tarih Boyunca Türkler Ve Farsça; Modern Yaklaşımlara Bir Eleştiri", **Sosyalbilimler** C.3. s.1. 2013.

²⁸⁶ Metindeki Türkçe, Arapça ve Farsça kelimelerin imlâsı ile ilgili olarak 4. Bölümde (1. Metin Kuruluşunda Takip Edilen Usûl) başlığı altında ayrıntılı bilgiler verilecektir.

Eserin dili ile ilgili kapsamlı bir çalışma başlı başına bir araştırma konusudur. Böyle bir çalışmanın bizim tezimizin sınırlarını ve imkânlarını aşacağı ortadadır. Ancak yapacağımız örneklemeler ile hem çeviri yazımda tercih ettiğimiz imlâ örneklerini göstermek hem de dönemin diline tanıklık etmek amacındayız.

²⁸⁷ Fonetik Kodlayıcılar ifadesini Halil İbrahim USTA'nın mezkûr makalesinden ödünç aldık.

b/p değişmesi:

Metindeki gerundium eklerinin (-üp/up) *p* harfleri genellikle ب ile yazılmış ancak پ ile yazılan örneklere de vardır. Metinde *p* harfinin kullanımı tercih edilmiştir.

- *b* (ب) ile yazılanlara örnek: bitürüpdür (38), çekülüp (125), inüp (143), irüp (148), varup (201), idüp (266), çeküp (274), geçüp (424), dönüp (466), virüp (491), yürüyüp (539), düşüp (550) görüp (689) saçup (1072) vb.
- *p* (پ) ile yazılanlara örnek: Gitmeyüp (51), edinüpdür (496), getirüp (648), olupdur (664), süriyüp (664) vb.

Bugün yazı dilimizde *p*- ile başlayan bazı kelimeler Klasik Osmanlı Türkçesi içinde yer alan metnimizde “b” ile başlayıp aslı olan “b” kendisini korumuştur.

- Barmağ (405)

Nazal nun (sağır kef) ﺋ ile kullanımında da tutarsız kullanımların olduğunu görüyoruz. Bunlara şu örnekler verilebilir:

- *değın* kimi yerde nazal nun ile (212) kimi yerde nun ile (467, 913, 1207) yazılmıştır.
- Genellikle nun ile yazılan yönelme harfinin kaynaştırma harfi olan n harfi iki örnekte nazal nun ile (bidaruña/isaruña 53) yazılmıştır.
- Bir örnek hariç hep nun ile yazılan *yüzın* kelimesi 233. Beyitte *yüziñ* - nazal nun- ile yazılmıştır.
- *yaña* kelimesinin kimi yerde kef ile (307) kimi yerde de nazal nun ﺋ ile (793) yazıldığını görüyoruz
- Bir örnekte “olup” kelimesindeki “p” harfi nazal nun ile yazılmıştır (738).

h/k değişmesinde tutarsız bir örneğe rastlanılmaz.

- Yoğsa (1105, 1195)
- dağı (119, 173, 439 vd. on beyitte)
- çoğu genellikle “hı” ile yazılmış (865, 117, 1077 vd.) ancak birkaç örnekte (751, 312 vd.) “ha” ile yazılmıştır ki bunu müstensih hatası olarak değerlendirip metinde düzelterek yazdık.
- Oğu kelimesi hep ř harfi ile yazılmış (167 okı (çağır anlamında), 402 oku)

Yardımcı “-y-” ve “-n-” Metnimizde ünsüz türemesi olarak “y” ve “n” yardımcı sesleri ile karşılaşmaktayız. Bu ünsüzler Türkçemizde eskiden beri yardımcı ünsüz olarak kullanılmaktadır.²⁸⁸ Metnimizde “y” ve “n” yardımcı seslerinin günümüz Türkçesinden farklı kullanımına örnek olabilecek bir tane kelime vardır.

- sunuğı (124, 1197, 1201)

Aitlik zamiri metnimizde genellikle “-ki” olarak görölüyorsa da -ki’nin -đı ve -gi şekline de rastlanmaktadır. Bu ek genellikle bulunma hâl ekine gelmektedir. Bazen de sıfat olarak kullanıldığı olur.²⁸⁹

- andadı (992), gözdegi (760)
- evvelki (134), bundaki (329), eşhürdeki (341), řoñraki (420,421)vb.

Eklerde, ünsüzler arasında ünlü olup olmama bakımından bir uyum yoktur. Kökün ünsüzü ne olursa olsun –da,-de / -den,-dan / -duk,-dük / -dur,-dür ekleri her zaman d (ð) ile yazılmıştır.

- yokdur (1040), kıyâmetde (1068), açdı (1078), ta‘alluğdan (1104).
hâkde/eflâkde (1113), lelâkden/eflâkden (1148) vb.

²⁸⁸ Yavuz, Muñni’nin Mesnevî-i Murâdiyye’si. C.1., s. 106.

²⁸⁹ Yavuz, a.g.e., s. 129

İyelik ekleri 1. ve 2. tekil şahıs ekinde her zaman yuvarlak, 3. tekil şahıs ekinde ise her zaman düz, 2. çoğul şahıs eki yuvarlak vokal ile dir.

- nağmelerüm (1160), çeşmüm (1162) vb.
- ‘ömrün (1156), zebânuñ (492) vb.,
- kapusunda (1182), hâlasınıñ (998), kapusına (994) ,
hânesine/da‘vetini (1145) vb.
- Virdüz (757) vb.

Geniş zaman ve görülen geçmiş zaman ekleri her zaman yuvarlak vokalledir.

- -ur/-ür: salınur (1175), kalur (32) vb.
- -du/-dü: kaldum (1190), didüñ (49), bitürdü (17), görmedüğün (1172) vb.
- -uz/-üz: Eglenürüz (55)

İstek çokluk 1. şahıs eki yuvarlaktır.

- -a vuz/-e vüz: olavuz (379)

Yön ekleri yuvarlak vokal ile dir:

- berü: (643, 755)
- ilerü (389)
- girü (100, 890, 240)
- girü (tekrar anlamında) (980)

Bildirme ekleri 1. tekil şahıs her zaman yuvarlak, 2. tekil şahıs her zaman düz, 3. tekil şahıs ise ya -dur/dür ya da –durur şeklindedir.

- eyler-idüm (1166), Etmiş-idüm (1165), Virdüm (318) vb.
- bulasın (513), gelesin (994), olasın (1061, 1143),
insânsın/hayvânsın (1148) vb.
- yemîn’dür (3), ‘Ālî’dür (87), müyî-dur/rüyî-dur (474),
‘Osmân’dur (1051)
- Ka‘be-durur (7) , t̄ahir-durur/ z̄ahir-durur (9) vb.

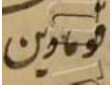

Metindeki *gerundium ekleri* hep yuvarlak vokal ile yazılmıştır.

- -üp/up: idüp (266), çeküp (274), geçüp (424), dönüp (466), virüp (491), yürüyüp (539), olupdur (664), süriyüp (664) vb.
- -uban/-üben: idüben (68), virüben (241), edüben (908), uruban (715).

Bir kısım eklerin her zaman düz ünlü ile yazıldığı görülmektedir. Bunlar:

- Akkuzatif eki [-ı, -i]: Nefsünü (586), sözünü (170), Bunı (49) vb.
- İyelik eki [-ı, -i]: hamdüñi (29), vaşfuñı (30), Şükürüñi (32) vb.
- İyelik eki [-sı, -si]: Āb-ı hevāsı-yla (1190), Bağça kapusunda (1183), Ravzasını (1144), pervānesi/dīvānesi (6), dīdesi (7) vb.
- Soru ekleri [-mı, -mi]: Nesne mi (63), yok mı (1138) midür (1195) vb.
- Görülen geçmiş zaman eki (Teklik ve çokluk III. şahıs) düz vokalledir: -dı/-di: Toğdı (103), didi (110), -dılar/-diler: Kıldılar (169), oldılar-ıdı (610), didiler (123) vb.
- Metinde gelecek zaman eki sadece bir örnekte o da düz vokal ile yazılmıştır: olısar (256)
- Emir eki [-gil/-gıl]: söylegil (651), eyleyügil (981).

Kelime içinde “a”ünlüsünün kimi zaman (elif ʾ) ile gösterildi olur.

- komadın (45), var , kan (807), anadan
(1153), saçını (526) başına (1148),
olan (29), bulasın (362), vb.

Bu kelimelerin vezin gereği mi yoksa bu kelimelerin eski Türkçeden beri kullanımlarının uzun ünlü taşıdığı iddiasının doğruluğundan mı olduğu konusu tartışmalı bir konudur.²⁹⁰

²⁹⁰ Daha geniş bilgi için bk. Talât Tekin, **Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler**, Simurg Yay., İstanbul 1995., s. 10,12,14 vd.

3.3.2. Arkaik Söz Varlığı

Metindeki arkaik kelimelerin sayısı elliyi geçmez. Örneklere geçmeden önce tartışmalı “arkaik” kelimesinin tanımı ve kapsamı üzerinde yapılan bilgi ve değerlendirmelere değinilecektir.²⁹¹ Kelime, TDK Güncel Türkçe Sözlük’te iki anlamı ile verilir: “1. *Güzel sanatlarda klasik çağ öncesinden kalan. 2. ed. Konuşulan ve yazılan dilde, kullanımdan düşmüş olan (eski söz veya deyim).*” Arkaik ile ilgili yapılan akademik çalışmalara baktığımızda arkaik kelimesi aşağı yukarı şöyle tarif edilebilir: Metin içerisinde yer alan; ek, yapı, kelime, atasözü veya deyimlerin bugünkü yazı veya genel konuşma dili içerisinde yer almıyorsa bu unsura “arkaik unsur” adı verilir.²⁹² Kelimenin ağızlarda kullanılıyor olması onu arkaik olmaktan kurtarmaz.

Metindeki arkaik unsurlardan ekleri bir önceki bölümde kısmen örneklenmişti. Buradaki örnekler kelimeler ve deyimler noktasında olacaktır. Bu örnekler seçilirken; kelimenin veya deyimmin bugünkü dilimiz içerisinde ya tamamen ortadan kalmış olanları veya yapısının çok değişmiş olanları tercih edildi.²⁹³

aña: 1. Ona. 2. Onu. 3. Onun için, ondan dolayı. 4. Onun hakkında. 5. Onca, ona göre. 6. Onun, onun olsun, ona fedadır. 7. Oraya. (TS) (405 vd.)

anda: 1. Orada. 2. Onda, o Hususta, o mevzuda. 3. Oraya. 4. O zaman. (463)

andagı: O anda, derhâl, hemen. (TS) (992)

Anuñ: (anıñ) 1. Onun. 2. Onun için. (480)

arqalanup: (Arkalanmak) 1. Güçlenmek, 2. Dayanmak. (TS) (758)

bağça: (Bahçe) Farsçadan türetme kelime, küçük bağ. (ÖTS) (1183)

²⁹¹ Daha geniş bilgi için bk. Serap Ekşioğlu, “Şeyhî Divanı’ndaki Arkaik Sözcükler”, **ASAD**, Y. 3., sy. 15, Eylül 2015, s. 378-387.

Ayrıca, Yeliz MERT, **Necati Bey Divanı’nda Arkaik Unsurlar**, Giresun Üniversitesi, SBS, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Yüksek Lisans Tezi, Giresun, 2015.

²⁹² Yeliz MERT, a.g.e., s.7.

²⁹³ Arkaik unsurların anlamları için istifade edilen sözlüklerin kısaltmaları yanlarında belirtilmiştir. bk. Kısaltmalar dizini.

başuñ ayağ kıl- (Deyim). Anlamı bulunamamıştır. (544)

dağır: dağı, [dağı, dağı] dahi, de. Bundan başka, aynı zamanda, hem de, ve...,Başka, diğer. Sıfatların başında “daha”. Henüz, hâlâ. Sonra, bundan sonra, artık, bir daha. Yine, yine de. (TS) (86 ve toplam 21 beyitte)

degül: olmaz, olamaz. (EAT) (9 vd.)

depretme: hareket ettirmek, kımıldatmak. (DS) (549)

dinemek (dingemek [den-e-mek] din-e-mek. Dinmek, dikkatli bakmak. (EAT) (379).

dir-ile: geçim, yemleme (TS) (822)

dirili: 1. (Osm. Canlı, Hayy), Yaşamakta olan, yaşayan. 2. Zinde, güçlü. 3. Solmamış, pörsümemiş. (TDS) (589)

dürüş: çalışmak. (TS), (264)

egnine: Vücut, beden. (DS), üstüne başına (EAT). (348, 1176)

giñ: (geñ). Geniş. 2. Boş yer, hali arazi, sürülmemiş işlenmemiş arazi. (TS) (298)

gitmede gelmede: (Deyim) gidip gelmek. (TDK) (510)

idüben: Edip. (EAT) (Bezî idüben 68, Arz idüben 155)

irür: (ir-) Olgunlaşmak, gelişmek, yetişmek, ulaşmak, varmak, yaklaşmak. (TDS) (828)

işbu: (üşbu) Bu, işte bu. (225 ve toplam 14 beyitte)

kağşuyup: (kağşamak, kağşamak) Bir şeyin parçaları gevşeyip dağılacak hale gelmek. (TS) (741)

kamu: 1. Bütün, hep, her. 2. Herkes.(465 vd.)

kande: (kanda) nerede, nereye. (219)

kardaş: Kardeş. (DS) (1186)

kemredi: (kemre) 1. Gübre. 2. Yara ağzındaki kabuk. (TS) (673)

kulağlı: kulplu. (813)

niçe: Çok, birçok, hayli, çok kez, kaç, ne kadar. (TS), (10, 15, 45 ve toplam 42 beyitte)

odına: (od) Ateş. (TS) (924)

okv: (oçumak) Davet etmek, çağırmaq. (TS) Küçük armağanlarla yapılan düğün çağırması. (DS) (167)

tan: Hayret, taaccüp, şaşılacak şey, (TS) (482, 909)

sıdır: Hayvanların altını kurutmak için serpilene gübre, saman gibi şeyler. (DS) (1142)

uçmağda: (Uçmak) Cennet. (TS) (1173)

ur: bk. ura. (798)

ura: Ur-, kabarmak, şişmek, vurmak, dövme, bağırma. (TDS) (191)

urup: bk. ura. Vurup. (298)

uş: (üş) 1. İşte, şimdi. 2. Çünkü. 3. Ancak. (TS). (373 vd.)

virici: virik, vâhib, vehhâb, dihende, dehâ, cömerd... (17.YYT)

yalın ayak başı kaba ol- (Deyim) yalın ayak, başı kabak, çok perişan bir kılıkta. (TDK) (264)

yan yakıl: (Deyim) yanıp yakılmak, sızlanmak, şikâyet etmek. (TDK) (386)

yarağını görüp: (Deyim) Yarağın görmek; herkes kendisine ilişkin hazırlığını yapmak. (TS) (809)

Yelmede yopurmada:(Deyim) Yelüp yopurmak, yilmek, yelmek: Koşmak, acele yürümek , esmek. (TS) (495)

yelmede: bk. yelmede yopurmada. (TS) (501, 870, 1156)

yelmesi: bk. yelmede yopurmada. (TS) (508)

yidişe: Yidilmek, yedilmek: yedekte görütölmek, birinin kılavuzluğunda gitmek. Yidmek, yedmek: Çekmek, yedekte götürmek. (TS) (124)

yig/yigdür: (Yeg) Daha üstün, galip, üstün. (TS) (732 vd.)

yigirmi: (sayı) yirmi (TDK) (899)

yiñledi: (Yiñi) Yeni, yeniden, taze. (TS) (748)

yinmede: (Yin-) Aramak, sormak. (Yinmek [yiyilmek] çürümek, aşınmak. (TS) (1142,1156)

yudı: (Yumak) Yıkamak. (TS) (629)

yunan: bk. yudı. Yumak. yıkamak. (TS) (1190)

yuya: bk.yudı. Yumak. yıkamak. (TS) (960)

Bu örneklerden sonra eserin dili ve üslubu ile ilgili değerlendirme hakkında şunlar söylenebilir:

1. Eser klasik Osmanlı Türkçesi “geçiş dönemine” ait dil özelliklerine sahiptir.
2. Eser İslam dünyasının ortak bir konusu olan “hac menâsikini”, Türk, Fars ve Arapların başını çektiği “ortak (melez) bir kültür”ün ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla eserin dili ile ilgili “ağır, süslü” vb. tanımlamaları yapmadan önce bu gerçeği göz önünde bulundurmak gerekmektedir.
3. Kaynak eserin dilinin ve üslubunun sanatkârane oluşu erek eserin diline de yansdığı görülmektedir. Tercüman (Amîkî), -bize göre- bu sanatkâreliği bozmamak adına kimi beyitlerde beyti neredeyse hiç tercüme etmeden olduğu gibi aktarmıştır. (bk. 189, 280, 672 vb.) Çoğu beyitte de Farsça ve Arapça kelimeleri; edat, bağlaç, zarf ve terkipleri sık kullanmıştır.
4. Eserin dil ve üslup açısından incelenmesi de iki kısma ayrılarak yapılmalıdır. Birinci kısım, tercüme edilen, ikinci kısım ise Amîkî’ye ait olan, sebab-i telif ile na’t (Hz. Peygamber’i rüyada gördüğünü anlatan) kısmıdır. Birinci kısım tercüme olduğu için tabii olarak dil Farsça ve Arapçanın etkisinde kalır. Buna karşılık ikinci kısım Türkçenin daha çok varlığını hissettirdiği kısım olur. Her tercüme eserde olduğu üzere müellif telif kısmında tercüme kısmına göre daha rahat hareket eder. Çünkü kaynak metnin mesajını erek dile aktarmak veya bu mesajı erek dilde yeniden üretmek için müellif/mütercim birçok engelin yanı sıra kafiye engeliyle de karşı karşıya kalır. Bu aşamada müellif bir tercih yapmak zorunda kalır, ya kaynak metnin kafiye yapısını olduğu gibi koruyup aktaracak (ki eserin ahenk ve şiirselliğini korumak için mütercimler genellikle bu yola başvururlar) ya da erek dilin sınırları içerisinde bir karşılık bulmaya çalışacaktır.²⁹⁴ Oysa bu ikilem telif kısım için söz konusu değildir.
5. Hem kaynak eserin hem de erek eserin dil ve üslubundan yazılış amacının sadece kuru kuruya bir hac ameliyesini anlatmak olmadığını bununla birlikte hacı adayını dinî ve ulvî bir coşkunluğa davet etmeyi arzuladığı görülebilir. Bunu

²⁹⁴Sadık Yazar, Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IX, Metnin hâlleri: Osmanlı’da telif, tercüme ve şerh, s. 266, 275.

eserin coşkulu anlatımının yanı sıra zaman zaman araya giren tahkiyelerin (hikâye ve menkıbeler gibi) varlığından da çıkarabilmek mümkündür.

6. Eserde yer alan mûsikî kavram ve ıstalahların çokluğu (*Dembedem ol nağme-keş ü perde-sâz / Rast kııl âhenk nevâ-yı hicâz 650, Sâz kııl ol nağme-i ʔaşıq-kışı 653, Mutrib-ı ʔuşşâk olup perde-sâz / Başladı kıılmağa nevâ-yı hicâz 259, Perde-keş ol eyle bu râzı semâʔ / Güft ü şenüdi diger kııl vedâʔ 260, Nağme-yi Dâvudi nevâ-yı hicâz 718, Eyle beni bülbül-i bâğ-ı niyâz / Nağmelerüm dilde nevâ-yı hicâz 1160 vb.*) dil ve üslup açısından üzerinde durulması gereken başka bir husustur. Bu husus bize klasik Türk şiirinde edebiyat ve mûsikînin iç içe olduğu gerçeğinin yanı sıra dönemin şairlerinin günümüzdekilerden farklı olarak sanatla olan ilişkilerinin ne denli çok boyutlu olduğu gerçeğini de gösterir. O dönemde şair yalnızca şiir yazan bir yazar değil aynı zamanda bir bestekâr gibi ahengi bilen ve bunu şiirine uygulayabilen bir sanatkâr olmuştur. Zaten bilindiği gibi klasik Türk edebiyatını mûsikî ile bir bütün halinde değerlendirmek gerekir.²⁹⁵ Aksi halde klasik edebiyatın dili ve üslubu ile ilgili yapılan incelemeler yüzeysel veya eksik kalacaktır.

7. Metnin arkaik unsurlar yönünün söz varlığı hem Türk edebiyatının daha iyi anlaşılmasına hem de Türk dilinin gelişimine katkı sağlayacak niteliktedir.

²⁹⁵ Türkân (Çınar) ALVAN, Emrî Dîvânı'nın Nazım Bilgisi Ve Belâgat Yönünden İncelenmesi, İstanbul Ü. SBS, Türk Dili ve Edb. ABD, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 2005., s. 11.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. FÜTUHU'L HARAMEYN (METİN VE TIPKIBASIM)

4.1.METİN KURULUŞUNDA TAKİP EDİLEN USÛL

4.1.1. Genel Özellikler

1. Beyit sıra numarası 5’li atlama yöntemiyle yapılmıştır.
2. Yazma nüshanın varak numarası metin içinde (1b, 2a, 2b,...) şeklinde gösterilmiştir.
3. Âyet ve hadis lafızları *eğik (italik)* karakterde dizildi, bunların kaynakları aparatta gösterildi ancak Âyet ve hadislerin mana olarak yer aldığı yerler aparatta gösterilmedi. Bunların kaynakları ve açıklamaları 3. Bölümde (4.1.3)’de ayrıntılı olarak verildi.
4. Metindeki tüm başlıklar ve dualar **koyu** dizilmiştir.
5. Metinde on yedi sayfa minyatür bulunmaktadır. Bunların sayfalarına “MİNYATÜR” yazıp ne ile ilgili oldukları aynı sayfada belirtildi.
6. Başlıklardaki boya akması nedeniyle silikleşen yerlerin okunamayan kısımları için metin tamiri yoluna gidildi. Bunun için de kaynak metin nüshalarından veya bazen de Bahtî’nin FH tercüme nüshalarından istifade edinildi. Bunlar aparat ile belirtildi. Buna rağmen okunamayan kısımlar boş bırakılıp (...) işareti ile gösterildi.
7. Metinde vezin gereği bir beyitte (520) ve terkip ve anlam gereği de bir beyitte (582) takdim-tehir işlemi yapılmıştır.
8. Metinde okunaksız kelimeler için metin tamiri yoluna gidildi. Bunun için; hem vezin, kafiye ve mana uygunluğuna dikkat edilerek tahminde bulunuldu hem de kaynak metin nüshaları veya Bahtî’nin FH tercüme nüshalarına bakıldı. Bunlar köşeli parantez içerisinde gösterildi. Buna rağmen okuyamadığımız veya tamamen boş bırakılan kelimeleri boş bırakıp (...) işareti ile gösterildi.
9. Anlam yahut vezin gereği yapılması zaruri olan türlü eklemeler ve metin tamirleri Köşeli ayraç içinde gösterilmiş aparatta da belirtilmiş; okunduğu hâlde anlamlandırılmayan kelimelerin yanına ise (?) işareti konulmuştur.

10. Farklı şekilde imlâ edilen kelimelerdeki farklılıklar muhafaza edilmiştir. (nice-niçe-, korku-korhu, seni-sini vb.)

11. Müstensihden kaynaklanan kimi eklerin yanlış yazılması, bazı harflerin noktalarının unutulması, med harflerinin işaretinin yazılmaması gibi yaygın imlâ hatalarının aparatta gösterilmesine gerek görülmemiştir.

12. Metinde özel isimler büyük harf ile yazıldı ve bunlara gelen ekler apostrof ile ayrıldı. (‘Ālī’dür (87) vb.)

13. Kaynak metinde yer alan “Fütûhu’l-Harameyn” başlığı Amîkî’nin tercümesinde yazılmamış olup başlık tarafımızdan eklenildi.

4.1.2. Türkçe Bazı Ekler ve Kelimelerin İmlâsı

1. Ek-fiiller “ıdı, ıdı”, vd. ve “ile/ıla” edatı/bağlacı yazımında metinde birleşik ise (-) işaretiyle eklenmiş olduğu kelimeyle birlikte gösterildi. (nūruñ-ıla (1), Ol-ıdı (5) divār-la (410 vb.) Kelimedden ayrı ise ayrı olarak gösterildi (Var idi (36), tār idi (210), cemālūñ ile (55) vb.).

Yine aynı şekilde “içün” edatı da kelimeye bitişik ise (-) işaretiyle beraber (Anuñ-içün (101) vb.), kelimedden ayrı ise ayrı gösterildi (tesellā için (142) vb.)

2. Vokal ile biten bir kelimedden sonra vokal ile başlayan başka bir kelime geldiğinde vezin gereği vokallerden biri düşürülünce iki kelime bitişik yazılarak vokalin düştüğü yer kesme işaretiyle belirtilmiştir. (V’iy (4), K’oldı (70), bizim’çün (126), K’eylemişem (1167) vb.)

3. Eserin dili XVI. yy. Klâsik Osmanlı Türkçesi dolayısıyla –kısmen- “geçiş dönemi” özelliklerini taşır. Bundan dolayı bazı Türkçe isimler vezin gereği metinde uzun vokalle yazılmış ancak transkripsiyonda uzun vokaller belirtilmemiştir. (bulmur (208), varımı (300) vb.)

4. –imek fiili tire ile ayrılmıştır. (uçmaz-iken (295), Şükür-ise (33), Bulmaz-isen (403), aşlı-imiş (132), yoğ-ıdı (134), Düşmiş-ıdı (147) vb.)

4. Kelimelerin dönem özellikleri aksettirilmiştir. (Gizlü (9), Didi (160), Yüzini (830), giceñ (831), İtdüğü (910) vb.)

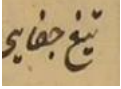
5. Bildirme eki “-dur, -dür” kelimeye bitişik olarak, “-durur” ise kelimedenden sonra (-) işareti ile gösterildi. (şuturlābdur (948), mürdedür (995), kubbē-durur (1020) vb.)

6. Soru eki daima kelimedenden ayrı ve düz-dar vokalli şekliyle gösterilmiştir: -mı, -mi (taş mı (60), Nesne mi (63) vb.)

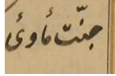
7. Metinde belirtme hal ekleri genellikle hemze ile yazılmıştır. Bunları apostrof ile

yazıldı. (meyve'i (86) (Ka'be'i (178) Nāka'i (648) vb.

Ancak az da olsa belirtme ekinin günümüzdeki kullanımına uygun yazılışına örnekler

de vardır: Tīg-i cefāy (803) vb.

8. Metinde yönelme hal eklerinin hemze ile yazıldığı örnekleri gününüz Türkçesine

uygun kullanımıyla yazıldı. (Cennet-i Me'vā'ya).

8. Vezin gereği uzun vokalle gösterilen Türkçe kelimelerde transkripsiyonda uzun vokaller belirtilmemiştir. (göñülleri (197), Var (1188), Var (20) vb.)

9. Bazı kelimelerde kelime sonu ünlüsü ve atıf vavları gösterilmemiştir. Bunları köşeli ayraç içinde gösterildi. götür[e] (3), nāhīd [ü] tīr (982) vb.

10. Metindeki arkaik unsurlar (kelime ve deyimler) ve anlamları 3. Bölümde (Menâsik-i Hac'ın Dili ve Üslubu) başlığı altında verilmiştir.

4.1.3. Farsça ve Arapça Terkip, Ek ve Kelimelerin İmlâsı

4.1.3.1. Farsça Kaideler

a) Farsça isim ve hal köküyle yapılan birleşik kelimeler tireli yazılmıştır. (Nūr-dih (5), zevi'l-ğadr ü zevi'l-i'tibār (11), Hāğ-ğüzār (32),

Ancak günümüzde yaygın kullanılan kelimelerde tire kullanılmadı.

(gülşen(867), Gülbün (18) vb.)

b) Bir ön edatla bir ismin birleşmesi sonucunda ortaya çıkan kelimeler tireli

yazılmıştır. (Pür-gül (106), bî-ķarār (131), hem-ķü (1160), hem-suħen (41), hem-rāh (199), zî-rūz (14) nā-mütenāhi (452) vb.)

Ancak bazı kelimeler günümüzdeki yaygın kullanımını gereği tire kullanılmadı. (rehberi (103)

c) Yer ismi yapan “gah/geh” ekleri tire ile ayrıldı.

iħrām-gāh (378),Pāy-gehi (76), Ĥarem-gāh (327) vb.), ķadem-gāh (645) vb.)

Ancak bazı kelimeler Türkçe’deki yaygın kullanımına uygun olarak tire ile ayrılmadı: ziyāretgehi (127) vb.)

ç) Aynı iki kelimenin arasına bir edat girdiğinde tire ile birleştirilmiştir.

(ser-be-ser (700), kŭ-be-kŭy (318) sŭ-be-sŭ (384) vb.)

Ancak bazı kelimeler günümüzdeki yaygın kullanımına uygun olarak tire kullanılmadı. (serveri (1054) vb.)

d) Farsça yönelme eki “be” tire ile gösterilmiştir. (be-Beyt-i Ĥarām (659) vb.)

e) -sıfat –veş, -âsâ, -vār, -misl benzetme edatları, eklendikleri kelimelerden tire ile ayrılmışlardır. (Ğonçe-şıfat (90), Āyine-veş (9), nŭcŭm-vār (774), bî-mişl (14) vb.)

f) Farsça son ekler tire ile ayrılmıştır. (ālem-fŭrŭz (111), ğadr-ħāh (256), reh-neverd (338) başiret-pesend (358) dŭn-dār (422) kām-kār (449) vb.)

g) Farsçadaki vāv-ı ma’dŭle “ā” şeklinde gösterildi. (ħārı (20), ħābde (1169)

h) Metinde bazı terkiplerin –döneme has bir özellik olan- “ĵ” (vav) ile gösterilmesi

hadisesinde kelime ile bu vav harif arasına tire (-) işareti konuldu. (çāh-ŭ cāh (

232), cŭzv-ŭ kŭl (1069) vb.)

4.1.3.2. Arapça Kelimelerin Yazılışı ve Diğer Kaideler

a) Arapça terkipler şu şekilde yazılmıştır:

Ḥacerü'l-Esved (3), Ümmü'l-Ḳurā (130), 'Ākıbetü'l-emr (141), Fütūhu'l-Ḥarameyn (228) vb.

Ancak Allah lafzı bu yazımdan ayrı tutularak şu şekilde yazılmıştır: kelāmullāhī (122), Yerḥamullāh (145), Yemīnullāhī (285)

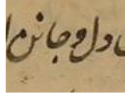
b) Arapça ve Farsça kelimeler orijinal okunuşlarıyla yazılmıştır. (siyeh (2), dih (5), Āyine (9), çeḥār (64), Çār-ı Yār (64) vb.)

c) İzâfet-i maklub yapılarak meydana getirilen birleşik isim ve sıfatlar tireli yazılmıştır. (Ḥaḳ-güzār (32), behre-mend (342), Mesihā-nefes (351), derd-nāb (430), iḥrām-bend (448) vb.)

ç) Arapça ve Farsça kelimelerdeki uzun vokaller harfin üzerine konulan uzatma işaretiyle gösterilmiştir. (ā, ū, ī)

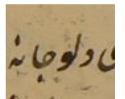
d) Bazı Arapça kelimelerin başında bulunan harf-i tarif tireli gösterildi. (el-firāk 917)

e) Atıf vavları ayrı yazıldı. (zīb ü fer (17), levḥ ü kalem (30), ḳadr u şeref (38)

dil ü cânın (932)vb.)

Kelimeye bitişik yazılan atıf vavları da terkip ile karışmaması için ayrı yazıldı.

dil ü cânâ (928)vb.)

f) Metinde bazı terkipler esre harekesi ile gösterilmiş. (Nūr dih-i (82), Merdüm-i dīde (7) vb.)

g) Metinde terkiplerin bazen “ى” ile gösterildiği de olur. (erkān-ı Müslümanlığıñ (855), Merdüm-i dīde (7), Nūr dih-i 'ālem (82) vb.)

h) Metinde hemze ile yazılan Kur'an'ı gibi örneklerde apostrof (') işareti kullanılmıştır.

4.1.4. Vezin İle İlgili Özellikler

a) Vezin bozukluğu, kafiye problemi veya vezin farklılığı gibi özel durumlar aparatatta belirtilmiştir.

b) Vezin, metin başında kalıbı yazılmış (müfte‘ilün/müfte‘ilün/fâ‘ilün) bu ana vezinden ayrı olarak metinde özellikle ilk sayfalarda toplamda 5 beyitte bu vezin kalıbına benzerliğinden dolayı olsa gerek- ikinci bir vezin olan; Fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilün vezninin kullanıldığı görülüyor. Bazen de aynı beyitte bir mısra ana vezin ile ikinci mısra ise alternatif vezin ile yazılmıştır. Böyle alternatif vezin kullanımlarını ilgili mısraın/beytin sonuna (**) işareti koyarak gösterildi.

c) Çift vokalli Arapça kelimeler vezne gereği kimi yerde tek vokal ile yazıldı. (düri (65), Meke (123), Hâk (336) vb.)

ç) Vezin gereği düşürülen harflerde vezne uyuldu. (şuturlâbdur (948), Tavfa (438), Tavfa (386) vb.)

d) Vezin kusuru olan yerlerde orijinal mısraı ve manayı bozmaksızın; kusur çekim ekleri ile giderilebiliyor ise bunlar köşeli ayraç içerisinde gösterildi. (götür[e] (3), olup[dur] (10) vb.)

e) Vezin kusuru sayılabilecek mısralarda kusuru gidermek maksadıyla manaya ve paralel mısraın ahenk ve ses yapısına muvafık olabilecek kelimeleri, köşeli ayraç içerisinde eklemek suretiyle gösterildi. ([ber ü] (17), [ol] (61) vb.)

4.1.5. Transkripsiyon Sistemi

Çeviri yazımda kullandığımız transkripsiyon işaretleri şunlardır:

ا، آ	A, a, Ā, ā, E, e
ء	'
ب	B, b
پ	P, p
ت	T, t
ث	Ṭ, ṭ
ج	C, c
چ	Ç, ç
ح	H, h
خ	Ḫ, ḫ
د	D, d
ذ	Z, z
ر	R, r
ز	Z, z
ژ	J, j
س	S, s
ش	Ş, ş
ص	Ṣ, ṣ
ض	Ẓ, ẓ, Ḍ, ḍ,
ط	T, t

ظ	Z, z
ع	c
غ	Ğ, ğ
ف	F, f
ق	Q, q
ك	G, g, K, k, Ñ, ñ
ل	L, l
م	M, m
ن	N, n
و	U, u, Ū, ū, Ü, ü, V, v, O, o, Ö, ö,
ه	H, h, e
ى	I, ı, Í, í, Ī, ī, Y, y

SONUÇ

Türk edebiyatında manzum menâsik-i hac mesnevileri, konusu gereği, hem edebiyat hem de ilahiyat araştırmacılarının ilgisini çeken bir tür olagelmiştir. İlahiyat araştırmacıları eserin daha çok dinî muhtevasını öne çıkarmış buna karşılık edebî ve estetik yönüne daha az yer vermişlerdir. Oysa manzum olan yazma bir eser her şeyden önce edebî ve estetik yönü ile dolayısıyla; dil ve üslubu, kullandığı söz sanatları, vezni, kafiyesi, metin tamiri vb. yönleriyle ele alınıp değerlendirilmesi gerekir. Aksi takdirde böyle bir eser “tek kanatlı kuş” meteforunda olduğu gibi tam bir değerlendirmeden mahrum olacaktır.

Bir yazma eserin ilmî ve edebî değerini en üst seviyede değerlendirebilmek ancak tenkitli neşir yöntemiyle mümkün olacağından çalışmada tenkitli neşir yöntemi kullanıldı. Çalışılan eser tek nüsha olduğundan metin tamiri vb. uygulamaların bir kısmı için ya kaynak esere veya öteki tercüme eserlere başvuruldu.

Edebiyatın sadece edebiyatı ilgilendiren bir saha olmadığını bir yazma eserin bilim âlemine kazandırılmasının neden çok önemli bir iş olduğu ile ilgili olarak Günay Kut “Yazmalar Arasında” makalesinde önemli bir tespit yapar:

“Yazma eserler bir milletin kimlik belgesidir. Bu konuda Osmanlı imparatorluğunu ele alırsak altı yüz yılı aşkın bir zaman süreci içinde yazılan çeşitli konudaki eserler tarihimizi, edebiyatımızı, inançlarımızı, ekonomi anlayışımızı kısacası ne olduğumuzu ortaya koyar. Bir milletin edebiyatı veya tarihi bütün bu verileri ortaya koymadan nasıl yazılır? İşte bunun içinde ülkemizdeki bütün yazma eserlerin biran önce kataloglanarak bilim âlemine sunulması gerekmektedir.”²⁹⁶

Amîkî'nin Fütûhu'l-Harameyn tercümesi XVI. yy. gibi Türk edebiyatının “altın çağı” denilen bir dönemin eseridir. Eserin dili geçiş dönemi Klasik Osmanlı Türkçesine

²⁹⁶ Günay Kut, **Yazmalar Arasında II**, Osmanlı Araştırmaları VII-VII , İstanbul, 1988., s. 181.

örneklik eder. “Dil varlığın evi”²⁹⁷ ise bu eser de millî kimliğimizi oluşturan yapının bir tuğlası sayılır. Ancak bu ve buna benzer eksik tuğlaların yerine konulması sayesinde gerçekte “ne olduğumuz” daha iyi anlaşılabilir. Bu ve benzeri eserlerden çıkartabilecek en önemli bilgilerden biri de o dönemdeki Türk, Fars ve Arap merkezli bir “ortak/melez kültürün” inşa ettiği bir yapının varlığıdır. Bugün bu yapının bilinmesi ve anlaşılması ancak tüm kalıntılarının bilim âlemine sunulması ile mümkün olacaktır.

Amîkî'nin Fütûhu'l-Harameyn tercümesi de bu “ortak/melez kültürün” bir ürünüdür. Kaynak eserin şairinin Muhyî-i Lârî'nin Fars kökenli birisi olması eserin tüm İslam coğrafyasında yayılıp benimsenmesine mani olmamıştır. Bugün bizim bilebildiğimiz bu eserin üç tane tercümesinin Osmanlı Türkçesi ile yapıldığıdır. Kaynak eserin şöhretinin tüm dünyaya yayıldığını bugün yerli ve yabancı kütüphanelerde bulunan yirmiden fazla yazma nüshasından da anlaşılabilir. Nasıl ki hac ibadeti tüm İslam âlemini birleştiren bir çimento vazifesi görmüş ise bu tarz eserler de adeta bu çimentonun suyu ve kumu olmuşlardır.

Muhyî-i Lârî'nin Fütûhu'l-Harameyn'inin biri XVI. yy.ın başında (Muhyî-Gülşeni'nin Hedyü'l-Harameyn'i) diğeri sonunda (Amîkî'nin FH'i) ve bir üçüncüsü de XVII. yy.da (Bahtî'nin Menâsik-i Hacc'ı) yazılmak üzere üç tane tercümesinin yapıldığı görülür. Bunlar içerisinde kaynak esere en yakın tercüme Amîkî'nin tercümesidir. Amîkî'nin tercümesi öteki iki tercümeyle göre hem beyit sayısı hem de birebir tercüme olma noktasında kaynak esere en çok benzeyen bir tercüme olma özelliği gösterir.

Araştırmamız ile bu üç tercüme-telif eserin farklı ve benzer yönleri de ortaya konulmaya çalışıldı. Ancak üzerinde hiç çalışılmamış olan Muhyî-i Gülşenî'nin tercümesinin yaklaşık 2000 beyit olması nedeniyle -zamanımız ve imkânımız dâhilinde kısıtlı bir okuma gerçekleştirebildiğimiz için- tam bir karşılaştırma yapabileme imkânı olamamıştır. Yine bu üç eserin karşılaştırılmasında burada yapılan sanatsal yönüyle ilgili yargı da nesnellikten uzak bulunabilir. Tam doğruya yaklaşabilmek ancak öncelikle Muhyî-i Gülşenî'nin tercüme nüshasının çalışılmasıyla veya varsa öteki nüshalarının da bulunup araştırmaya dâhil edilmesiyle mümkün olabilir.

²⁹⁷ Martin Heidegger, (ö. 1976) Alman filozofu.

Tezimiz neticesinde menâsik-i hac türünün yeniden tasnif edilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Çünkü biri bizim çalışmamız olmak üzere toplam üç tane menâsik-i hac yazma eserin varlığı aşikâr olmuştur. Bunlardan biri Muhyî-i Gülşeni'nin *Hedyü'l-Harameyn*'i öteki ise Seyyidî'nin, *Hâzâ en-Nazm-ı Menâsik-i Seyyidî* isimli manzum menâsik-i haccıdır. Yazma eser katalogları titizlikle tarandığında bu eserlere yeni eserler ekleneceği muhakkaktır.

Yine tezimiz neticesinde kütüphane kayıtlarındaki bir yanlışın daha düzeltilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Son sözümüz de yine önsözümüzdeki temennimiz ile bitirelim. Umulur ki bu tez alanına katkı sağlamış nitelikte olmuş olsun ve bundan da önemlisi Türk edebiyatını, dilini, tarihini, sanatını, kültürünü ve sosyal hayatını daha iyi tanımaya ve yeni nesillere aktarmaya yardımcı olabilsin.

KAYNAKÇA

1. KİTAPLAR ve TEZLER

- Ahterî Mustafa Efendi: **Ahterî- Kebir**, haz. H. Ahmet Kırkılıç, Yusuf Sancak, TDK yay., Ankara, 2017.
- Akün, Ömer Faruk: **Divan Edebiyatı**, İSAM Yayınları, İst., 2015,
- Alvan, Türkân (Çınar): **Emrî Dîvânı'nın Nazım Bilgisi Ve Belâgat Yönünden İncelenmesi**, İstanbul Ü. SBS, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Doktora Tezi, İst., 2005.
- Alvan, Türkan: **Yâdigâr-ı İhvân**, h yay., İstanbul, 2019.
- Arı, Abdullah: **Muhyî-i Gülşenî, Eserleri ve Sîret-i Murâd-ı Cihân (İnceleme-Metin-Sözlük)**, Celal Bayar Üniversitesi, SBS, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Arıç, Dilara Pınar: **Sünbülî Sinân'ın Menâsik-i Hac'ı (Giriş-İnceleme-Tenkitli Metin sözlük-Tıpkıbasım)**, Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2015.
- Aşıcı, Murat: **Bünyad-ı Şi'r-i Arif -transkripsiyon, gramer incelemesi**, İÜ, SBE, Yüksek Lisans Tezi, 1989.
- Ateş, Ahmet: **İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler I**, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1968.
- Ayata, Bilgehan: **Diyarbakırlı Molla Mustafa'nın Menâsik-i Hac Adlı Eseri Üzerine Bir Dil İncelemesi**, Yüksek Lisans tezi, 2013.

- Aydın, Mehmet: **Bahtî-Manzûme-i Menâsikü'l-Hac** (basılmamış yüksek lisans tezi 1971), İÜ Edebiyat Fakültesi.
- Aydın, Songül: **Gazellerde Kafiye**, Muğla Üniversitesi SBE Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Yüksek Lisans Tezi, s. 251.
- Bahtî: Süleymaniye Ktp. Aşir Ef. No: 123
- Bilmen, Ömer Nasûhi: **Büyük İslam İlmihali**, Yasin Yay., 2002
- Bursalı Mehmed Tahir: **Osmanlı Müellifleri**, haz. Cemal Kurnaz – Mustafa Tatçı, Bizim Büro Yay. Ank. 2000.
- _____ : **Osmanlı Müellifleri**, (haz. A. Fikri Yavuz, İsmail Özen, Meral Yay.), İst. C.2.
- Coşkun, Menderes: **Manzum ve Mensur Osmanlı Hac Seyahatnameleri ve Nâbî'nin Tuhfetü'l-Harameyn'i**. T.C. Kültür Bakanlığı Yay. Ank. 2002.
- Çatıkkaş, M. Atâ: **Firdevsî-i Rûmî Satraç-Nâme-i Kebîr, İnceleme-Metin-Dizin**, TDK yay.,Ank., 2015.
- Çelebioğlu, Amil: **Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları**, M.E.B. yay., İstanbul, 1998
- _____ : **Türk Edebiyatı'nda Mesnevi**, Kitabevi Yay., İst., 1999.
- Çelik, Tarık: **Yusuf Sinaneddin Bin Yakub'un Menâsik-i Hac İsimli Eseri (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)**, Yüksek Lisans Tezi, Karabük, 2016.
- Dilçin, Cem: **Yeni Tarama Sözlüğü**, TDK yay., 1983.
- Elgün, Adnan: **Kâmil, Hayatı-Eserleri ve Menâsik-i Hac'ı**, Yüksek Lisans tezi, 2005.
- Evliya Çelebi: **Tam Metin Seyahatnâme**, haz. Mümin Çevik, Üçdal Neşriyat, Tasvis Matbaası, İstanbul, 1985. C.9.
- Yazar, Sadık; Kuru, Paket: **Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IX, Metnin hâlleri: Osmanlı'da telif, tercüme ve şerh**, Klasik Yay., İst., 2014.

- Gök, Selim: Mecmu‘A-İ Eş‘Âr (İnceleme-Metin), Yüksek Lisans Tezi, Ank. 2013.
- Gül, Amine: **Abdurrahman Gubârî’nin Hayatı Eserleri ve Menâsik-i Hac Adlı Eseri (Edisyon Kritik) MÜ**, SBE, İABD, İslâm Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İst., 2006.
- Gümüşkılıç, Mehmet: **Moralî Bahtî’nin Menâsik-i Hac’ı**, ATİ yay., 2013
- Karagöz, İsmail; Altuntaş, Keskin: **Hac İlmihali**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ank., 2007.
- Hançerlioğlu, Orhan: **Türk Dili Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1992.
- Hücvirî: **Hakikat Bilgisi Keşfu’l-Mahcûb**, Haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yay., İst. 2018
- Kalyon, Abuzer: **Peşteli Hisâlî, Metâli’ü’n-Nezâ’ir (II. cilt) İnceleme-Metin**. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2011.
- Kanar, Mehmet: Farsça Türkçe Sözlük, Say yay., İstanbul, 2015.
- Karadağ, Serbülent: **Mehmed Edib Bin Mehmed Derviş’in “Behcet’ül Menazil” Adlı Eserinin Transkrip ve Tahlili**, Yüksek Lisans Tezi, Hatay, 2011.
- Karahan, Abdulkadir: **İslam-Türk Edebiyatında Kırk Hadîs**, Diyanet İşleri Başkanlığı, İstanbul, 1954.
- Karataş, Ahmet: **Türk-İslâm Edebiyatında Manzum Menâsik-i Haclar ve Nâli Mehmed Efendi’nin Menâsik-i Hac**, MÜ, SBE, İABD, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İst. 2003.
- Kartal, Ahmet: **Doğunun Uzun Hikâyesi Türk Edebiyatında Mesnevi**, Doğu Kütüphanesi Yay., İst. 2014.
- Kaya, Bilge: **Hisâlî, Hayatı - Eserleri ve Metâli’n-Nezâ’ir Adlı Eserinin Birinci Cildi: İnceleme - Metin.**, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2003
- Köksal, Fatih: **Eski Türk Edebiyatında Tenkit ve Teori**, Kesit Yay., İstanbul, 2017.

- Kut, Günay: **Yazmalar Arasında II**, Osmanlı Araştırmaları VII-VII İstanbul, 1988., s. 181.
- Kut, Günay; Bayraktar Nimet: **Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1984.
- Mazioğlu, Hasibe: **Ahmed Fakîh Kitabı Evsafı Mesacidi'ş-Şerife**, TTK, Ankara, 1974.
- Mehmed Süreyya: **Sicill-i Osmanî**, I., Haz. Nuri Akbayar, Sad. Seyit Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.
- Mert, Yeliz: **Necati Bey Divanı'nda Arkaik Unsurlar**, Giresun Üniversitesi, SBS, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Yüksek Lisans Tezi, Giresun, 2015.
- Muhyî-i Gülşenî: **Bâlaybelen (İlk Yapma Dil)**, Haz. Mustafa Koç, Klasik Yayınları, İstanbul 2005.
- Muhyî-i Gülşenî: **Menâkib-i İbrahim-i Gülşenî ve Şemleli-zâde Ahmed Efendi Şîve-i tarîkat-i Gülşenîye**, TTK yay., 1982. haz. Tahsin Yazıcı.
- Mütercim Asım Efendi: **Burhân-ı Katı**, Haz. Prof Dr. Mürsel Öztürk, Dr. Derya Örs, TDK yay., Ankara, 2009.
- Nâbî: **Tuhfetü'l-Harameyn**, (haz.,Mahmut Karataş, ed. Ali Sözer), Mostar Yay., İstanbul 2013.
- Onay, Ahmet Talât: **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar**, TDV yay., Ank., 1993., s. 280.
- Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lûgat** : (Eski ve Yeni Harflerle), (Haz. Abdullah Yeğin, Abdulkadir Badıllı, Hekimoğlu İsmail, İlham Çalım,)TÜRDAV, İstanbul 1997.
- Özcan, N. Ramazanoğlu: **Seyyid İbrahim Hanîf'in (ö. 1802) Hayatı, Eserleri ve Hâsıl-ı Hac-ı Şerîf Li-Menâzi'l-Harameyn Adlı Eserin İncelenmesi**, Yüksek Lisans Tezi, Ank. 2011.

- Pala, İskender: **Ansiklopedik Divan Şiir Sözlüğü**, Akçağ Yay., Ankara, 1995.
- Polat, Salahattin: Metin Tenkidi, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., No: 237., İstanbul, 2015.
- Safer el-Muhibbi el-Cerrahi: **Tasavvuf Terimleri**, Kırk Kandil Yay., İst. 1998.
- Sami, Şemseddin: **Kâmuûs-ı Türkî**, Şifa Yay., İstanbul, 2015.
- Saraç, M. A. Yekta: **Klâsik Edebiyat Bilgisi, Belâgat**, Gökkubbe Yay., İstanbul, 2014
- _____ : **Klâsik Edebiyat Bilgisi**, Biçim-Ölçü-Kafiye, Gökkubbe yay., İstanbul, 2013
- Steingass F.: **Persian – English Dictionary**, Çağrı Yay., 2005.
- Süer, Fatih Ramazan: **Umdetü'l-hüccâc Şemseddin Sivasî**, Sivas Belediyesi Yay., Sivas, 2017
- Tekin, Talât: **Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler**, Simurg Yay., İst. 1995.
- Timurtaş, Faruk K.: **Tarihî Türkiye Türkçesi Araştırmaları III Osmanlı Türkçesi Grameri**, Alfa Yay., İstanbul, 2015.
- _____ : **Şeyhî ve Çağdaşlarının Eserleri Üzerinde Gramer Araştırmaları I-II,**
- Tulum, Mertol: **17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı**, TDK, Ankara, 2011.
- Yapıcı, Uğurtan: **Edirneli Mevlevî ve Gülşenî Şâirler**, Trakya Üniversitesi, SBS, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009,
- Yavuz, Kemal: **Muîni'nin Mesnevî-i Murâdiyye'si**. C.1. Selçük Ü. Yay., Konya, 2007.
- Yazar, Sadık: **Anadolu sahası klâsik Türk edebiyatında tercüme ve şerh geleneği**, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2011.
- Yıldız, Âlim: **Sirâcî'nin Manzum Kırk Hadis Tercümesi** C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi 2011, Cilt: XV, Sayı: s.129

Yüksel, Mukadder Ârif: **Siyer, Hadis Ve Tefsir Bağlamında Haccın Ahkâmı ve Menâsiki**, Hitit Üniversitesi SBE, Temel İslâm Bilimleri ABD, Doktora Tezi, Çorum, 2017.

2. DERGİLER VE MAKALELER

Ay, Mahmud: “İşârî Tefsirlerde Hakikat-i Muhammediyye Anlayışı”, **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2010, 23, s.77-120.

Aydın, Ahmet: “Manzum Fıkıh Metinleri” – I, Usûl İslam Araştırmaları, Sayı: 26, Temmuz-Aralık 2016, ISSN 1305-2632, s. 137 – 170

Çavuşoğlu, Mehmed: **Türk Dili Aylık Dil Dergisi**, “Divan Şiiri”, C.LII sy. 415,416,417. Y. 1886.,s. 4.

Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi: © *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*18, İstanbul 2017, 85-118.

Donuk, Suat: “*Servet Mahlaslı Bir Şaire Mâl Edilen Manzum Hac Seyâhatnâmesi*”, **SUTAD**, Bahar 2017; (41): 13-38 E-ISSN: 2458-9071.

_____ : *Suat Donuk, “Sulhî'nin Manzum Hac Menâzilnâmesi”, Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 18, İstanbul 2017, 85-118.*

Ekşioğlu,Serap: “Şeyhî Divanı'ndaki Arkaik Sözcükler”, **ASAD**, Y. 3., sy. 15, Eylül 2015, s. 378-387.

Güven, Mustafa Salim: “Osmanlı Devlet Teşkilatında Çalışmış Bayramî Melâmîler”, **II. Uluslararası Hacı Bayram-ı Velî Sempozyumu Bildiriler Kitabı** 1, Ank. Kalem Neşriyat, s. 360

Horata, Osman: **Necâti Bey'den Bâkî'ye «Döne Döne», Karşılaştırmalı Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu III Bildirisi.**

- Kalkışım, M.Muhsin: **Nâbî'nin Tuhfetü'l-Harameyn'i Dil İncelemesi**
Transkripsiyonlu Metin ve İndeks, Yüksek Lisans
Tezi, Erzurum, 1988.
- _____ : “Nâilî Mehmed Efendi'nin Menâsik-i Hac
Manzumeleri” M.Ü. **İlâhiyat Fakültesi Dergisi** 42
(2012/1), 77-94.)
- Karaismailoğlu, Adnan: “*Tarih Boyunca Türkler Ve Farsça; Modern
Yaklaşımlara Bir Eleştiri*”, **Sosyalbilimler** C.3. s.1.
2013.
- Koyuncu, Fatih: “Cûdî'nin Manzum Hac Seyahatnâmesi”, **Journal of
Turkish Language and Literature**, v.3. (177-219),
2017.
- Sak, İzzet Sak; Çetin Cemal: *XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti 'nde
Menziller ve Fonksiyonları: Akşehir Menzilleri Örneği*, Selçuk Üniversitesi İlahiyat
Fakültesi Dergisi sy. 19, 2004.
- Usta, Halil İbrahim: “*Geçiş Dönemi Eserlerinde Fonetik Kodlayıcıların
Analizi (Xv.-Xvı. Yüzyıllar)*”, **Uluslararası Eski
Anadolu Türkçesi Araştırmaları Çalıştay Bildirileri**,
İst.Ü. Yay.,no: 5068.,
- Yavuz, Kemal: “Türk Şiirinde Nazire”, **Divan Edebiyatı
Araştırmaları Dergisi**, sy. 10 İst., 2013, s. 359-424
- Yiğit, Bilge Kaya.; Kalyon, Abuzer: “Turkish Studies - International
Periodical For The Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic”, Volume 8/1
Winter 2013, p.335-371, Ankara-Turkey.

3. YAZMA ESERLER KATALOĞU

- Amîkî: Millet Ktp. Ali Emiri, Manzum 1312.
- Bahrî: Üsküdar'dan Şâm'a Kadar Konaklar, Süleymaniye
Ktp., Mihrişah Sultan, no: 322/5.

Lârî, Muhyî: Kitâb-ı Fütûhu'l-Harameyn, İstanbul Millet Ktp. Ali Emirî, Farisî 478.
_____: Fütûhu'l-Harameyn, Süleymaniye Ktp. Ayasofya Blm. Nr. 3323
_____: Fütûhu'l-Harameyn, Nuruosmaniye Ktp. nr. 1477
Muhyî-i Gülşenî: Hedyü'l-Harameyn, Mısır Hidiviyye Küt. Nr. 7128; İSAM ktp, nr. 8906

Seyyidî, Hâzâ en-Nazm-ı Menâsik-i Seyyîdî, DİB Katalog Demirbaş: 001815-I
Silistreli Gâzî zâde es-Seyyîd Mustafa, Menâsik-i Hac, DİB Katalog Demirbaş: 002234-II

Sinâneddin Yûsuf b. Hüsameddin b. İlyas el-Amâsî, Menâsik-I Hac, DİB Katalog Demirbaş : 004774-I

Sinâneddin Yûsuf b. Hüsameddin b. İlyas el-Amâsî, Menâsik-i Hac, DİB Katalog Demirbaş: 001025-I

Şeyh Yûsuf Sinâneddin b. Ya'kûb Efendi, Menâsik-I Hac, DİB Katalog Demirbaş: 002560.

Şeyh Yûsuf Sinâneddin b. Ya'kûb Efendi, Menâsik-I Hac, DİB Katalog Demirbaş : 002632-I

Şeyh Yûsuf Sinâneddin b. Ya'kûb Efendi, Menâsik-i Hac, DİB Katalog Demirbaş: 002554-V

Yûsuf Sinâneddin Efendi (Şeyhü'l-Harem)'in (ö. 989/1581), Muhtasar Menâsik-I Hac, DİB Katalog Demirbaş No: 002632-II.

4. ANSİKLOPEDİ MADDELERİ

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN, "HAC", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://Islamansiklopedisi.Org.Tr/Hac#2-İslamda-Hac> (18.05.2019).
ADNAN KARAİSMAİLOĞLU, "MUHYİ-İ LÂRÎ", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://Islamansiklopedisi.Org.Tr/Muhyi-İ-Lari> (18.05.2019).
AHMET ÖZEL, "MÜSTECÂR", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://Islamansiklopedisi.Org.Tr/Mustecar> (18.05.2019).
CENGİZ KALLEK, "EI-HİDÂYE", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://Islamansiklopedisi.Org.Tr/EI-Hidaye> (18.05.2019).
ERDİNÇ AHATLI, "ŞAKK-I SADR", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://Islamansiklopedisi.Org.Tr/Sakk-İ-Sadr> (18.05.2019).

ETHEM RUHİ FİĞLALİ, "İSNÂAŞERİYYE", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://Islamansiklopedisi.Org.Tr/Isnaaseriyye#1> (18.05.2019).

HAKKI DURSUN YILDIZ, "ABDULLAH B. ZÜBEYR B. AVVÂM", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://Islamansiklopedisi.Org.Tr/Abdullah-B-Zubeyr-B-Avvam> (18.05.2019).

HÜSEYİN ALGÜL, "MESÇİD-İ KUBÂ", TDV İslâm Ansiklopedisi, [https://Islamansiklopedisi.Org.Tr/Mescid-İ-Kuba#1](https://Islamansiklopedisi.Org.Tr/Mescid-I-Kuba#1) (18.05.2019).

İLYAS ÇELEBİ, "HIZIR", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://Islamansiklopedisi.Org.Tr/Hizir#1> (18.05.2019).

İSMAİL ÜNVER, "MESNEVİ", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://Islamansiklopedisi.Org.Tr/Mesnevi#2-Turk-Edebiyati> (18.05.2019).

KEMAL BEYDİLLİ, "MUSTAFA IV", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mustafa-iv> (18.06.2019).

MEHMET AYKAÇ, "FÂTİMA Bint ESED", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://Islamansiklopedisi.Org.Tr/Fatima-Bint-Esed> (18.05.2019).

MEHMET ŞENER, "MÜLTEZEM", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://Islamansiklopedisi.Org.Tr/Multezem> (18.05.2019).

MEHMET ŞENER, "MÜLTEZEM", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://Islamansiklopedisi.Org.Tr/Multezem> (18.05.2019).

MEHMET ŞENER, "MÜZDELİFE", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://Islamansiklopedisi.Org.Tr/Muzdelife#2-Fikhi-Hukumler> (18.05.2019).

MUSTAFA FAYDA, "HULEFÂ-Yi RÂŞİDİN", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://Islamansiklopedisi.Org.Tr/Hulefa-Yi-Rasidin> (18.05.2019).

NECDET TOSUN, "VEYSEL KARANÎ", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://Islamansiklopedisi.Org.Tr/Veysel-Karani> (18.05.2019).

ÖMER OKUMUŞ, "CÂMÎ, Abdurrahman", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://Islamansiklopedisi.Org.Tr/Cami-Abdurrahman> (18.05.2019).

RAHMİ YARAN, "HAC", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://Islamansiklopedisi.Org.Tr/Hac#8-Literatur> (18.05.2019).

SALİM ÖĞÜT, "HAC", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://Islamansiklopedisi.Org.Tr/Hac#3-Hacla-İlgili-Fikhi-Hukumler> (18.05.2019).

SALİM ÖĞÜT, "HACERÜLESVED", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://Islamansiklopedisi.Org.Tr/Hacerulesved> (18.05.2019).

ŞÜKRÜ ÖZEN, "SADRÜŞŞERÎA", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://Islamansiklopedisi.Org.Tr/Sadrusseria> (18.05.2019).

TAHSİN ÖZCAN, "YÛNUS VEHBİ EFENDİ", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://Islamansiklopedisi.Org.Tr/Yunus-Vehbi-Efendi> (18.05.2019).

TAHSİN YAZICI, "MUHYÎ-İ GÜLŞENÎ", TDV İslâm Ansiklopedisi.

5. TARANAN TEZKİRELER VE MECMUALAR

Kültür ve Turizm Bakanlığı: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/> (01.03.2019)

Ahdî-Gülşen-i Şu'arâ

Ali Emîrî Efendi- Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid

Âşık Çelebi-Meşâ'irü's-Şu'arâ

Beyânî Tezkiresi (Tezkiretü 'ş-şu 'arâ)
Es 'ad Mehmed Efendi-Bağçe-i Safâ-endüz
Fatîn Tezkiresi
Kınalızâde Hasan Çelebi-Tezkiretü 'ş-ş u 'arâ
Künhü 'l-Ahbâr 'ın Tezkire Kısmı
Latîfî-Tezkiretü 'ş-Şu 'arâ ve Tabsıratü 'n-Nuzamâ
Mehmed Sirâceddîn-Mecma 'i Şu 'arâ ve Tezkire-
i Üdebâ
Mehmed Teyfik-Kafîle-i Şu'arâ
Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim-Tezkiretü 'ş-şu'arâ
Rızâ Tezkiresi
Riyâzî-Riyâzû 'ş-Şuara(Tezkiretü 'ş-Şuara)
Sefkat Tezkiresi (Tezkîre-İ Şu 'arâ-yı Şefkat-i
Bagdâdî)
Sehî Beg-Heşt Bihişt
Mecma 'u 'n-Nezâ 'ir-Edirneli Nazmî
Mecmû 'a-i Eş 'âr
Pervâne Bey Mecmûası

6. HADİS KAYNAKLARI

Şemsüleimme es-Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl, **el-Mebsût**, I-XXX, Dârü'l-Ma'rife, Beyrût, 1414.

Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed, **Bedâi'u's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'**, I-VII, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, II. Bs., Beyrût, 1406.

el-Merginânî, Ebü'l-Hasan Burhânüddîn Ali b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Ferginânî, **Bidâyetü'l-mübtedî**, Mektebetü ve Matbaatü Muhammed Alî Sabah, y.y., t.y.

....., **el-Hidâye fî şerhi Bidâyetü'l-mübtedî**, I-IV, thk. Talâl Yûsuf, Dâru İhyâi't- Tûrâsi'l-Arabî, Beyrût-Lübnân, t.y.

El-Mevsilî, Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd, **el-İhtiyâr li-ta'li'i'l-Muhtâr**, I-V, thk. Mahmûd Ebû Dakîka, Matbaatü'l-Halebî, Kâhire, 1356.

Molla Hüsrev, Mehmed b. Ferâmurz b. Alî, **Dürerü'l-hukkâm şerhu Gurerü'l-ahkâm**, I-II, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî, y.y., t.y.

Müslim b. Haccâc, Ebü'l-Hasen el-Kuşeyrî en-Nisâbüri, **Sahîhi Müslim:el-Müsnedü's-sahîh el-Muhtasar bi-nakli'l-adli ani'l-adli ilâ Rasûlillâhi sallallâhu aleyhi ve sellem**, I-V, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrût, t.y.

İbn Atıyye el-Endelüsî, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdirrahmân b. Temâm el-Muhâribî, **el-Muharrerü'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-azîz**, I-VI, thk. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1422.

Fahrüddîn er-Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. el-Hasen b. el-Hüseyn et-Teymî, **Mefâtihu'l-gayb:Tefsîru'l-kebîr**, I-XXXII, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, III. Bs., Beyrût, 1420.

Bursevî, İsmâil Hakkı b. Mustafâ el-İstânbûlî el-Hanefî el-Halvetî, **Rûhu'l-beyân**, I-X, Dârü'l-Fikr, Beyrût, t.y.

El-Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed et-Tûsî, **Meâricü'l-kudüs fi midrâci ma'rifeti'n-nefs**, Dârü'l-Âfâk el-Cedîde, Beyrût, 1975.

İbn Acîbe, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. el-Mehdî el-Hasenî es-Sûfî, **el-Bahru'l-medîd fi tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd**, I-VII, thk. Ahmed Abdullâh el-Kureşî Raslân, Doktor Hasen Abbâs Zekî, Kâhire, 1419.

El-Âlûsî, Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh el-Hüseynî, **Rûhu'l-meânî fi tefsîri'l-Kur'âni'l-azîmi ve's-seb'i'l-mesânî**, I-XVI, thk. Alî Abdülbârî Atıyye, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1415.

El-Aclûnî, İsmâil b. Muhammed, **Keşfü'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs amme'stehere mine'l-ehâdîs alâ elsineti'n-nâs**, I-II, Mektebetü'l-Kudsî, Kâhire, 1351.

Ali el-Kârî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî, **Şerhu'sifâ**, I-II, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1421.

Ziyâeddin el-Makdisî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilvâhid b. Ahmed el-Makdisî es-Sa'dî, **el-Ehâdîsü'l-Muhtâre mimmâ lem yuhricü'l-Buhârî ve Müslim fi Sahîhayhimâ**, I-XIII, thk. Abdülmelik b. Abdillâh b. Dehîş, Dâru Hadr Li't-Tabâ'ati ve't-Tevzî', III. Bs., Beyrût, 1420.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hilâl b. Esed eş-Şeybânî, **Müsned**, I-XXXXV, thk. Şuayb el-Arnaût-Âdil Mürşid vd., Müessesetü'r-Risâle, y.y., 1421.

Ebû Nuaym el-İsfahânî, Ahmed b. Abdillâh b. Ahmed b. İshâk b. Mûsâ, **Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ**, I-X, es-Seâde bi-Cevâri Muhâfazati Mısır, 1394.

El-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. Hârûn b. Yezîd el-Hallâl, **es-Sünne**, I-VII, thk. Atıyye ez-Zehrânî, Dâru'r-Râye, Riyâd, 1410.

Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb b. Mutîr el-Lahmî, **el-Mu'cemü'l-kebîr**, I-XXV, thk. Hamdî b. Abdilmecîd es-Selefi, Mektebetü İbn Teymiyye, III. Bs., Kâhire, 1415.

....., **el-Mu'cemü'l-evsat**, I-X, thk. Târik b. Avdullâh b. Muhammed-Abdülmuhsin b. İbrâhîm el-Hüseynî, Dârü'l-Harameyn, Kâhire, t.y.

Hâkim en-Nîsâbûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed, **el-Müstedrek ale's-Sahîhayn**, I-IV, thk. Mustafâ Abdülkâdir Atâ, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1411.

El-Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik, **Müsned**, I-XVIII, thk. Mahfûzurrahmân Zeynullâh, Âdil b. Sa'd vd. Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Medîne, 2009.

Ebû Bekr b. Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhammed b. İbrâhîm b. Osmân, **Kitâbü'l-musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr**, I-VII, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût, Mektebetü'r-Rüşd, Riyâd, 1409.

Et-Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre b. Mûsâ b. ed-Dahhâk, **Sünen**, I-V, thk. Ahmed Muhammed Şâkir-Muhammed Fuâd Abdülbâkî vd., Şeriketü Mektebetü ve Matbaatü Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, II. Bs., Mısır, 1395.

El-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, **Sahîhu'l-Buhârî: el-Câmi'u'l-müsnedü's-sahîh el-muhtasar min umûri Rasûlillâhi sallallâhu aleyhi vesellem ve sünenih ve eyyâmih**, I-IX, thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır, Dâru Tavkî'n-Necât, y.y., 1422.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, **Sünenü İbn Mâce**, I-II, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, y.y., t.y.

7. e-kaynaklar

- Amikî Manzum Kırk Hadis Tercümesi, (Çevirimiçi),
<http://yazmalardtcf.ankara.edu.tr/> (01.06.2019)
- Akkuş, Metin: Nefi Divânı, (Çevirimiçi),
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>. (01.02.2019)
- Çağbayır, Yaşar: **Ötüken Türkçe Sözlük**, (Çevirimiçi),
www.otukensozluk.com
- Diyanet İslam Ansiklopedisi:** TDV, (Çevirimiçi) <https://islamansiklopedisi.org.tr>.
Diyanet İşleri Başkanlığı: (Çevirimiçi) <https://kuran.diyamet.gov.tr>
- Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi: (Çevirimiçi),
<https://yazmaeserler.diyamet.gov.tr/> (01.05.2019)
- Farsça Sözlük Sitesi: (Çevirimiçi) <https://www.vajehyab.com/> (01.03.2019)
- Feridüddin-i Attar: (Çevirimiçi),
<http://www.tezkiretulevliya.net/lugat-t.html>
(01.03.2019)
- İçli, Ahmet: (Çevirimiçi),
<http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/>
madde no: 26087. (01.02.2019)
- Kültür ve Turizm Bakanlığı: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/> (01.03.2019)
- Millî Kütüphane: (Çevirimiçi),
<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr>.
(01.03.2019)
- Osmanlıca Sözlük: (Çevirimiçi) © 2015 osmanlicayazilisi.com
(01.03.2019)
- Türk Dil Kurumu (Çevirimiçi), <http://www.tdk.gov.tr/> (01.05.2019)
- Türkiye Diyanet Vakfı (İSAM): (Çevirimiçi), <http://www.isam.org.tr/> (01.05.2019)

FÜTÛHU'L-ḤARAMEYN (METİN)

Bismi'llāhi'r-Raḥmāni'r-Raḥīm

(müfte'ilün/müfte'ilün/fā'ilün)

1b

1. İy kamu ḥalka eşigüñ mültecā
Ka'be-i dil nūruñ-ıla pür-şafā

Ka'be ḥarīmüñde siyeh ḥānedür
Belki o bir küçe-i kâşānedür

Nāmı yemīn'dür Ḥacerü'l-Esved'üñ
Kim götür[e] dāğ-ı ğām-ı sermedüñ

İy keremüñ vāsıṭa-i sūdumuz
V'iy eşigüñ Ka'be-i maḫşūdumuz
5. Ol-ıdı öñ zīnet-i bāğ-ı ciḥān
Nūr-dih-i çeşm-i çerāğ-ı ciḥān

Kimdür anuñ olmaya pervānesi
Vālih ü ser-geşte vü dīvānesi

Ka'be-durur dīdesi her ma'bedüñ
Merdüm-i dīde Ḥacerü'l-Esved'üñ

Çeşme-i Zemzem ki ḥarīmüñdedür
Menba'ı gülzâr-ı na'îmüñdedür

Āyine-veş şâf ü ṭâhir-durur
Gizlü degül gün gibi zâhir-durur

2a

10. Mültezem[i] bâbuñ olup mültezem
Oldı niçe bâb-ıla bes muḥterem
Cân buna yüz ṭutalı Müstecâr
Oldı zevi'l-ḳadr ü zevi'l-i'tibâr
Merve Şafâ buldılar ikrâmuñı
Gördi çü Sa'y-ı şeref-i nâmuñı
Sa'yımız oldı ḳamu senden yañâ
Kim olımaz ğayrı bize müdde'â
Şâhid-i ḥüsnüñ ki zî-rûz-i ezel
Olmış-ıdı bî-miṣl ü bî-bedel
15. Dikdi geye niçe dürlü libâs
Cilveler ide bî-had ü bî-ḳıyâs
Ġonçe-şıfat esdi çü bād-ı ḥayât
Gözlerini açdı benât-ı nebât
Buldı cihân gülşeni bes zîb ü fer
Bâğçe-i şun' bitürdü [ber ü] semer

Gülbün-i imkân açıldı hemân
Bülbül-i cān ḥamdüñe açdı zebân

Secde ider çün iki ‘âlem saña
Şehliği bes oldı müselleme saña

20. ‘İzzet ü ḥ̣ārı virici az u çoğ
Var iden yoğı iden varı yoğ
Kīse-i ebr içre zevāhir ḳoduñ
Hem kemer-i kūha cevāhir koduñ
Seng-i siyāha virici āb-ı cūy
Ḳand neye reng güle müşke būy
Varsın olursa da bu deyr yok
Varlıguñ dur[ur] ḳamu bir ğayr yok
Ḳatre degüldür iy yemm-i bī-kerān
Ḳulzüm-i cūduñda bu kevn ü mekân

2b

25. Mebde-i eşyādur uluhiyyetüñ
Kimse senüñ bilmedi māhiyyetüñ
Geldi vücūda ḳamu cūduñ ile
Zerre güneş oldı vucūduñ ile
Cümle cān varlığı mestüñdedür
Varlığı vü yoqlığı destüñdedür
Eyleyemez ḥamdüñi vaşşāf olan
Bunu bilür şāḥib-i inşāf olan

30. Men ne 'ibâretle idem vaşfuñı
Kim yazamaz levh ü kalem vaşfuñı
Çande çalur 'akl ü çande delil
Şol yere kim iremedi Cebre'ıl
Olsa dilim tende eğer şad hezār
Şükürüni kılsam olımam Haç-güzār
Kimselerüñ şükürüne yoç minnetüñ
Şükür-ise başka ulu n'imetüñ
Kim ide şükürüñ saña lāyık ola
Şükr dāhi n'imet-i haş-ı Hudā
35. Çüñki senüñ n'imetüñe yoç hisāb
Çande şığa füşat-ı meydān kitāb

**Der Na't-ı Resûl ki Na'leyn ber-Farç-ı Felek-i Atlas Süde
ve Tarıç-ı Semāvāt-rā çün Berç-ı (...) Nefs Peymüde**

Var idi bu küyda evvel muķım
'Ālī-güher bir şeh-i dürr-i yetim
Buldı 'aceb kaçdr u şeref bu zemın
Reşk ider āña felek-heftümın

3a

Naħl-i Nebi bildi bu āb u gil
Kim bitürüpdür ruçab-ı cān u dil
Bitti bu bāguñ yine bir hoş güli
K'olmuş-idi Ruħu'l-Emın bülbüli

40. Gerçi yatur serv-ḳaddi ḥākde
Līk anuñ sāyesi eflākde

Lāl olur tūṭi-i sūkker-ṣiken
Rūḥ-ı Ḳuddūs'le olıcaḳ hem-suḥen**

İlletidür ḥilḳatine²⁹⁸ ‘ālemüñ
Serveridür cümle nebī ādemüñ

İki ciḥān feyzinedür vāsıṭa
Zātı olup olacaḡa rābıṭa

Yeri göḡi tıttı anuñ şöhreti
İki ciḥān bir ḳılınuñ kıymeti
45. Taḥte-i mektebde komadın rakam
Niçe kütüb-ḥāneye çekdi ḳalem

İy ki virür ‘arṣa şeref himmetüñ
Faḳr u fenā güheridür zīnetüñ

Ḥutbe o gün nāmına iy māḥ-rū
Yoḡ-iken oḡundı henüz güft ü gū

Kāndan olmamıṣ-ıdı zer ‘ayān
K’olmıṣ-ıdı sikke-i ḥükmüñ revān

Bunu bilür ehl-i basīret yaḳīn
Küntü nebīyyān didüñ iy şāḥ-ı dīn
50. Her nebīnüñ devlet-i peyḡamberi
Geçdi olup niçe ümem ser-serī

²⁹⁸ Metinde “bu” kelimesi yazılı, vezin gereḡi kelime çıkartılmıştır.

Lîk senüñ haşre degiñ nevbetüñ
Gitmeyüp ecri olunur sünnetüñ
Ümmetiñe viridi Hudā darb u harb
Anlar-ıla fetḥ olına şeref ü ‘azb

3b

Kim irişe devlet-i bîdāruña
Cān nedür bezlide işāruña
Ne seni gördük ne seni göreni
Ne seni gören kişiye ireni

55. Pür-elemüz hicr-i cemālüñ ile
Eglenürüz fikr-i ḥayālüñ ile
Miḥnet-i Mecnūn u ğam-ı Kūh-ken
Aña nazār bā‘iş ü buña suḥen
Ḥasret-i dîdār u āvāz kim
‘Āşık-ı āşufte vü cān-bāz kim
Sende olan luṭf ü ‘aṭā vü kerem
Bizde ḳomaz miḥnet ü derd ü elem
Muḥyî anuñ vaşfını eyle pesend
Tā ki şefā‘at ide ol ercümend
60 Ol ki ide böyle seni mübtelā
‘Arz-ı cemāl eylese ṭañ mı saña

**Der Menķabet-i Hıulefā-yi Rāşidīn ũ Eimmei Ma‘şūm Rıđvānu’l-lāhu
‘aleyhim Ecm‘aīn**

‘Ālemi icād kılan [ol] Üstād
Dört gühere virdi ‘aceb ittiḥād

Ādem ũ ḥayvān kamu ḥāş u ‘ām
Çār ‘anāşırla bulupdur kıvām

Nesne mi var olmaya bu çārdan
Dīn evi yapıldı bu dīvārdan

‘Unşuru her nesnenüñ oldı çeḥār
‘Unşur-ı dīn oldı meğer Çār-ı Yār

65. Her birisi rişte-i cānıñ düri
Her biri dīnüñ müslā ‘unşuru

Şıdķ-ı Nebī’ye olan evvel güvāh
Ḥazret-i Şıddīķ idi pīr-i rāh

4a

Şıdķ-ıla Peygamber’e olmuşdı yār
Şānī-i işneyndür²⁹⁹ ol yār-ı ğār

Bezı idüben mālını aldı fenā
Faķr u fenā içre bulupdur beķā

Ol ki yaķar cānını her ser-keşüñ
Var idi anda eşer-i āteşüñ

70. Ķavl-i Nebī virdi bu söze revāc
K’oldı ‘Ömer ehl-i cināna sirāc

²⁹⁹ Kur’an-ı Kerim, Tevbe Suresi: 40.

Ol ki Һayā oldı yüzine niķāb
Sırrı mülk eyler edebinden Һicāb

Anuñ-ıla tāze ğülistān-ı dīn
Şāfī vü pākize çü māh-ı mihīn

Ol meh-i enver-mih hurşīd-fer
Һayder-i Kerrār ‘Ālī şīr-i ner

Buldı turāb anuñ-ıla rütbeti
Gerd-i rehi virdi göge rif‘ati

75. Zātı anuñ mihr-i semāya yaķīn
Merkez-i çerķ-i şeref ü burc-ı dīn

Maħzen-i esrār-ı Һudā ħākdür
Pāy-gehi günbed-i eflākdür

Çünkü ‘Ālī ħake ider intisāb
Dindi anuñ künyetine Bū Turāb

Gör ki ne güller bitürür işbu Һāk
Doldı zemīn nükhet-ile tā simāk

Sünbül ü gül virmege firdevse zeyn
Müy-ı Һasan oldı vü rüy-ı Һüseyn

80. İşbu iki naħl ilā-yevm-i dīn
Gāh virür ğonçe vü geh yāsemīn
Hey ne ‘acebdür ki bu bāĝ-ı İrem
Meyve virür tāze vü ter dem-be-dem

Ol on iki hem-çü ber-evc-i felek

Nür dih-i 'âlem ü ins ü melek

Gör niçe ol lâle-i ħunīn kefen

Virdi gül-i tâze-ter çü hemīn sen

Gülşen-i dil anuñ-ıla buldı zeyn³⁰⁰

Gülbün-i tevĥīd 'Āliyy-i Ĥüseyn

85. Hey ne şerefdür ki riyāz-ı bihişt

Görine bu ravzası yanında zışt

Bitdi çü bundan daĥı naĥl-i 'āceb

Virdi niçe meyve'i 'ilm ü edeb

Oldı bu 'ali-güherüñ manzarī

Şahn-ı serāçe ki 'Ālī'dür deri

'İlm-i cihān içre ki vāfir-durur

Ba'ış aña Ĥazret-i Bākır-durur

Bitti gül-i ter yine bu bāğdan

Sırr-ı meh ħapalar dide-i *mā-zāğ*dan³⁰¹ (?)

90. Ġonçe-şifat oldı ħamu bī-zebān

Gül gibi çün geldi vü açdı dehān

Şādık u şiddīk şafā ma'deni

Şāĥib-i esrār vefā ma'deni

³⁰⁰ Zeyn, Zeynel Abidin'e işaret eder.

³⁰¹ Kur'an-ı Kerim, Necm Suresi: 17

Bitti yine bir gül-i ‘ali tebār
Gonçe-i dehen- lāle ruḡ āb-dār
Şāh-ı kerem hādī-i şerḡ-i mübīn
Māh-ı vefā bā‘iṣ-i temkin ü dīn
Kāzım-ı ġayḡ ehl-i velāyet kerīm
Şānına dirāyet-i ḡulḡ-ı ‘azīm

95. Yine anuñ daḡı açıldı güli
Rūḡ-ı Ḳudūs oldu anuñ bülbüli
Ḥāk-ı Ḥorāsān olup müşğ-bū
Nāfe-i Çīn anda ağırtamaz rū

5a

- Niçe idem vaşfını ben bī-hüner
Ben ne diyem virdi Peyğamber ḡaber**
Ḥulḡ-ı Muḡammed kerem-i Murtażā
Anları cem‘ itti ‘Aliyy-i Rızā
Nāz-ıla bu tıynet-i ‘anber-sirişt
Besledi bir gonçe-i bāğ-ı bihişt
100. Ḳaldı çü taḡvāda girü mā-baḡī
Oldı anuñ ism-i şerifi Naḡī
Olmadı pey-revi bir mütteḡī
Anuñ-içün künyeti oldu Taḡī
Besledi bu kān yine birr-i güher
K’oldı ciḡān şehlerine tāc-ı ser

Ṭoğdı pes ol dinimüzüñ rehberi
Şāh-ı velāyet Ḥasan-ı ‘Askerî³⁰²

Baħr-i seħā kān-ı vefā vü kerem
Ser ü çesmin zār-ı bihişt-i İrem

105. Gör ki ne gül bitdi bu gülzārdan
Pāk ü mu‘arra etegi ħārdan

Nükhet-i cān-baħşī olıcağ ‘ayān
Pür-gül olur dāmen[i] aħir zamān

Rište ki Ḥağ’dan Nebī’ye bestedür
Çağ aña bu silsile peyvestedür

Nokṭa-ı evvel çü ğāyet bulur
Yine bidāyetde nihāyet bulur

Hādī-i dīn Mehdī-i şāhib-ķırān
Ḳutb-ı cihān mürşid-i aħir-zamān

110. Didi Nebī eyleye def‘-i fesād
Rūy-ı zemini kıla pür-‘adl ü dād

Her biri bir ħaver-i ‘ālem-fürüz
Rūşen olur anlar ile nīm-rüz

5b

Her biri bir güher-i ‘ālī tebār
Her biri bir aħter-i burc-ı vaķār

Her birisi mażhar-ı sırr-ı Nebī
Bunlara maħrem olımaz ecnebi

³⁰² Metinde ‘Askerî kelimesi “leşkerî” olarak yazılmıştır.

Nesl-i nebîdür şamusı iy ‘aceb
Silsilesi silsiletün min zeheb

115. Kim ki bu silsileye peyvestedür
Hâdişe-i dehrün ol restedür

Ben ki bu bâğ içre riyâzet-keşem
Büy-ı güle rāzıyam ü dil hoşem

İşbu қоһu ‘ıtr kefendür baña
Hâr u hası serv ü semendür baña

Der Ta‘rif-i Binâ-yı Ka‘be ki ‘İmârat-ı Hâlîlest bâ mer Cabbâr- ı Celîl

Nükte-i mektûmi idenler ‘ayân
Ma‘nî-i Qur‘ân’ı kılanlar beyân

Dağı görenler fürû‘ u uşûl
Naql idenler hadîş-i Resûl

120. Her biri bir re‘y kırup mu‘teber
Oldı sözi her birinün kâr-ger

Ma‘nî bir elfâzdadur ihtilâf
Kim niçe vech ile bulur ittişâf

Ya‘ni bu esrâruñ olan âgehî
Feth iden rāz-ı kelāmullāhî

Ahız iden her gevherün şâfını
Böyle didiler Meke³⁰³ evşâfını

³⁰³ Mekke. Vezin gereği.

Niçe zamān kim işbu cihān ḥarāb
Şunuñ içinde yidişe kim ḥabāb

125. Geçdi niçe sāl hezārān hezār
Şu çekülüp oldı zemīn āşikār

6a

O ki yapıldı ḳamudan evvelā
Mekke-durur k'oldı bizim'çün binā

Oldı ziyāretgehi ruḥānīyān
Geldi anuñ ṭavfına sübhānīyān

Mekke zemīn üzre hemān oldı ḥalḳ
Döne döne geldi ṭavāfına ḥalḳ

Beyt-i Ḥudā olmuş-iken āşikār
Yoğ-ıdı deyyār ne dār u diyār

130. Buldı bes andan bu zemīn inbisāṭ
Cāy-ı şafā oldı vü bezm-i neşāṭ

Ferş-i zemīn oldı o dem üstüvār
Reşk-ile döndi felek-i bī-ḳarār

Ḳaryelerüñ aşlı-imiş kim Ḥudā
Didi anuñ ismini Ümmü'l-Ḳurā

Sākin ola arz diyü Zülcelāl
Eyledi evtādını yer yer cibāl

- Zāhir olan yerde eñ evvelki ʔağ
Kim yoğ-idi ʔağ ü tepe bāğ ü rāğ
135. Oldı hüveydā Cebel-i Bū ʔubeys
Erfa‘ u ‘alā Cebel-i Bū ʔubeys
- Nice ʔarār ide cihānı ʔarāb
Her temeले çünkü ʔalel virür āb
- Nağş gibidür şuda yek-ser cihān
Fāni-durur arz gerek asumān
- İşbu zemīn-i ābda ʔıldı mekān
Hākden oldı ten-i ādem ‘ayān
- Nefḥ-i Hudā cismüne urdı nefes
Sāir-i gülzār-ı cinān oldı bes
140. Sahn-ı cinān içre niçe māh u sāl
Eyledi zıkr-i eḥad-ı zü‘l-celāl

6b

‘Āḳıbetü‘l-emr çıkıp düşdi dūr
Ḳānı o zevḳ ü o şafā ol sürür

İndi yire Ādem-i aşfā için
Künbed-i yāḳūta tesellā için

Cennet-i ‘ālādan inüp çok zamān
Gāh ʔavāf eyler idi ğeh [amān]³⁰⁴

³⁰⁴ İkinci mısırada kullanılan “niyaz” kelimesi kafiyeyi bozmaktadır. Bu nedenle kafiye gereği “amān” kelimesi ile metin tamiri yapılmıştır.

Gitmedi dilden hūsı [ol] cennetüñ
Var idi zevkı henüz ol lezzetüñ

145. Yerhamullāh ki ten-i hākden
Düşdi cüdā geçdi nüh eflākden
Yırde qodı [ol] yine ten hākini
Şād kılup ol dil-i ğam-nākini
Düşmiş-idi niçe zamān firqata
Āhir-i kār irdi yine vuşlata
Nuḥ zamānında irüp vaqt-i ğarq
Çıkdı göge künbed-i hamrā çü berq
Sürdi feres buldı çü meydān Ḥalīl
Yapmağa emr eyledi aña Celīl
- 150 Oldı çü meşğül-i bükā Rabbenā
Elde işi dilde sözi Rabbenā
Cehdi anuñ ma'nide ta'mir-i dil
Gerçi ki zāhirde işi kār-gil
Tāze güli bitdi cihān bāğınuñ
Rūh-ı Kudüs bülbüli yaprağınuñ
Bu çemenüñ şanma gülin pāyidār
Tāze biter gerçi ki her nev-bahār
Ka'be tamām oldı nişān olmağa
Diledi bir taşu ki rengin ola

155. 'Arz idüben H̄azret-i H̄aqq'a niyāz
Gāh ʔavāf eyler geh niyāz

7a

Geldi nidāya Cebel-i Bū K̄ubeys
Na'rasın işitdi Yemen'de Üveys
K'etdi çün ol h̄āne 'urūc iy H̄alīl
Nebī'de ʔodı [bir] h̄acerān Cebra'īl
Āl yerine ʔo H̄acerü'l-Esved'i
Tā ki bula mekrūmet-i sermedī
Aşlı anuñ çün dūr-i beyzā-idi
Āyine-veş şāf u mücellā-idi

160. Didi Nebī bu H̄acer-i mu'teber
Nūr-feşān-idi çü ʔurş-ı ʔamer
Gevher-i pāk-idi mu'arrā-idi
Kānı anuñ cennet-i a'lā-idi
Aldı ʔıkarđı çü bunı Cebra'īl
Kān-ı cihān güheri oldı h̄acil
Sürmek-ile yüzini ehl-i günāh
Oldı bu vech-ile H̄acer-dil siyāh
Taşa ider ġayr-ı günāhı eşer
Gönlümüz olmaya H̄acer'den beter
165. Ol güher-i k̄ān-ı H̄udā Muştafā
Bu H̄acer'e didi yemīn-i H̄udā

Kim ki anı öpmege cür'et ider
Lā-cerem ol Hâk-ıla bey'at ider
Bitti Halîl'üñ çü kamu hizmeti
Didi Hudâ kim okı³⁰⁵ her ümmeti
Hâne-i dil çünki degül âb u gil
Da'vetüñ işitdi añun güş u dil
Eyledi ervâh nidâsını güş
Kıldılar erhâm içinde hurüş

170. Kim ki işitdi sözini lā-cerem
Başını bu yolda ide ser kadem

7b

‘Azm ider halk o demden āceb
Şanma bu yolda gideler bî-sebeb
Şâh-ı şikârende çalar tabl-bâz
Bâl açar konmağa destine bâz
Halk-ı cihâna dahı şavt-ı Halîl
Hazret-i Hâk yolına oldı³⁰⁶ delîl
Bāng-ı şafîri idicek murğ-güş
Şahn-ı çemen-zârda eyler hurüş

175. Gör ne ‘aceb rāha³⁰⁷ çıkar āhımız
Da'vet ider beytine Allāh'ımız

³⁰⁵ Kur'an-ı Kerîm, Hac Suresi: 27'ye telmih yapılmıştır.

³⁰⁶ Metinde "ol idi" şeklinde olup vezin gereği "oldı" yazıldı.

³⁰⁷ Metinde kelime üstünde "yola" kelimesi yazılmıştır.

Yolını kim eyle-y-ise her nefes
Bāng-ı Hālîl aña ne yetmez ceres

Çün velî'aht olup İbn-i Zübeyr
Eyledi eṭvār u maḳāmâtı seyr

Qıldı Nebî ḳulını rüşen-delîl
Yapdı yine Ka'be'i hem-çün Hālîl

Şoñra çü Haccāc ana çekdi ceyš
Ḳā'idesin ḳıldı nite-kim Ḳureyš

180. Gerçi el uzatmış-ıdı ecnebî
Lîk yerin buldı çü 'ahd-i Nebî
Gāh yıkar Gāh yapar dārını
Kim ne bile Rabbimüz esrārını

Der Beyān-ı Esrar-ı Ka'be ki Qıble Zāhırest ve Secdegāh-ı Ġayb ü Hāzır

Ka'be binā oldı ki ehl-i niyāz
Aña teveccüh ide vaḳt-i namāz
Secde-geh oldur velî mescüd Hāḳḳ
Ma'bed ü her 'abd u ma'büd Hāḳḳ
Nāib-i Hāḳḳ oldı vü zıll-ı Hūdā
Sāye şalan gölgeden olmaz cüdā

8a

- 185 Sāye-şıfat gerçi görünür siyāh
Oldı veli mehbtı-ı nūr-ı ālih

Dil ki olur mazhar-ı envār-ı hāş
Bulmuş ola kayd-ı şivādan hālāş

Ṭā‘ati olmaz anuñ illā şühūd
Bilmez ol erkān-ı rükū‘ u sücūd

Ḥaḡ-ıladur o çü melek müştağil
Nice ola müştağil āb u gil

Ka‘be veli kıble-i zāhir-durur
Secde-geh-i ġāyb ü hāzır-durur

190. Anda biten hār gerekse şecer
Görmez-imiş tiğ ü teberden zārar

Kimdür o kim gül ura divārına
Dik baḡamaz kimse anuñ hārına

Her dile ger ola ‘aceb mi rāhı
Cüz’ iden-idi çü Yemīnu’l-lāhı

Ḥāşıl ider gerçi bu hālātı dil
Anda bulur līk kemālātı dil

Dil gibi kim hāli degül bir nefes
Gitmede dökülmede fikr ü heves

195. Dār-ı şifādur ulu divāneler
Devr ider şem‘ini pervāneler

Oldı müselleme çü hılāfet aña
Ḥalk-ı cihān kıldı itā‘at aña

Āb-ı Hızır’dur ki bizi pāk ider
Mürde gönüller[i] kefen çāk ider

Da‘vet ider bendelerün Hâkķ añā
Raħmetini eyledi mülħaķ añā
Derd ü elem her kime hem-rāh ola
Yāveri bu yolda bes Allāh ola

8b

200. Kim ki bula ketm-i ‘ademden vücūd
Lā-cerem eyler eşiğine sücūd
Her nebī vü her velī ehl-i ħuzū‘
Anda varup itdi sücūd ü rükū‘

**Der Ta‘rif-İ Şehr-i Mekke ki Ĥayra’l-Bilādest ve Mütemennā
Her Bende ve Azād**

- Mekke-durur kıble-i ehl-i necāt
Sakladı Hâķ irmez añā ħādişāt
Cennet-i Me’vā’ya değer toprağı
Reşķ-i cenāndur gülünüñ yaprağı
Rīg-i zemini çü nücūm-ı semā
Yolını kim eyleyene reh-nümā
205. Cennet-i ‘ālā mı ki bī-zer‘ ü kişť
Anda ķamu ni‘met-i bāğ-ı bihişť
Gül yoğ-iken bād eser müşķ-bū
Mül yoğ-iken ħāne tolu ħāy-hū
Ĥirmen-i bī-zer‘ ü pür-māyedür
Mihr-i sitem pertevine sāyedür

Meyveleri t ze bulunur  aceb
Naql-i dil- r sı kamu p r-ru ab
L le anu n n rına yakmaz  er g
Anu n-i  n kıldı y reɡunde d g

Der Sebeb-i Te'lif in N me-i N y ve Ta n f in  ah fe-i İkr i

210. Bir gice kim t r idi   n z lf-i y r
M şk sa ardı    nes m-i bah r
 rmi -idi c n    ma  udına
Secde ederdi der-i ma'budına
Tutdı bir endi e girib numu
 ubha degi  fikr-i reg-i c numu

9a

- Fikr-i ziy d eyledi bu hayretim
Gide gide g lib olup  usretim
Kim bu b ny d-durur bu ne k r
Beyt ola h ne-i Perverdig r
215. N kte ne bu gerdi -i p r-k rda
Bir pula bi  ba  [ne] bu b z rda
Her ne  adar ki der   big ney z
Pertev-i env rına perv ney z
Sa'y neden oldu v   urb n neden
Remy-i cim r   ten-i  ury n neden

Dil ki ola mazhar-ı sırr-ı Nebî

Ola mı esrârdan ol ecnebî

‘Akl ki kaldı pes-i divâr-ı dîn

Çande bile ne’ydüğün esrâr-ı dîn

220. Her neye kim ğayb aña ilhâm ider

Dil anı bir bir çamu i’lâm ider

Tab’ına nazm ehl-i suhen-sencdür

Gevher-i ‘irfâna ‘aceb gencdür

Diledi tab’ım ki tekellüm ide

Açmağa bu râzı terennüm ide

Nâfe-i ter oldı elimde çalem

Misk saçardı nefesi dem-be-dem

Şaçdı semen yaprağına müşk-nâb

Oldı rakam-bâ‘iş-i nazm-ı kitâb

225. İşbu güherler ki çamu bikrdür

Anlaruñ elmâsı yine fikrdür

Bunu gören bile bu sudâ nedür

Fehm ide Yeşrib ü Bathâ nedür

Tâ bu haber ola aña feyz-bağş

Tâ ki ol eţrâfa süre raht ü rağş

9b

Oldı fütûh-ı dil ü câna sebeb

Dindi **Fütûhu’l-Harameyn** uş lağab

**Der Beyân-ı Adâb ü Şerâyiṭ-i Teveccüh-Maḳam-ı bâ-İḥtirâm
ki Kıble-yi İnâm ü Secde-Ḥâş u ‘Avâm-est**

İy ki bu kûy içre başın gûy iden
Ḥasret-ile gözi yaşın cûy iden

230. Evvel ayakda fedâ kıl başuñı
Bilmeyesin kendüñi yoldaşuñı

Kim ki gide râst çü ehl-i şırâṭ
Ka’be-i maḳşûda ider irtibâṭ

Cây-ı edebdür nazâr et çâh-ü câh
Ḥâne-i dervîş ü eyvân-şâh

Düş yüziñ üstüne sürün yürü var
Ger ayağuñ olmaz-ise pây-dâr

Ḳande bula yol edepsüz olan
Menzile irer mi talebsüz olan

235. Kimde edeb yoğ-ise başına ḥâk
Levh-i beḳâdan ola hem udı çâk

Ḳavmüñi ḳo Ka’be gibi ferd ol
Dâr-ı şifâ ‘azmine pür-derd ol

Ehl-i edeb buldı reh-i bî-niyâz
‘Acz yüzün ḳo yire eyle niyâz

Aç gözüñi oldı dil-i pür-sefâ
Āyine-dâr-ı Ḥarem-i kibriyâ

Zem-zem-i tevbeyle dilüñ pâk kıl
Râh-ı Ḥudâ’dur özüñi ḥâk kıl

240. Baḥş idüp dime şakın cüft ü tek
Hırş u ʔamaʔdan elüñi girü çek

10a

Halk-ıla ḥaklaş virüben mālüñi
Eyle vaşiyet kamu aḥvālüñi

Boynuña gel alma mezālim şakın
Olma şakın ʔāġi vü zālim şakın

Sende eger ḥabbe kadar māl-ı kes
Var-ise vir şāhibine sözi kes

Nefsüñe taqvā-yı vaşiyet gerek
Rāhilede üştür-i himmet gerek

245. Himmetüñi merkeb-i reh-vār kıl
Şıdķuñı bu yolda saña yār kıl

Ger yoġ-ise sende kıṭār u mehār
Kaṭre-i eşküñi revān kıl kıṭār

Nāle vü āh eyle ki dūd-ı fiġān
Tā ola farķıñda senüñ sāye-bān

Zād çü taqvīdür anı kıl ziyād
Vaşfını Qurʾān didi ḥayr-zād

Hār ayaġıñda ola peşm-vār
Ābile pāyuñda ola çeşm-dār

250. Güş ger işitmeye bāng-ı ceres
Nālelerüñ bāng-ı ceres saña bes

Çanlu yaşıñ lâle-i nu‘mân³⁰⁸ yeter

Gül yerine hâr-ı muğaylân yeter

Âbile-i pây yig ola çeşmden

K’atmaya bu kûye nazâr hışmdan

Ger irişe zaħm-ı muğaylân ne bāk

Sîne-i gül hârdan olmaz mı çāk

Hâr eger cismüñi gül gül ide

Zevķ ü feraħ göñlüñi bülbül ide

255. Bâdiyede tîz-rev ol çün şabâ

Hāk-i rehin kıl gözüne tütüyâ

10b

Çek yûri bu yolda ğam-ı hâr-ı rāh

Bu gül-i müşġîn olısar ğadr-h’āh

Ger saña geldise bu sözden melāl

Gör ne didi Cāmî-i şāhib maķāl

**Maķāle der İşāret be-Ziyāret-i Beytullāhi’l-Ĥarām ki
der Pes Her Sengi ser-Hengi ser-Nihāde ve Zerīn Her Ĥārı
Giriftārı ez Pây der Üftade**

İy düşüren varçaya tül-ı emel

Çıldı seni ĥubb-ı vaçan mübteznel

Muṭrıb-ı ‘uşşāk olup perde-sāz

Başladı kılmaġa nevā-yı ĥicāz

260. Perde-keş ol eyle bu rāzı semā’

Güft ü şenüdî diger kıl vedā’

³⁰⁸ Tevriye sanatı.

Diniñüñ erkânını eyle tamâm
Ya'ni ki ol zâir-i rükn ü maqâm
Yoğ-ise altıñda ger üstür hemân
Bin ayağuß nâkasına ol revân
Olmaz-ısa râhile-i bād-pāy
Râhile pāyñ kıl ü naleñ derāy
Yalıñ ayak başı kaba ol dürüş
Eyle tabanuß derisin pāy-püş

265. Öqçeleruß güle güle çatlaya
Her kabuzuñ ağlamadan³⁰⁹ patlaya
Sa'y idüp ol saır-i Beytü'l-Harām
Ağlayuraq ne gülerek kıl harām
Arqañı gündüz ide hurşid-germ
Gice olcaq döşeguß rīk-i nerm
Yile vire ger tenüñi bād-ı sām
Kimse tuzak kurmaya rüz-ı kıyām

11a

- Sāye ki başußda muğaylān ide
Yek ki serā perde-i sulţān ide
270. Nev ziyā çeşmüñ pür iderse şabā
Çekmeyesin minnet-i kühl-i cilā

³⁰⁹ Döneme has bir özellik olarak –mak yerine –ma kullanılmıştır.

Şi'r-i 'Arab diñle vü şavt-i ceres
Tiz-rev ol hemçü şütür sür feres
Bülbül-i gülşen saña efgân yeter
Hâr u hâs gonce vü reyhân yeter
Gel der-i ma'būd[a] ta'abbüd ile
Çek boyuña rehti tecerrüd ile
Rište-i tedbiri çeküp igneden
Ol yüri süzen gibi 'uryân beden

275. Hânede ko merkebi 'İsâ gibi
Kim çıkasın göge mesîhâ gibi
Geydüñ-ise atlas eyâ sîm-i ten
'Özr dile boynuña tağup kefen
Ateş-i şevk-ile urup câna gey
Na're-i lebbeyk-ile ihrâm gey
Şaçlaruñı şal yüri divâne-vâr
Yan yakıl 'ışk-ıla pervâne-vâr
Cân gözini aç ki nazarda harîm
Yâr-i siyeh püşimuz anda muķîm
280. Şaħn-ı Harem ravza-i huld-i berîn
Hür-şifat Mekke mürebbi'-nişîn
Kible-i hübân-ı 'Arab'dur yüzi
Secde-geh-i Rûm u 'Acemdür özi
Dâmenini mülke çü bād-ı seher
Ceyb-i cihân tolu olur müşk-ter

Anda şınur şīşeyi ñamus u neng
Kim götürür dāmen-i pākinde seng

11b

Dāmeni çün turreyi şeb-rengdür
Cān gözine sürme-keş ol sengdür

285. Şanma sen ol seng-i siyāhı tehī
Kān-ı kerem bil bu Yemīnullāhī
- Çünkü bu taşdan olasın büse-çīn
Çalmaya gönlüñde ebed kibr ü kīn
- Faḥr-ıla çal evc-i felek üzre kūs
Saña yeter ola eger dest-būs
- Eyler-iseñ ‘azm *Maḳām-ı Ḥalīl*³¹⁰
Şem‘-i hidāyet saña yeter delīl
- Ehl-i mürüvvet ola gör Merve‘de
Kesb-i şafā eyleyesin cilvede
290. Hem-ḳadem ol gel ‘Arafāt ehline
Hem-sır olasın derecāt ehline
- Māl u meni kebşiniyi ḳurbān ḳıl
Arz-ı Minā‘da ten[in]i virān ḳıl
- Taş götür atmaga remy-i cimār
Eyle hevā divlerini señg-sār
- Çünkü ola işbu şerāiṭ tamām
Kār-ı ḥac u ‘umre bulur intizām

³¹⁰ Kur’an-ı Kerīm, Bakara Suresi: 125.

Cān-ıla tevfiḳ-i Ḥaḳ'a ṣākir ol
Kim saña kendi evine virdi yol

295. Virdi saña rāh ḳuṣ uçmaz-iken
Açdı ḳapu kimseler açmaz-iken

Ḥikāyat-ı [Pür]-Muvaffak u Münācāt ve'y Ḥazret-i Ḥaḳ

Pür-muvaffaḳ gāh gāh tevfiḳ-i Ḥaḳ
İrdi alup pīrlerinden sebaḳ
Bādiyenüñ çekdi nice zaḥmetin
Ya'ni reh-i 'umre vü ḥac miḥnetin

12a

Bir gün anuñ giñ dili oldu teng
Ka'be ḳapusında urup başa seng
Didi niçe niçe çekem zaḥmeti
Eyle Ḥudā'ya nazār-ı raḥmeti

300. Kār-ı ḥacc u 'umreyi çok ḳılmıṣım
Senüñ-içün varımı yok ḳılmıṣım
Niçe zamān rāh-ı vefāda devān
Etmiş-idüm eşk-i ḳıṭārı revān
Oldı meger kim bu seferler hebā
Gönlüme iriṣmedi bŷy-ı vefā
Añlamadum 'ıṣḳ-ıla aḥvāl ne
Baḥt ne vü pāyeyi eflāk ne

Çün o gice aldı o bīdārı h̄ āb
Geldi aña H̄azreti H̄aḳ'dan cevāb

305. K'ey başı bu yolda ayağ eyleyen
Seni benim bezme çerāğ eyleyen
- Eylemesem ben seni ger merd-i rāh
Çekmez-idin bunca ğam u gerd-i rāh
- Olsa eger bir kişi ṭāleb saña
Da'vet eder seni evinden yaña
- Saña yeter bu ki daīm gel beru
Şevḳum-ile ola dilüñ toṭṭolu
- Beytüme gelmeklige virdüm meded
Ġayr-ı ḳapu semtine çekildi sed

310. Ḳāpuña iy kân-ı kerem müste'ân
Gözlerimiz ḥalka gibidür hemân
- Añlamadum 'ıṣḳ-ıla (...) ³¹¹
Sen bizi her bāb-ıla ḳıl ber-murād
- Bir niçe muḥṭāc gedā-yı sā'ülüz
Bu ḳapuda ḥak-i rehe ḳā'ülüz

12b

Cāmī ki bī-ḥāşıl u bī-dil-durur
Ka'be-i maḳsūd aña menzil-durur

**Der Teveccüh-i Nemūden Be-Cānib-i Harem-i Ka'be ve İḥram
Besten ve Niyet-i H̄ac ü 'Umre Kerden ve Şerāiṭ ān-rā Danisten**

³¹¹ (...) Metinde de boş bırakılmıştır.

- Sāl-i saīd idi vü ‘ahd-i şebāb
Düşmüş-idi cānıma bir ıztırāb
315. Murğ-ı dilim eyledi ‘azm-i Harem
Bāl açup eyledi pervāz hem
Şevk-ı Harem eyledi göñlümde cūş
Kevkebe-i ‘ışk kıomaz serde hūş
Döner idi ebr gibi dide-i eşk
Çeşm olup bādiye yolında meşk
Etmiş-idüm başı bu yolda kadem
Virdüm idi zıkr-i Harem dem-be-dem
Yürür idüm buse-zenān kû-be-küy
Olmış-idüm hākde mālide-rüy
320. Yağmış-idüm nār-ı gama bāl ü per
Gördi gözüm baħr u ber vü haşk ü ter
Ol gül-i terden nefesim müşk-bū
Cān meşāmına irüp hoş kıoħu
Büy-ı güli kıomadı cānda ğubār
Bülbül-i dil nağme eder şad hezār
Halk-ı cihān Türk ü ‘Arab ü ‘Acem
Eylediler kıaşd-ı tavāf Harem
Na‘re urup sīneleri çāk çāk
Yalıñ ayak başa şaçarlardı hāk
325. Kıapladı ğün yüzlüleri miğ-i gerd
Her biri çekdi niçe germ ü serd

13a

Dest kı lup kũteh ũ nãhun dırãz
Sĩnede ateş ũ gõñũlde gũdãz

Derd-i sefer çekdiler ũ renc-i rãh
Tã vire yol anlara Hãrem-gãh

İy olan ihrãm iũn derd-nãk
Gũsl kı l evvel tenũñi eyle pãk

Bundaki gũsl etmege sũnnet-durur
Pertev-i ĩmãn nezãfet-durur

330. Tevbe ile kı lbiñi pũr-nũr kı l
Şehveti dilden çıkarup dũr kı l

Ayĩne-i cãna virirsũñ cilã
Saña yeter olmağa kı ble-nũmã

Dırnađıñı kes vũ başuñ kı l tırãş
Etme şakın kimse derũnun hırãş

Zãhir ũ bãtında yũri pãk ol
Bes ser-i kũyına anuñ hãk ol

Her ne ki ihrãmde olsa harãm
Eyle hazer etme şakın ve's-selãm

335. Gelmeye lãzım saña dõkmege dem
Dõkmeyesin ãh idũp eşk-i nedem

Eyle teveccũh Hãk'a pes kı l namãz
Secde-gehũñ ola der-i bĩ-niyãz

Çünkü namāzı kılop etdik tamām
Niyyet-i iħrāmdur işbu kelām

Allāhümme innī üridü'l-hacc feyessirli ve teķabbüli minnī

İy ki bu vādide olan reh-neverd
Oldı bu niyyet olıcaķ ħac-ı ferd
Meyl ola ger etmege ħac-ı kırān
Niyyete bu yüzden açarsın zebān

13b

Allāhümme innī üridü'l-ħacc ve el-‘umrete feyessir [...]

340. ‘Umre teķāzāsı düşe ger saña
Yek ki bu lafzı idesin ibtidā

Allāhümme innī üridü'l-‘umrete feyessir-hümelī ve teķabbelihā

Ĥac-ı temettu‘da ķamu kāmuhnı
Bulmaĝa eşhürdeki iħrāmuñı

İy zi-temettu‘ olan iħrām-bend
Kıldı seni eşhür-i ħac behre-mend

Gurre-i Şevvāl-durur ibtidā
Hem sekizi Zı‘l-hice’nüñ intihā

Ka‘be için niyyet-i iħrām kılop
Şartına hem eşhürün ikrām kılop

345. Ğafleti o n ide hengm-ı ac
‘Azm idben ki yine irm-ı ac
Niyet-i accu  mlyim ola
acc-ı temettu‘ saa lzım ola
Geymege irmı idersn ıym
Saa olur fi‘l-i abı‘at arm
Mrde ıfat egnine al bir kefen
Ya‘ni ki irmı aya-sım-i ten
Geymege irmı izr u rid
Yek ki ola biri birinden cd
350. Arz-yı ac ne-imi [ol] mrdelik
Mrdelik inde ‘aceb zindelik
Mrdeleri cmle Mesı-nefes
Nleleri rh-ı fenda ceres
Mrdeleri yig ki kefende ola
li velı cnları tende ola

14a

Serv-i gl  ysemen  nesterin³¹²
Her birinn alduğı birer kefen
Anlara yr ol ki geryendedr
Na‘ra-ı lebbeyki seryendedr

³¹² Beytin ilk mısraı silik olduğundan kaynak metne göre okundu.

355. Telbiyeye niyyeti eyle qarīn
Qavl-i Nebī virdi bu söze yaqīn
Eylemeyen telbiye muhrim degül
Sorsan o hem ‘ilm-ile hem-dem degül

Telbiyedür bu sözimi gūş kıl
Na‘ra urup kendüñi bī-hūş kıl

**Lebbeyk Allāhümme lebbeyk lā şerīke leke lebbeyk
inne'l-ḥamde ve'n-ni‘mete leke ve'l-mülk lā şerīke lek**

Na‘ra-i lebbeyk beyānuñ bülend
Kıl ki görür ehl-i başīret-pesend

Telbiye vü niyyeti kıl hem ‘inān
Fi'l-i ṭabī‘den elüñi çek hemān

360. Bir kılı ger başdan iderseñ cüdā
Saña olur lāzım ü vācib fedā
Yoğ yerine kendüñi bilmek gerek
Bes qamudan destüñi çekmek gerek

Kendüñi Maḥmūd şanursın Ayāz
Ḥāş gereksin bulasın imtiyāz

Oldı burada dil-i ḥāşān dü-nīm
Ḥālet-i lebbeykdür ümmīd ü bīm³¹³

**Ḥikāyet-i bī-ḥod Şoden-i İmām-ı Zeyne'l-‘ābidīn
Raḍīyāllāhü [‘anhu] ve der Ḥālet-i Telbiye Goften ve Le’ālī
Sirişk-râ be-Elmās-ı Āb-ı Dīde Süften**

³¹³ Kur’an-ı Kerīm, Secde Suresi: 16.

14b

Rūṣenī-i çeşm-i nebī vü velī
Vākıf-ı esrār-ı hafī vü celī

365. Ol ki bulur anuñ-ıla dīn zeyn
Ka'be-i āmāl 'Aliyy-i Hüseyn

Hac yolına kâfile-salar idi
'Asker-i hüccâcda ser-dâr idi

Girdi çün ihrâma imâm-ı hümâm
Ebr-i sepîd içre çü mâh tamâm

Telbiyeye urdı kamu halk dem
Eylemedi telbiye ol gonce-fem

Hayret o dem aldı girîbânını
Dutdı anuñ kabz-ı reg cânını

370. Serv-kadi lerzeye düşdi çü bîd
Lâle vü nergisleri zerd ü sefîd

Ca'd-ı muṭarrası perîşân-idi
Ebr gibi nergisi giryân-idi

Halk bu fikr içre ki bu hâl ne
Soñra didi anlara aḥvâl ne

Didi ki uş telbiye k̄anı h̄it̄āb
Red ü kab̄ülünde anuñdur cevāb

Dir dem var havf ü recāyı kab̄ül
H̄avf u ricā kıldı beni bes mel̄ül

375. Dimege lebbeyk çü açdı dehān
Düşdi yire hem-çü ten-i bī-revān

Düşdi yire mihr-i cemāl yāķīn
Oldı zemīn reşk-i sipihr-i berīn

Cism-i şerīfi yire düşse ne bāk
H̄āk-durur mehbıķ-ı envār-ı pāk

Ol ki felekdür aña iħrām-gāh
Tutdı çü iħrām tenün gerd-i rāh

15a

Biz kim olavuz dinemek segleri
Biz ne itüz gör ne çeker begleri

380. Cüz'ī 'amel kıldı bizi pür-ğurūr
Dilde velī āyet-i Rabb-i Ğafūr

Bārī-Hudā bī-ser ü sāmān kııl
Ya'ni kim ol k̄orkuyı iħsān kııl

Gönlüme pertev şala şevk-i Harem
Tâ ki idem başı bu yolda kadem

**Der Beyân-ı Edeb-i Tavâf Kerden ve Şerâî-i ân-râ Be-Cây
Averden**

Baş ayağün hâk-i Harem üstüne
Bes kademün ço ser-i cem üstüne

Lâzım olan şart eñ evvel vuzu
Şu gibi aqıtma dilün sū-be-sū

385. Ğasl idüp zâhirüni pāk kıl
Ka'be gibi sineñi şad çāk kıl

Tavfa kadim ço yürü dīvâne-vâr
Yan yakıl aşk-ıla pervâne-vâr

Silsile-i şevk-ıla dīvâne ol
Döne döne yanmağa pervâne ol

Öpmek-içün seng-i siyeh rüyını
Almağa ol misk-terin büyünü

Destini būs etmege var ilerü
Gözle edeb çün olasın rü-be-rü

390. Menba'ı ser çeşme-i elţâf-ı Râb
Ağzı şulanur öpe ger haşk-i leb

Şolına sengiñ yürü iki ayak
Cānib-i dīvāre nazār eyle baq

Çün idesin qaşd-ı tavāf iy civān
Niyetini eyle dilüñde revān

15b

[Neveytü en eṭūfe bihaẓa'l-beyti'l-‘atīki sebān kāmilen lillāhī
tea‘lā]³¹⁴

Ka‘be’i şolundan idersin tavāf
Döne döne nefsüñ-ile kııl maşāf

Sağ omuzuñdan i³¹⁵ şāhib-şeref
Eyle red anuñ üçini bir taraf

395. Ka‘be’i üç def‘a tavāf idesin
Niyyet-içün şanma güzāf idesin

Cür‘et-ile ‘arz-ı ta‘abbüd gerek
İşbu yola raht-ı tecerrüd gerek

Böylece olur remel ü ızṭibā‘
Etdi Nebī kıldı çü Hacc-ı Vedā‘

³¹⁴ Okunamayan kısım kaynak metinden yararlanılarak metin tamiri yoluna gidilmiştir.
³¹⁵ vezin gereği “iy” “i” olarak okunmuştur.

İşbu-durur cür'et-i ferhündelik
Dört gerek kıl dahı efgendelik

Bes bu yidi devre idi asumān
Eşk ider döne döne bī-gümān

400. Vaz' olınan yerlü yerinde du'ā
Olma her devr içinde edā

Yine girü niyyet için kıl güzër
Ya'ni ki būs etmege dest-i Hacer

Çün gelesin ol Hacer'e rû-be-rû
Kaldur elüñi bu du'ayı oqu

Bismillāhi Allāhu Ekber

Bulmaz-isen öpmege ger dest ü res
Ko elüñi üstüne iy bü'l-heves

Kesret-i halk olur-ise izdiham
Bulmayasın cā-yı edā-yı selām

405. Ol yüri barmağ-la işāret-nümā
Bağ aña kıl işbu du'ayı edā

**Allāhümme imānā bike ve taşdıķan bi-kitābike vefāen
bi-‘ahdike ve’t-tibā‘an li-sünneti Nebīyyike Muḥammeden
şallāhü ‘aleyhi ve selleme**

Ka’be apusından idicek güzar
Aç gözüñi eyle maķāma nazār

ıl yine ihlāş ile kasd-ı avāf
İşbu du‘ayı okıyup bī-güzāf

**Allāhümme haze’l-beytüke ve’l-ḥaramü ḥaramüke ve’l-
emnü emnüke ve’l-‘abdü ‘abdüke ve haze’l-maķāmü’l-‘āizi
bike min-en-nāri Allāhümme beytüke āzīmü ve vechüke
kerīmün ve ente er-ḥamür-rāḥīmīn e‘iznī mine’ş-şeyṭānir-
racīm ḥarrim laḥmī ve demī ve ‘azmī min-en-nār ve ekfini
mü’neted-dünya ve’l-āḥirati**

Rükn-i ‘Irāķī’ye revān ol revān
Oķı bu tesbīḥ ü şenāyı hemān

**Allāhümme innī e‘uzü bike mine’ş-şirki ve’ş-şekki ve’ş-
şekāveti ve sui’l-aḥlāķi ve sui’l-manzari fi’l-māli ve’l-ehli ve’l-
veledi**

Çünkü ḥaṭīm ola saña reh-güzer
Dīdelerüñ pür ola ḥün-ı ciger

410. Cānib-i divār-la miḥrāba baķ
Anda bu tesbiḥi gerek okımaķ

Allāhümme ezillini tahte zılli ‘ārşike yevm lâ zılle illâ zıllike

16b

ve eskını min ke’si Nebīyyike Muḥammed şallallāhu ‘aleyhi
ve sellemu şerbeten tayyibeten lâ ezmāü ba‘dehā ebeden

Çünkü nazargāhuñ ola Rükñ-i Şām

Anda okunmak gerek işbu kelām

Allāhümme ec‘ali ḥaccen mebrūran ve sa‘yen meşkurān ve
zenben mağfūran ve ticāreten len tebūra yā ‘azīzu yā ğafuru
Rabbıġfir verḥam ve tecāvez ‘amme ta‘lem inneke entel-
e‘azzu’l-ekrem

Çün idesin ṭavf yolında kıyām

Rükñ-i Yemānī’ye irüp iy hümām

Virdi aña buse Resūl-i Emīn

Sen daḥı ol ümmet-iseñ buse-çin

Ço elüñi üstüne ta‘zīm için

Öp elüñi ‘izzet ü kerīm için

415. Naql iderler küberā-yı selef
Virmek’içün ya‘nī ki rükne şeref

Aña müvekkil ḳodı Ḥaḳ bir melek

Her kişinüñ maḳşudun eyler dilek

Bende-ṭaleb dünye vü ger dīn için

Ḥācetine ol melek emīn ider

Arzū-yı dīn ü dünyā saña
Ger düşe kı l işbu du‘āyı edā

**Rabbenā ātinā fid’-dünyā ḥaseneten ve fi’l-āḥireti ḥaseneten
ve kı nā ‘azābennāri Allāhümme inni e‘uzu bike mine’l-fakrı**

17a

[ve’l-fakrı ve min fitnete’l-maḥyā ve’l-memāt]³¹⁶

Bes yine göster edeb-ile kı yām
Ṭavf-ı Meke eyle yidi kez tamām

420. Oldı üç evvel remel ızṭıbā‘
Soñraki dördü daḥı olur vedā‘

Soñraki dörd evveline iy püser
Eyle Ḥacer cānibine sen güzer

Kıl ṭaleb-i mağfiret-i Kird-gār
İşbu du‘āyı oku iy dīn-dār

**Allāhümmağfirlī biraḥmetike e‘üzü bi-Rabbi’l-ḥaceri mine’l-
fakrı ve’d-deyni ve ‘azabe’l-ḳabri ve zīkaş-şadri ve mine’l-
ḥızı fid-dünyā ve’l-āḥireti**

Çünkü yidi dāire oldı tamām
Merkeze var destüñi iç iy tamām

³¹⁶ Köşeli ayraç içindeki kısım metin tamiri yoluyla kaynak metinden okunmuştur.

Taşı geçüp kapuya var pür-edeb
Mültezem oldı bu maķāma laķab

425. Mültezemi var der-aķūş ķıl
Yem gibi mevc ura yaşıñ cūş ķıl

Āteşe ur kendüñi pervāne-vār
Şevk-ıla āşüfte vü divāne-vār

Gör niķe divāne döner evvelā
Şoñra düşer āteşe olur hebā

Perdeye ur destüñi ta'zīm-ile
Sür yüzüñi gözüñi tekrar-ile

Sineñi vir perdeye iy merd-rāh
Tā ki münevver ola yüzüñ çü māh

17b

430. Dīdelerüñ pür-nem ü dil derd-nāb
Sineñi pür-ķam ķıl ü baķrıñ kebāb

İki elüñle yapış astārına
Göz yaşunu dök yüri divārına

Ķadrini bil göster aña iştiyāk
Rüz u şāl irdi vü şām-ı firāk

Bunda olur maqşūdı h̄ ahendeler
Bunda bulur çāreyi dermāndeler

Çüñki işüñ oldı qamuda tamām
‘Azmüñi qıl yine beħalf-i maqām

435. Anda ola ger ʔolu ehl-i niyāz
Var Hacer’iñ yanına vü qıl namāz

Çüñki haqīkatde ʔavāf ü ʔalat
İkisi de seyr eder derecāt

Ehl-i namāz itse sücūd ü kıyām
Seyr eder ‘ālem-i süflī tamām

Virdi namāz ehl-i zemīnden nişān
ʔavfa eder reşk yidi āsumān

Fırşatı fevt etme nazār qıl nazār
Kim idesin bir daħı būs-ı Hacer

440. Kim çeke bu emkinede gerd-i rāh
Gerd olup māħrem-i iħrām-gāh

‘Umre için geysel ger iħrām merd
Yā ki temettu‘ ide yā hac-ı ferd

Çüñki qoya Ka‘be ħarīminde kām
Oldı aña ʔavf-ı kudüm iltizām

Buldı udūm-ile mūveṣṣaḥ lūzūm
avf ki evvel ola avf-ı udūm

acc-ı ırāna olan iḥrām-bend
avfı olur umreden iy behre-bend

18a

445. avf k'anuñ sa'y-ı payende olana
Rūkn ü ḥac u umre-durur iy fetā

Nāfile vü avf-ı veda' ü udūm
Sa'y dimez anlara ehl-i ulūm

Yok bu üçünde remel ü izṭibā'
Her birine oldu niṣān inḳıṭā'

avf ki evvel ola iy behre-mend
umre için ola ger iḥrām-bend

Evveline eyle udūm i'tibār
umredür ikincisi iy kām-kār

450. Bunda dāḥı yok remel ü izṭibā'
Kim bulur evvelkiden inḳıṭā'

**arem-i Muḥterem-rā Be-zīver-i Evṣāf-ı Lāyık ber-Daḥten
ve der-Nazar-ı abūl-i ālibān-ı Ṣādık Cilve-ger Sāhten**

İy ki irişdi saña luřf-i İlāh
Kim saña virdi Harem-i şurbe rāh

Aç gözüñi ki şun[‘]-ı ilāhi’i gör
Bu kerem-i nā-mütenāhi’i gör

Cān gözüñi eyle yolunda şadem
Vaşf-ı Harem niyyet-[ile] al çalem

Hāne-durur çeşm-i siyāh bütān
Çevre sütün şafları müjgān hemān

455. Şaf şaf olup anda sütün-ı ruhām
Eylediler hem-çü melā’ik kıyām

Her şarafı pencereler ‘ālī fer
Her birisi maşla[‘]-ı şems ü şamer

Oldı hep āfākda bu hāne řāk
Şapladı eřrāfını řāk u revāk

18b

*Beyt-i ‘Atīk*³¹⁷ü Harem pür-sefā
Her řumı bir řulle-i kūh-ı vefā

Yer yer olan çeetr-i rubā’ī hemān
Mihr-i sitem pertevine sāye-bān

³¹⁷ Kur’an-ı Kerīm, Hac Suresi: 29 ve 33.

460. Ser ü ser efrâz-durur her menâr
Dikdiler eflâke ‘alem sidre-vâr

Pâyeleri gökten olup mürtefi‘
Başları sidre ile müctemi‘

Sâye şalar her biri ‘arş üstüne
Ger çeke nıgehleri ferş üstüne

Anda kebüterler uçar fevc fevc
Şanki urur hayli melâ’ik mevc

Ġalib olupdur çü hevâ-i vü dâd
Devr iderler nitekim gird-bâd

465. Hey ne kebüter kamu pervâneler
Silsile-i ‘ışık-ıla divâneler

Gözleri süz ile dönüp aḥkere
Rengleri benzerdi ḥâkistere

Virdi bu ter ḡonceyi bâḡ-ı Ḥalîl
Ḥaşre deḡin yandı çerâḡ-ı Ḥalîl

Şaldı cihân içine bir ḥoş ḡoḡu
Bu ḡül-i ‘anber-sirişt-i müşk-bû**

Oldı laķab aña ser-i kūy-i dost
Cān-ıla dil anda bulur bŷy-ı dost

470. Mehbiť-ı envār-ı ilāhīdur ol
Ĥŷrīleriñ çeşm-i siyāhıdur ol

Ķıldı meger şavfına Rıđvān mŷrŷr
K'eyledi řārŷb anā ġīsŷ-yı ĥŷr

Sidre-durur şon anı vaķt-i namāz
K'anda olur Rŷĥ-ı Emīn naġme-sāz

19a

Ġāyet-[i]le zemzemi pāk ŷ latīf
Hem-ķadem-i minber-i Beyt-i řerīf

Ĥavķı ne ger-dŷn-ı cān mŷyı-dur
Nŷr-dih-i çeşm-i cihān rŷyı-dur

475. Ķubbeleri kŷnbet-i řarĥ-ı kerem
Ŗrtŷsidŷr perde serā-yı ķadem

‘Ātfeti zıllına ĥalk buldı rāh
Meş‘ale-dār Ĥarem’i mihr ŷ māh

Yaķdı řŷ andan bu felek meş‘ale
Dŷřdi yer ehline ‘aceb meřġale

Hāl-i siyāhıdur anuñ müşk-nāb
Dīde-i cāna virici pīç-ü tāb

Dide-i hūr iy budur sermedān
Aña siyāh oldu ğālibdür nişān

480. Noқта ne daire mihr ü māh
Anuñ-içün noқта uş oldu siyāh

Pīr-durur hırkasın eyler siyāh
Feyz taleb etmededür mihr ü māh

Kisveti olursa ne şan müşk-sāy
Āb-ı Hızır kıldı karañuda cāy

Nāfe-i ter mi ki bu ‘anber-sirişt
Yā gül-i müşkīn-i riyāz-ı bihişt

Mihr-ile meh ger çeke ferzānedür
Pertevinüñ dūdına pervānedür

485. Hāne degül belki o bir küh-ı nūr
Örtüsidür perde-yi ‘afv-ı Ğafūr

‘Aql-ise dīvānesi bir müymuñ
Cān-ise üftādesidür küymuñ

‘Arş-ı mu‘allā ki çırāğan yaqar
Gün ü mekān kandili yağın yaqar

19b

MİNYATÜR

KA'BE

20a

Der Beyân-ı Sa'y Kerden-i mâ Beyne Safâ ve Merve ki Amed
Şod-i Enbiyâ ve Evliyâ-est.³¹⁸

Ḥatm-i ṭavâf idicek iy kâm-rân
Sa'y için Mes'â'ı şalan hemân

Müntazır olmuş saña Babü'ş-Şafâ
Ehl-i şafâ kıldı Şafâ'ya şalâ

490. Tāk-ı Şafâ reşk-i revāk-ı felek
Bağladı şan üstüne hayli melek

Seng-i siyâh-ile olup rû-be-rû
Arkasını tağa virüp iy ulu

Ḥâcetiñi iste ki vire Ḥudâ
Vird ü zebānuñ ola işbu du'â

Allāhu ekber Allāhu ekber elhamdülillāhi 'alâ mâ hedānā
elhamdülillāhi bi-meḥāmidihî küllihā 'alâ cemī'i ni'amihî
küllihā lā ilāhe illa'llāhe vaḥdehü lā şerike lehü'l-mülkü ve
lehü'l-ḥamdü yuḥyî ve yumît ve hüve ḥayyün lā yemütü
biyedihî'l-ḥayr ve hüve 'alâ külli şey'ün kadiru lā ilāhe
illa'llāhu vaḥdehü şadaқа va'dehü ve naşara 'abdehü ve
hezeme'l-aḥzabe vaḥdehü lā ilehe illa'llāhu ve lā na'budü illā

³¹⁸ Okunamayan kısım kaynak metinden yararlanılarak metin tamiri yoluna gidilmiştir.

ıyyāhü muhlişine lehü'd-dīne velev kerihe'l-kāfirüne el-
hamdü li'llāhi Rabbi'l-'ālemīn Allāhümme innī eselüke
īmānen dā'imen ve yakinen şadıkan ve 'ilmen nāfi'an ve
kalben hāşi'an ve lisānen zākiran ve eselüke'l-'afve ve'l-
'āfiyete'd-dünya ve'l-mu'āfāti fi'd-dini ve'd-dünyā...

20b

ve'l-aḫireti [en tuşalli 'alā seyyidinā Muḫammedin ve 'alā
ālihī ve şahbihī ecma'in.]³¹⁹

Ba'd-ı du'ā cānib-i Mes'ā'ya var
Ciddüni gözet yüri pergār-vār

Sa'y idüp Mes'ā'ya olgıl revān
Eyle bu edi'yye-i vird-i zebān

"Rabbi'ğfir ve'r-ḫam ve tecāvez ammā ta'lem inneke ente'l-
e'azzü'l-ekrem

Rabbenā ātinā fi'd-dünyā ḫasenete ve fi'l-aḫireti ḫasenete ve
kınā 'azāben-nār

495. Yelmede yopurmada sa'y eyle bek
Görmede bu rāhda tozuñ melek

Merve Ḥaḫ'ı buldı şafā vü şeref
Ḳum-ı kırān kuḫl edinüpdür selef

Yer ki başar ayağuş iy meh-cebīn
Ravza-ı Firdevs olur der-i dīn

³¹⁹ Ayraç içindeki kısım metinde silik olduğu için metin tamiri yoluna gidilerek yazılmıştır. Bunun için de benzer dualardan yararlanıldı.

Sa'y kıl iy taleb-i rāh-ı şafā
Kim olasın hem-ka-dem-i Muştafā

Çünkü anuñ pey-revīsin iy civān
Rifkat-ile 'arşa ka-dem baş hemān

500. Gerçi nebī ile velī çok-durur
Bunda ka-dem başmazı yer yok-durur

Cümle bu menzilde idüp ihtimām
Eylediler yelmede sa'y tamām

Perr-i melā'ik döşenür iy dedem
Kalmadı bir zerrece cāy-ı ka-dem

Şuret-i mīleyni eyā hoş-şifāt
Kamet-i Hızır u lebi āb-ı hayāt

Varmağa kıl Merve'ye sa'y iy hümām
Çarha girüp sen de çü māh tamām

21a

505. Merve ki oldı felek-nilgün
Şāķī yanında ka-deh ser-nigün

Oқыup evrādıñı iy pür-huşū'
Eyle Şafā cānibine bes rucū'

Ric'ati bu burcuñ olur māye-baḥş
Ric'at-i kevkeb gibidür vāye-baḥş

Yelmesi olur yidi kezle tamām
Gitmede ve gelmededür intizām

Ḥacer'İN anda yoğ-idi tūşesi
Bağrını yakmışdı ciğer kūşesi

510. Bulmağ-içün Merve Şafā üzre āb
Gitmede gelmede ederdi şitāb

Her kimi getürse vücūda 'ādem
Peyrū olur Ḥacer'e vü hem-kadem

Merve'ye dört kerre Şafā üzre üç
Tā ki yidi kerre ola tırma uç

Vird-i zebān ile bulasın şafā
Ya'ni ki her def'ada *inne'ş-Şafā*³²⁰

Eyle tırāş başuñı gitdi melāl
Oldı saña cümle mevāni' ḥelāl

515. Himmetüñi līk idersüñ bülend
Bir daḥı olmaya saña kayd-bend

³²⁰ Kur'an-ı Kerīm, Bakara Suresi: 158.

Yek çekesin Merve Şafâ rencini
Kim bulasın zevk ü şafâ gencini

Çün bulasın sa'yda her kâmiñi
Yek ki çıkarmayasın ihrâmiñi

Mevsim-i hac irdi şağın olma süst
Bād-veş ol sen dahı çālāk ü cüst

Her ki başın bunda kadem etmeye
Ka'be-i maşşudına ol gitmeye

21b

**OKUNAMAYAN (SİLİK) BİR SATIRLIK BAŞLIK VE
BİR MİNYATÜR (SAFÂ VE MERVE)**

21a

**Der Ta'rif-i Cebel-i Bū-Kubeys ki der Rif'at be-Āfağ Berāberī
mi-Koned ve bā-Küngüre-i 'Arş Hem-Seri³²¹**

520. Kān-ı vefādur Cebel-i Bū-Ḳubeys
Gam taşını bağrına başdı Ḳubeys³²²

³²¹ Başlıktaki siliklik nedeniyle okunamayan kısım kaynak metinden yararlanılarak metin tamiri yoluna gidilmiştir.

³²² "Basdı gamı taşına" ifadesinde vezin gereği takdim-tehir yapılmıştır.

Döner anuñ tîğine baş sipihr
Taşı adem [ber adeh-i]³²³ mäh ü mihr

Rif‘at-ile buldı felek üzre per
ullesidür maqla‘-ı sems ü amer

Kim ıa Şenbe günü aña Őabāh
Bula amından dü cihānuñ felāh

Oldı ferah hāŐiyet ol kühda
Kim seni omaz am u endühda

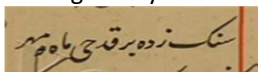
525. Hem-sır-ı mevzi‘-i Őa-ı amer
Gördi anı gün gibi ehl-ı naar

Merve Őafā saı nāmūs u neng
Dāmeni ire bir iki pāre seng

Ka‘be gibi ül uta ün dāmenin
Heşt-bihişt eyledi pīrāmenin

Anda daı var bir ev muhterem
Oldı cihān ire Negr-rān-ı ‘alem

³²³ Ayra iindeki ibare metinde yer almaz. Müstensih hatası olarak deerlendirdiimiz bu eksiklii kaynak metindeki karŐılıına bakarak metin tamiri yoluna gidilmiştir.

Kaynak nüsha Millet Ktp. 478. vr. no: 22b.

Hāk-i deri sürme-i ehl-ī başar
Oldı ol ev içre Müslüman ‘Ömer

530. Çıkdı Bilāl ile o küh üstüne
Velvele düşerdi gürüh üstüne

Oldı ezān oqumada rehberi
Tağ başına çıkdı çü kebk-derī

Bülbül-i hoş-h̄ ān-ı harīm-i Harem
Kumrī-i ser-mest-i serā-yı kıdem

22b

MİNYATÜR

CEBEL-İ KUBEYS

22a

**Der Ta‘rif-i Sūku’l-Leyl ki Maḥall-i Mevlūd-i Nebī-yi ‘Arabi
Ve ‘Alī ve [?] Ve Aşār-ı Envār Der Leyl ü Nehār Ez in Emākin-
i Şerīfe Hüveydā ve Müncelī**

Viridi cinān nükhetini³²⁴ sūq-ı leyl
Cān-ıla Rıdvān ider aña meyl

Oldı o ḥurşīd-i cihān maḥla‘ı
Leyl velī āb-ı Hızır menba‘ı

³²⁴ Metinde kelime نکتی şeklinde yazılmış ki burada bir müstensih hatası olduğunu kaynak metindeki bu kelimenin karşılığına bakarak anlayabiliriz. Bu kelime Kaynak metinde نکهت şeklinde yer alıyor.

535. Anda ogup burc-ı Şeref ağteri
Doldı ayası-y-ıla Şer řā Şeri
- Dıde vü dil anda bulur müncelı
Küçe-i mevlüd-i Nebı vü ‘Alı
- Hey ne ‘acebdür ki ola bir mađām
Mađla‘-ı ħurŐid ü mäh-ı tamām
- Görmege ol mihri dolaşur şamer
[...]³²⁵
- İŞbu mađām içre ogup āfitāb
Gice vü gündüz yürüyüp bı-niķāb
540. oğdı bu sük içre o Őāh-ı Necef
Ol dür-i yekdāneye olmuş Şedef
- Sük-ı cinān bu soķađa eşk ider
Ĥāk-i rehi sürmeyi ehl-i nazār
- Fāđıma’nuñ ħānesi hem andadur
Gevher-i Őıddıķ hem ol k’andadur
- Müşteri vü zühre vü Şems ü şamer
Kıldı kırān cümle bu yerde meger

³²⁵ Beytin ikinci mısraı metinde yazılmamıştır.

Başıñ ayak kıl olasın ser-firāz
Bunda şalınurdı çün ol serv-i nāz

545. Tağ mu'allaları reşk-i felek
Sâil olur kapularında melek

23b

Bu kitāb merhūm Sultān Muştafa Hān Hāzretlerin vālide-yi muhteremleri Sīneperver Vālide Sultān Hāzretlerindir her kim kıra'at eylerse rahīmet ile yād eylesün. ³²⁶

MİNYATÜR

Mevlid-i 'Ali Rağiy'allāhü 'anh

Mevlid-i Ebū Bekr Rađiy'allāhü 'anh

Mevlid-i Fātıma

Mevlid'en-Nebīyi 'aleyhi's-selām

23a

Der Ta'rif-i Müdde'ā ki Mağall-i İsticābet-i Du'a-st ve
Mevkūf-i Seyyīd-i Dīn ü Dünyā

Diñle nedür bes şıfat-ı Müdde'ā

Anda ki maqbūl olur her du'ā

Her ne du'a eyleseñ olur revā

Hācetüñi hāşıl ider Müdde'ā

³²⁶ Minyatür sayfası olan sayfa metnin hattına benzer bir hat ile bu temellük kaydı yazılmıştır.

Bekleyerek serv-veş ol ber-çarār
Aç du'aya gögiñi çün çınār

Ġayr[i] du'ā nesneye depretme leb
Ġācetüñi eyle Ġudā'dan taleb

550. Ol ser-i ħāk üzre düşüp sür yüzüñ
Eyle bu yolda kağem iki gözüñ

Ġum-ı kabri her biri necm-i Ġudā
Cān gözine toprağı kuġl-ı cilā

Ġumları k'anuñ-la tolu reh-güzār
Baġr-i şafā içredür şāh-vār

Ġār u ħāsı ġonce-i reyġān biter
Nağme-serā bülbüli efğān yeter

Büy-ı ħoşı zinde ider mürde'i
Rāġat ider ħāġır-ı āzurde'i

555. Durdı iki mīl yemin ü yesār
Dilde ġomaz şabr u cānda çarār

Ni'met-ile tolu-durur her mekān
Her sırrına müşteri pīr ü civān

Eyler-iseñ nağd-i revānuñ telef
Her dileğüñ tīr-i du'aya hedef

Uğradı çün ol yire vaqt-i duḥül
Ḥayr du‘ā kıлмаğa durdı Resül

Oldı gözüñ aç bu maḥall-i du‘ā
Müvafık-ı muḥtâr Resül-i Ḥudā

24b

MİNYATÜR

MÜDDE‘A
MESCID-İ RAY

24a

**Der-Ta‘rif-i ‘Arş-a-yı Mu‘allā ki Memlū ez-Nūr-ı Tecelliest ü
Mahall-i Medfen-i Ekābir ü Evliyā**

560. Seng-i muallā ki olur tāk-ı ser
Ḥāk-i cinān ehline kuḥl-ı başar
- Bürkesi içre görünür şāfi āb
Lezzeti şerbet gibi ta‘mı ḥoş-āb
- Görinür işbu sunuñ içinde kum
Rüşen ü pākize çü gökde nücüm
- Ğıll u ğışı yoḫdur anuñ pākdür
Çeşme-i ḥür gibi şafā-nākdür

Bürkesine MıŖ'ı bulur-ise sil

Telḡ görine gözine āb-ı Nil

565. Āb-ı Hızır menba'ı zulmetdedür
LİK bunuñ menŖe'idür Kūh-ı Nūr

Ŗāh kenārında der-ise güzer

Āyine-i ḡüsnüne ide nazār

Vire feraḡ göñline cāna sürür

Dide-i ḡalbinde zuhūr ide nūr

Ehl-ī dile derd-i zebān nāmıdur

Subḡ-ı Ŗafā cānlarına Ŗāmıdur

FüŖhatı çün Ŗahn-ı gülistān-ı dil

Bunda nice serv-i ser efrāz-gül

570. Her kimi kim besleye bu āb ü ḡāk
Göñli ola mazḡar-ı envār-ı pāk

Ma'den-i envār u ḡan-ı safā

Mevzı'-ī rāyāt-ı Resül-i Ḥudā

Mescid-i re'y anda görinür 'ayān

Oldı münevver çü riyāz-ı cenān

Oldı menārına meh-i nev ‘alem
Çekdi anuñ naqşına zühre qalem

25b

Her tarafı mağrib-i şad āfitāb
Perde-i gül anlara olmuş niqāb

575. Būy-ı Mesīhā gelür ol hākdan
Nūr çıkar ravzıña [ol] pākdan

İşbu zemīn fushatına bī-gümān
Döne döne reşk ider asumān

Ol-ıdı harīm harem-i Muştafā
Bāğ-ı ciḥān buldı anuñla şafā

Anda ziyā-yı kabr-i Ḥadīce-durur
Nūr u şafā anda netīce virür

Ehl-ī naẓar olana bu hākdür
Dide-i cānına virür nūr-ı fer

580. Bir tarafı meşhed-i İbn-i ‘Ömer
Tağdan ol geven gibi qaldurdı ser**

‘İlmi anuñ ‘ālemi pür-nūr ider
Cān u dili pertevī mesrūr ider

Her arafı Meşhed-i İbn-i³²⁷ Zübeyr
Nür uçar ravzası üzre çü ayr

Türbetinüñ levhası ‘anber sirişt
Sünbül-i müşkîn riyâz-ı bihişt

Şeyh Simâ‘î³²⁸ ki pür-mâyedür
Mağberesi anlara himâyedür

585. Şîr-i jiyân gibi idermiş ħurüş
Sinesi pür-cüş ü zebânı ħamüş

Nefsüni atlı eylemede merd-kâr
‘Arşa-ı ħurb içre olup nâm-dâr

Mağbere-i H̄‘āce Fuḡayl ‘Iyāz
Ravza velī reşk ider aña riyāz

Türbesinüñ müşteri der-bânıdır
Ķurş-ı kamer şemse-i eyvânıdır

25a

Kim bula ulı dirili anda rāh
Aña yeter iki cihānda penāh

³²⁷ Meşhed kelimesi ile İbn kelimesinin yerlerinde takdim-tehir yapılmıştır.

³²⁸ Şeyh İsmail

590. Eyledi bu hāk içinde mekân
Şeyh 'Ömer mürşid-i A'rābiyān

'Arş gibi türbe ki nūrānidür
Şeyh 'Ālāed'dīn Kirmānīdür

Bitti türābından anuñ bir şemer
Derde devā almağa virdi şemer

İstemeye bāğ-ı cinānuñ bürīn
Kim yiye meyve-i cān perīn

Kim ki bu gülüñ raḥbın ide nūş
Nūr u şafā eyleye göñlünde cūş

595. Oldı ziyāretüñe rūḥānīyān
Cān gibi ammā ki nazarda nihān

Cümle ol eṭrāfda āsūdedür
Eşigine rüyları sūdedür

Me'ḥaz-ı feyz oldı vuzı' u şerīf
Raḥmete ğarḳ [oldı] ḳavī vü za'īf

Anda kimüñ cismi ki medfūndur
Yāveri ol Ḥazret-i bī-çūndur

Nāme-i a'māli içinde günāh
Kalmaya maḥv eyleye ol pādişāh

600. Olmaya duzağdan aña hîç bîm
Ola anuñ mekânı bâğ-ı na'îm
- Anlara ārām-geh olur bihişt
Kim başı altında ola bunda hışt
- Didi hadîş-i nebevî rûz-ı dîn
Kim düşe kôrquya zamân u zemîn
- Arz-ı Mu'alla vü zemîn-i Baqî'
Rif'at-ile çarğ-ı felekden refî'

26b

- İkisi bir yerde mülâhık ola
Hâzret-i Hâk lütfuna lâyıq ola
605. Ya'ni kim uçup düşeler cennete
Ġarğ ola bu hâk yem-i rahmete
- Anda hitâb anlara diyü Sürüş³²⁹
Zerreleri cümle ola çeşm ü güş
- Muntazır-ı rahmet-i Perverdigâr
Dilleri şādân u ümmîd-vâr

³²⁹ Sürüş: Allah'tan vahiy getiren melek; Cebrail.

Tā ki ire lütf u ‘ināyāt-ı Hāḡ
Resm-i ḡimāyāt-ver ‘āyāt-ı Hāḡ

Hāḡ-ı cihān ḡünkü ḡopa fevc fevc
Baḡr-i ‘ināyāt-ı Hūdā ura mevc

610. Ölene anda key pīr ü civān
Genc gibi ki oldılar-ıdı nihān

Ref‘ ideler başlarını ḡākden
Pāyeleri ḡiḡe tā eflākden

Her kimüñ ol yere ola medfeni
Gülşen-i Firdevs ola meskeni

Hūd-i berīn cümleye menzil olur
Her birinüñ ḡāceti ḡāşıl olur

Āsūde-ḡāl olmaḡa pīr ü civān
Sidre ile Ṭübā yeter sāye-bān

615. Sāḡī olup anlara ḡılmān u ḡūr
Nūş ideler kāse-i şarāb-ı ṡahūr

Rāzı vü şādān ide Rabb-ı Celīl
Cür‘a-i keşān-ı ‘asel selsebīl

Bāde-i vuşlat ile ser-hoş ide
Her birisi mest olup cūş ide

Arz-ı Mu‘allā’da olan cümle gūr
Her biri bir ravza-i nazarla gūr

26a

MİNYATÜR
KABR-İ FUDAYL İBN-İ ‘TYĀZ

27b

Der Ta‘rīf-i Cebel-i Nūr der Ğār-ı Hırā ki Mahall-i Şakḳ-ı Şadr
ve Zāviye-i H̄ ace-i Her Dü Serâst.

‘Arz-ı Mu‘allā’dan iki mīl dūr
‘Arşa ḳadem başdı ser-i kūh-ı nūr

620. La’l ü ‘aḳīḳe güheri virdi tāb
Çıkmaz anuñ topuḡına āfitāb

Kūh degül belki o bir kân-ı nūr
Maḥv olur anda tecellī-i Ṭūr

La’l-i Bedehşān’da olursa muḳīm
Mu‘tekifi bunuñ o dürr-i yetīm

Ol dūr-i yektāya niçe sāl ü māh
Oldı şedef-vāra ki cāy-gāh

Ƙullesidūr hem ser-ṭāk-ı semā
Ebr-i serā-perde-i Ğār-ı Hırā

625. Ger ıķa ol ğāra bir ehl-i niyāz
Şıdk-la ihlāş-la ılıb namāz

Dilde zūhūr eyleye nūr u şafā
Cümle murādātını vire Hūdā

Zāviye-i Hı̇ ace-i Mevlādur ol
Mehbıṭ-ı envār-ı tecellādur ol

Cibril'i görmemiş-idi Resūl
Eyledi ol ğārda Ne[b]e' ki nüzūl

Sīne-i bī-kīnesini ıldı şaķ
Yudı döküp albine envār-ı Hıaķ

630. Gevher-i taḥķīķ ğayeb-idi henüz
Çıķmamış-idi dūr-i 'ālem-fürüz

Pertev-i Hıaķ yaķdı o demde irāĝ
Viridi amerden bu cihāna ferāĝ

Kim ki o dağ üzre çıka lāle-veş
Çeke haķīkat güneşi jāle-veş

27a

MİNYATÜR

CEBEL-İ NŪR

28b

**Der Ta'rif-i Cebel-i Şevr ve Ğār O ki Ğazret-i Peyğamber bā
[Siddīk-i Ekber] ez ancā be-Cānīb-i Medīne bā-Sekīne-İnān-ı
'Azīmet tāft**

Göklere çekdi Cebel-i Şevr ser
Devr-i haremdundür okırsam kader

Kūh-ı mu'azzam-durur ehl-i şükūh
Başı[n] eger cümle ser-efrāz-ı kūh

635. Sāye-veş altında sipihr-i refī'
Teng yanında bu cihān-ı vasi'

Basdı Nebī üstüne çünki kadem
Faħr-la başı göge irdi o dem

Taşları kadrini şad-ı gevherüñ
Oldı nazar-gāhı çü Peyğamber'üñ

Küh-i Bedāhşān ḥased-ile zebūn
Reşk-ile la'lūñ cigeri oldı ḥūn

Var o küh üzre 'acib ġār-ı teng
Şı'b aña bu künbed-i birūze reng

640. Çünkü Nebī Mekke'den itdi sefer
Kıldı cihāndan ḳamu ḳat'-ı naẓar

Hem-reh u yoldaş aña bir nām-dār
Ḥazret-i Şiddīḳ idi yār-ı ġār

'Azm-i Medine ḳılup andan revān
Ḥicrete tāriḥ ḳonıldı hemān

Oldı o demden berü nuşretde dīn
Bāḳi vü pāyında ilā yevmü'd-dīn

Kim varup ol ġārı ziyāret ide
Menzilini cāy-i sa'ādet ide

645. Oldı ḳadem-ġāh Resül-i Ḥudā
Lāyık aña cānı iderseñ fedā

28a

MİNYATÜR

CEBEL-İ ŞEVR

Mevkıf-ı ‘Arafât-râ be-‘Unvân-şifât Tahsîş-numüden ve
Huccâc-ı Muhtâc-râ be-in Mekân-ı Şerîf-i Tahriş-numüden

İy ki saña kûy-ı vefâ mu‘tekef

İnse ne tañ başuña tâc-ı şeref

Müjde ki bulduñ şeb-i ğamdan felâh

Nür saçar burc-ı şafâdan şabâh

Heftüm-i Zî'l-ħicce’dür iy sâr-bân

Nâka’i rağsa getürüp ol revân

Ṭür’da mı pâreledi intizâr

Tâ ki tecellâ ide didâr-ı yâr

650. Dem-be-dem ol nağme-keş ü perde-sâz

Rast kııl âhenk nevây-ı ħicâz

Nağme-i nev-rûz ‘Arab söylegil

Tâ ki ‘Acem ide ‘aceb söylegil

Ḥüzn-ile bin o dem *erihni Bilâl*

Tâ ki vire cân ħadış-i visâl

Sâz kııl ol nağme-i ‘aşık-kışı

Hûş-rübâ rûh-fezâ dil-keşi

Yād kı́l efgānımı leyl ü nehār
K'eyler-idüm dilde temennā-yı yār

655. Ğafleti kıo vaqt-i ta'allül degül
Gel berü hengām-ı teğafül degül

Ĥuṭbe edā kıldı ḥaṭīb-i inām
Döndi yine maḥşere Beytü'l-Ḥarām

Girdi felek raḳsa meh ü āfitāb
Niçe sükün ide cihān-ı ḥarāb

Nāḳa serāsīme olup şevḳ-nāk
Mürdelerüñ sīneleri çāk çāk

29a

Ḥalḳ-ı cihān ḳalmadı ḥ'āş u 'avām
Niyyet-i iḥrām be-Beyt-i Ḥarām

660. Ayru düşen ḥac gibi pīrāmdan
Gel çıkasın zimmet-i iḥrāmdan

Olmuş-idüñ niçe niçe māh ü sāl
Maḥrem-i iḥrām-ı ḥarīm-i visāl

Bir iki gün içre irüp devlete
Salṭanat-ı bāḳīye vü 'izzete

Kevkeb-i iqbāl çü mes‘üddur
Âhir-i kârîñ hele maħmüddur

Taħtuña baħtuñ olupdur sipihr
Yüz süriyüp eşigüñe mäh ü mihr

665. Şāhid-i maḡşüd çü gösterdi rüy
Zülfi şalup cān dimāğına büy

Mevḡife vaḡtidür olursuñ revān
Üştüri ol yaña sürer sār-bān

Eyle demīdür bu du‘ayı edā
Çünki Minā‘ya iresin iy fetā

**Allāhümme hazā minnī femnun ‘aleyve bimā menente bihi
‘alā evliyāñke dāhili ṡā‘atike bi-raḡmetike yā erḡame’r-raḡimīn**

**Der Beyān-ı Vuḡūf Kerden der Bāzār-ı Minā be-Mütāba‘at-i
Seyyīd-i Enbiyā**

Yüküñi indür ne çekersin ‘anā
Nāḡa‘i oynatdı zemīn-i Minā

Söz-ile efsürde-dile tāb vir
Nāz-ile üstür-cigerün āb vir

670. Lābe vü lāzım ki ḡona ḡāfile
Nāḡa ki timār olına rāhile

Dil bugün işin nice fikr eylemez
Çünkü yarın kendüyi zıkr eylemez

Terviye āhirdür ü şeb nā-bedīd
Hāzan-ı şubḥ aldı eline kilīd

Tāli‘ olup şubḥ u esdi şimāl
Vaḳt irişüp kim ire yir yir cemāl

Gāfleti ḳo geldi çü fırsat demī
Gör bir ayağ üstine yek ādemi

675. Nāḳaların ḥalk ḳamu sürdü tīz
Düşdi sipeh leşkerine son kürīz

Çün idesin kūy-ı Minā’dan firār
Müzdelife olsa gerek āşikār

Fersaḥ olur olmaz ola biş ü kem
Müzdelife’sini vü bāb-ı Hārem

Ḳaçdı ḳaçan cümle Hāḳ’uñ kūyına
‘Āşik u āşufte olup rüyına

Çün ‘Arafāt Tağı hüveydā ola
Vird-i zebānuñ ola işbu du‘ā

Allāhümme'ce'aleha ğadretin ğadreteha ve aķrebahā min rıd̄vānik ve eb'adehā min saħtik. Allāhümme bike āmentü ve 'aleyke tevekkültü ve ileyke teveccehtü ve vecheke'l-kerime eradtü . Fec'alnī mimmen yübāhī li-yevme mimmen hüve ħayre minni bi-raħmetike yā erħame'r-raħimīn.

680. İşbu cebel kim 'Arafāt oldı nām
Pest-durur cümle cebelden tamām

30a

Gerçi ki şuretde bu aşğar-durur
Ma'nī yüzinde velī ekber-durur

Raħmet-i Hāķ'dan pür olup dāmeni
İns ü melek mecma'ı pirāmeni

Ķullesi üstünde o ĳubbe hemān
Künbed-i eflākdan oldı nişān

Şāħib-i temkīn-dür ol nām-dār
İndi anuñ başına tāc u tār

685. Hayli-şütür mevc urur fevc fevc
Pür-melek ü ins ü ħaşış ile evc

'Arzı ol arzuñ çü dil-i ehl-i dil
Her kişi anda işine müştāğil

Arz-ı Harem'den velî hâricdür ol
Göklere mi'râc-ı ma'aricdür ol

Bundadır ol maḥmil-i 'âli maḳâm
Üstüne eflâk yidi at hıyâm

Havzlarıñ âb-ı hoş u dil-keşin
Teşne görüp sâkin ider âteşin

690. İki şu içinde ki tâhir-durur
Âb-ı revân içre cevâhir-durur

Çeşmelerinden utanup sebîl
Cânını bu yolda ider-miş sebîl

Ṭağ-ı yesârında evi Âdem'in
Ya'ni ki mescûd olan ekremiñ

Olmağ-ıla mevzi' âh u fiğân
Düde-şifat-ı aradur vü âstân

Şu'le urur anda meger düd-ı âh
Kim görünür zulmet-i şebde çü mâh

695. Nür-gehî şu'le urur gâhî ber
Anda benî âdem olur lerze ar

31b

Var ‘Arafāt içre daħı çār mīl
Ḥadd-ı mevākıf ki ne kāl u ne kı̄l

Līk o dört mīl nişān-ı sa‘īd
Ṭağa karīb ikisi iki ba‘īd

Anları Cibrīl diküpdür ‘ıyān
Tā ki olalar ‘Arafāt’a nişān³³⁰

Ḥadd-i zemīn oldı çü mevķıf yeri
Ḥaddini bil gezme şaķın serseri

700. Şāfi‘i bu bād yire ser-be-ser
Ḥadd-i mevākıf dir ol ehl-i nażar

Didi Ḥanīfi velī-i kām-rān
Mevķıf iki mīl arasıdur hemān

Mescid-i Nemre‘yle³³¹ müşerref zemīn
Mescide hem vadi-i ‘Arba³³² yaķın

Bu iki yir ḥadd-i mevākıf degül
Kim ki vuķūf eyleye vākıf degül

³³⁰ Kur’an-ı Kerīm, Bakara Suresi: 198.

³³¹ Mescid-i Nemire. Vezin gereği “i” düşmüş.

³³² Metinde “va‘de-i” şeklinde yazılan kelime mana gereği metin tamiri yoluna gidilmiş ve kaynak metindeki mukabilinde var olan “vadi-i” kelimesi ile değiştirilmiştir.

Çün idesin Mescid-i Nemre güzār
Fırsat-ıla içine gir tut karar

705. Halk-ı cihān oldu bu mescid cemī^c
Yanmada ağlamada hemçü şemī^c

Muntazır olup tolu gurfe vü kaşr
Tāb-ile anda kılına zuhr u āşr

Hutbe için minbere çıkdı haṭīb
Şāh-ı şecerde nitekim ‘andelīb

Ehl-i Hāk’uñ bezmine bes sūz ü sāz
Nağme-yi Dāvudī nevā-yī hicāz

Nākañı sür oldu çün iy bī-bedel
Pāy-i cebel dest-i du‘āya maḥal

710. Çıkdı cebel üzre du‘āya imām
Yek ki bu dem derdüñ ola bu kelām

31a

Lā ilāhe illallāhu vaḥdehu lā şerīke leh lehu’l mülkü ve lehu’l ḥamdü ve hüve ‘alā külli şey’in kadīr. Allāhümme leke’l ḥamdü’l-lezī neḳülü ve ḥayren mimmā neḳül. Allāhümme leke şalātī ve nüsükī ve mahyāye ve memātī ve ileyke meābī leke Rabbi nūrāni. Allāhümme innī e‘üzü bike min ‘azābi’l-ḳabri ve vesveseti’ş-şadri ve şitātil’emri. Allāhümme innī e‘üzü bike min şerri [mā] tecīü bihī’r-riḥu. Allāhümme atinā fid’-dünyā ḥasaneten ve fi’l āḫireti haseneten ve ḳinā ‘azābe’n-nāri.

Bu ‘Arafāt içre ferāgat anı
Vaqt-i melāmetde selāmat anı

Düşdi cebel ayağına her gürūh
Başlarına rig saçup hemçü kūh

Sīneleri gül gibi şad yerde çāk
Cānları zinde velī tenler helāk

Geçdi gice oldı zālāmı tebāh
Geydi geniş başına zerrīn külāh

715. Mevc uruban alk yürürdi hemān
Keştī gibi nāa açub bād-bān

Kūh nihān oldı vü āşār yo
Deşt tehī ħāce vü bāzār yo

32b

opdı yine alk arasında nūfūr
Oldı kıyāmet çalınup nef-i sūr

Çar gibi döndi tokuz āsmān
Zelzeleye düşdi zemīn ü zamān

Deldi sipihriñ siperin t̄ir-i āh

Buldı murādāt nişānına rāh

720. Kurm-ı göñül gerçi ki hūrşīd-veş
Ditremededür velī ten bīd-veş

Na‘ra‘i³³³ yā Rab ki felekden geçer
Mertebede қadri melekden geçer

T̄ir ü ‘ādūları felek sīnesin
Kim döke H̄aқ raḥmeti gencīnesin

Mevcler urdı yem-i raḥmet çü küh
Oldı ol emvāc-la ğarīқ ol gürüh

Bir yerde cem‘ oldı çü ins ü melek
Reşk ider-ise yeridür bes felek

725. Sūz-ile bu gece ölen yā Rabbi
Evc-i felek üzre yaқar kevkebi

Ağladı bir kūdeki ḥelvā-fürüş
Eyledi H̄aққ’uñ keremi bahr-i cüş

İtmeye mi cüş ki dilhā-yı zār
Giryе vü āh ide hezerān hezār

³³³ kelime üstünde na‘ ar‘i yazılmıştır.

Şîr-i Hudā baħr-i seħā k̄ān-ı cūd
K̄utb-ı zamān āhir-i burc u kebūd³³⁴

Didi ki bu yirde H̄aħk'ũñ raħmeti
Baħş olunur gör bu ulu ni'meti

730. Bunda iden ğayr Hudā'dan taleb
Olsa nola mażhar-ı k̄ahr u ğaḫab

Çünkü H̄aħk'ũñ raħmeti mebzūldür
Her ne du'ā kim ide maķbūl-dürür

32a

Kim ki bu vaķt içre fenā bulmadı
Yıgdür ölürse ki beķā bulmadı

Dökdi ğünāhını beden laħt laħt
Dökdi ħazān yaprağını son dıraħt

Germligi pūta-i 'arziñ meger
Miss-i vücūdı eridüp kıldı zer

735. Bunda fenā ile ū kim ħākdür
Çirkini maħvetdi zer-i pākdür

³³⁴ Beytin ikinci mısrasındaki kafiye kelimesi "vucūd" olarak yazılmıştır. Ancak bu kelime beytin veznine ve manasına uygun düşmediği için -kaynak metin ile birebir aynı olan beytin mukabilinde kullanılan ve vezne ve manaya uygun olan- "kebūd" kelimesi tercih edilmiştir.

Pāk-i mücellā olup āyineler
Geldi zūhūra nice gencineler

Mahv oluben zūlmet-i şām-ı günāh
Toğdı hūr-ı rahmet-i hās-ı İlāh

Germ olup geldi güneş gitdi ebr
Virdi ter ü taze ruṭab naḥl-ı sabr

Bir nazār içinde olup perde çāk
Oldı sebelden niçe biñ dīde çāk

740. Mahv oluben rūy-ı kamerden ḥusūf
Kalmadı ḥurşīd yüzünde küsūf

Şu ki taş altında yitürdi nihān
Lerzeleden kakşıyup oldı revān

Perdeyi ref eyledi bād-ı şabā
Açdı yüzün şāhid-i lüṭf-ı Hūdā

Didi Peygamber ki olur şirk-i [r]āh
Kim-ki şana üstünde ḳalmış günāh

Bu ‘Arafāt ehlini ser tā ḳadem
Ġarḳ-ı fenā eyledi eşk-i nedem

745. Dest-i fenā s̄inelerin kıldı çāk
Oldı ten-i hākleri nūr-ı pāk

Çan döküp çeşm-i derūn-ı refīk
Rigleri oldı çü lā'ı ü 'aķık

33b

MİNYATÜR

CEBEL-İ ARAFAT

33a

Der Beyān-ı Keşten-i ez 'Arafāt be-Müzdelife ve Vuķūf
Nümüden-i Şubh Der ān-Maķām

Dökdi ķamu hālķ güneh bārını
Açdı Hūdā rahmet-i enbārını

Yükleri yinledi olup bī-günāh
Pāk oluben yolları tā bīş-gāh

Çünki sebük-sār olur rāhile
Tīz irişür bes menzile ķāfile

750. Lāıķ³³⁵ olan buña ola min-ba'd Şām
'Azm-geh-i hālķ bārız-i hārām

³³⁵ Lāıķ. Vezin gereği.

Şām velī nāfe gibi müşk-bū
‘Āleme şaçan bu-imiş hoş қоһu

Bu gice virdi һabr zülf-i yār
Bu gice hoş bū çü nesim-i bahār

Bu gice ahterleri cümle sa’id
Bu gice қurbānı olur rüz-ı ‘id³³⁶

Aldı murādın niçe merd-i ğarīb
Şām-ı ğaribān velī bā-nasīb

755. Yola düşüp berü ‘Acem ü ‘Arab
Cāy-i feraһdur ü mahall-i tırab

Yir mi başar һalk-ı cihān ayağı
Müzdelifе bādiyesi қonāğı

Çün қona ol cānibe iy ser ü pā
Virdüz bāng ola işbu du‘ā

**Allāhümme hāzihi Müzdelifе cümü‘at fi hā elsinetün nes’elüke
һavāyic mü’tefike fec‘alnī mimmen de‘āke festecebte lehu
tevekkelü ‘aleyke fekefeyteh.**

³³⁶ Beyit (cetvelin dışında) kenarda yazılıdır.

Anda ҡonar ol gice hep rāhile
Arkalanup ҡāfile ber-ҡāfile

Her kim ola muqbil-i bīdār-necāt
Rāhat için anda ҡurar raht ü nihat

760. Ḥ ab-ile gözdegi ki ғaflet gide
Şihhat-i ten vire vü rāhat vire

Ḥ aba varup her kişi bi-kārdur
Dide-i bahtī velī bizārdur

Қalmadı çün sende ol ālūdelik
Tañ mı saña gelse ger āsūdelik

Oldı Ḥaḳ' uñ çün saña baḥşāyişi
Virmeyeler mi saña āsāyişi

Ger olasın ol gice tesbīḥ-ḥ̣ ān
Saña Şüreyyā ola gevher-feşān

765. Taşları tesbīḥ-i fenā dānesi
Baḥr-i beḳānuñ dūr-i yekdānesi

Ḥāl diliyle ҡamu gūyā durur
Her biri lü'lü velī deryā durur

Eyle vukūfına seherden kıyām
Şabhuñ ola şıdk-la rüşen tamām

Yig yatasın bu rīg-i pür-tābda
Uyumadan aţlas u sincābda

Çünki vukūfa idesin ihtimām
Kār-ı hacuñ anda bulur inţizām

770. Vaqt-i vukūfuñda hemān iy fetā
Meş'ar'a nāzır olup okū du'ā³³⁷

**Allāhümme bi-ḥaqqı meş'ari'l-ḥarāme ve'l-beyti'l-ḥarāmi
ve'ş-şehri'l-ḥarāmi ve'r-rükni ve'l-maḳāmi bellig rūḥa
Muḥammedin minnī't-taḥiyyete ve's-selām ve edḥilnā dāre's-
selām.**

34a

MİNYATÜR

MESCİD-İ MÜZDELİFE

35b

**Der Ta'rīf-i Bāzār-ı Minâ ve Remy-i Cimārāt ve Mescid-i Ḥayf
ve Mescid-i Kebş [ve Gārü'l-Mürselāt]**

Şabbaḥakellāh şabāḥa's-sa'īd
Saña mübārek ola bu rüz-ı 'id

³³⁷ Kur'an-ı Kerîm Bakara Suresi 198.

Oldı bu şabaḥ içre hezāran hezār
Bendeler azād-ı şıḡār u kibār

Ṭañ-mı ki bu şubh-ı sa'ādet eṣer
Ger vire ferḡundeliḡinden ḡaber

Oldı çü zāhir her ḡūr u rüzı sa'īd
Ḥalk nücüm-vār olup nā-bedīd

775. Bāḡ-ı ceres diñle vü sür maḡmili
Göç yine tebdīl kılup menzili

Kimisi'çün kimi ider intizār
Şevḡ-i Minā ḡor mı göñülde ḡarār

Şanma münācātı ticāret-durur
Germī-i bāzār kıyāmet-durur

Ḥalk-ı cihān itmede cüş u ḡurüş
Ġulġuleden saḡır olur ġüş u hüş

Şöyle yatur riḡte-i hemyān-zer
K'oldı dükanhā-yı Minā kān-zer

780. Germlıġı-y-ile zer āteş-veşiñ
Buldı bu bāzār eserin āteşiñ

Aṭlas-1 Rūmī vü ḳumāş-1 Freng
Ḥāne vü dükkān ṭoludur teng teng

Rūmī vü Hindī vü ‘Acem-le ‘Arab
Şīr ü şeker gibi üleşdi ‘aceb

Naḳd ü metā‘ olsa elüñde hemān
Bey‘ ü şīra ḳıl yoluña ol revān

Bir diremüñ bunda senüñ şad olur
Māl ü menālüñ dāḫı bī-ḥadd olur

35a

785. Kendi zerüñ şaḳla ḥaberdār ola
Ġafleti terk eyle vü bīdār ol

Çün idesin giysini sīm-ile pür
Şaḳla ki bāzār ṭolu kīse-bür

Kīse tehī olsa zer ü sīmden
Yig ki ḥalāş olasın ol bīmden

Kīse-bür olmaḳdadur ālūdelik
Kīse tehī olsa ger āsūdelik

İki cihān ḥāceleri bī-gümān
Fāriḡ ü āsūde ne sūd u ziyān

790. K̄iseleri gerçi ki zerden teh̄i
Her birisi mülk-i beḳānıñ ŧehi
- Derd-i metā‘ına ḫarī-dārlar
Anlar ile germ bu bāzārlar
- ŧevḳleri eyledi bāzārı germ
Sūzları sengleri kıldı bezm
- Durma yūri eyle ŧitāb iy fetā
Cemre-i evvel ḫarafından yaña
- Kim aña oldu ‘Aḳabe pāy-gāh
Dāmen-i kūh oldu daḫı cāy-gāh
795. Seng olup destine eyle cihād
Bunda ŧaf-ı ma‘reke eyle yād
- Ḳavm ki ŧemḫ̄ir fenā urdular
Na‘ra-i tekb̄ir fenā urdular
- Oldı yidi kerre çü sa‘y ü ḫavāf
Ḳaḫ daḫı ol deñlü gerek b̄i-ḫilāf
- Bes yidi ḫaşı yūri ol m̄ile ur
M̄il degül r̄uy-i ‘Azāz̄il’e ur

Oğlunu řurbāna Ĥalīl-i Nebī
Başlayıcağ geldi la‘īn-i gabī

36b

800. İtmek-içün dūřmen-i bed-ĥ Ńhı dūr
Tař atup eyledi řeyřānı kūr

Tā ki ‘Azāzīl ola münhezeb
Remy-i cimār eyle vü řurbān ‘akab

Ya‘ni ‘adüv rağmına řurbān kııl
Bunda fedā [...] ³³⁸

Tiđ-i cefāyı kulū-i cāna řo
Gerden-i teslimüni řurbāna ço

Dest nedür şan ola andan revān
Belki dil ü cān gerek ĥün-feřān

805. Cān odur ‘ıřķ-ıla řurbān ola
Genc-i ğam ü derd-ile vīrān ola

Her kimi şatl etmeye řimřīr-i dost
Oldı ten-i lāře vü bī-mağz-ı post

Şan yazar āyet-i şun‘ullāhı
Cān okūr levĥa-i řurbān-gāhı

³³⁸ Beytin ikinci mısraı ikinci kelimededen sonra yazılmamıştır.

Oldı meger ‘arşa rüz-i arz Minā
Ehl-i dile vādi-i faqr u fenā

Başı yarağını görüp deşneler
Çan revān eylemege teşneler

810. Halk-ı cihān yanmağa pervāneler
Derd-ile cān virmege divāneler

Bir tarafında eylemede çan cüş
Bir tarafında şafā kālā-fürüş

Fāidesin istemede her kişi
Cümlesinüñ almaç u şatmaç işi

Tiğ-i kulağlı-durur çekme baş
Çılıca ‘alākañ var-ise kıl tırāş

Sende eger çılıca ālāyık ola
Şanma teng hizmete lāyık ola

36a

815. Baş kademüñ dīn-i řarīkatde berk
Evvel ayakda başuñ eyle terk

Başı tırāş eyle çalender-vār
Kendügi ur nār-ı semender-vār

Şimdi senüñ oldı tenüñ ‘ayn-ı rûh
Devletüñ açıldı irüp bin fütüh

İste niçe bir ola cāmeñ girev
Çünkü saña feyz irür nev-be-nev

Boş olınan nesnelere oldı helâl
Ėayri helâliñden āyā hoş hisâl

820. Oldı-ise üstüne lâzım fedâ
Borcuñ öde dīnüñi eyle edâ

Ya‘ni yidi dervīşe bir küsfend
Pārele taqsīm için bend bend

Dir-ile yāhūd anı teslīm kıl
Ėağ yolına Ėarc-ı zer ü sīm kıl

Sūğ-ı Minā’dan bir iki yüz adım
Var ola Mescid-i Ėayf iy kerīm

Cümle anuñ ger bñ çı ‘anber-sirişt
Vüs‘atı çün füşat-ı Bāğ-ı Bihişt

825. Mescide bir tāğ olupdur qarīb
Şāhib-i temkīn ü vağār ü mehīb

Girse şıgar ğārına hep kâinât
Oldı o ğāruñ adı ve'l-Mürselât

Dāmenine virdi şeref ol Celîl
Oldı çü kırbān-ki İbn-i Hālîl

Sūk-ı Minā'nuñ ākabinde āyān
Var yine bir kūh-ı 'azîm ü kerān

Saħn-ı Minā'da gele gör rüz-ı naħr
Mevc ura ħün-fedā hem-çü baħr

37b

MİNYATÜR

MESCİD-i HAYF vd.

37a

Der Ta'rîf-i İfâzat ki Hâc bî ü nâ-Tamām-est ve Be-cây
Åverden-i ü Vâcib ber Hāvâş u 'Avām

830. İy ki bulan yol bu maqşūdına
Yüzini süren der-i ma'būdına

Oldı giceñ qadr ü günüñ rüz-ı Ğid
Vaqte-i ferħunde vü aħter-sa'îd

'Aşer-i Zî'l-ħicce'dür iy zū-fünün
Vaqtidür iħrāmdan olasañ bîrün

Ayağı mīk̄āta koyan bī-bedel

Devlet-i iħrām saña virdi el

İki cihān devleti rehber saña

K'oldı vuķūfeyn müyesser saña

835. Remy-i cimār eyledüñ ü zebh-i ħalk
Men' ü kerūdunda(?) ħalāş oldı delķ

Bulduñ olup Ka'be-i maķşūda rāh

Maħrem-i iħrām-ı ħarīm-i İlāh

Ĥamd ü şenā-i Eħad-ı zü'l-Celāl

Vird-i zebān eyle çü vardur mecāl

Eyle teveccüh kereminden yaña

Var ħarīm-i Ĥarem'inden yaña

Gör ki niçe cümle ħalāyık yine

Ĥomadılar dilde 'alāyık yine

840. Geldi Ĥarem sūzına sehl-ile

Başı koyup ħākine sehl-ile

Sūziş-ile gör nic'oldı germ cem'

Ĥalk çü pervāne Ĥarem hem-çü şem'

Bas çü pervāne olup cilve-ger

Şem'-i Hudā ħavfına bī-pā vü ser

38b

Geldi 'Acem Hindu vü Bulğar u Rūs
Cümlesinüñ maqşūdı bu nev-'arūs

Rūm u Yemen mülküñ ider kimi ıey
Kimisinüñ memleketi mülk-i Rey

845. Kimi sefer çekdi niçe sāl u māh
Ṭā ki bula Ka'be-i maqşūda rāh

Ḳaṭ'-ı beyābān ü meraḥil ider
Bād gibi ṭayy-ı menāzil ider

Niçelere virmedi devleti dest
Sāğar-ı bā's eyledi bī-ḥod ü mest

Niçesi hicrān elinde esīr
Ayağa şaldı sitem-i çarḥ basīr

Berk-i ḥazān-veş kimi pejmürdedür
Rāh-ı talebde niçeler mürdedür

850. Kimine bu bādiye bāğ-ı firāk
Lāle şıfat sīnede dāğ-ı firāk

Oldı bu gülşende hezārān hezār
Bülbül-i āşufteleri zār zār

Vācib ü lāzım saña şükr-i Hūdā
Kim açılıp-durur devlet-i serā

Ḥamd ü şenā eyle ki ol bī-niyāz
Virdi senüñ göñline ‘azm-i Ḥicāz

Arz u semā ḫālībi bu maḫşaduñ
İns ü melek seḫdi bu ma‘bedüñ

855. Gitdi bu mecma‘da perişānlığıñ
Ḥatm olup erkān-ı Müselmānlığıñ

‘Umre vü ḫac eyledüñ iy muḫterem
Sende henüz ḫalmadı zulm ü sitem

Ḷaldı velī daḫı bir özge maşāf
Eyle bugün nefsüñ-ile bes maşāf

38a

Gel Ḥarem’e ḫaşd-ı ifāzat ḫılan
Gel ḫaleb-i genc-i sa‘ādet ḫılan

Ḥāk-i der-i Ka‘be‘ye sürüp yüzüñ
Kühl-i cilā niyyetine aç gözüñ

860. İns ü melek eylemede demdeme
Arz-ı felek doldı yine zezzeme

‘Arz kılup tal‘at-ı zibāsını

Tāzeledi hil‘at-ı ‘abbāsını

Etmege ‘uşşākını yine helāk

Çıldı giribānını gül gibi çāk

Buldı çü řāvūs-ı cinān gerd-i fer

Rūh-ı Kudūs bunda velī cilve-ger

Sīne-i ‘uşşāk yakup nice dāğ

Her birisi virdi kamerden ferāğ

865. İki cihān hali ile müşk-bū

Burka‘-ı miskīni şaçar hoş koşu

Oldı kamu fāhte ol serv-i nāz

Cümle çü pervāne vü ol şem‘-i rāz

Serv dükeli gülşen-i peygamberi

Rūh-ı Kudūs bülbül-i nağme-geri

Serv düşer toprağa bu üstüvār

Şem‘ güdāz içre bu ber-karār

Āteş-i ‘ışkın-ıla gönüller kebāb

Līk bu çekemez gam-ıla ıztırāb

870. Halk-ı cihān yelmede bu nāzenin

Fāriğ ü āsūde murabba‘-nişin

Nür-ı Hudā lem‘a-i zībā ḥaddi
Ḥāl-i siyāhı Ḥacerü’l-Esvedi

Ḥāl-i siyāhından olan buse-çin
Yüzleri ağ oldılar ü meh-cebin

39b

Çāk-ı girībāndur ol kām-kār
Dāmeni her ‘ayba velī perde-dār

İy niçe serdār bu kūy içre ḥāk
İy niçe serdār bu yolda helāk

875. Dāmenine yüz sürer ehl-i niyāz
Eylese ‘uşşāka ne tañ ‘izz ü nāz

Hüsn-i ğinā ister ü ‘ışk-ı ihtiyāc
Buldı cihān bu ikisinden revāc

Ka‘be-durur cilve-ger ü dil-rübā
Gerçi ki yok ḥaddi vü zülf dü-tā

Rüy-i cemālün görür ehl-i nazar
Göre mi ḥüsn ehlini her bī-başar

Teng olur ḥavşala-ı çeşm-ser
Çeşm-i başiret gerek ide nazar

880. Hâk'a teveccüh ide bu nâzenîn
Tâifesiñ ide taleb rûz-i dîn

Rûz-i cezâ halk idicek nefûr
Her birinüñ na'rası çü nefh-i şûr

İşve vü nâz eyleye bu nev-'arûs
Demdemeler ide def ü tabl ü kûs

Şâne urup zülfini pür-çîn ide
Hâşr yerin pür-gül ü nesrîn ide

Hâcelerüñ başı kılından meger
Tâ fetâ ol burka' vü zerrîn kemer

885. İns ü melek bende-i fermânîdür
Kevn ü mekân-la qulı qurbânıdur

Gevher-i eşk-ile tolu dâmeni
Dürr-i 'Aden zive[r]-i pirâmeni

Dûd-ı bağur anda yeter dûd-ı âh
Dert-ile hüccâc ider şubh-gâh

39a

Sırr-ı per-i řāvus-ı bāğ-ı cinân
Cilve ide naz-ıla dâmen-keşân

Rüz-ı cezāda şalına t̄ac-ile
Cennete ‘azm eyleye h̄uccāc ile

890. Bekledüñ iy **Muhyī** çü p̄irāmenin
H̄ār-şıfat dutton o gül dāmenin

Gel idelim nefis-ile yine masāf
Sa’y idüben girü idelüm tavāf

İy taleb-i genc-i sa‘ādet kılan
Ya‘ni bu kez kaşd-ı ifāzat kılan

Olduğ-ise taif-i Beytü’l-Harām
Sa’y ü tavāf-ile bulup ihtirām

Olmuş-idüñ sa’y ile ber-murād
L̄ik yine bir dağı eyle ziyād

895. Mesā‘īye gel şalın iy hoş h̄irām
Tā ki yine kār-ı hacıñ bi’t-tamām

Sa’y ü tavāfa ideceñ ilticā
Kıl yine ‘azim ser-i k̄üy-ı Minā

Çün iresin menzile iy kām-kār
Eyle iki gece vü bir gün qarār

Vaqt-i zevāl ola çün ikiñci rüz
Dāmen[i] pür kııl hācer-i dil-fürüz

Üç mīle yigirmi iki taş ur³³⁹
K'eyledi şeytānı Hālil böyle kūr

900. Oldı delīl ayağı bu sırda leng
K'eyledi şeytān yolın senüñ teng

**Der Beyān-ı Mücāveret-i Mekke-i Mu'azzama ki Be-Ta'zīm ü
Edeb Bāyed Buved Der-vey Niyāz Ber-ân Hāk-Pāy Rüz ü Şeb
Be-Süz u Taleb Bāyed Buved**

40b

Pür-edeb ol hem-çü şanem deyrde
Pāk-rū ol 'İsī-şıfat seyrde

Āteş-i hicrān virir cāne şevk
Mum olur çün küre pervāne şevk

Kim-ki bu kūy içre mücāvır ola
Çünkü tavāf ehli vü zāir ola

Hātın gerek anda kemāl-i edeb
Şāim ü kām gerek ol rüz u şeb

³³⁹ Burada maddi bir hata söz konusudur. Çünkü burada –dīnen- 7'şerden 21 taş atılması gerekir ki kaynak metinde bu ifade: “بست و یکی” şeklindedir. Yani 21 yazmakatadır. Buradaki hata şöyle de değerlendirilabilir: şair tıpkı Farsçadaki kullanım gibi “yigirmi yeki” diye yazmış fakat müstensih bunu “yirmi iki” şeklinde telakki edip yazmış olmalı.

905. Naql olunur işbu hadīs iy püser
Ādl ü şafā menba'ı İbn-i 'Ömer

Döger idi dürre ile bir zamān
Olmayanı kâfilede reh revān

Ya'ni ğaraż bu idi bī-gāh ü gāh
Hürmetini dutmaya şāyed nigāh

Ṭavaf-ıla yer çü muḳayyed ola
Ḳayd edüben ki mücerred ola

De'b-i şer ü ṭandan tesāhül ide
Sür'at ü ta'cīl ü taġāfül ide

910. Bu sebel-ile yine 'āşi ola
İtdügi ḫayrāt ma'āşi ola

Cāyi edepdür şaḳın iy pür ādab
Olmayasın maḫhar-ı ḳahr u ğaḫab

Der Beyān-ı Ṭavāf-ı Vedā' ki Sermāye-i Nedāmet-Est ve Dāġi Tā Kıyāmet

Tīre-şeb-i ğam gibi rüz-i firāk
Yaḳdı yine 'ālemi süz-i firāk

Yaş döker firḳat-ile çeşm-ter
Şubḫ-degin her gice yıldız şayar

Rûz-ı vedâ' oldı vü şâm-ı firāk
Vaqt-i cüdāyi vü dem-i iştıyāk

40a³⁴⁰

915. Gıtdi şafā devri dem-i tehniyet
Geldi yine vaqt-i ğam ü ta'ziyet

İki gözüm yaş yerine ağla kân
Eyle gönül derd-ile āh ü fiġān

Çekmede bu mātemi dil oldı ʔāk
Ayrı düşüp yārdan āh el-firāk

Vaqt-i veda' oldı ecel tiġ-i tiz
Hāsa ki ola firkat-i yār-i 'aziz

Miḥnet-i hicri kim ider ihtiyār
Lik degül vuşlat-ise ber-karār

920. Her ne kadar olsa başuñ pür-şudā'
Baş ayaġuñ ile tavāf-ı vedā

İy gül-i bāġ-ı meleküt elvedā'
Oldı büyuñ cānıma küt elvedā'

³⁴⁰ 40a sayfasının ilk beytinin üstünde silik bir beyit yazılmış. Bunun bir müstensih hatası olması gerekir.

Cān-ı cihān hāne vü eyvān degül
Cāndan ayrılmağa āsān degül

El gül-i müşgīn nevā-yi ‘acīb
Eylemede derd-ile her ‘andelīb

Yandı firāķ odına pervāneler
Düşdi yola hicr-ile divāneler

925. Cānını yoluñda idenler fedā
Şimdi zarūret-le olurlar cüdā

Kim seni koyup gide mehcūr ola
Devlet-i iķbālden ol dūr ola

Olmayanuñ menzili ķūy-ı ḥabīb
Miḥnet-i hicrāndur aña naşīb

İşbu cüdālıķ bizi kıldı ḥarāb
Virdi dil u cāne ‘acib ıztırāb

Vaķt-i zarūret beni kıldı cüdā
Cānı idem yine yoluñda fedā

41b

Der Teveccüh [be-Medīne-i bā-Sekine ki Reften ancā ez-Sünen-i Belki Farz-ı ‘Ayn] u edā-yı Ziyāret-i an Ḥarem-i bā İhtirām der Zimme-i ‘Āmme-i Ehl-i İslām Meşābe-i Farz u Deyn

930. Saçdı şabâ 'âleme bûy-ı güli
Yeşrib'e âzm eyledi cân bülbüli

Çekmeyüp endîşe-i şüt u edâ
Öziñe habır virdi zebân-ı vefâ

K'iy dil ü cânın eridüp pāk iden
Şıdk-ıla bu yolda özin hāk iden

Âyine-i kalbüñe virüp cilâ
Kıl gözi bu gerd-i rehi tütüyâ

Terk idüben ğafleti fırsat gözet
Devletüñ el virdi ğanîmet gözet

935. Tîz-rev ol yirlere sürüp yüzüñ
Bād daħi görmeye iziñ tozuñ

Sikke gerek nağdiñe iy kām-kār
Olmaya nağd-i 'amelüñ kem 'ayār

Sikke eger olmasa zerde 'ayān
Olmaya bāzarda nağd-i revān

Gerçi ki dīn kaşırına hac der-durur
Bir daħı hac var ki ekber-durur

Olmasa bir nāmede ger mühr-i şāh
Anda olan emr olur hep tebāh

940. Mühr ur ol nāmeñe kim rüz-gār
Hüccet-i kāruñ ola bu rüz-gār

Nāme ki gerden-şiken serv ü ān
Mühri anuñ hātm-i peygamberān

Çıkmaz-ise āteş-i şevkı-yle dūd
Olmaya yāver saña çerh-ı kebūd

41a

Pūta-i sīneñde ger āteş ola
Pāk ider naqdi eger ıışk ola

ıışk yolñ şanma tarīk-i Hicāz
Biri haqīkat yolu biri mecāz

945. Maşşudı bu kâfilenüñ küy-ı dost
Cān meşāmına kalur büy-ı dost

Yolda bī-pāy-ı şütür iy hümām
Her biri tābende çü māh-ı tamām

Buldı felek mertebesin rāh-ı bedr
Oldı zeminüñ yüzi bir māh-ı bedr

Bedr velī özge şuturlābdur
Menzil-i hurşīd-i cihān tāb-dār

Oldı bu bir menba‘-ı envār-ı pāk
Doldı zemīn nūrı ile tā semāk

950. İde Müferraḥ’da çü maḥmil güzār
Künbed-i Ḥaḍrā görünür āşikār

Hey ne Müferraḥ bizi ser-ḥoş ider
Büy-ı ḥoşı müdhiş ü bī-hüş ider

Çıldı Müferraḥ bizi mest ü ḥarāb
Bu feraḥı virmeye cām-ı şarāb

Sebze-i dilkeş-le bizi mest ider
Cānı gehī nist gehī mest ider

Bunda gelen sarḥoş olur tā ebed
Mest oluben fark idemez nīk ü bed

955. Künbed-i Ḥadra görünür ğarḳ-ı nūr
Maḥv olur anda *tecelli-i Ṭūr*³⁴¹

Bunda gelen buldı tecellā nedür
Nūr nedür *āteş-i Mūsā* nedür

Meşhed-i Mevlā-yı ‘Acem ü ‘Arab
Çün görine pür edeb ol pür edeb

³⁴¹ 955 ve 956. Beyitler, Kur’an-ı Kerīm Tâhâ Suresi: 10.

42b

MİNYATÜR

42a

[.....İtâ'atüst ve Ümmetân-ı Āşî-râ Ümmîd-i
Ĥalâşî der Āhîret be-Devlet-i Şefâ'at-i ũ³⁴²

Mağbere-i Ĥace Mevlîdür ol

Mehbîṭ-ı envâr-ı tecellîdür ol

Başdan ayağa edeb ol iy lebîb

Tâ ki göre ĥîdmete lâyıḳ Ĥabîb

960. Şarṭ budur ref' olına gerd-i rāh

Pāk idüp yuya tenin merd-rāh

Āyinede ḳalmıya zerre-i ġubār

Tâ ki tecellâ ide didâr-ı yār

Reşk ider bu yire çarḥ-ı kebūd

Nâr-ı ġamından gözine şekl dūd

Eşigine ĥāk ideli intisāb

Buldı niçe bāb-ıla pes fetḥ-i bāb

³⁴² İlk satır siliklik nedeniyle okunaksızdır.

Bāhtî'nin FH'indeki başlık bu başlık ile aynıdır ve şöyledir: **Der-Beyân-ı Ziyâret-i Ĥazret-i Necât ez-'Aḳabât-ı kıyâmet der- İtâ'at est ve Ümmetân-ı Āşî-râ Ümmîd-i Ĥalâşî der Āhîret be-Devlet-i Şefâ'at-est.** (Süleymaniye Ktp. Aşir Ef. No: 123, vr.33b)

Çünkü saña yol vire Bâbü's-Selâm
Vird-i zebân ile şalat ü selâm

965. Başuñ ayağ eyle yire sür yüzüñ
Ayırma şağın hâk rehinden gözüñ

Ref' ide nâ'leneni nağş ü hevâ
*İnneke bi'l-vâdiü'l-muğaddes-i Tuvâ*³⁴³

Ehl-i edeb yıldızı ma'mûr olur
Bî-edebüñ aḥteri merdûd olur

Çün gelesin Ravza'ya iy nîk-nâm
Eyle şurûṭını edâ bi't-tamâm

Küngüresi üzre melek-ber-melek
Yüzi hevânuñ ṭoludur tâ felek

970. Kim ki varup ehl-i ziyâret ola
Çeş-ile aña bişâret ola³⁴⁴

43b

Bir tarafı ğâyetidür minberüñ
Bir tarafı hücresi Peyğamber'üñ

³⁴³ Kur'an-ı Kerim, Tâhâ Suresi: 12. "Şüphe yok ki, ben senin Rabbinim. Hemen ayakkabılarını çıkar. Çünkü sen mukaddes vadi Tuvâ'dasın." Tâhâ Suresi: 12.

³⁴⁴ Mısradaki hece eksikliğinden kaynaklanan vezin kusuru giderilememiştir.

Minber-i Peyğamber-i āhîr zamān

Aña yidi pāye bu heft-āsumān

Bastı ayağı aña Peyğamber'üñ

‘Arşı nice pāyesi ol minberüñ

Pāye-i ednāsı anuñ ferşde

Pāye-i ‘ālāsı velī ‘arşde

975. Var Nebî mihrābına vü kıl namāz

Yire sürüp yüzüñi eyle niyāz

Ebrū-yı hūbān aña baş eger

Secdeye qadin meh-i nev ham ider

İşbu du‘ā niyyetine aç dehān

İki cihānde olasin kām-rān

Es-selāmu ‘aleyke yā hayre halkıllāh es-selāmu ‘aleyke yā hātem’l-enbiyāi ve’l-mürselīn es-selāmu ‘aleyke yā Resūl (...) es-selāmu ‘aleyke yā men denā (...) fetedellā fekāne menzilī kābe kavseyni ev ednā es-selāmu ‘aleyke yā men ellezī mā zāğel’l başaru ve mā tağa es-selāmu ‘aleyke yā men evhā ileyhi Rabbuhu mā evhā es-selāmu ‘aleyke yā Aḥmed yā kerre’l cedīdān ve’ḥtelefe’l melevān ve te‘ākabe’l-‘aşarān ve’sakbele’l-ferkadān.

Der beyān-ı ziyāret-i (...) ³⁴⁵

İy ki bu kūy içre özin hāk iden
Miss-i vücūdunı zer-i pāk iden

Çüñki bu mi'rācdan ettüñ nüzül
Ya'ni ki gördüñ cemāl-i Resül

980. Şıdķ-ıla Şıddıķ'a idüb cān-niṣār
Himmetini iste saña yār-ı ğār

'Adl-ile bes eyleyügil iy püser
Tā vire İslām'ıña kuvvet 'Ömer

Gör niçe ol iki vezīr-i kebīr
Lāzım-ı mihr oldı çü nāhīd [ü] tīr

Yine girü Seyyid'e kıl ihtirām
Vir Nebī rūhına ṣalāt ü selām

Mīve-i dil(?) ³⁴⁶ kūrret-i 'ayn-ı Resül ³⁴⁷

Fāṭıma ol Zühre-i çarḥ-ı kabül

³⁴⁵ Bu başlık kaynak metinlerde bulunmaz, dolayısıyla metindeki siliklik metin tamiri ile giderilememiştir.

³⁴⁶ Metinde لول harfleri bulunmakta ancak kaynak metinde terkip "mīve-i dil" şeklindedir.

³⁴⁷ Kur'an-ı Kerim, Furkan Suresi: 74.

985. Seyyide-i cümle zenân-ı bihişt
Pây-ı Nebî'de başı altında hışt

Eyle du'â söyle gönül niyyetin
Bunda bulur t̄alib olan h̄acetin

Menzilüñ oldı çü harîm-i visâl
Vaqt-i taleb geldi vü gâh sũ'al

Oldı bu vaqt içre du'â müstecâb
Eyle du'â kim olasın kâm-yâb

Ġayb ü şehâdetde olan bî-gümân
Feyzine muhtâc nihân ü 'ayân

990. T̄ut iki elüñ-ile uş dâmenin
Bekle seg-i der gibi pirâmenin

44b

MİNYATÜR

**Der-Teveccüh be-Mağberhâ-yı Bakî^c ki Mağâm-ı Refî^c-est
Medfen-i Her Şerîf ve Vağî^c**

44a

Gel yine ol zâir'i arz-ı Bakî^c
'Arş-ı berîndür o mağâm-ı refî^c

Nür-feşân andağı rey-k-i zemîn
Hem-çü nücüm-ı felek-i heftümîn

Cümlesi encüm gibi ol âfitâb
Tutdı güneş yüzlerin amma niķâb

Çün gelesin ķapusına iy hümâm
Virdü zebân eyle şalât ü selâm

995. Şanma bu dil-zindeleri mürdedür
Bâd-ı ecelden velî pejmürdedür

Eyleseler hâkde ref'-i niķâb
Yer mi bulur gökde meh ü âfitâb

Reşk-i felek künbed-i 'Abbas'ı gör
Hizmet-i Maḥmūd'da Ayas'ı gör

Ķapusu yanında o serverlerüñ
Hâlasınıñ meşhedi Peyğamber'üñ

Baḥr-ı velâyet çıkarupdur güher
Her birinüñ şandığı anda meger

1000. Ķaldı yine çâr-ı sitâre-ķırân
Bu yere reşk eyledi heft-âsumân

Ref' ideyin perde-i rûy-ı süḥan
Sâdıķ u Bâķır 'Ali daḥı Ḥasan

Cennet-i 'alā amunuñ menzili
Zāde-i ma'ni-i nebī vü velī

Yek-dil ü yek-ten imüş ol ār-āh
Oldı bir evdür dīne bes cāy-gāh

azret-i 'Abbas 'aleyhi's-selām
Düşdi cüdā meşhedı bir iki kām

45b

1005. Her apuya lāzım olup ekme renc
Maşuduñı gel vire bu penc-genc

Mātem-ile boynına akıp kefen
Anda yapup Fāıma beytü'l-azen

ünkü sefer kıldı cihandan Resül
Eyledi ol küşede ğurbet Betül

Gice vü gündüz işi āh ü fiĝān
Mātemine aĝladı ğün ü mekān

Dūd-ı dili ünkü ekerdi 'alem
Düdesini anda olurdu alem

1010. Hem-dem olup dide-i giryān-ıla
Merşıye söylerdi yazup kan-ıla

Qaldı bu bir kaç hacer anda siyāh
Tīre çü şeb eyledi ol dūd-ı āh

Hasret-i derd-ile kaçan çekse dem
Yanar idi āteşe levh ü kalem

Seng-i siyeh çekdi ğam-ı sermedi
Ka'be-i cānuñ Hacerü'l-Esvedî

Gerçi siyehdür velī dürr-i semīn
Sürme-keş-i çeşm-i ğazālat-ı Çīn

1015. İşbu ser-i rāhda oldı binā
Hücre-i ezvāc-ı Resül-i Hüdā

Bunda ider zülfüni cārub hür
İtr-ı kefen etmege halin buhür

Döndi yine kāh-ı şafā pür-ıaref
Hane-i ma'mūr u beyt-i şeref

Anda kadem qor mı olan ecnebī
K'anda yatur gevher-i şulb-i Nebī

Buldı şeref türbet-i 'anber-sirişt
Kim konar içinde tıyūr-ı bihişt

1020. Künbed-i ‘Osmān görünür dūrdan
Türbe degül ꞥubbe-durur nūrdan

Ḥilm ü ḥayā perde-i dergāhıdur
‘İlm ü edeb milketinüñ şāhıdur

‘Asker-i aşḥāb-ı şıḡār u kibār
Anda yatur birbirine yār-ı ḡār

Maḡbereler şanma nice kāndur
Taşları gevhher-i ‘irfāndur

Gel yine bu meşhede ta‘zīm kııl
Topraḡa sür yüzüñi tekrīm kııl

1025 Maḡbere kim cümleden oldu cüdā
Maḡbere-i māder-i şır-i ḥudā

Cür’et idüp başma ayaḡuñ dilr
Kim yatur ol mīşede bir şerze-şır

Bir ṫarafı zıll-ı zalıl-i ‘aḡıl
Bir ṫarafı Mālik-İmām-ı Celıl

Kān-ı güher ma‘denidür her biri
Zīnet-i meh zīver-i ḥūr u perī

Sāye şalup cümleye ol āfitāb
Rāhat olup her birini aldı ħ̣āb

1030. Tañ degül olursa dem-i nefḥ-i şūr
Cümlesi ħurşīd-şıfat ġarḳ-ı nūr

Ḥāb-geh olursa ne ġam zīr-i ḥāk
Her birinüñ pāyesi fevḳ-ı semāk

Ref^c olına çünki niḳāb-ı ġubār
‘Arz-ı cemāl eyleye dīdār-ı yār

Baḥt u kerem-i yār olur ‘an-ḳarīb
Ḥāk olam ber ser-i kūy-ı ḥabīb

Şāyed olam hem-dem-i ehl-i Baḳī^c
Tā ki ḳiyāmetde olalar şefī^c

46b

MİNYATÜR

46a

**Der Teveccüh be-Ḳubā ki Maḥall-i Amed Şod-i Ḥayru’l-Beşer-
est ve Ziyārāt-ı ān Şevāb bā-‘Umre Berāber**

1035 İy ḥazar-ı rāh-ı hüdā merḥabā
Oldı bu ġün şenbe-i rüz-ı Ḳubā

Var ola var nice ubā'ya dū mīl
ay idemezsūn bu yolu bī-delīl

Nal-ı dil-ārāsı 'āceb pey-zi-pey
Baş çekip her birisi hemçü ney

Nal velī her biri server ü ān
Reşk ile dirledi ān ergūvān

Her ruabı māye-i 'ayş ü sürūr
Başları üstünde senā- an uyūr

1040. Yokdur anuñ her yeri bī- zer' ü kişt
Rū-fezādur çü riyāz-ı bihişt

Nāle-i mürgān hezāran hezār
Elde omaz māye-i şabr u arār

'Ārız-ı dilber gibi terdür güli
Her birinūñ Rū-ı udūs bülbüli

Kim ki bu yerde ola bir dem muīm
ātırına gelmeye bāğ-ı naīm

Vardur ol 'arşada bir yer meger
āb-gehi nāa'ı hayru'l-beşer

1045. Virdi dile aşr-ı refī'-i ubā
Şav k'olur pīrehen-i cān ubā

Çāh-ı Resūl anda pūr āb-ı hayāt
Teşne-i dil olmuş aña Nīl ü Fırāt

Düşdi meger Ka'be'ye şavķ-ı Kubā
Pīrehen-i cānını kıldı Kubā

Kim ide şenbe günü anda nüzūl
‘Umre şevābın bula didi Resūl

47b

MİNYATÜR

MESCİD-İ KUBĀ

47a

**Der-Beyān-ı Ziyāret-i Mesācid ve Ğār u Ābār-ı Resūl ki
Müferriḥ Dil-hā-yı Melūl-est ve Namāz ve Du‘ā der-ān
Emākin-i Şerife Müstecāb u Maḳbūl**

Pencüm-i şenbe ki ola rüz-ı cār
Ṭavf-ı mesācid kıl u Ābār-ğār

1050 Var daḫı üstüñde [bir] özge deyn
Muntazıruñ Mescid-i zū-Ḳibleteyn

Mescide karşı çeh-i ‘Oşmān’dur
Çāh degül çeşme-i hayvāndur

Eyle ol ehden vuđũ' iy serv-i nāz**

Mescidũñ iine girũp ıl namāz

Cũmle bu mescidlere eyle gũzer

Tā olasın feyz alup behre-ver

Eyledi bu mescidi evvel binā

İki cihān serveri ān-ı şafā

1055 Bāķilerin eyledi bĩ-iřtibāh

Her birin āřhāb-ı risālet-penāh

Her birine daķil olup ıl namāz

Yerlere sũrũp yũzũñ eyle niyāz

Yolda bu mescidlere olmuş arĩb

Ya'ni ki bir kũh-ı bũlend ũ mehĩb

Var kemeri ũzere 'aceb ār-ı teng

Anda Nebĩ eyledi bir dem direng

řıdķ-ıla her kim aña dāķil ola

Mertebe-i hāř aña hāřıl ola

1060 Ol daķı Ābār-ı Nebĩ'ye revān

şuları vire tenũñe tāze cān

Her ķuyıda 'ıřķ-ıla nũř eyle āb

İki cihānda olasın kām-yāb

48b

MİNYATÜR

MESCİD-İ KIBLETEYN

48a

Der- Beyân-ı Ziyâret-i Şühedâ-yı Uḫud ki çün [lâle-i?]bâ-Dil-i
Çâk ve be-Ḥûn-i Āğuşte-end ve Niķâb-ı Turâb ber-ser Keşîde
der-ân Ḥâk-i Pâk Medfûn-geşte end

Sa'y gerek çün ola rûz-ı diger
Gel şühedâ-yı Uḫud'a kıl güzer

Lâle alup derd-ile ḥunîn kefen
Dâğ yaķar dilde o nâzik beden

Kân ile tenleri âlûdedür
Her biri râḫat olup âsûdedür

1065 Nûş idüp cām-ı şehâdet ķamu
Oldılar erbâb-ı sa'âdet ķamu

Bûy-ı vefâ gelmede bu ḫâkden
Nûr çıkar maķbere-i pâkden

Kûh-ı Uḫud dâmeni gül-gündur
Lâleleri dîde-i pür ḫündur

Rüz-1 kıyâmetde olup ser-firâz
Her birinüñ kâmeti bir serv-i nâz

Tenleri kana bulaşık cüzv ü kül
Yüzleri rengin çü evrâk-1 gül

1070 Câyları cennet-i Bâkî ola
Her birisi Kevşer'e sâkî ola

Hamza ki Hâk yolına qurbândur
Hâk-1 Uhud gevherine kândur

Bü saçup ol türbete 'anber-sirişt
Eyledi bu 'arşa-yı şahın-1 bihişt

Oldı ser-efrâz o küh-1 siyâh
Baş çeküp göklere çün dūd-1 âh

Kim kıoya ol taş başına kadem
Zerre kadar kıalmaya gönlünde ğam

49b

MİNYATÜR

CEBEL-İ UHUD

Der-Hâtıme in Kitâb ki Faḥr Nist Memlû ez-Cevâhir-Şıfat ve
Gülşenî Pür ez-Zevâhir-Şikeft

- 1075 Geldi çün işbu heves-i güft ü gūy
Tâ ki vire ma'ni-i pâkize rûy

Oldı neyistân-ı mâ'ni 'ayân
Ṭab'ım olup ṭūṭî-i şirîn beyân

Ka'be baña oldı gül-i müşk-bū
Bâğ-ı dil ü dîne vir[di] hoş çoḥu

Açdı yüzün bu gül-i bâğ-ı niyâz
Bülbül-i dil kıldı nevâ-yı hicâz

Bâğ-ı cihānuñ çü bite nev-gülü
Gulğul ider kande-ise bülbülü
- 1080 Ṭūṭî-i mir'ât ider ehl-i maḳâl
Ṭūṭî olur âyîne olmazsa lâl

Gül yüzidür Ka'be-i 'anber-ferüñ
Âyinedür ravzası Peyğamber'üñ

Ṭūṭiyem uş gâh ü geh bülbülem
Ṭâleb-i mir'ât ü büy-ı gülem

Ol ikiden **Muhyî** dile kâmuñı
Levh-i bekâdan kazıdup nâmuñı

Germ bu nazmuñ ile bāzār-ı hac
Nâmuñ-ile hatm bu esrār-ı [hac]

1085 Eyle du‘āyı Aḥad-ı Zū‘l-minen
‘Avni ile irdi tamāma suhen

Şalli ‘alā Ravza-i Ḥayri‘l-Enām
Ḥātmesi nâmenüñ oldı tamām

50b

**Der Vasfi in-Kitāb-ı Müsteṭāb ve Tahriż-i Ziyāret-i
Beyt-i Rabbü‘l-Erbāb**

Söyle yine ṭūṭî-i şirîn maḳāl
Lüle gibi ḥāme aḳıtsın zülāl

Tercümeğe n’oldu sebep ḳıl beyān
Eyle bu gencine-i sırrı ‘ayān

Eyle daḥı vaşfını bu nâmenüñ
Söyler ikeñ kesme dilin ḥāmenüñ

1090 Vaşf-ı dil-ārāmda bir nâmedür
Defter-i ‘uşşāḳda ser-nâmedür

Cennet-i ma'nî-durur işbu kitâb
K'oldı anuñ fetħine her faşl-ı bāb

Sidre-i elif lāmeleri zülf-i ħūr
Nūnları nūr u her kâfı tūr

Rāları Hāķķ rahmetine beyyināt
Mīmileri bā'ış-i mū-şifāt

'Aynları 'ayn-ı 'ināyet midür
Hāları cūd hā-yı hidāyet midür

1095 Nazm çoğ amma ki bu 'anber-sirişt
Ka'be-i 'uşşāķdur anlar künişt

Ka'be gibi mu'teber ü muħterem
Dil-keş ü ħurrem çü fezā-yı İrem

'İşve vü nāz eyledi 'āşıķlara
Perde ile söyledi şādıķlara

Olsa ne tān perde zebān-ı 'Acem
Besledi bu gevheri kān-ı 'Acem

Geldi 'Arab'dan 'Acem'e ħūbdur
Rūm u Yemen Hīnd'de merĝūbdur

50a

1100 Lîk dilin fehmi idemez her gedâ
'Örf-ile söyler sözini pâdişâ

Pes niçe yârân-ı şafâ Hâk-şinâs
Tercümesin eylediler iltimâs

Merd-i suhendân gerek tercümân
Lâle çü süsen velî şad zebân

Tûṭî gibi ṭab'ı şeker-rîz ola
Dil-ise şemşîr gibi tîz ola

Ḳayd-ı ta'alluḳdan ola ber-ṭaref
Ḳılmaya efkâr-ıla vaḳtin telef

1105 Yoḫsa benüm gibi perîşân 'aḳl
Yerlü yerince ide mi sözi naḳl

Ṭa'n-ı 'adü zaḫm-ı zebân bir yaña
Keşmekeş-i devr-i zamân bir yaña

Bunca ḳazâ oldu muḳadder baña
Şükr ki şabr oldu müyesser baña

Eyle ‘**Amīkī**’ vaṭanuñdan firār
Aḳmağ-ıla baḫre irer cūybār

Terk-i diyār eyledi misk-i Huten
Ḳoynına ḳoydı niçe nāzik beden

1110 Ḳalsa ṣadef içre dürr-i ṣāh-vār
Ṣāhlara olmaz idi gūṣ-vār

Ehl-i sefer olmağ-ıla mihr ü māh
Her biri ḫüsn iḳlīmüne oldı ṣāh

Hāṣṣa ki ‘azmüñ ola mülk-i Hicāz
‘Azm-geh ü maḳṣad-ı ehl-i niyāz

Ṣāyed ola ṭoprağüñ ol ḫākde
Reṣk ide yer yer melek eflākde

Anda ider ṣağ anıcaḳ ḫuzūr
Arḳası üzere ehl-i ḳubūr

51b

1115 Hem-ḳadem-i peyk-i ṣabā ol yüri
Kūy gibi bī-ser ü pā ol yüri

Sākin olan ṭayy-ı merāḫil ider
Ṭālib olan ḳaṭ‘-ı menāzil ider

Farz idelim olmadı hac saña deyn
‘Āşık-iseñ deyn degül farz-ı ‘ayn

Merd-i Hudā ehl-i tevekkül gerek
Sahib-i temkîn ü tezellül gerek

Nāka-i şabri ile reh-vār ola
Sāye gibi hāk ile hem-vār ola

1120 Yüklene doyunca ‘amel zādını
Bāng-ı ceres idine feryādını

Dīdelerin derd-ile pür eşk ide
Ka‘be yolın şulamağa meşk ide

Çalka düşe yola gide hem-çü dūd
İde her adımda rukū‘ ü sücūd

Ebr gibi seyr ide şahrāları
Bād gibi geşt ide deryāları

Mevsim-i hac irdi revān ol revān
Nāka‘i ol yaña sürer sār-bān

1125 İrdi dem-i bāng-ı şağīr-i Halīl
Düşse yola vaqtidür ibnü’s-sebīl

Niçe piyāde niçe üştür-süvār
Niçesi ferzāne niçe h̃ār u zār

Bir yere cem' oldu kamu ehl-i derd
Bādiye yolında yine koydı gerd

Cümle mey-i 'ışk-ıla mestāneler
Döne döne yanmağa pervāneler

Yolda bī-pāy-ı şütür sürmedān
H̃ārları sürmekeş-i 'ayn-ı cān

51a

1130 Şavt-ı ceres şi'r-i 'Arab iy 'aceb
Virdi 'Acem kavmine şūr u şegab

Kūs-ı raḥīl eyledi yer yer nefīr
Cūş-ı ḥūruş eyledi bürnā vü pīr

Çāk-ı girībān olur mürdeler
Bes niçe cān vermeye dil-zinde-ter

Bād-ı seḥer yolda eser müşk-bū
Oldı meger zūlf-i şebe rû-be-rû

Yerde felek ehli görüp meşgale
Yağdılar encüm diyü bes meş'ale

1135 'Aksidür ol şāh-ı rehiñ kehkeşān
Çekse ne tañ sīnesine āsumān

'Aksi pay-ı na'l-i şütürdur hilāl
K'oldı felek ehline bu yolda dāl

Nāqalarıñ yürüşi mestānedür
Her biri zencirde dīvānedür

Derd-i derün yok mı çü insānsın
Bir hareket bārī çü hayvānsın

Hağ yolına bezl kıl emvālını
Rabbiñe tefvīz kıl aḥvālını

1140 Māl ü evlād aña teslīm kıl
Va'de-i lā yenfe'u'dan³⁴⁸ bīm kıl

Rızkı ile ḥay deniz içre semek
Kūt-ı kanā'at ile gökde melek

Rızkını yer cümle vuhūş u tıyūr
Kısmeti ḥ'ārında sıdır mār u mūr

³⁴⁸ Kur'an-ı Kerim, Şuara Suresi: 88.

Çor mı seni eşref ü ekrem-iken
Zāyi‘ olasın benī-Ādem-iken

Didi Nebī kim ki ziyāret ide
Ravzasını aña şefā‘at ide

52b

1145 Da‘vet ider hānesine çün Resül
Ümmet-iseñ da‘vetini kıl qabül

Hāne velī qaşr-ı hubān reşk ider
Taşlarına gevher-i kân reşk ider

Eyledi bû türbet-i ‘anber-sirişt
Bāğ-ı cihān mülkini qaşr-ı bihişt

Başına tāk indi çü *levlākden*
Tañ mı bülend olsa ne eflākden

Ka‘be ki Meryem gibi geymiş siyāh
Meş‘ale-dār haremi mihr ü māk

1150 Gör ne didi zübde-i kevn ü mekān
Vasıta-i būd-ı zemīn ü zamān

Beyt-i ‘Atīk’e gide çün-kim ricāl
İsteseler reft-ile fışq u cidāl

‘Özr-ile çün gözleri nemnāk ola
Hep anadan toğma gibi pāk ola

Ḥazret-i Ḥaḳ ḥaccı bize farz ider
Fazlını taḥrīz için ‘arz ider

Festeḳım ³⁴⁹emrine itā‘at gerek
Varmağa bu yolda hidāyet gerek

1155 Virmeye tevḫīḳ eger Ḥaḳ saña
Niçe ola raḥmeti mülḥāk saña

Yelmede vü yinmede sensün ne sūd
Bād-veş eyyām ü ‘ömrüñ çü dūd

Bāde-i ‘ışḳ kimi ser-ḥoş ider
Ḳaṭre-ise baḥr gibi cūş ider

Gül görine ḥār-ı muğaylān aña
Şaḥn-ı gülistān-ı beyābān aña

İy keremi bī-ḥad olan Müste‘ān
Eyle ṭarīkde beni reh revān

³⁴⁹ Kur’an-ı Kerîm, Hud Suresi: 112

52a

- 1160 Eyle beni bülbül-i bâğ-ı niyâz
Nağmelerüm dilde nevâ-yı hicâz

Şevk-ıla kıl şem‘-veş-efrûhte
Âşk-ıla pervâne-şîfat sûhte

Ebr gibi çeşmüm ide eşk-i ğark
Ka‘-ı beyâbân idem hem-çü berķ

Döne döne yola düşem bî-zevâd
Görmeye bu yolda tozum gird-bâd

Eyle bu dermândeğe yâ Rab meded
Seng-i der-i beytüñ idine sened

**Tercüme-i Kitâb-ı Müste‘âb Âyâtdan Şoñra Bu Faķîr-i Hâķîr
Mefħar-ı Kâinât ve Mesned-i Mevcûdât Hâzret-i Resûlullâh
‘Aleyhi’s-Selâmu’ ve-ş-Şalât³⁵⁰ Rû’yâda Gördüğünü Beyân İder**

- 1165 Etmîş-idüm nâme çün oldı tamam
Hâķķ’a vü Peyğamber’e ğamd ü selâm

Eyledüm bu ni‘amuñ fikrini
Dilde revân eyler-idüm şükrini

³⁵⁰ Salavâtın yaygın kullanımı olan: “Alayhi’s-Salâtu ve-s-Selâm”a muhalif bir kullanımdır.

K'eylemişem nefse bu hizmetde zehr
Levh ü qalem yazdu mı ki buña ecr

Oldı hemân ol gice bî-dâr-ı baht
‘Âlem-i ıtlâķde dil qurdu taht

Dil ‘amelin seyr ider h̃âbde
Şân görünür ‘aks-i kamer âbde

1170 Ol gice rü’yâda Ḥabîb-i Ḥudâ
Kân ü vefâ mâh-ı şafâ Muşafâ

‘Arz-ı cemâl itdi edebdür tamam
Şalli ‘alâ Ravza-i Ḥayri’l Enâm

Gördi gözüm görmedüğün bî-gümân
Bu dil-i ğamgîn olup şâdmân

53b

Ḥazret-i Peyğamber’i bir bâğda
Serv gibi şalınur uçmağda

Bâğ velî ‘âlem-i ıtlâķdür
Cennet-i Firdevs aña müştâkdür

1175 Şaf şaf olup serviler etmiş qâm
Kim şalınur anda imâm-ı hümâm

Hızır gibi her şeceri kām-yāb
Egnine geymiş kamu aḫzar-şiyāb

Sebzeleri ḥurrem ü dilkeş idi
Tāze vü ter çün ḥaṭme-veş idi

Bād-ı revān baḫş-i Mesīḥā-nefes
Mūsī-i tecellāsı k'andan ḳabes

Ṭübā gibi her şeceri sāy-bān
*Taḫtihel enhārdür*³⁵¹ āb-ı revān

1180 Her tarafı pür gül ü nesrīn idi
Sünbül ü nergisleri pür çīn idi

Hem-çü şadef-i ḳaşrları bī-kusūr
Lü'lü-şifāt andağı ğilmān u ḥūr

Bağça ḳapusunda 'aceb ulu çāh
Olmış o sulṭāna lebi taḫt-gāh

Şuffesi aşḫab-ı şafā mecma'
Çāh velī āb-ı Hızır menba'

Çāha şahābe idüben ser-fürü
Ḳibleye ḳarşı durur ol māh-rü

³⁵¹ Kur'an-ı Kerīm'de birde çok âyette geçen ibare. Bakara Suresi: 25, 266 vd.

1185 Yūsuf-ı tevfiķ leb-i çāhda
Bir iki ķardaş ser-rāhda

Bī-pīrehen meyzer ile bir civān
Dutdu ser-rāhde bir hoş mekān

Şu taşıyup devl-ile bir hoş [bal]³⁵²
Ġasl ider yolda duran ehl-i hāl

53a

Var-ise bu remze işāret-durur
İşbu günahkāra bişāret-durur

Ya'ni ki ķalır mı yunan tende gerd
Şerbet-i cān-baħş ķomaz dilde derd

1190 Ķaldum o dem bende girībān-ı çāk
Āb-ı hevāsı-yla döküp başa hāk

Ķıldı tevaķķuf baña ol āb-keş
Tā ki ne fermān ider ol māh-veş

Cān-ı teveccüh ķılup etdi niyāz
Baķdı tebessüm ile ol serv-i nāz

³⁵² Kafiye kelimesi yazılmadığı için metin tamiri yoluna gidilmiştir.

Ya'ni ki bu teşne dile ābdur
Nār-ı muḥabbet-le aña tābdur

Göz ucu-la baḳduđı 'ayn-ı nazār
Ḥāk-i rehi cānıma kuhl-ı başar

1195 Yā Rab o şu āb-ı ŝefā'at midür
Yoḥsa ki ser-çeşme-i raḥmet midür

Çāh degül çeşme-i āb-ı ḥayāt
Hicr-ile dil-teŝnesi Nıl ü Fırāt

Kim o ŝunuñ reŝhasını nüş ide
Kaṭre-ise baḥr gibi cüş ide

Ḳalbi ola 'ilm-i ledün menba'ı
ŝadrı ola mihr-i ŝafā maṭla'ı

Āb degül belki ŝerbet-i ṭuhūr
Rūha virir rāḥat ü cānā surür

1200 Kaṭresi düşer-ise çeh-i zemzeme
Māhi yer altında ide zemzeme

Bu ŝunuñ ura ḥubābı felek
Hicr-ile dil-teŝnesidür her melek

Eyle Ḥudāyā bizi bu āba ğarḳ
Etmeyelim kaṭre vü deryāya fark

54b

Sīnemi yak dāğ-ı ğam-ı derd-i ʿışk
Gülşen-i dilde açıla vird-i ʿışk

Pūta-i ʿuşşakda yüzüm zerd kıl
Bād-ı muḥabbet-le tenim gerd kıl

1205 Pāk kılup ḳalbimi vesvāsedem
Faḳr-ıla müstağni olam nāsdem

Zerre ḳadar müflisüñe māye vir
Derd-i ğamuñ naḳdini sermāye vir

Ḥamdi şenāña dili bülbül idem
Şubḫa degin her gice ğul-ğul idem

Temmet bi-ʿavniʿllāhi Teʿāla

FÜTÛHU'L-ḤARAMEYN (TIPKIBASIM)

١٢٧
 ١٢٩٨ روبات
 بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَمَا لَنَا لَا نَتَوَكَّلُ عَلَى اللَّهِ وَقَدَّمْنَا
 وَلِنَصِيرَتَهُ عَلَيَّ مَا أَذِيتُونَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ بَوَانِي كَرِي
 اوج كره اذيقوب يتدبره اصره ميد قراه شريف به كانه به المده امين لوله اما در توبه

١٢١٢

فروع الحبيب

کتابی معتبره است و فی الواقع عالی مرتبه است ١٠١٢
 امام امین کاتبی زاده شیخ علی الصفوری معتبرند
 در اقطار و الاثر در ردی محیی معتبرند تا لیس کربن
 بجز مالک و کل نقایبه عفا فی ده مرهودد
 و کتابه اوزیری معتبره است بیت معظمت و بار
 مقامات و کتب معتبره مرهودد

Türkiye
 Yazma
 ESERLER KÜTÜPHANESİ

MILLET GENEL KÜTÜPHANESİ
 KİŞİ : A. Z. Manqum
 ESKİ KAYIT No. 1372
 YENİ KAYIT No. 9538
 TACNİF No.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ای تو خلقه اشک ملجا
 کعبه هر یکد خانه در
 نامی بین در حجر الاسود
 ای کرمک و هط سود
 اولدی اوک نیت باغ جهان
 کدر انک اولیه پروانه
 کعبه در دیده سی هر معبدک
 چشمه یغزم که هر یکده
 ایندوشن صها و ظاهر در

کعبه دل نور و کیکه بر صفا
 بلکه او بر کوه کاشانه در
 کم کو نور و اعظم مدک
 وی اشک کعبه معمود
 نوره چشم چراغ جهان
 واله و کشته و دیوانه
 فردم دیده حجر الاسودک
 منبعی کلزایغ یکده در
 کز لود کل کون ظاهر کبی در

ملزم با یک اولوپ ملزم
 جانپو که یوز طوتلی سجا
 مروه صفا بولد بلر اگر اخی
 سیم اولدی قوم سید
 شامد حکنک که زر و زازل
 دیکدی کیه نچه در لولباس
 غنچه صفت لیس چو بی باجیا
 بولد ی جهان کلشنی زین و ف
 کلن کان ملجندی همان
 سجد اولدی چون ایکی عالم سکا
 عزت و خواری و پرچی از جوغ
 کبسه ابر ایچه زواهر قودک
 سکه سیاهه و پرچی آب جوی
 وار سن اولور سه ده بودیر
 قطره دکله رای نیم سیکرا

اولدی نچه بابله بس محترم
 اولدی ذوالقدر و ذوالاعتبار
 کوردی چو سقی شتر ماهی
 کم اولیمز غیر بینه مدعا
 اولیمز سیدی بی مثل و بی بدل
 جلوه لر ایدیه سید و بی قیاس
 کوزارنی جدی نباه نباه
 باغچه و صوغ تور دیغ
 بیلجان حمد که اجدی زبان
 شملغی بس اولدی مستکما
 وار ایدن بوغی ایدن واری
 نم کز گوهره جواهر قودک
 قندینه رنگ کله مشکه بوی
 وار لنگه قوم بر غیر یوق
 قلزم جود که بو کون و مکان

علی

منبره اشیا در الهیتک	که سنگ بلدی ما بیتک
کلدی وجوده موجودک ایلد	ذره کنش اولدی وجودک ایلد
جمله جهان وار لغی مستکده	وار لغی و یوقلغی دستکده
صغیر کن ذاتو که کون و مکان	طلو وجودکله نینه سر مکان
ایلیمز حمدکی وصا اولان	بونو بلور حسب انصا اولان
می نه عبارتله ایدم وصفکی	کم یازده مزلوح و قلم و صفکی
قنده قالو ر عقل و قنده دلیل	شول بره کم ابرو مدی جبریل
اولدلم تنده اگر صد هزار	شکره و کی قلم او لیم حق گذار
کسه لرک شکر نیه بق منتک	شکره یه شکره اولو منتک
کم ایده شکرک سکا لایق ادا	شکره دانی نعمت خاص خدا
چونکه سنگ نعمتک یوق حساب	قنده صغه فسی میدان کتاب

در نعمت رسول که غلبین بر فرق فلک اطلسم شده
و طریق سما و آرا چون برقی چون نور تابنده

وار ایدی بو کو یده اول مقیم	عالی کهر بر نشه در یسیم
بولدی عجز و تقرب بوین	رشک ایدر آکه فلک هفت تین

نخل بنی بلدی بواب و کل	کم تیور بدر رطب جان دل
بیتدی بو باغک نینه خوش کل	کا و لیشیدی روح الامین بلیغ
کر چه تیور سر و قدی خاکده	لیک انک سایه سی فلکده
لال اولور طوطی سکر کل	روح قدس اولدی مسمحن
علتی در خلقتنه بحال ملک	سروریدر جمله بنی آدمک
ایکی جهان فیضینه در واسطه	ذاتی اولوب اولاجه زابطه
بیری کو کئی طوطی انک شهرتی	ایکی جهان بر فلینک سینه
خنده مکبند و قوما وین رسم	بچه کتب خانه چکدی سلم
ای دور عرشه سر همتک	فقرو فنا کو هریدر زینتک
حطبه او کون نامکه ای ماه رو	یوغیکن او قوندی هنوز کون و
کاذن اولمیشد زرعیا	کا و لیشدی سکه حکمک رون
بونو بیلور اهل بصیرت یقین	کنت بنیادیدل ای شاه دین
هر بینک دولت پیغمبری	کجدی اولوب نجه اتم سر سری
لیک سنگ حشره ده کن بویتک	کتیبوب اجری اولور سنگ
امتک و روی خدا ضرب و حرب	البر ایلد فتح اولنه شرق و غرب

جان نذر بدل پده ایشارو که	کم ایشنه دولت بیدارو که
نه سخی کور دل نه سخی کورنی	نه سخی کور دل نه سخی کورنی
اکلنور ز فکر خیالک ایله	پر اظر بجز جمالک ایله
اک نظر باعث و بوکه سخن	محنت مجنون غم کوسکن
عاشق اشفته و جانبا زغم	حسرت دیدار و آواز گم
بیزده قور محنت در دو عالم	سنده اولن لطف و عطا و کم
تا که شفاعت ایله اول رحیمند	مجیحی کتک و صفت ایله پسند
عرض جمال ایله طلمی سکا	اول که اید ه بویله سببی مبتلا

در منقبت خلدای شیدین و ائمه مومنین علیهم السلام

درت کهره و روی عجب خاک	عالی ای دقلن اوستا
چار عنصر له بولید و ز قوام	ادم و حیوان قوخص عام
دین وی پلیدی بود یوار دن	نسختی و اراولمیه بو چار دن
عنصر دین اولدی مکر چار یار	عنصری هر نسختک اولدی چار
هر بری دینک مثلا عنصری	هر بری رسته جانک دری
حضرت صدیق ایدی پیر راه	صدق نبی یا اول اول کوره

صدقله پیغمبره اولشدی یار	ثانی و اشین در اول یارغا
بذل ایدوبن مالنی الدی فنا	فقرو فنا ایچره بولید ربقا
اولکد یا قر جانی هر کشتک	وار ایدی انده اثری آشک
قول نبی وردی بو سوره و واج	کا ولدی عمر امین چنانه سراج
اولکد جیا اولدی بوزینه لغات	سر ملک ایلر ابدن حجاس
انکه تازه کلمه کلام دین	صافی و پاکیزه چوماه مهین
اولمه انور و صبر شهید فر	حیدر کر آره علی شیر نر
بولدی تراب کلمه ربیبی	کر در هی وردی گو که رفعتی
دوانی انکس هر کسهای یقین	مکره چرخ شرف و برج دین
محرک اسرار خدا خاکدر	پایکلی کنب دافلاکدر
چونکه علی خاکه ایدر انتساب	دندی انک کیشنه بو تراب
کور که نه کولدر بتور اشبو خاک	دولدی زمین نکه شله تا سماک
سبنل و کل ویرمه فردو سوزین	موی حسن اولدی و روی حسن
اشبو انکی نخل الی بوم دین	گاه ویرور غنچه و که یاسمین
هی نه عجبدر که بو باغ ارم	میوه ویرر تازه و تر و دمدم

اول و ن ایچی پچو براوج قلک	نورده عالم و انس و ملک
کورنچ اول لاله خونین کفن	ویردی کل تازه ترچو مبین
کلشن دل آنکله بولدی زین	کلبن تو حید علی حسین
هی نه شرفدر که ریاض بهشت	کورینه بور و ضه سی پانده شنت
بتدی چو بوذن دخی نخل عجب	ویردی نی میوه علم و ادب
اولدی بو عالی کهرک منظری	صحن سراچه که علی در دردی
علم جهان لپچه که وافر در	باعث اکا حضرت باقردر
بتدی کل ترینه بو باغدن	سرمه قباله و پیده ماغدن
غنی صفت اولدی قنوبی	کل کبی چون کلدی و اجدی
صادق و صدیق صفا معنی	صاحب سرار و قسودنی
بتدی نینه بر کلی عالی تبار	غنی دهن لاله رخ ابدار
شاه کرم هادی شرح مبین	ماه و فاباعت نمکین و دین
کافلم عیضا اهل ولایت کرم	شانه درایت خلق عظیم
نینه آنک دخی اجدی کل	روح قدس اولدی آنک
خال خراسان اولو مشکبو	نافه چین انده اغر تازرو

نیچ ایدم و صفنی بن نبی	بن دویم و یروی پمیر خبر
خلق محمد کرم رضا	اندی جمع ایتدی علی رضا
نازله بو طینت عنبر شنت	بسدی بر غنی باغ بهشت
تکدی چو تو داده کیر و مابقی	اولدی آنک اسم شریفی تقی
اولیما دی پی روی بر مشتی	آنک چون کینتی اولدی تقی
بسدی بو کان نینه بر کوه	کا اولدی جهان شهسکه سر
طوغدی بس اول دینگر کوهی	شاه ولایت حسن لشکری
بگرسنی کان و فاکرم	سرو چمن زار بهشت ایدم
کور که نه کل بتدی بو کلارد	پاک و معرا ائی خارون
نخست غنی شی اولیچی عیان	پر کل اولور دامن افرزان
رشته که حقن بنییه بدنه	چاق آکا بوسلسه پیوسته
نقطه اول چو غایت بولور	نینه بد ایتده نهایت بولور
تاوی دین مهدی صاحب قران	قطب جهان و رشد افرزان
دیدنی بنی ایلپه دفعه	روی زمین قیله بر عدل و داد
مهر بری بر جا و عالم فروز	روشن اولور اندر ایلیم روز

<p>هر بری بر لومر علی تیار هر بری سی نظر سبزی نسل نبی در قوسی ای کیم که بو سلسله بی سوخته بن که بو باغ لجره ریختیم اشبو قو عطر کفند بکا</p>	<p>هر بری بر آتش بر جوقا بو نکره محرم اولیا ز اجنبی سلسله سی سلسله من حادثه د مردن اول سینه بوی کله راضیم و خوشم خار و ضعی سر و سمندها</p>	<p>او که یاپلدی نمودن اول اولدی زیبار که روحانین مکه زمین اوزره همان اولدی خلق بیت حد اولیشکن اشکا بولدی بس اندن بو مین اشکا قرش زمین اولدی اودم اشکا</p>	<p>مکه درر کا ولدی بز چون کلدی انک طوفینه سبحانین دونه دونه کلدی طوافه خلق یوغیدی دیار نه دار و دیار جای صفا اولدی و بزم نشا ر سکه دوندی فلک بی قرار</p>
<p>در تعریف نبای که عمارت کرده خلیل یا مریجا خلیل</p>			
<p>تکلمه مکتوبی ایدن لر عیان دخی کورنلر فروع و اصول هر بری بر رأی قیلوب معتبر معنی بر الفاظده در اختلاف یعنی بوا سدر کلاون الکی اخدایدن هر کومر ک صافی نجه زمان کیم بو جهان خراب کچدی نجه سال هزاران هزار</p>	<p>معنی قرانی قیلان لر بیان نقل ایدنر حدیث رسول اولدی سوزی هر برینک کرا کر کیم نجه وجهله بولور انصاف فتح ایدن راز کلام الهی بویله دیدیلر مکه اوصافنی صونک ایچنده دیدی شه کیم جاب صوچکلو اولدی زمین اشکار</p>	<p>تزییر ککن اصل الیشکن کیم خدا ساکن اوله ارض بو ذوالجلال ظاهرا اولان پرده اکل اوکچی طاغ اولدی بو بو جهیل بو فس نجه قرار ایده جهان خراب نقش کبیر صوده یکسر جهان اشبور زمین آبد ه قلدی مکان نخ خدا جسمه اوردی نفس صحن جهان ایچره نجه ماه و سال</p>	<p>دیدی انک سنه ام القراء ایلدی او تادی نبی بریر جبال کم یوغیدی طاغ و تبه باغ و راغ ارفع و اعلا جبل بو قیس هر عمله چونکه خلل ویرر آب فانیدر رارض کرک اسمان خاکدن اولدی تن ادم عیان سایر کلر از جهان اولدی ایلدی ذکر احد ذوالجلال</p>

عاقبت الامر چو خوب دوست	قانی او ذوق و او صف اول
اندر بره ادم صفا چون	کنند یا قوه سدا چون
جنت اعدان انوب حق زما	گاه طواف ایلریدی که نیاز
کندی دلکن سو جنتک	وار ایدی ذوقی هنوز اول لذتک
برحه الله که تن خاکه ن	دوشد جدا کدی نه افلاک
یرده قودی ین تن خاکه کنه	شاد قلوب اول غنا کینگی
دوشمندی نی زمان فرقه	ایغر کار ایدی نه وصلت
یونج قودی زمانده ایروب	چندی کو که کنده چر چورق
سور دی فرس بولدی چو ای	یا پیغه امر ایدی اکل جلیل
اولدی چو مشغول کار بتنا	الده ایش دله سوزی برتنا
جندی انک معینه تعمیر دل	کرچه که ظاهرده ایش کار کل
تازه کلی بندی جهان باغینک	روح قدس بلبلی پر اغینک
بو چمنک صنه کلن پایدار	تازه بتر کرچه که هر نو بهار
کعبه تمام اولدی ن اش اولغا	دیلدی بر طاشش که ریختن اولا
عرض بدوبن حضرت حقه نیار	گاه طواف ایلریدی که نیاز

کلدی ندایه جیل بو قیس	نوره سن ایشدی یننده آو سن
کاتدی چون اول خانه عروج ای	بنده قودی بر جرن جبر ایسل
آل یرینه قوجر الاسودی	تا که بولامکرت سمدی
اصلی انک چون در بیضا اید	اینه و شرف و جلا ایدی
دید ی بنی بو جر معتبر	نور ش ایشدی چو قوس قمر
کوهر با کیدی مو ایدی	کافی انک جنت اعلا ایدی
الدی چیقردی چو بونی جبر ایل	کان جهان کوهری اولدی حمل
سور مکیده یورینی اسل کناه	اولدی بو وجهله جر دل سیاه
طاشه ایدر غیر کناه هی اثر	کو کلمه اولما یه چردن بستر
اول کهر کان خدا مصطفا	بو جر ه دیدی یمین خدا
کم که انی او پیکه جرأت ایدر	لاجرم اول حقله بیعت ایدر
بندی خلیک چو قو خدمتی	دید ی خدا کم اوقی مرامتی
خانه دل چونکه دخل اب و کل	دعوتن ایشدی انک کوشن
ایلدی ارواح نداسنی کوش	قلد یلدار جام ایچنده خروش
کم که ایشدی سوزینی لاجرم	باشنی بو بولده ایدر قدم

عزم ایدر خلق او مدین عجب
شاه سکارنده چالر طبل باز
خلق جهانہ دانی صوة خلیل
بانک صغیری ایدیک مره کوش
کورنه عجب ^{بوله} اینه چیقرامینز
بولینی کم ایلنه هر نفس
چون ولی عهد اولوب ان سر
قلدی بنی قولینی روشن لیل
سکره چو حجاج که چکدی پیش
کرچه ال او زینتدی اجنبی
گاه یقرگاه یا پیر دار بن

ضمه بولده کیده لربی سبب
بال اچر قوغده دستنه یاز
حضرت حق بولینه اولیک دلیل
صحنی چمن زاده ایلر خروش
دعوة ایدر بیتة اللہ صر
بانک خلیل که نه یختر جرحی
ایلدی اطوار و مقامانی سیر
یایدی سینه کعبه همچون خلیل
قاعده سن قلدی بنینه کم قریش
لیک یرن بولدی چو عهد بنی
کم نه بله رتیمز اسرار

در بیان اسرار کعبه که قبله ظاهرست و سجده گاه غایب و حصر

کعبه بنا اولدی که اهل نیای
سجده که اولدرو لی مسجد حق
نایب حق اولدی و ظل خدا

که توجه ایده وقت نماز
معبده هر عبد و معبود حق
سایه سالن کلکدن اولمز جدا

سایه صفت کعبه کورینوز
دل اولور مطهر انوار خاص
طاعتی او مزانک لاله شود
حقدر او چو ملک مستقل
رکعبه و نی قبله ظاهر در
انده بسن خار کرب شجر
در کم اولم کل اولور دیوارینه
مرد که گراول ^{عربی}
حاصل ایدر کعبه چو حالانی دل
دل کبری کعبه ای دل کل بر نفس
دار شفا در دلو دیوانه لر
اولدی سلم چو خلا اکتا
اب حضرت در که بنی پاک ایدر
دعوة ایدر بنده لرن حق اکتا
در دوالم هر که همراه اوله

اولدی نونی مہبط نور ال
بولمش اول قید موادن خلاص
بلمز اول ارکان رکوع وجود
نجه اوله شتقلاب کل
سجده که غایب و حاضر در
کور مزیش تیغ و تبردن طهر
دیگر بقدرک انک خار پنه
جزء ایدندی چو پین اللہ
انده بولور لیک کمالانی دل
کتده دکلمه فکرو کرس
دور ایدر شمع نبروانه لر
خلق جهان قلدی اطاعت اکتا
مرده کو کلر کفن چاک ایدر
رحمت ایلدی ملحق اکتا
یاوری بولده بس اینه اوله

کم که بوله کتم عدمدن وجود	لاجرم ایلتز بشکنه سجو و
هر بنی و هر وی اهل صنوع	انده وار ب اندی تجود و کوع

در تعریف شهر مکه که خیر البلاد است و مثنوی مرثیه و ازاد

مکه در رقبه اهل بخت	صقلادی حق ایبر مرکه حادثا
جنت ماوی دکر طبر اغی	رشک جهاندر کلنگ پیر اغی
ریک ز منی چو نجوم سما	یولنی کم ایلینه ره سما
جنت اعلامیگی بی زرع و کشت	انده قنوغمیت باغ بهشت
کل بوغنیکن باد امشکبو	مل بوغنیکن خانه طلوعای هو
خرمن بی زرع و پر مایه در	مهر تم پر بوغنی سایه در
میوه لری ازه بولینو عجب	نخل دلار اسی قنوبر رنگ
لاله انک نورینه پوز جریاغ	انویچون قلدی پوره گنده داغ

در سبب تالیف این نامه نای و تصنیف این صحیفه اکرامی

بر کچه کم ناریدی چون زلفیاب	مشک صاچودی چونسیم بها
ایر شمشید جان چومقصود	سجده ایدردی در معبودینه
طوندی بر اندیشم کریمانی	صیحه دگین فکر رک جانو حی

فکر زیاد ایلدی بوخسیرتم	کیده کیده غالب اولوب
کم بو بنیاد در ربونه کار	بیت اوله خانه پروردگار
نکته بو کردش بر کار و	هر بوله بیگ بش بو یلوارون
هر نه قدر که در و بیگانه یوز	پر توانوارینه پروانه یوز
سعی ندن اولدی و قربان ندن	رحی جبار و تن عربان ندن
دل که اوله مظهر سینه	اولای اسرار دن اول جنبی
عقل که قالدی چو دیوار دن	قنده بیلک بندو کن اسرار دن
هر نه کم غیب که الهام ایدر	دل بر بر قنوع اسلام ایدر
طبع که نظم اهل سخن سجد	کوهر عسرفانه عجب کنج در
دیلر علیهم که حکم ایده	اچغنه بورازی ترتم ایده
نافه ترا اولدی المده قلم	مشک صاچودی نفسی دمبدم
صاچودی نهن پیر غنیه شکر نای	اولدی رقم باعث نظم کتاب
اشبو کهر لر که قنوبر کرد	المرک الماسی نینه فکر کرد
بوئی کورن بیلک بوسود اندر	فهم ایده نیرب و بطی ندر
تا بو خبر اوله که فیض بخش	تا که اول طرافه سوره رحمت و بخش

اولی فتوح دل و جان سبب
دی فتوح الحرمین او سبب

در میان واسطه شرایط و مقام با سبب
که بقدر نام و سجده خواص و عوام است

ای که بوی ای پر به شین کوی
حسرتیله کوزی یا شین جوی

اول بقده فدای قل باشو
بلیه سن کندوی بولد اشو

مکه کیده را چو اهل صراط
کعبه مقصوده ایدر ارتباط

جای ادب در نظرات چاه و جا
خانه درویش و پوان شاه

دوش یوزک او ستنه سوز
کریا ننگ اولمزیه پایدار

قنده بوله بول و بسوز اولان
مترله ایرر می طلب سوز اولان

مده ادب بوغیر به شینه خان
لوح بقادون اولاهم ادی بجان

خلقه حقیقش و پر جوش کوی
ایله وصیت قوا حول کوی

بویکه کل الی نظام صفتین
اوله صفح طالع و ظالم صفتین

سنده اگر چه قدر مال کس
وایب و در صحنه سوزی

نفسکه تقوی و صیت کرک
را حله ده اشتر همت کرک

همتی کی مرکب رهوار قل
صد قوی بو بولد سکا باقل

کریوغی سنده روهما
قطره اشک روان قل قطار

نال و اه ایله که در و فتن
تا اوله فرنگه سنکد ساین

زاد چو تقوید رانی قل زیاد
وصیفی قرآن دیدی خیر زاد

خاریا ننگه اوله چشم وار
بله پایکده اوله چشم وار

قلوب شک لاله نغمان بتر
کل برینه خار مغیلان بتر

آبله پای یک اول چشمین
کاتمییه بو کویه نظر شمدین

کبر ایریشه زخم مغیلان باک
سینه کل خار دن اولمز چی

خار اگر جسموی کل کل ایده
ذوق و فرح کو کلکی بلبل ایده

بادیده بتر و اول چو صبا
خاک هن قل کوزو که توتیب

ناله لرک بانک جرس سکا بس
نال لرک بانک جرس سکا بس

قندوی شک لاله نغمان بتر
کل برینه خار مغیلان بتر

آبله پای یک اول چشمین
کاتمییه بو کویه نظر شمدین

کبر ایریشه زخم مغیلان باک
سینه کل خار دن اولمز چی

قلوب

چک یوری بو بولد غم خار راه
کر ساکله بوسوز دملال

بوکل شکین اولیتر غدر خواه
کور نه دیدی جانی صاحب مقال

**مقاله در اشارت بزیارت بیت الله اطهر که یوادی تکوین و
در پس هر کسی هر کسی سر نهاده درین بهر خاری گرفتاری یوادی قفله**

ای دوشن و رطبه طول امل
مطر عشاق اولوب برده ساز
پرده کش اول ایله بورازی

قلدی سنی حبت وطن مبتدا
باشدی قلماغه نوای حجاز

دینک ارکانی ایله تام
یوغیه التکده کراشته جان

کفت و شنودی کفر قل دواع
یعنی که اول ای بر کن و مقام

اولمیه راحله باد پای
یا لک ایق باشی قبا اول دوش

بن ایغک ناچه همیشه اول
یا حله پاکیک قل و ناکه دای

اوچی لک کوله کوله چتلیسا
سوی ایدوب اول سارینیت اطهر

ایله طبانک در پس بای بوش
هر قابرک اغلما دن بتلیسا

اروقی کتدز اید خرنش کرم
یلد و بره کرتوکی باد سام

اغلیورق که کورک قل حرام
کیچه اولیحق دو شکک یک نرم

سایه که باشکده میندا ایدیه
توزین چشمک بر ایدر صبا

یک که بر پرده سلسله ایدیه
چکیمه سن منت کحل جلا

شعرب کله و صوه جرس
بلبل کلشن سکا افغان یستر

تیز و اول پشوشتر سورق
خار خوش غنچه و ریجان یستر

کل در معبود تعبد ایله
رشته ندیری چکوب اکنه دن

چک بو کار حتی جرد ایله
اول یوری سوزن کی بریان بدن

خانده تور کبک
کیدیگ اطلس ایلیچم تن

کم صیفه سن گوگه سبی
عذر دله بوینو که طاقوب کفن

اتش شوقیله نور کجانی
حجرت و ملال یوری یوانه وار

نوره لیکله احرام
یان یقل عشقه پروانه وار

جان کوزینلج که نظره حریم
صحن حرم روضه خلد برین

یارسیه بو شمرانده مقیم
حور صفت کمر مربع نشین

قبله خوبان عربدر یورنه
دامنی ملکه چوباد سحر

سجده که روم و عجم
جیب جهن طلو اولور مشک

انده صیفوشینش ناموس و شک

کم کونتر دامن پاکنده سنک

سایه

دامن چو ن طسره شیرینکده
 صنم سن اول سنک سیاهی
 چونکه بو طشدن اولاسیج
 خزله چال اوج فلک اوزن کوس
 ایله لیک غزم مقام خلیل
 اهل مروت اوله کور مروده
 هم قدم اول کل عرفاه اهلنه
 ماه و منی کیشینی قربان قل
 طاش کونور امکه رمی جار
 چونکه اولاشبو شریطانما
 جانله توفیق حقه شاکر اول
 وردی سکاراه قوش اوچارکن

جان کوزینه شرمه کس اول سنکده
 کان کرم بل بوچین ایله
 قالمیه کولکلده ابد کیر و کین
 سکا تیر اوله اگردست بوس
 شمع هدایت سکه تیر دلیل
 کسب ایلیه سن جلوه
 هم اولاسن در جارت
 ارض مناده تن ویران قل
 ایله هوا اولورن سنکسار
 کارچ و عمره بولورن نظام
 کم سکاندی اوینه ویردی یل
 اچدی قیو کسلا اچار بکن

کماست پور موقی و منا جات دی حضرت حق

پور موقی کما توفیق حق
 بادیه نیک حکدی نجر حتمین

ایردی الوب پیر لاندن سبی
 یعنی ره عمره و حج محنتین

هر کون انک لیک دی تنک
 دیدی نیچ نیچ حکم ز حمتی
 کارچ و عمره چوق قلمشم
 نیچ زمان راه وفاده دوان
 اولدی مکر کم بوسفر لر هسبا
 اکلدم عشقه احوال نه
 چون او کچه الدی او بیدار خواب
 کای بشی بو یولده باغ ایلین
 ایلمس سن سنی گرورد راه
 اولر اگر بر گشتی طالب کنا
 سکا تیر بوکه دایم کلبر و
 بیتمه کلکلده ویردم مدد
 قاپو که ای کان کرم مستغان
 اکلدم عشقیله
 بر نیچ محتاج کد اس ایلنوز

کعبه قیوسنده او باش سنک
 ایله خدا یا نظر رحمتی
 سنکچون واری یوق قلمشم
 اتمشیدم اشک قطار عاروان
 کولکله ایرشیدی بوی و فا
 بخت نه و پایه افلاک نه
 کلدی اکا حضرت حدن جوا
 سنی بنم برمه چراغ ایلین
 چکیزدیک بو نجه غم و کرد راه
 دعوت ایدر سنی او نذرن یکا
 شو قومیله اوله دلک طیطلو
 غیر قیوسمتمه چکلدی
 کوز لر و فر خلقه کبیر همان
 سن برنی هر با بله قل بر مراد
 بو قاپوده خاک رهه قایلوز

جانی که بی حاصل و بی دل در	کعبه مقصود و گامش ندر
در توجیه نمودن بجانب حرم کعبه و ابراهیم	دو شمشید جانم بر اضطراب
و نیت حج و عمره کردن و شرایط اتراد استن	بالا چوب ایلدی پرواز هم
سال سعید ایدی و عهد باب	کوکبه عشق تو فرزند هوش
مرغ دل ایلدی عزم حرم	چشم اولوب بادیه بولنده
شوق حرم ایلدی کوکله جوش	وزدم ایلدی ذکر حرم دمدم
دو کریدی ابر کبی دیده اشک	اول شیدم خاکده مالیده روی
اتم شیدم باشی بو بولده قدم	کوردی کوزوم جز بر خوشکوی
بوروریدم بوسه زنانه کو بوی	جان شامینه ایروب خوش بوی
بعقیدم نارغمه بال و پر	بیلبل دل نغمه ایدر صد هزار
اول کل ترون فسم مشک بو	ایلدی لر قصد طواف حرم
بوی کلی قومادی جانده عبا	یا لئن ایق باش صاحب لودی خاک
خلق جهان ترک و عرب و عجم	هر بریسی جیکی نی کرم و سرد
نوره اورت بسینه لری چاک چاک	
قیلدی کون پوز لولری مینغ کرد	

دست قلب کونه و ناخن دراز	سینه ده اش و کوکله کداز
در مسخر جگه بید و ریخته	تا ویره بول ایلره احرام گاه
ای اولان احرام ایچون دنا	غسل قل اول توکی ایلد پاک
بونده که غسل ایکنه سنت در	پرتو انوار لطف افتدر
توبه ایلد قلبک پر نور قل	شهوئی دلدن چیقرب دور قل
ایندو جانده و بر رسک جلا	ساکه یتر اولمغه قبله عبا
در بعضی کس و باشک قل ترش	اتم صاقن کدر و نمن خراش
ظاهر و باطن ده پوری پاک اول	بس کویینه انک خاک اول
هر نه که احرامده اولسه حرام	ایله خذراعه صاقن و کلام
کلمیه لازم سکا و کلمه دم	دو کیمه سن اه ایدو اشک ندم
ایله توجیه حقه پس قل عبا	سجده کیمک اوله در بنی نسا
چونکه نمازی قبلد ایلک تمام	نیت احرامدر ایشو کلام
اللَّهُمَّ انى اريد الحج فليس ربي ولا تقبله منى	
ای که بو وادیده اولن ره نورد	اولدی بو نیت اولیجی حج فرد
میل اوله کراغک حج قران	نیت بو پوزدن اچرسن زبان

در نیت

اللهم اني اريد الحج والعمرة في شهر رمضان

عمره تقاضای دوست گرسکا یک که بولفظی اید سن ابتدا

اللهم اني اريد العمرة في شهر رجب وتقبلها

حج تمتعه تو کاکه بولموا شکرده کی احرامک

ای رتمتع احرام اولان بند قلدی کے اشهر حج بهر بند

عمرة شوال در ابتدا هم کندی ذی الحج کی نخل

کعبه چون نیت احرام قبل شرطه هم اشهر کی کرام قبل

عظمتی قو چون اید هتسکام حج عزم اید اول کی نیت احرام حج

نیت حج چو ملازم اول حج تمتع سکا لازم اول

کیمکه احرامی اید رسک قیام ساکه اولور رفع طبیعت حرام

مرده صفت انکال بر کفن یعنی کی احرامی یا سیم سن

کیمکه احرامی ازار و رد ا یک که اولابیری بر زن جدا

ارزوی حج نه ایش مرده لک مرده لوق ایچنده عجب زنده لک

مرده لری جمله سی نفس نال لری راه قیاده حجر سن

مرده لری یک که کفنده اول اولی نی جان لری تنده اول

اللهم اني اريد العمرة في شهر رجب

نمزه بار اول که کراینده در نغره بیتیک سر اینده

تلبیه نیتیک لیله قرین قول نی ویدی بوسوره لقین

ایلمین تلبیه محرم و نخل سور سن اولم علمه همد دخل

تلبیه در بوسورنی کوش قبل نغره اورب کندوی سهوش قبل

بیتیک اللهم بیتیک لا شریک لک بیتیک

ان الحمد لله والنعمة لله والملك لا شریک لک

نغره بیتیک بیتیک بلند قل که کور راهل بصیره پسند

تلبیه و نیتی قل هر سه عنان فعل طبع دن الک چک همان

بر قلی کر بیت کن اید رسک جدا سکا اولور لازم و واجب خدا

یق برینه کندوی بلک کرک بس نمودن دستک حکم کرک

کندوی محمود صانور سیم انان خاص کر کس بولاسن امتیاز

اولدی بوراده دل خاصا دویم حالت بیتیکد امید بوسیم

حکایت نمودن امام زین العابدین رضی الله عنه و در حالت

تلبیه گفتن و لاسی سر شکرک بالاس اید هتسک

روشنی چشم نبی و
 او لکه بولور انوکیله دین نین
 حج پولینه قافلہ سالاریدی
 کیردی چون احمر امام
 تلبیه به اوردی قنوق
 حیرت او دم الدی کریبانه
 سروقدی لرزه به دو
 جعد مطر آسی پریشانی
 خلق بو فکر پر که بو حال نه
 دیدی که او شس تلبیه قانی خطاب
 دیر دم وار خوف ور جا قبول
 دیکه لیک چو اجدی دمان
 دوشدی بیره مهر جمال یقین
 چشم ریفی بیره دوشنه پاک
 اولکی فلکدر اکا احرامگاه

واقف اسرار خفی و
 کعبه آمال علی حسین
 عسکر حجابده سرداریدی
 ابر سپید اچره چوماه تمام
 ایلمدی تلبیه اول غنچه فرم
 دو تدی انک قبض رک جا
 لاله و نرک سگری زرد سفید
 ابر کبی نرک سگی گریا بندی
 صکره دیدی انکره احوال نه
 رد و قبولنده انکدر چو آب
 خوف ورجا قلدی نبی بس ملول
 دوشدی بیره همچون نبی روان
 اولدی زمین رشک سحر برین
 خاکدر مهربان انوار پاک
 دو تدی چو احرام تنن کرد راه

برگم اولما و زدنک کلری
 جزئی عمل قلدی بیزی بر غرور
 باری خدای سر و ساه قن
 کو کلمه پر تو صاله شوق حرم

بزنه ای توز کورنه چکر کلری
 دلده ولی ایست ب غفور
 یعنی کم اول قور قوی احسان قن
 تا که ایدم باشی بو بولده قدم

در بیان ادب طواف کردن و شرایط آنرا

باص یاغک خاک حرم او تنه
 لازم اولان شرط اول اول
 غسل ایدوب ظاهر پاک
 طوفه قدم تو پوری دیوانه و آ
 سلسله شوقله دیوانه اول
 او بیکچون سنک سیه روینی
 دستنی بوس انکوار ایلرو
 منبع سحر چشمه الطاف رب
 صولینه سنک پوری کیجی ابق
 چون ایدم سن قصد طواف ایچون

بس قدمک تو سرجم او تنه
 صوبکی اقمه دلک سو سو
 کعبه کبی سینی صد چاک قن
 یان یا قن عشقیله پروانه وار
 دونه دونه یا نمغه پروانه اول
 المنه اول مسکنک بوینی
 کوزله ادب چون اولان برو
 اعتری صولا نور او په کر خشک لب
 جانب دیواره نظر ایلد بق
 نیتنی ایلد دلکده روان

تذکره اولی از بیست و سه دعا

کعبه ضولندن ایدرسن طواف
صاع آموز کردن ای صاحب شرف
کعبه اوج دفعه طواف ایدرسن
چرخه عرض تعدد کرک
بویچ اولور رمل و اصطباع
سینه شود در جرات فرسوده
بس بوی ایدی دوره ایدی
وضع اولیان بر لب پرند و دعا
سینه کیر و نیچون قل گذر
چون کلرسن اول حجره بو

دونه دونه نسیکد قل نصاف
ایله روانک اوچینی بر طرف
نیچون صنم کداف ایدرسن
اشه بوله رحمت خرد لعل
اندی بنی قلدی چوچ کفواع
دورن کرک قل و فی افکنده
اشک ایدرسن دونه دونه بنی کمال
اولنه هر دو ایچنده ایدرسن
یعنی که بوس سینه دست حر
قاله الوکی بود عای اوقو

بسم الله الرحمن الرحیم

بولمزیک او بیکه کرد دست
کثرت خلق اولوریه از دم
اول بوری بر مقله شاد

قوالوکی او سینه ای بوالهوس
بولمایسن جای ادا ای سلام
بقی کمال ایش بود عانی ادا

تذکره اولی از بیست و سه دعا
در ایضا عایشه نیک و حسن علیهم السلام

کعبه قیوسند ایدیک گذر	اج کوزوکی ایل ایلد مقابله نظر
قلینه اخلاصه قصد طواف	اشه بود عانی او قیب بیکداف

اللهم هذا البيت بيتك واحرم حرمك والامن
امنك والعهد عندك وهذا المقام العائذ بك من النار
اللهم بيتك عظيم ووجهك كريم وانت ارحم
الراحمين اعني من الشيطان الرجيم قرم حمي وودي
وعظمي من النار والكني مؤنة التيب والافرة

کرک عیشیه ایدرو اول روان	اوقی بوسیج و شایه همان
--------------------------	------------------------

اللهم اني اعوذ بك من الشرك والشك والتفوة
وسوء الاخلاق وسوء عطفة في الملل والامم والولد

چونکه خطیم اوله سکاره گذر	دیده لرک بر اوله خون جگر
جانب دیواره خرابه بق	انده بوسیج کرک اوقوق

اللهم اظني تحت ظل عرشك يوم لا ظل الا ظلك

اللهم اظني

وایستغنی من کما یشک فی سبب
 شره طیبه لا اظلم بعدا

چونکه نظر کاهک اوله رکن
 انده او قونق کرک اشبو کلام

اللهم اجعلہ حجاً مبروراً و سعياً مشکوراً و دنیا
 مغفورا و جارة من نور یا عزیز یا غفور رب اعظم
 و ارحم و ی و رب عالمین انک انت الاعز الامین

چونکه ایدہ سن طوف بولنده
 وردی اکا بوسه رسول امین
 قوالکی اوستنه تعظیم ایچون
 نقل ایدر رکب ساری سلف
 اکه موکل قودی حق بر ملک
 بنده طلب نینه و کردین ایچون
 ارزوی بین و دنیا سکا
 کردوشه قل اشبو دعا ادا

ربنا اننا فی الذنوب حسنة و فی الآخرة حسنة
 و قنا عذاب من الذنوب انی اعوذ بک من العقر

والعقر

والمغفرة من الذنوب و الملائكة

بسینه کوستر اوبیله قیام	طوف مکه ایلدی کز تمام
اولدی اوج اول مل اصطباع	صکره کی دردی منی اولوروداع
صکره کی دردی اولنه ای پسر	ایله حجر جالبینه سوسه کز
قل طلب مغفوره کرد کا	اشبو دعائی او توای دین

اللهم اغفر لی برحمتک اغفر لی برحمتک
 من الفقر و الدین و عذاب القبر و ضیق
 القدر و من آثری فی الدنیا و الآخرة

چونکه بدی دایره اولد عام	فرکزه وارد سکی اچ ای عام
طاشی کوب قاپویه وار پراد	ملترم اولدی بو مقامه لقب
ملترمی وارد در اغوش قیل	یکم کی موج اوره یشک جوش قیل
اشه اور کند و کی پروانه وار	شوقله اشفته و دیوانه وار
کور نیچه دیوانه دوز اولا	صکره دوشه اش اولور سبا
پردیه اورد سکی قطیلمه	سور پوزو کی کوزو کی تکر عیله
سینه کی سور پردیه ای در راه	ناکه منور اوله یوزک جو با

دیده که بر نم و دل درونک
 ایچی الکل یا پیش ستارینه
 قدرینی بل کوستر اکا اشتیاق
 بونده اولو مقصودی خواننده
 چونکه ایشک اولدی نموده تمام
 انده اوله کرطلوا اهل نیاز
 چونکه حقیقتده طواف و صلوة
 اهل نماز است سجود و قیام
 وردی نماز اهل زمیندن نشان
 فرصتی فوت اتمه نظر قل نظر
 کم چکه بواکینه ده کرد راه
 عمره ایچون کیه که احرام مرد
 چونکه قویه کعبه حرمینده کام
 بولدی قدومیده موشخ نرؤم
 حج قران اولان احرام بند

سینه کی بر غم قل و بوز کباب
 کوزیشنی دوک بوری دوارینه
 روز وصل ابردی و شام فراق
 بونده بولور چاره در مانده لک
 غمکی قلینه یکل ف مقام
 وار جرک یانه و قل نماز
 ایکی سیده سیر کیدر دجه
 سیر ایدر عالم سفلی تمام
 طوف ایدر رشک بوی اسمان
 کم ایده سن بردنی بوسه حج
 کرد اولب حرم احرامگاه
 یاکه تمتع ایده یا حج فرد
 اولدی اکا طوف قدوم التزم
 طوف که اول اولو طوف قدوم
 طوفی اولور عمره دن ای کبره مند

طوف کاکم سی پنده اولو
 نافله و طوف دعاء و قدوم
 یق بوا و جنده رمل و اصطباع
 طوف که اول اوله ای بهره مند
 اولونین ایله قدوم اعتبار
 بونده داخی یق رمل و اصطباع

رکن و حج و عمره در رای فتا
 سعی دیمز انکره اهل علوم
 هر برینه اولدی نشان انقطاع
 عمره ایچون اول که احرام بند
 عمره در ایچی سعی ای کامکار
 کم بولور او کیدن انقطاع

حرم محترم را بر نیو را و صاف لایق بروان
و در نظر قبول طالبان صادق جلوه کرس خضع

ای که ابریشک سکا لطفاله
 اچ کوزوکی صنع الهی کور
 جان کوزینی ایله بولنده قدم
 خانه در چشم سیاه بنان
 صف صفا اولوب باند سون حمام
 هر طرفی بخیره لر عالی فر
 اولدی هب با فاقده بو خانه طاق

کم سکا و پردی حرم قر به راه
 بو کم نامتاسه کور
 وصف حرم نینه ال قلم
 چوره سون صفیری ترکان
 ایلدیلر همچو ملائک قیام
 هر بریسی مطلع شمس و قمر
 قبلی اطرافنی طاق و رواق

بیت عشق و حرم بر صفا
 بریر اولان چتر باغی جهان
 سر و سر افزار در مهر منار
 پایه لری کوکن اولمب تفع
 سایه صلر مهر بری عرش او
 انده کبوتر لر او چر فوج فوج
 غالب اولیدر چو سوای و داد
 هی نه کبوتر قمو پروانه لری
 کوز لری سوزینه دونب اختره
 ویردی بو تر غنچه باغ خلیل
 صالیدی جهان اچینه بر خوش قو
 اولدی لقب که سر کوی دوست
 مهبط انوار الهی در اول
 قلدی مکر طوفنه رضوان مرور
 سدره در رصن آ وقت نماز

مهر قی بر قلعه کوه و ف
 مهر ستم بر توبه ساینه
 دگدیلر افلاکه علم سدره
 بشلری سدره ایله مجتمع
 کر چکه نیکه لری فرش او سینه
 صکر اور خیل ملائک هوج
 دور ایدر لر ننه کرم کرد با د
 سلسله عشقه دیوانه لری
 رنگری بگردنی خاک ستره
 حشره دکن یازی چرغ خلیل
 بو کل عنبر سرشت مشکبو
 جانله دل انده بولور بوی دوست
 حوریلرک چشم سیاه می اول
 کایلدی اکا چاروب که کیسوی
 کانه اولور روح امین نونه

عائیده زمرنی پاک و لطیف
 طوقی نه کوردن جان موی در
 قبه لری کنبدر چرخ کرم
 عاطفتی طلنه خلق بولدی راه
 یارقدی جواندن بو فلک مشغله
 حال سیاهی در انک مشکاب
 دیدن حور ایه بولور سرمدان
 نطقه نه دایره مهر و ماه
 پیر در حرور سحر لیکر سیاه
 کسوتی اولور سه نه طک مشکای
 نانه ترمی که بو عنبر سرشت
 مهرله مه کر چکه فرزانه در
 خانه دخل بلکه او بر کوه نور
 عقلیه دیوانه سی بر مویک
 عرش معلکه جراعن قیاس

مقدم منبر بیت شریف
 نوره چشم جهان روی در
 اور توسیدر پرده ساری قدم
 مشغله دار غری مهر و ماه
 دوشدی بر اسلنه غم مشغله
 دیده جانه ویرچی پیچ و تاب
 اکا سیاه اولور غم لیدر
 انو کچون نطقه اوش اولدی سیاه
 فیض طلب انده در مهر و ماه
 اب حضر قلدی فرا کوده جای
 یا کل مشکین ریاض بهشت
 بر تونیک دودینه پروانه در
 اور توسیدر پرده عنو غنچه
 جانیه افتاده سیدر کونیک
 کون و مکان قندیلی باغن قیاس

بعد دعا جانب مسی به وار
سعی ایوب مسی به اول فل روان

جدوئی کوزت پوری پر کار وار
ایله بود عیته و در زبان

رب اغفر وارحم و یا و زعمی تعلم انک انت الله العاکرم
ربنا انما فی الدنیا حسنة و فی الآخرة حسنة و قنا عذاب

یلده پور پر مده سعی ایله یک
مروه حقی بولدی صفا و شرف
بر که بصرا یا نکل ای حبسین
سعی قلی طالب اه صفا
چونکه انک پی و بس ای جوان
کر چه نبی ایله و نی چو قدر
جمله بو منزلده ای دب اهتمام
پر ملک و دو شتور ای دم
صورت میلین ای احوال صفا
وار مغه قلی مروه سعی ای هم

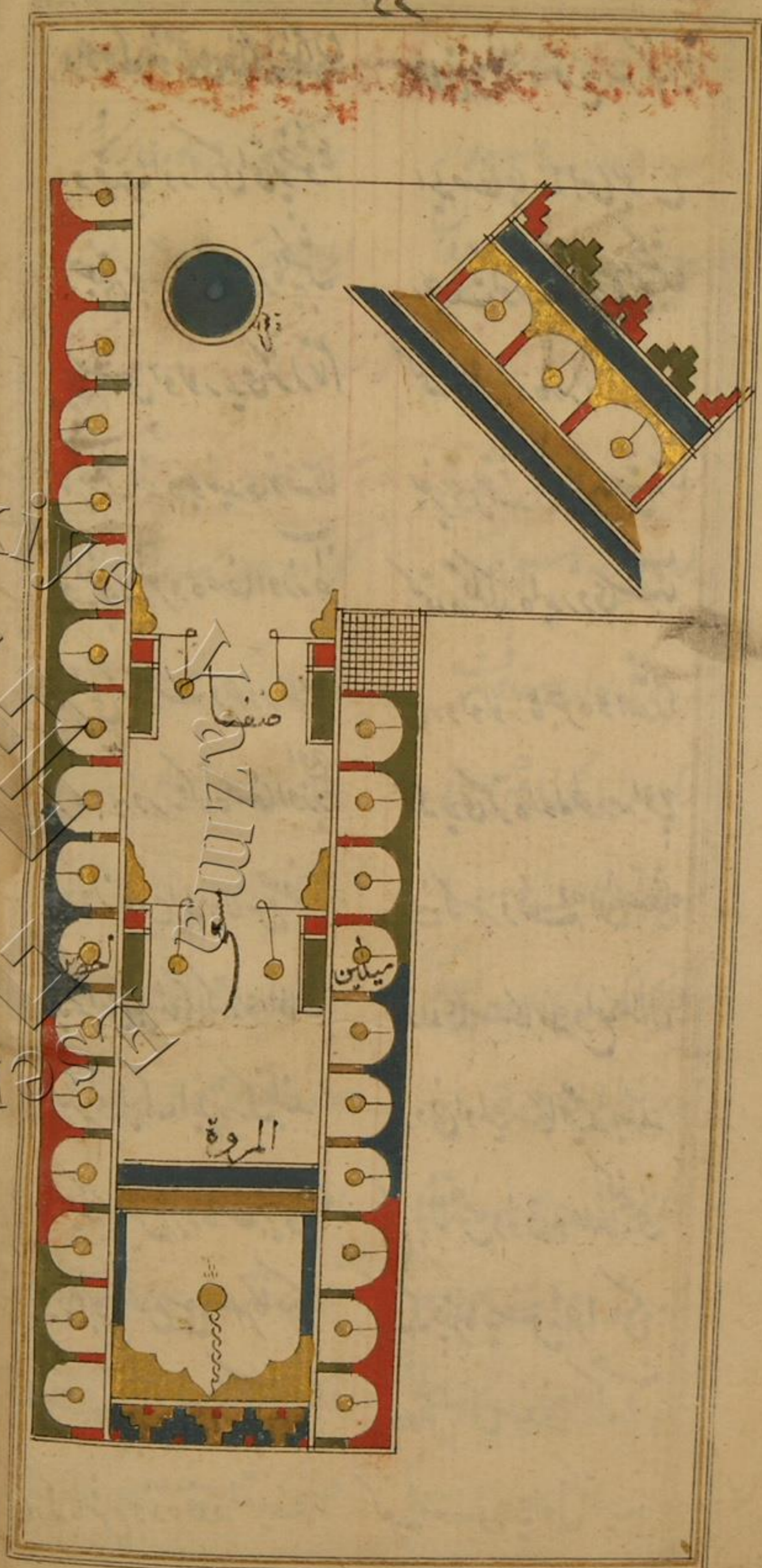
کور مده بور اهده توخ کملک
تم قیران کل ایله بندر سلف
روضه فزوس اولور وزدین
کم اولاسن مده قدم مصطفی
رفعت عرش قدم بصیرت
بونده قدم بصیری بر یوقدر
ایله یلر یلده سعی تمام
قالد بر ذره جه جای قدم
قامت حضور لب احیای
چرخه کیر بسنده چوماه تمام

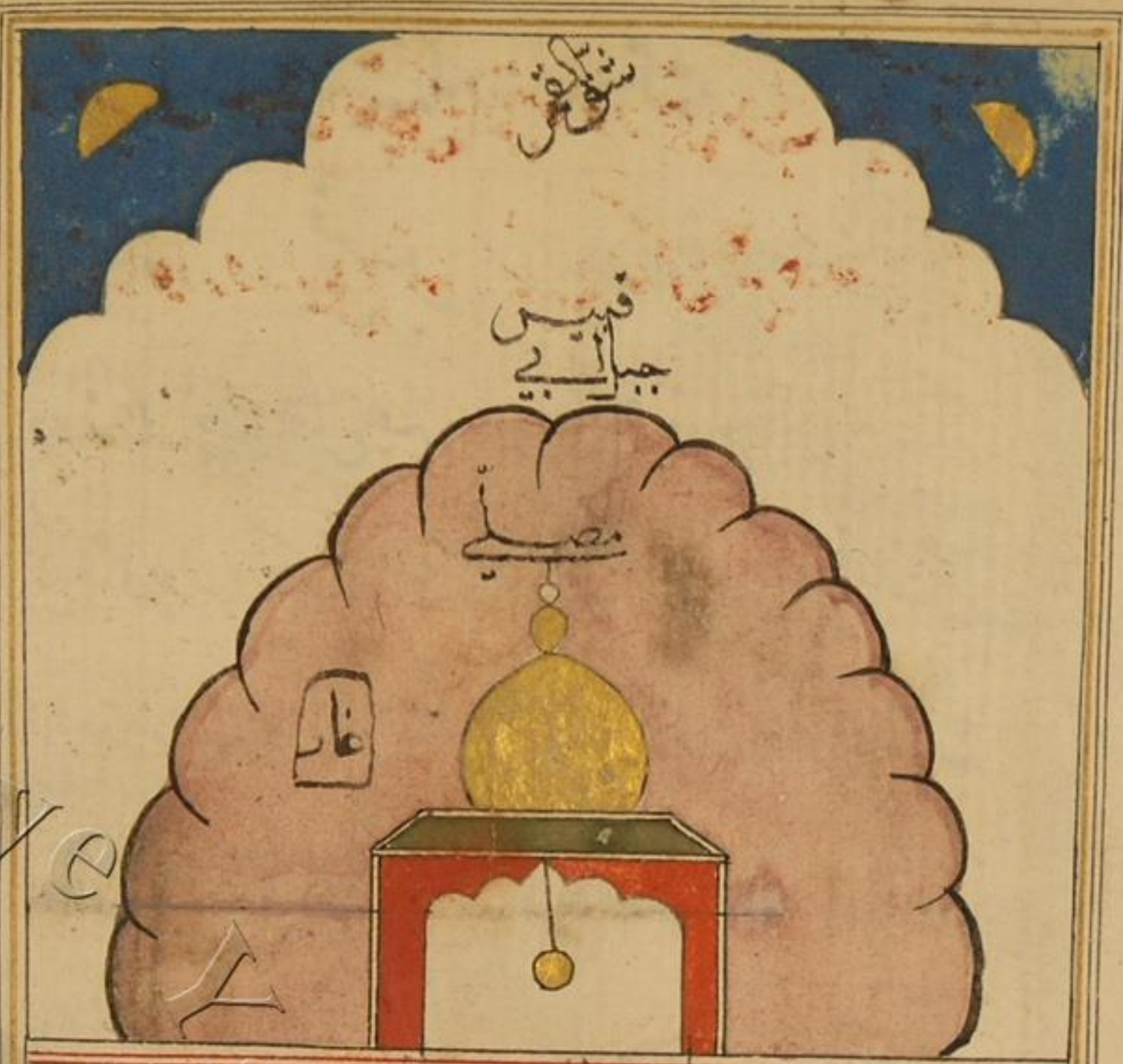
مروه که اولدی فلک نیکن
او قیپ اولور او کی ای پر خوش
رجعتی بو بر جک اولور ما پیش
یلده سعی اولور یدی کوله تمام
یا چو ک ایله بو غیدی تو شعی
بولمچون مروه صفا اوزره
هر کی کتور سه وجوده عیدم
مروه یه درت کره صفا اوزره
وروز زبان ایله بولاسن صفا
ایله تراش باشو کی گندی سالان
هر کتو کی لیک ایله رسک بلند
یک چکه سن مروه صفا بر خنی
چون بولاسن سعی مده هر کامی
موسم ج ابر د صفا مده
هر که باشن بونده قدم امیم

طافی یا نکلده قدح سر کون
ایله صفا جاننه بس جوع
رجعت کوکب کی در و ایش
کتده و کلده در استقام
بغیر نبی بختدی جگر کوشی
کتده کلکده ایله روی شبتا
بی روا اولور ما جره و اعتماد
تا که یدی کره اوله طور مه اوج
یعنی که هر دفعه ده ان صفا
اولدی سا جمله روانه صلال
برونخی اولیه سا قید بند
کم بولاسن ذوق و صفا کنجنی
یک که چقر ما یه سن احوال می
با دوش اول سنذخی جالاک و
کعبه مقصودینه اول کتیب

در تفسیر اقسام کواکب در زمین و آسمان

بصدی غنی طاشنی بغرنیس	کان و فادر جیل بویس
طاشنی قدم ماه و مهر	دو نرنگ تیغنه باش سپهر
قد سید مطلع شمس و قمر	رفعتله بولدی فلک او نرنگ
بولانغندن دو جهانک فلاح	کو صیغه شنبه کونی اکا صبح
کم سنی قو فرغسم و اندوه	اولدی فرج یا اول کوه
کوروی انی کون کبی اهل نظر	هم کسری موضع شوق قمر
وامنی اچسر بر اچی باره سنگ	مروه صفا صیغنی اوسونک
هشت بهشت ایلدی بر امان	کعبه کبی کل طوته چو امان
اولدی جهان اچره بخزان علم	کنده و خنی وار بر او محترم
اولدی اول او اچره مسلمان علم	فالک بری سرمه اهل صبر
دولوه ووشوری گروه او سینه	چغدی بلال ایله او کوه او سینه
طاع باشنه چغدی چو کبک دری	اولدی اذان او قومده بری
قری سرمست سرای قدم	بلبل خوش خولون حریم حرم

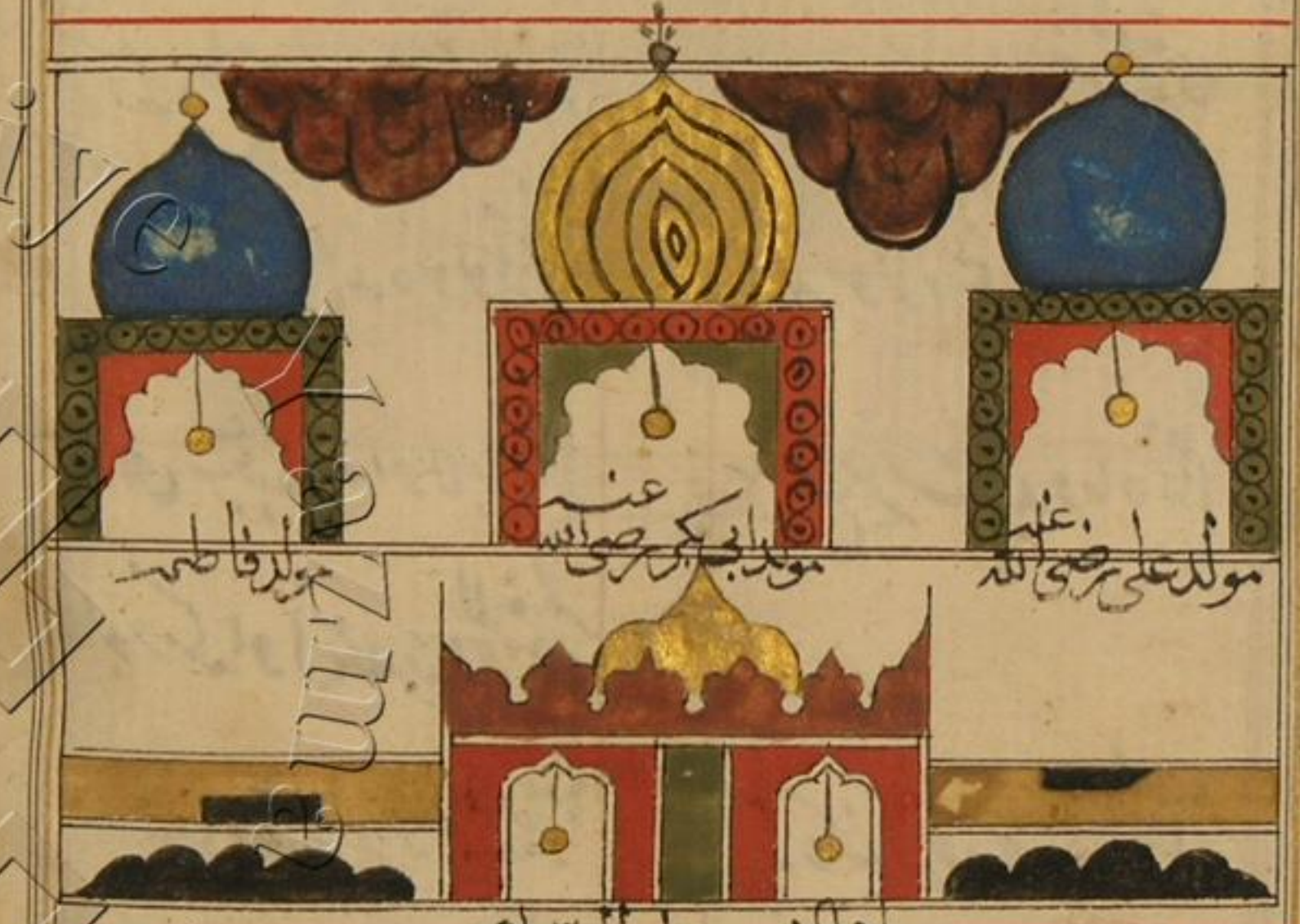

دار حصیرون

در عقیقه سوق النبی که محل مولود نبی مری و علی و
 و انار افوار در لیل و شمار از آن اما کن شمر غده بود او نبی

جائز رضوان ایدر که میل	دیروی جهان نکستی سوق نیل
لیل ولی اب حضر منبع	اولدی او فر شید جهان مطلع
دولدی حیا سید شری ناشی	انده طفوب برج شراستی
کوچه مولود نبی و علی	ویده کودل انده بولور منجلی
مطلع فر شید و ماه تمام	ای نه عیدر که اولایر مقام
کیچه و کندز پور یوسه نقاب	کورمکه اول نصیری دو نور
اول در یکدانه اولمش صد	اشبو مقام ایچه طوق آفتاب
خاک ره ای سمره اهل نظر	طفدی بوسوق ایچه او شاه
کوهر صدیق هم اول کانه در	سوق جهان بوسوقه رشک ایدر
قلدی قران جمله بو پرده مکر	فاطمه نک خانسی سیم انده
بونده حالینوردی چون اول	مشتری وزهره شمس و قمر
سایل اولور فاپور انده ملک	باشک ایق قل اولاس سرفراز
	طاق معملاری رشک فلک

بو کتاب مردم سلطان مصطفیٰ حاضرند و این
 سینه پروردگار سلطان حضرتند و هر کس
 این رسالت را بداند ایام است

مولد انبی علیه السلام

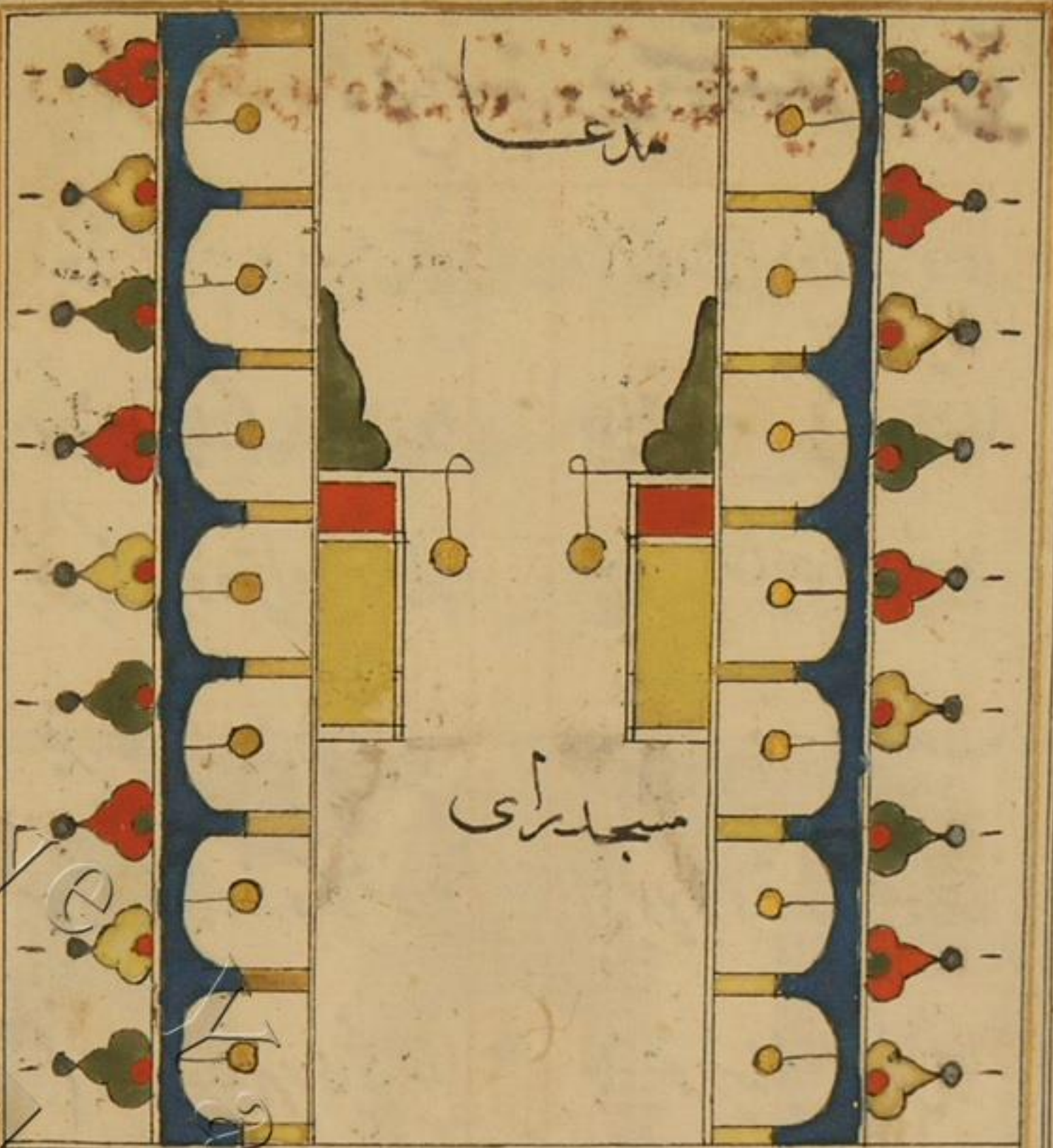
در شرح مدعا که حق استی بر دست دعا و موفقیت بدین

دفعه نذر بر صفت مدعا	انده که مقبول اولور هر دعا
هر نه دعا ایسک اولور روا	حاجگی حاصل ایدر مدعا
بگله برک سر ووش اول برقرار	اج دعا به کنگی چون چنار
غیر دعای سنیه و پرت لب	حاجگی ایله خداون طلب
اول هر خاک اوزره دو سو بو	ایل بو یوله قدم ایچی کوزک
تم قیسمی هر بری خیم اهدا	جان کوزینه طبر اغی کل جلا
قلوی کا کله طلوع بگذار	بر صفا ایچره در شا هوار
چار و خسی عجب ریجان تیر	نوشه ایسک افغان تیر
بوی خوشی زنده ایدر فرود	راحت ایدر خاطر از دوه
دوروی ایچی میل عین یور	دلده نور ز صبر و جانده قرار
نغمه طلوع در هر مکان	هر سر نیمنه شیری پرو جان
ایلر یسک تقدروانک تلف	هر دلک تیر دعا به هدف
او غردی چون اول بره وقت	خیر دعا قلمانه دوروی رسول
اولدی کوزک اج بو محل دعا	موفق مختار رسول خدا

در عرش پندیده محققان که مخلوق اند و بخت و قیامت در آن است

سنگ معدن که اول در تاج سر	خاک جنان اهل کحل بصر
بر کسی ایچره کورینر صافی آب	لدنی شربت کبی طعمی خوشاب
کورینور اشبو صونک چنده قوم	روشن و پاکیزه چو گوگرد نجوم
غل و غنشی بو قدر انک پاکر	چشمه حور کی صفانا که ر
بر کسیینه مصری بو کورینر سیل	تاج کورینر کوزینه اب سیل
اب حضر مینعی ظلمنده در	لیک بوک منشعی در کوه نور
شاه کنارنده ایدر کنده	اینه حسنه ایده نظر
ویره فرح کو کلمه جان سرور	دیده قبلنده ظهور ایده نور
اهل دم در در زمان نامی در	صبح صفا جاندره شامی در
فصحی چون صحن گلستان دل	بونده بجز سر و سر اوزار کل
هر کی کم بسیده بواب کل خاک	کو کلی اول مظهر انوار پاک
معدن انوار و کان صدف	موضع رایات رسول خدا
مسجد رای انده کورینور عیان	اولدی منور چورینر جنان
اولدی منارینه منور علم	چکدی انک نقشینه زهره سلم

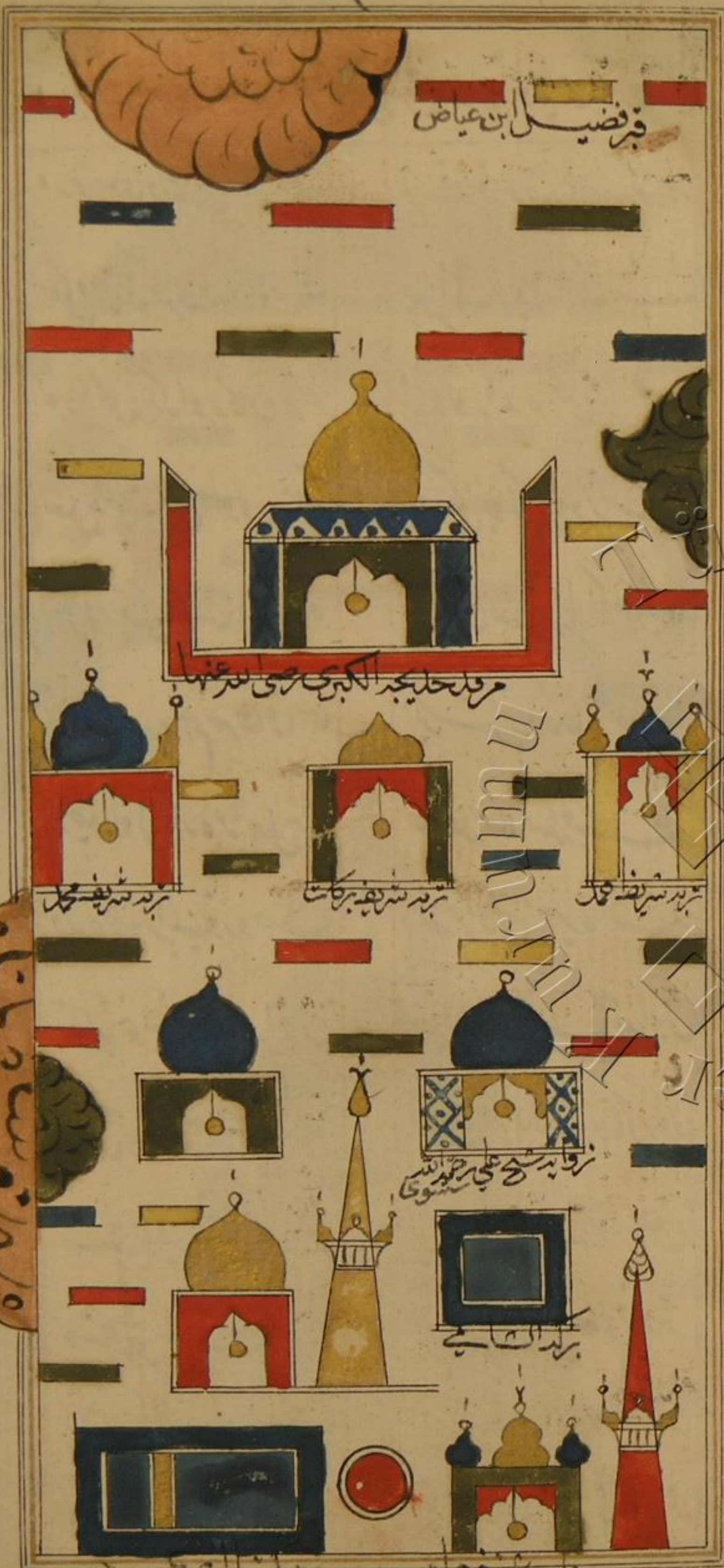
مدعا

مسجد رای

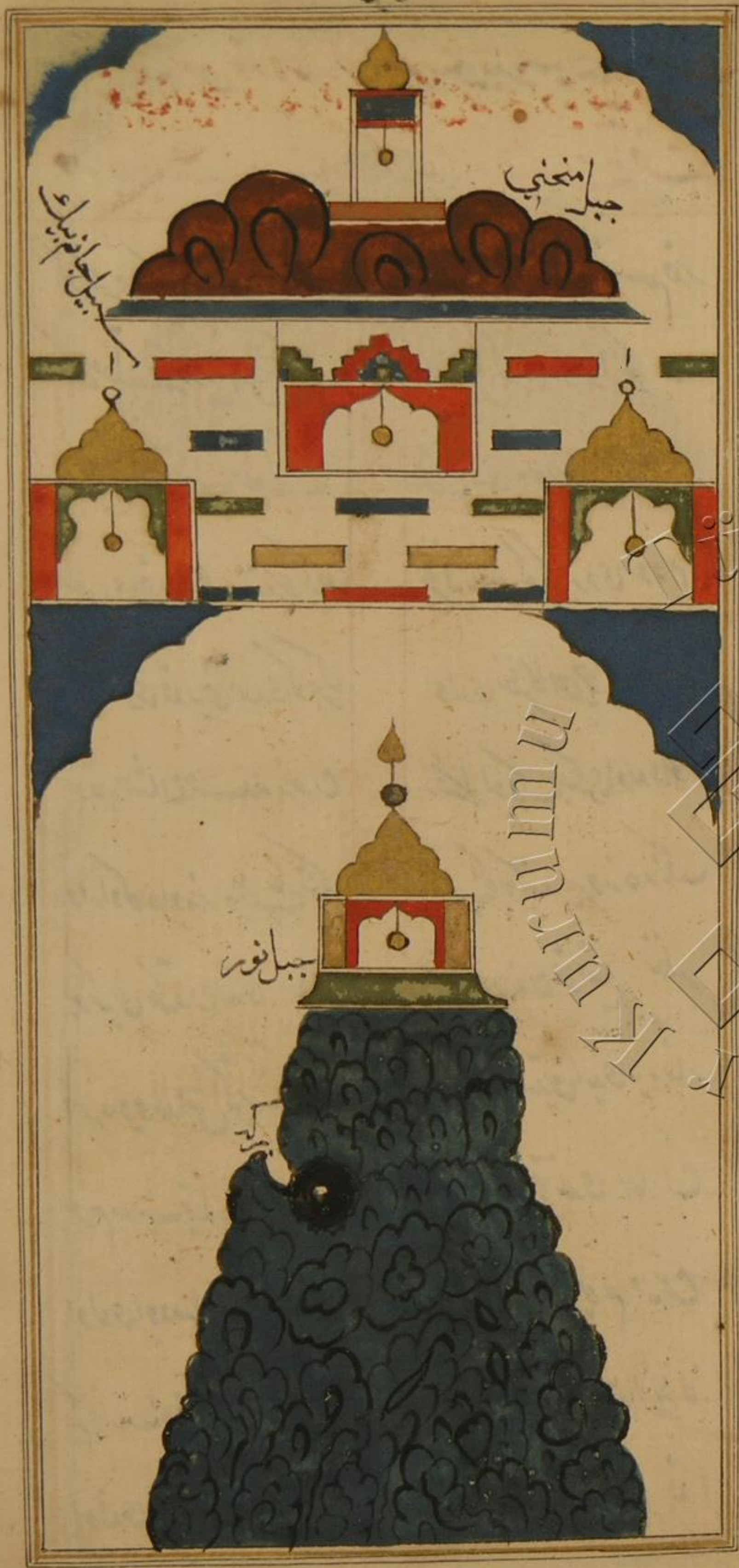
کم بوله اولی دیرلی انده راه	اکه بیت سیرکی جهانده پناه
ایلدی بو خاک ایچنده مکان	شیخ عمر و شاد اعابیان
عیش کی تر به که نور ایندر	شیخ علاء الدین کرمانیندر
بتدی تر ایندن انک بر شمر	درده دوالمغه و پردی شمر
استیمه باغ جناک برین	کم که بیه میوه جان پرورین
کلمه بو کلک رطین ایده نوش	نور و صفا ایلیه کو کلنده جوش
اولدی ز بار که روح اینان	جان کی اما که نظرده نهان
جمله اول اطرافده سووده در	ایشکینه رو یلری سووده در
ماخذ فیض اولدی وضع و سیر	رحمه غرق قوی و ضعیف
انده کلک کیمی مدفون در	یاوری اول حضرت بیچوندر
نامه اعمال ایچنده گناه	قالیه جو ایلیه اول پادشاه
اولیه دوزخدن اکاچیج بیم	اولا انک سکتی باغ نعیم
اندره اراکه اولور بهشت	کم بشی انده اوله بونده حشت
دیدی حدیث نبوی روزدین	کم دوشه قور قویه زمان وین
ارض معلا و زمین بقیع	رفعتله خرج فلکدن فریع

پرده کل اندره اول شفقاب	هر طرفی مغرب صد افتاب
نور چیقر رو ضیکه پاکدن	بوی سی کلور خاکدن
دونه دونه رشک ایدر اسمان	اشبور نین فسخه بی کمان
باغ جهان بولدی انک صفا	اولدی حرم حرم مصطفی
نور و صفا انده سیر و بر	انده ضیا قبر حدیکه در
دیده جانینه و پرور نور	اصل نظر اولانه بو خاک در
طاغدن اول کون کی غلدری	بر طرفی مشهد این عمر
جان و دلی بر توئی سرور ایدر	علی انک عالمی بر نور ایدر
نور اوچر و صفا سیر او زره چو طیر	هر طرفی این شهید زیر
سبیل شکیمن باغن بهشت	ترتینک لوصه سی غیر بهشت
مقبره سی اندره هم سایه در	شیخ سماعیل که پیر مایه در
سینه سی بر جوشن و زبانه جوش	شیر ز یان کی ایدر مش خروش
عرصه قرب ایچره اول نامدار	نفسنی قتل ایلمده مرد کار
روضه ولی رشک ایدر که رضی	مقبره حواجه فضیل عیاض
قرص قرمشه ایوانیدر	ترتیبینک شکر در بانیدر

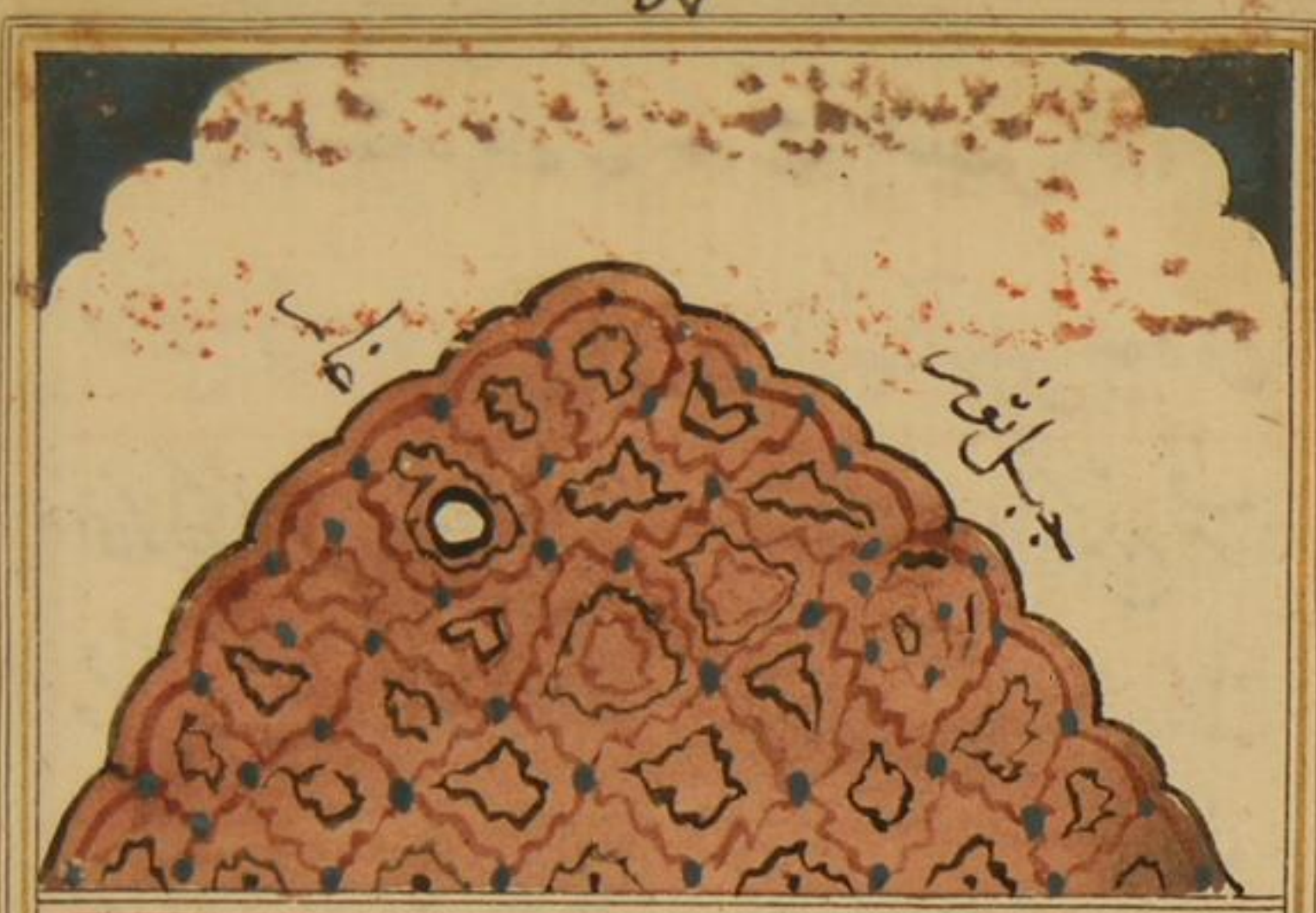
ایکسی بربرده ملاحق اولہ
 یعنی کم اوچوب دوشکر جنتہ
 اندہ خطاب انرہ دیوشرو
 منتظر رحمت پروردگار
 تاگزایره لطف و عنایات حق
 خلق جہا چونکہ قوبہ فوج فوج
 اولنہ اندہ کی پیرو جوان
 رفع ایدہ لر بشر بنی خاکدن
 هر گمک اول برہ اولہ مدفنہ
 خلد برین جملہ یہ منزل اولور
 اسودہ حال اولغی پیرو جوان
 ساقی اولب انرہ غلمان و خور
 راضی و شادان ایدہ ربیبیل
 بادہ و صلت ایدہ خوش ایدہ
 ارض معلادہ اولان جملہ کور

حضرت حق لطفنہ لایق اولہ
 غرق اولہ بو خاکیم رحمت
 ذرہ لری جملہ اولدیشم و کوش
 دللری شادان و امیدوار
 رسم جنایات و رعایات حق
 بحر عنایات خداورہ موج
 کنج کبی کا ولد یلر کیمی نہان
 پایہ لری کچہ نہ افلاکدن
 کاشن فردوس و لاله کسنہ
 هر برینک حاجتی حاصل اولور
 سدرہ ابلہ طوبی بیت ساریان
 نوش ایدہ لر کاشن شرب الطهور
 جوع کشان عسل سبیل
 هر بریسیست اولوبن خوش ایدہ
 هر بری برروضہ نظر ایلک کور

در توفیق جیل نور در غار کتی شوق صدر زوایه حواجه نور

ارض معادن ایکی میل دور	عشتم قدم بعدی سرکوه نور
لعل و عقیقه گهری وردی تاب	چشمزنگ تو پوغنه افتاب
کوه دکل بلکه او برکان نور	نحو او لور انده تجلی طور
لعل پستان او لور سه مقیم	معنکی بونک او در تریسیم
اول در یکتا به پنج سال ماه	اولدی صدف و اراکه جالگاه
قله سیدرم هم سه طاق سما	ابر سر پرده عار حرا
کرچه اول غاره براهل نیاز	صد قله اخلاصه قیلب غاز
دلده ظهور ایلمیه نور وصف	جمله مراد اتنی و پرده خدا
زوایه حواجه مولی در اول	هبط انوار تجر دور اول
جبرئیلی گور مشید رسول	ایلدی اول غار دونه ناکه نزول
سینه بی کینه سنی قلدی شوق	بودی دو کب قلبنه انوار حق
کوم تحقیق بوغنی سیکه هنوز	چقما شیدی در عالم فروز
بر توحق باقدی او دمه چراغ	وردی قمر دن بو جهانه فراغ
کم که او داغ او زره چقه لاله و ش	چکه حقیقت کشتی زاله و ش

در این جبل ثور و غار که حضرت پیرزادین گویند
 و از این جانب مدینه با سکنه عمان غرمت یافت

دور مرد را و فرس قدر	کو کله چکدی جبل ثور سر
باش اگر جمله سرافراز کو	کوه معظّم در راهل شکوه
تنگ پاننده بوجهان وسیع	سایه و شش التده سپهر فیع
خزله باشی گو که ابردی او دم	بصدی بنی او سینه چونکه قدم
اولدی نظر کاچی چو پیغمبرک	طشکری قدر بنی صدی کوهرک
رشته لعلک چگری اولدی خون	کوه بدیشان صده زبون
شعب که بو کبد بیروزه رنگ	وار او کوه اوزره عجب غارتنگ
قلدی هماندن قو قطع نظر	چونکه بنی مکّه دن اندی سفر
حضرت صدیق ایدی بار غلام	امره و پولد اش که بر نامدار
هجرته تاریخ قونلدی همان	عزم مدینه قیلد اندن روان
باقی و پاننده الی بوم دین	اولدی او مدین برو نصره دین
منزلنی جای سعادت ایدنه	کم وار ب اول غاری زیاره ایدنه
لابق که جانی ایدرسک فدا	اولدی قدمگاه رسول خدا

مستحق در قیامت بر او عذاب است
و جمیع محتاج را بدین مکان شریفه تحریر نمودند

ای که ساکه گوی و فامعکف
فرزده که بولدک شب غمدن فلاح
هفتم ذی حجه در ای ساربان
طور دنی پاره لدی انتظار
دبدم اول نغمه کش و پرده ساز
نغمه نوروز عرب سویله گل
خزنده بن اولدم ارغنی بلال
ساز قل اول نغمه عاشق کشتی
یاد قل افغانی لیل و نهار
عقلی تو وقت تعلل و کل
خطبه ادا قلدی خطیب انام
کردی فلک رقصه و افتاب
ناقه سراسیمه اولب شو قناک

انه نه طک باشو که تاج سر
نور صا بر برج صفادون صبح
ناقه رقصه کتور و پاول و
تا که تجلا ایده دیدار
راست قل هنگ نوای جبار
تا که عجب ایده عجب سوبه گل
تا که ویره جان حدیث وصال
هوش ربا روح فرادم کشته
کایله دیدم دلده تنای بار
کله و منکام تغافل و کل
دو ندی نینه محشره بیت الحرام
نچه سکون ایده جهان خراب
حده لرک سینه زری جاک چاک

خلق جهان قلدی نواص و نواص
ایرووش ج کبی پیران
اولمشیدک نچه نچه ماه و سال
بر اچی کون ایچره ابرو دولت
کوکب اقبال چو مسعود در
تخلک جنگ اولید سحر
شاهد مقصود چو کوسه روی
موقفه وقتی در اولور کون
ایله دیدم بودی ادر
بیت احرام به بیت احرام
کل جفین ذمت احرامدن
محرم احرام حریم وصال
سلطنت باقیه و عزت
افکار کله محمود در
یوز سوز پوپ اشکله ماه و مهر
زلفی صالوب جان دماغه بوی
اشتری اول یا که سوز بر
چونکه منایه ایره سن ایفت

بیت احرام به بیت احرام
کل جفین ذمت احرامدن
محرم احرام حریم وصال
سلطنت باقیه و عزت
افکار کله محمود در
یوز سوز پوپ اشکله ماه و مهر
زلفی صالوب جان دماغه بوی
اشتری اول یا که سوز بر
چونکه منایه ایره سن ایفت

یو کوکی اندر نه چکر سن
سوزله افسرده دله تاب
لا به و لازم که قونه قافل
ناقه او نیاندی زمین من
تازله اشتر جکر اب
ناقه که تیار اولونه حاصل

دل بوکن اینم چه فکر ایلمز
ترویہ اخرد و شب بید
طالع اولب صبح و اسد شمال
غفلت توکلدی چو فرضت
ناقرن خلق تو سوری نیز
چون ایدہ سن کوی منادن فر
و ترخ اولور اولز او بکیشم
چدی قین جملہ حاک کونہ
چون عرفا طاعنی ہویدا اولا

چونکہ یارن کند و بی ذکر ایلمز
خازن صبح الذی الینہ کلید
وقت ایریشب کردی بربرج
کور برایغ او ستنہ بیک
دوشدی سپہ لشکرینہ صن کرین
فردلف اولسہ کرک اشکار
فردلفینہ و باب حرم
عاشق و اسفند اولب و پیہ
و درز بانگ اولہ اشودعا

*اللهم اجعلنا خیر عباد و سوا و اقر بجاننا و ارحمنا
و ارحمنا من سواک اللهم بک و ارحمنا
و علیک توکلت و علیک توکلت و علیک توکلت
او دلت فی جعلتی من سواک الیوم بکرم و خیر منی
بکرم و خیر منی
است جوئل کم عرفا اولدی نام
پست درر جملہ جسدن عام*

کرچه که صورتده و اصغر در
رحمت حقن بر اولب در
قله سی او ستنده او قبه همان
صاحب تکمین در اول نامدار
چین شتر موج اورر فوج فوج
عرض اول ارضک چودل اهل دل
ارض خرمدن و نی خار جدر اول
بوندہ در اول حمل عالی مقام
حوضک کاب خوش و دلگش

معنی یوزنده ولی اکبر در
انس و ملک مجموعی پیران
کنند افلاکدن اولدی نشان
اندی انک با شینہ تاج و تاج
پر ملک و انس و حصین الی اوج
هر کشی انده اشنه مشتغل
کوکلره مواجہ معار جدر اول
اوستنه افلاک یدی قیاس
تشنہ کورب ساکن ایدر اش

*ای صوا یچیزه که ظاهر در
چونکہ بر زن او تا نوب سبیل
طالع بسیار نده او ای ادمک
اولفله موضع او و فغان
شعله اورر انده مکر در دوا
نور کھی شعله اورر کاهی برقی
اب و ان ایچره جو اهر در
جاننی بوولده ایدر مش سبیل
یعنی که بسجود اولم اگر ملک
دوده صفت قاره در و اسنا
کم کورینوز ظلمت شیده حونا
انده بی ادم اولور نور*

وار عرفات ایچره دخی چار میل
 لیک او درت میل نشان سعید
 انوری جبرئیل و کبدر عیان
 حد زمین اولدی چو موقوف بر
 شافع بوؤ بیره سبر سر
 دیدی حنیف و نلی کامران
 مسجد عمره پله مشرف زمین
 بواجی بر حد موافق دکل
 چون ایده سن مسجد عمره کدار
 خلق جهان اولدی بو مسجد جمع
 منتظر اولوب غرزه و قصر
 خطبه ایچون منبره چقدی حبیب
 اهل حنک بزمنه بس سوروساز
 ناقه کی سور اولدی چون ای بی
 چقدی جبل اوزر دعا یه نام

حد موافق که نه قال و نه قبل
 طاعت قریب ایک کی بعد
 تا که اولار عرفات نشان
 حد کی بل کر نه صافن سیر
 حد موافق دیر اول اهل نظر
 موقوف ایک میل ارب سیدر ان
 مسجد هم واحد و عربین
 حکم و قون ایلیه واقف رکل
 فرصتله کیم هر طوت فدار
 پاننده و اغلامده هر جمع
 تا بیل انده قیلنه طهر و عصر
 شاخ شجره نه کیم عند لب
 نغمه داودی نوای حجاز
 پای جبل دست دعا یه محل
 یک که بودم در دک اوله بو کلام

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ
 وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ
 كَالَّذِي يَقُولُ وَيُرَى الْمَلَائِكَةُ
 حِينَ صَلَّاتِهِ وَرَأَى الْأَيْكَةَ
 بِرَبِّهِ إِنَّ رَبَّ تَرَانِي اللَّعْنَةُ
 أَنْي أَعُوذُ بِكَ مِنْ
 عَذَابِ الْقَبْرِ وَوَسْوَسَةِ الصَّدْرِ وَشَتَابِ
 الْأَمْرِ اللَّعْنَةُ أَنْي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ جَنَّتِي
 بِرَبِّهِ إِنَّ رَبَّ تَرَانِي اللَّعْنَةُ
 أَنْي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ جَنَّتِي
 وَفِي الْأَفْرَةِ حَسَنَةً وَفِي عَذَابِ النَّارِ

بو عرفات ایچره فراغ سیقنه	وقت ملامتده سلامت قنه
دو سدی جبل ایاغنه هر گروه	شکره ریک صبحو همچو کوه
سینه لری کل کی صدر برده چاک	جانلری زنده ولی نلر متلاک
جدی کچه اولدی طلاعی تبا ه	کید کنش باشنه زرین کلاه
موج اور وین خلق پور روی همان	کشتی کبی ناو اچپ باد بان
کوه نهان اولدی و انار بیق	دشت نی خواجه و بازار بیق

اولدی قیامت چالو پ نوح صور	قویدی نه خلق از اسنده نور
زلزله دوشندی زمین وزمان	چرخ کبی دوندی طغوز آسمان
بولدی مرادات نشائینه راه	دلای سپهرک سپهرن پیراه
درمه ده دروئی تن بیدوش	کرم کو کل کرچه که خورشیدوش
مرتبه ده قدر ملکن کچر	ماله یارب که فلکن کچر
کم دو که حق رحمتی کچینه سن	بیر دعا دلای فلک سین سن
اولدی اولی انواج غریق اول کوز	موجلاوردی بم رحمت جو کوه
رشکایدی بر پد بر بس فلک	بریره جمع اولدی چوانس ملک
اوج فلک اولدی باقر کوبه	سوزله بو کچی اولن یارب
ایلدی حنک کرمی بجای بو سن	اغلدی بر کوزک خلوا فروش
کریدواه ایده هزاران هزار	انیمه می جوشن که دلهای زار
قطب مان اختر برج وجود	شیر خدا بحر سخا کان جود
بخش اول نور کور بو اولو نعمتی	دیدای که بو پرده حنک رحمتی
اولسه نوله مظهر قهر و غضب	بونده ایدن غیر خداون طلب
هر نه دعا کم ایده مقبول دور	چونکه حنک رحمتی مبدول دور

کم که بوقت ایچره قیا بولد ی	یکدر اولور سه که بقا بولدی
بود کدی کنا منی بدن کتخت	دو کدی خزان پیر اغبنی صن درخت
کر طغنی بوته در عرضک مکر	مس وجودی اربوب قلدی
بونده قنا ایله شوکم خاکدر	چر کینی جواددی زریا کدر
یاک جملا اولوب اینه لر	کلدی ظهوره نینه کچینه لر
محو اولوبن ظلمت شام کناه	طفدی خور رحمت خاص اله
کرم اولک کلدی کنش کندی بر	وردی ترو تازره رطب کل صبر
بر نظر ایچنده اولوب پرده خاک	اولدی سبلدن کچ بیک دیده
نحو اولوبن روی قردن خسوف	قلدی فرشید یوزنده کسوف
صوک طش اسنده بیوردی نهان	لرزه له دن قعیوب اولد روان
سپرده رفغ ایلدی باد صبا	اچدی یوزین شاه لطف خدا
دیدای پیچر که اولور شرک اه	کیمکه صانه او سنده قلن کنه
بو عرفات اهلنی سر تا قدم	غرق قنا ایلدی اشک ندم
دست قناسینه لرن قلدی خاک	اولدی تن خاکلری نور پاک
قان دو کو چشم درون ضیق	ریکلری اولدی چولعل و غریق

و در بازگشت از غریب است بر دل و دوقوی بود با صبح نام و

دو کدی تو خلق کنه بارین	اچدی خدا رحمتی انبارینی
یو کلری بیندی اولی کنه	پاک اولوبن یوللری تاشگاه
چونکه سبکسار اولور رحله	تیز ایرشور منزله قافلده
لایق اولوبن بوکه اوله من بعد	عزمنکه خلق بارض حرام
شام ولی نانه کبی مشکبو	عالمه صاحبن بوالیش خوش قوی
بو کچه ویردی خیر زلف یار	بو کچه خوش بوچوسیم بهار
الدی و ادین کچه و غریب	شام غریبان ولی بانصیب
یوله دو شوبار و کیم و عرب	جای فرحدرو محل طرب
یرمی ایهر خلق جهنم ایاعنی	مزدلفه بادیه سی قونانغی
چون قونه اول جایه ای سرور	ورد ز بانگ اوله اشودعا

اللهم هذا فرود لیتیم جمیع فیها السنة
 سالک حوائج مؤمنین فاستجب دعوتهم و عذرتهم
 فاستجب له و توکل علیک فکفینت

بویک و بای اولور و ز غریب
 بویک و بای اولور و ز غریب
 بویک و بای اولور و ز غریب

و در بازگشت از غریب است بر دل و دوقوی بود با صبح نام و

عفات جبل
 بیت دمر عیله کوم
 خیام المیزین
 خیام شامینر

و در بازگشت از غریب است بر دل و دوقوی بود با صبح نام و

انده قونرا اول کچه پراجل
 هر کیم اوله مقبل بیدار بخت
 خوابله کوردکی که غفلت کیده
 خوابه واروب هر کشتی بیکار در
 قلمدی چون سنده اول الوده کک
 اولدی حکم چون سکا کشتی
 کراوله سن اول کیمه سبج خواب
 طشکری سبج فادانه سی
 حال دلیله قموگویا در
 ایله و توفینه سحر دن قیام
 یک یا تسن بوریک بر تابد
 چونکه و توفنه ایله سن اهتمام
 وقت و توفنده همان ایضا

اللهم انی استغفرک ام و الیسب الیوم و الیسب الیوم
 والکین و الیسب الیوم و الیسب الیوم و الیسب الیوم

در تفریحی بازار...

صبحک الله صباح التجدید	ساکه مبارک اوله بوروز عید
اولدی بوجیه لیکه هزاران هزار	بنده لر ازاد صفار و کبار
طلکله که بوجیه سعادت اثر اثر	کر و پره فرخنده لغندن خبر
اولدی چو ظاهر حور و نور و سعید	خلق نجوم نجوم وار اولونیا بدید
بانگ حسن دکله و سور محلی	کوجینه تبدیل قلب نرسد
کسیه چون کسی ایدر انتظار	شوق منا قوری کو کله قرار
ضمیمه مناجات بخار تدر	کرمی بازار قیامت در
خلق جهان اتمده جوش و جوش	غفلتدن ساز اولور کوشش
شوله یا تور ریخته میان زار	کا اولدی دو کنهای مناکان زار
کر طیفله زرائش و شک	بولدی بو بازار اثر این اشک
اطلس رومی و قماش فرنک	خانه و مکان طلوع در تنک تنک
رومی و هندی و عجمه عرب	شیر و شکر کی بشدی عجب
نقد و متاع اولسه الگده جهان	بیع و شیره اقل بولکه اول روان
بر در مک بونده سنگ صدا اولور	مال و منالک داغی بی اولور

کسی ز ک صفله خبر دار اول	غفلتی ترک ایله و بی بازار اول
چون ایده سن کی سیمه پر	صفله که بازار طلو کی بر
کیسه تی اولسه ز رو سمدن	یک که خلاص اولاس اول بیدن
کیسه پر اولغده در الود لک	کیسه تی اولسه کر اسود لک
یکجه جهان خواج زری بی کمان	فارغ و اسوده نه سودوزین
کیسه زری کر چه که زردن تی	هر بریسی ملک قانک شپه
در دمنه عینه خبر دیر لر	اندر یکه گرم بو بازار لر
شوق سوری ایله بازار گرم	سوز زری سنگری قلدی بزم
دورمه یوری ای قنا	چهره اول طرفندن یخا
کم انکا اولدی عقبه پایگاه	دامن کوه اولدی دخی جایگاه
سنگ لوب دستک ایله جهاد	پونده صفی موه که ایله یاد
قوم که شمشیر فنا آورد بیلر	نوره تکبیر فنا آورد بیلر
اولدی بیدی کره جوسعی و طوف	طش داغی اولد کلور کر بی خلف
بس بیدی طاشی بوری اول بیلر	میل دکل روی عزیز بیلر
او غلنی قربانه خلیس	بشلیجی کلدی لوبین غنی

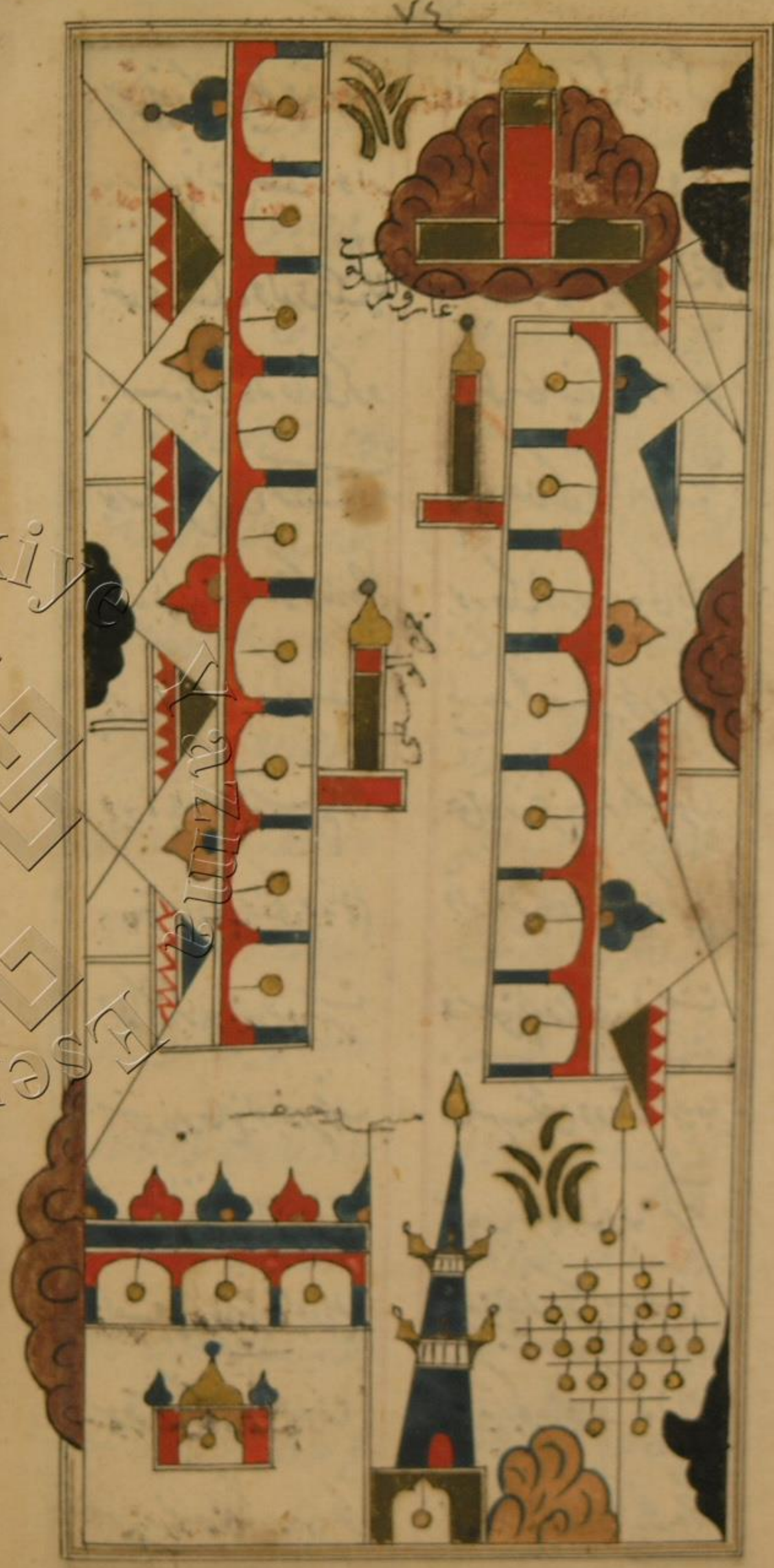
اشک چون دشمن بدخواهی دور	طاش او ب ایلدی شیطانی کور
تا که غزایی اوله منخراب	رحی جمار یله و قربان عقب
یعنی عدو و غمته قربان قل	بونده فدا
تیغ جفایی کلوی جان تو	کردن تسلیم کی قربانه تو
دست نذر قان اوله اندن	بلکه دل و جان کرک خونفشان
جان او در عشقه قربان اوله	کچ غم و درد له ویران اوله
هر کی قتل اینه شمشیر دو	اولدی تن لاشه و بی مغز بوسه
قان یازار آید صنع الهی	جان او تو بوسه قربان کھی
اولدی مکر عرصه رور من	امل دله و ادغی و غور فنا
باشی بر اغینی کور بوشنه لر	قان روان ایلمکه شمشیر کور
خلق جهان تیغ پروانه لر	درد له جان ویرمه دیوانه لر
بر طرفنده ایلمده قان بوش	بر طرفنده صفا کالافروش
فایده سن استمه هر کشته	جمله سینک الموق و صائق ایشه
تیغ فلاغلی درر چکه باش	قلبه علاقه اریسه قل بر اش
سنده اگر قلبه علاقه اولا	صنم تنک خدمته لایق اولا

بصورتی

بصورتی دین طرفه برک	اول ایقده بشو کی ایله ترک
باشی تراشیل قلندر وار	کندو کی اور نار سندر وار
شده سنک اولدی تنک عین	دو تنک اجلدی ایرب بیک فوج
استه نیچه بر اوله جامک کرو	چونکه سکا فیض ایرر نوبنو
بوش اولن سنه کور کمال	غیری صلا لکن ایان خوش
اولدی ایسه اوستو که لازم فدا	بور جک او ده دینو کی ایله ادا
یعنی بدی درو بر کوسفند	پاره له تقسیم ایچون بند بند
دیر له یا خودانی تسلیم قل	حق پولنه خرج زرو سیم قل
سوق منادن بر ایچی یوز ادم	وار اوله مسی حیف ای کریم
جمله انکی کر بوچی غیر شست	وسعتی چون فست باغ بهشت
مسجده بر طاع اولدر قریب	صاحب تکین و وقار و مهیب
کرتسه صیغ غارین سب کاینات	اولدی او غار کادی و المرسلات
دامنه پردی شرف اول جلیل	اولدی چو قربانکه ابن خلیل
سوق منانک عقبنده عیان	وارینه بر کوه عظیم و کوران
صحن مناده کله کور روز نخ	موج او ره خون فدا ایچو بحر

در قرینت انفسه کما کنت کما کنت کما کنت کما کنت
وی ی اورون او واجب بر خواص و عوام

یوزینی سورن در معبودینه	ای که بولان یول بو مقصود سده
وقت فرخنده و اختر سعید	اولدی کیچک قدر و کونک وزیر عبد
وقتی در احرامدن اولسکی پرون	عاشردی الحجه درای ذونون
دولع احرام سکاوردی ال	ایغی بیقانه قونین بی بدل
کا ولدی و قونین میسر سکا	لاکجهها دولتی بهر سکا
منع و کرودنده خلاص اولدک دلق	رعی جارا بلدک و حج خلق
محرم احرام حرم آله	بولدک اولب کعبه مقصوده راه
ورد زبان ایله چو وارد بحال	حمد و ثنای احد و الجلال
وار حرم حرمندن یخا	ایلا توجیه کر مندن یخا
قومدیلر دله علایقینه	کور که نجه جمله خلایقینه
باشی قویب خاکنه سحر ایله	کلدی حرم سوزینه سحر ایله
خلق چو پروانه حرم بهج شمع	سوزشله کور یخه اولدی کر جم
شمع هد اطوفنه بی اوس	ناس چو پروانه اولب جلو کر

کلدی چشم مندی و بلغار و روس	جمله سینک مقصودی بو نو عروس
روم نمین ملکن ایدر کیبی طے	کیم سینک حمله ملک ری
کیبی سفر چکدی پنجه سالمی و ماه	تا که بوله کعبه مقصوده راه
قطع بیابان و مر اصل ایدر	باد کیبی طی منازل ایدر
نجه کور و یرمدی دولت دست	ساعریائس ایلیدی بچودو
نجه سی اهران النده اسیر	ایا غه صلدی ستم جرم بچودو
برک خزان و شن کیبی پر فرده در	راه طلبده نجه کور مرده در
کنه بو بادیه باغ فراق	لاله صفت سینده داغ فراق
اولدی بو کلشنده هزاران هزار	بیل اشغنه کور زار زار
واجب و لازم سکا شکر خدا	کم ابلیدر در دولت سهر
حمد و ثنا ایله که اول بی نیاز	و یردی سنک کو کلکه غرم جبار
ارض و سما طابیی بو مقصدک	اندر ملک ساجدی بو معبدک
کندی بو جمعه پریشان لنگ	حتم اولب ارکانی سمال لنگ
عمره و حج ایلدک ای محترم	سنده هنوز قلمدی ظلم و تم
قالدی وئی دخی براوز که مصفا	ایله کون نفس و کیده مصفا

کل خرمه قصد افاضت قلم	کل طلب کنج سعاده قلم
خاک در کعبه پی سورب بوزک	کل جلا نیتینه آج کوزک
اندر ملک ایلمده دمدمه	ارض و ملک دولدی نیه رفز مه
عرض قیلب طلعت زینبانی	تازه لدی خلعت عبا سینی
انگه شفتنی نیه سلاک	قلدی کریا نینی کل کی چاک
بولدی چو طاولس جهان کردوز	روح قدوس بو نده ولی جلوه کرد
سینه عشاقه یاقب نجه داغ	هر برسی و یردی قردن فراغ
ایکی جهما خالی ایلمه شکیبو	برقع مسکینی صاچ خوش قو
اولدی قوفی حتمه اول سرونار	جمله چو پروانه و اول شمع راز
سرد و کل کلشن پیغمبری	روح قدوس بیل نومه کری
سرد و شر طبرغه بو استوار	شمع که از ایچره دو بو بر قرار
اتش عشقکه کو کلک کتاب	لیک بو جگمه غمدا اضطراب
خلق جهان بلده بونا زینن	فارغ و اسوده مرتب نشین
نور حد الموده زینبا حدی	خال سیاهی حجر الاسودی
حال سیاهس دن اولکن بوی	یوز لری داغ اولدی لیر و چین

چاک گریباندر اول کامکار	دامنی هر عیبه ولی پرده دار
ای نیمه سردار بوکوی پیره خاک	ای نیمه سردار بوکوی پیره خاک
دامنه یوز سورا اهل نیاز	ایله عشاقه نه ملک غرناز
حسن عفاست و عشق احتیاج	بولدی جوین بو ایکسند رواج
کعبه درر جلوه کرد در با	کرچه که یق حدی و زلف دو تا
روی جمالن کور را اهل نظر	کورجی حسن اهلنی هر بی نظر
تنک اولور حوصله چشم	چشم بصیرت کرک ایده نظر
حقه توجه ایده بوناز نین	طایفه سن ایده طلب روزین
روز جز خلق ایدیک نفور	هر برینک غره بی جو نفور
عشوه و ناز ایلیمه بو نوعروس	دمدمه لرایده دف و طبل کوی
شانه اورب زلفینی بر چین ایده	حشرین پر کل سنیرن ایده
حاجیکرک باشی قلندن مکر	نافه اول برقع وزیرن مکر
انسر ملک بنده فرمانیدر	کون و مکانله قلی قربانیدر
کوهراشکیله طلودا منی	در عدان ز بو سپر امنی
دود بخور انده پسر دوداه	در دله تجاج ایلر صبح گاه

کرکی

سری بر ظاوسن طبع جنان	جلوه ایدر نازله دامن کشتان
روز جز اوده صالحه ناجیله	جسته عزم ایلیمه حجاج ایله
بکلک ای محی جو پیر امنن	خار صفت دو تک اوکلدن
کل ایده لم تفسله بنه مصف	سعی ایدوبن کبر و ایده لم طوا
ای طلب کنج سعادت قلن	یعنی بو کز قصد افاضت قلن
اولدوغی طایفه بیت الحرام	سعی و طوا فیلده بولب احرام
لوشیدک سعی ایلر بر واد	لیک نینه بر دخی ایلر زیاد
مسعی بر کل کل صالحه ای حرام	ناک نینه کار جک بالتمام
سعی و طوا فو ایدیک التجا	قل نینه عزم سر کوی من
چون لیر کس منزاله ای کام کار	ایله ایکی کبه و بر کون قرار
وقت زوال اولاجون ایدیک زور	دامن بر قل حجر و لغوز
اوج میلله بکیر می ایچی طاش اور	کایلدی شیطان خلیل بو کور
اولدی دلیل ای بو سرده لنگ	کایلدی شیطان بو لنگ

در بیان مجاورت که مکتوبه واد سبب اید بود
 در روی تیار بران خاکیمای روز و شب سوز و طلب اید بود

پراوت اول همچو صم دیرده
 اتش هجران ویر جانه شو
 نگه بوکوی لیچره مجاور اوله
 ختم کرک انده کمال اذب
 نقل اولنور اشبو حدیث
 دو کریدی دره ایله بر زمان
 یعنی عرض بوایدی بی گاه و گاه
 طوفله جابر چو مقید اوله
 د آب و وطن دن ساهیل
 بو سبب لیه نه عاص اوله
 جایی ایدر صفح ای پراو

پاک رد اول عن صفت سیرده
 موم اولور چون کوره پروانه
 چونکه طواف اهلی وزیر اوله
 صایم و قایم کرک اول روز و شب
 عدل و صفا منعی ابن عمر
 اولکایا فافله دره روایه
 حرمتی دو نمیاست ایدنگاه
 قیداد بدن که مجرد اوله
 سرعت و بیخوابی و تقافل ایده
 ایندو کی خیرات معاص اوله
 اولمیه سن مظهر قهر و غضب

در بیان طواف و دعای که سوره تبارک است در آنجا

بیره شب غم کبی روز فراق
 باش دو کر فرقت چشمت
 روز و دعای اولد و ستام

بعدی نینه عالی سوز فراق
 صبح کن هر کجه یلدر صیتر
 وقت جدایی و دم استغیا

کندی صفت دوری دم نه نیست
 ایگی کوزم پیش برینه اعلاتان
 چکمه بو ماخی دل اولدی طاق
 وقت و دعای اولدی اجل تیغی تیر
 محنت مجری کم ایدر اختیار
 هر نه قدر اولسه باشک بر صداع
 ای کل باغ ملکوت الوداع
 جان جهان خانه و ایوان دخل
 ای کل مشکین نولدی حبیب
 یاندی فراق او دینه پروانه لر
 جاننی بو لکده اید نکر فدا
 کیم سنی قویب کیده همو اوله
 اولمیه نک منزلی کوی حبیب
 اشبو جلالی بزی قلده حواش
 وقت ضرورت نبی قلدی جدا

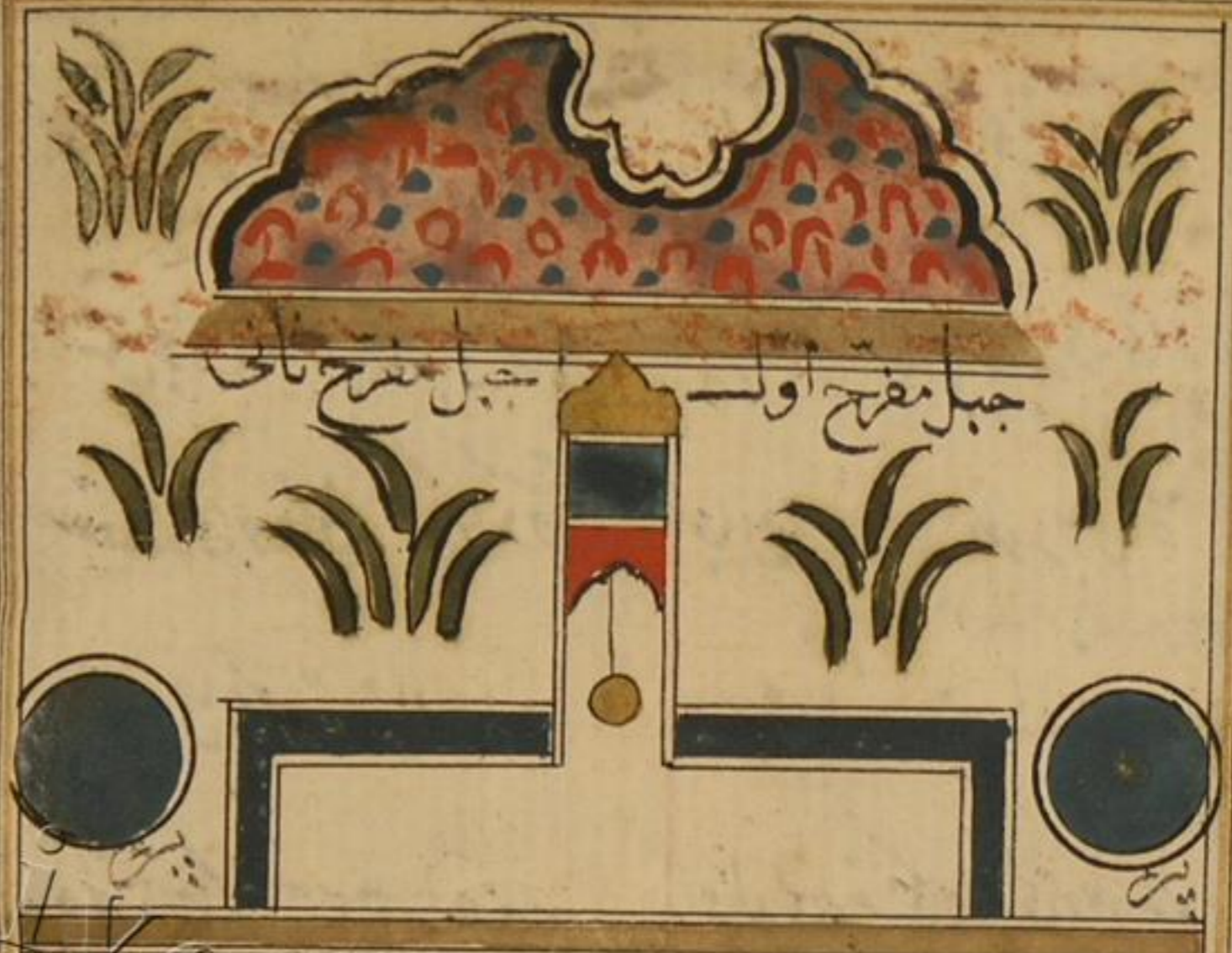
کیدر اولور سه کیرقا بو بلدی
 کلدی نینه وقت غم و لغزیت
 ایلد کول در دله اه و فغان
 ایرود و یاردن اه العزاق
 حاصه که اوله فرقت یار عزیز
 لیک دخل و صلت ای برقرار
 بص ایانک ایله طواف و دعای
 اولدی بو یک جاننه قوت الوداع
 جانن ایرمنه اسان دخل
 ایلده دروله هر عنایب
 دوشندی بوله بجرله دیوانه لر
 شندی ضرورتله اولر لر جدا
 دولت و اقبال دن اولد و اوله
 محنت هجراندر اکا نصیب
 وردی دلو جانه عجب اضطراب
 جانی ایدم نینه بو لکده فدا

کندی صفا
 ایله

در تو عهد میا سینه که عین کینه
و ادای بدیست آن قوم با احترام در ذمه عاقله اهل اسلام بنیاد اول

صاحبی صبا عالمه بوی گل	شیر به عزم ایلدی جان بلب
چکپوپ اینی شصه صوة و ادا	اوز که خبر و یردی زبان وفا
کای دل و جانم ارید بپاک این	صدقله بو پوله اوزن خاک این
اینه قلبو که و یرب جلا	قل کوزی بو کرد در هی تو بیک
ترک ایدین عقلتی فرصت کوزن	دولتکال و یردی غنیمت کوزن
تیز و اول یرلر مسور بپوزک	باد دخی کوز می ایزک توزک
سکه کزک نقد که ای کامکار	اولیه نقد ملک کم عیار
سکه اگر اولسه زرده عیان	اولی بازار ده نقد زوان
کر چه که دین قصرینه ج در در	بردخی ج وار که اکثر در
اولسه بر نامه ده کر مهر شاه	انده اولن امر اولور هب شاه
مهر اور اول نامه کم روز کار	حجت کارک اوله بوروز کار
نامه که گردن شکن سروران	هری انک خاتم پیغمبر ان
چغز اینش شو قیلدود	اولیه یاور سکا چرخ کبود

بو سینگه کراتش اوله	پاک ایدر نقدی اگر عشق اوله
عشق بولن چشمه طریق حجاز	هری حقیقت بونی بری حجاز
مقصدی بو قافله ننگ کوی دوست	جان مشامینه کلور بوی دوست
یولده بی پای شترای هم	هر بری تابنده چوماه عام
بولدی فلک مرتبه سن راه بدر	اولدی زمینک یوزی بر ماه بدر
بدر و نی اوز که سطرلابدر	منزل هر شید جهان تابدار
اولدی بو بر منبع انوار پاک	دولدی زمین نوری ایلد ناساک
ایده موقده چون گل کد	کیند حضرت اکور بنور اشکار
هی نه موقه نری سر خوش ایدر	بوی خوشی مدمش و بی خوش ایدر
قلدی مخرج نری مست و خراب	بو فرجی و یر میه جام شراب
سبزه دلکشله نری مست ایدر	جانی کهی نیست کهی هست ایدر
بونده کلن سر خوش اولور تابدر	مست اولن فرق ایدر نینک و بد
کیند حضرت اکور بنور غرق نور	نحو اولور انده بجلی طور
بونده کلن بولدی جللا ندر	نور ندر اتش مویس ندر
مشهد مولای عجم و عرب	چون کورینر براد ب اول براد ب

و ایمنان و حقیران و امیر خاص و در آن شهر بود و لیست شفقت او
 در آن شهر بود و لیست شفقت او

مهر با انوار تجلید را اول	مقبره خواجه مولید را اول
تا که کوره خدمت لایق حبیب	پسندن ایام غدا ب اول ای بس
پاک اید پ بویه تنم و در راه	شتر طوبیوم در رفع اول نه کرده
تا که تجلا ایده دیدار یار	اینده قالمیه ذره غبار
نار غمندن کوزینه شکل و دود	رستگ ایدر بویه هر چه کبود
بولدی نیچه بایله پس فتح باب	ایشکینه خاک ایامه احتساب
و روز بان ایله صلوة و سلام	چون که س که بول و بره ب
ایر مه صفین رخسار کوزک	باشک ایله بیره سور بوزک
ایک بالود المقدس طو	رفع ایده نعلنی نقش و هوا
بی او یک اختری مردود اولو	اهل ادب بلذری مسعود اولو
ایله شرو طینی ادا بانام	چون کله سن روضه به ای نیکام
یوزی هوانک طلود و نافک	کنگه سی اوزره ملک بر ملک
جمله که بشارت اوله	کله وار ب اهل زیارت اوله

Yazma

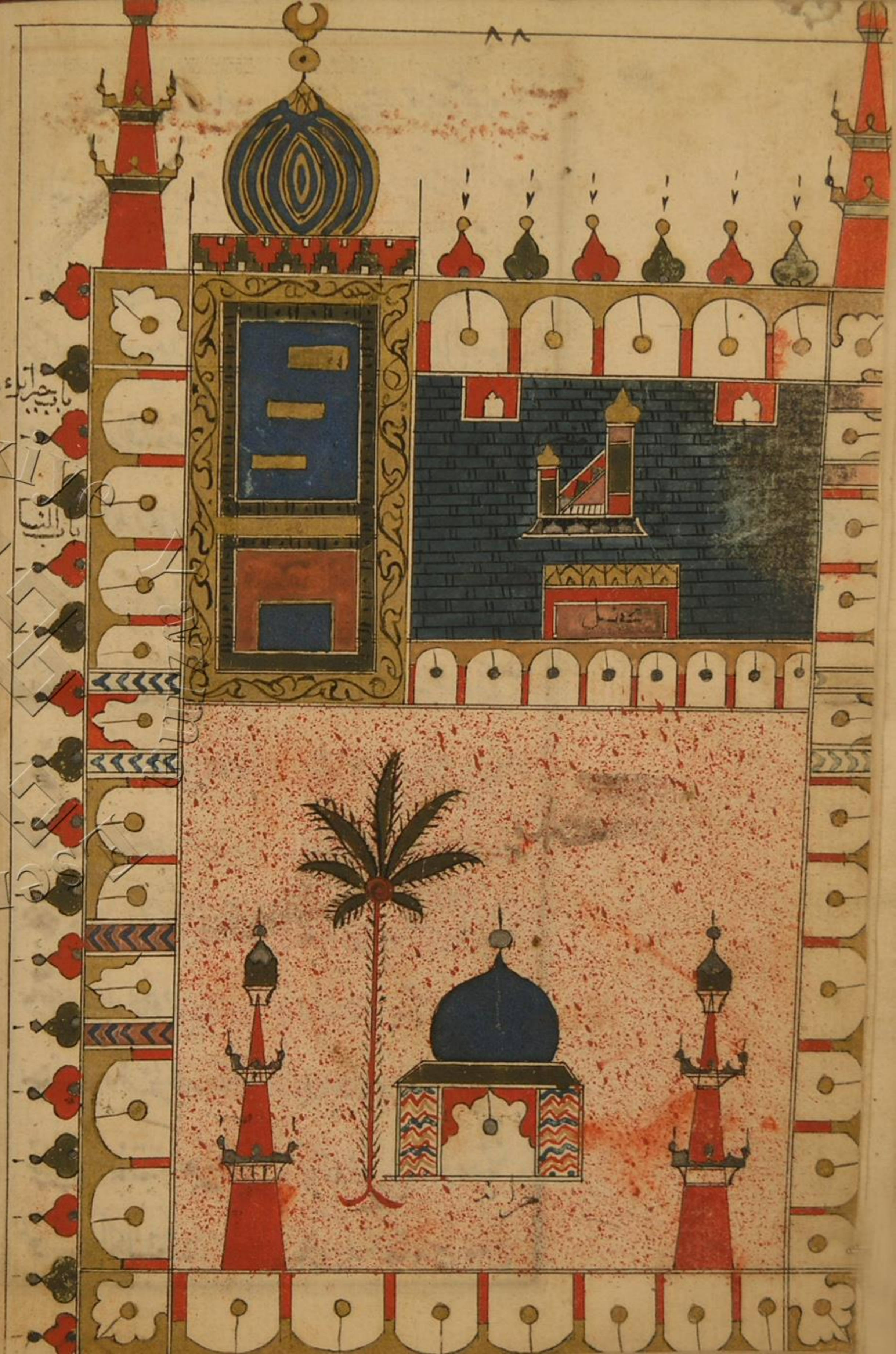
ESERİ

بر طری غایبی در منبر کت	بر طری جره سی پیتر ک
منبر پیغمبر آفرین مان	اگر بدی پایه بو هفت ستان
بصدی اگر ایامی پیغمبر ک	عرشی که پایه اول منبر ک
پایه ادناسی انگ فرشته	پایه اعلاسی و ل عرشه
و اربنی خرابنه و قل غار	یره سور بوزگی الیه نیار
ابروی خوبان اکاباش اگر	سجد و بی قدن مه خوشایم
اشبه و عانیته آج و مان	ایچی چمانده اولاس کمران

السلام علیکم یا خیر خلقی انتم السالمة علیکم یا خیر خلقی
 و الحمد لله المستطیع علیکم السلام علیکم یا خیر خلقی
 اجمعین السلام علیکم یا رسول الله صلوات الله علیکم
 علیکم من دونی الیه قدیمی فکان من منزه قاسمیه
 او ادنی السلام علیکم یا رسول الله صلوات الله علیکم
 السلام علیکم یا رسول الله صلوات الله علیکم
 السلام علیکم یا رسول الله صلوات الله علیکم
 الخوان و تعاقب الصحاح و استقبیل الفقهاء

در بیان...
 و تینت حصول جلاله از غیبتات الهی مخدرات بکراته و از خود

ای که بکوی چره اوزین خاک اید	مست وجودی زرباک اید
چونکه بو معراجدن اندک نزل	یعنی که کوردک جمال رسول
صفتی صدیقچه اید جان نثار	همتنه استه سکا یار غار
عد لله بس ایلر و کل ای پسر	تا ویره اسلامه قوت عمر
کورنجی اول یکی و نیر کبیر	لازم نهر اول که چونامید نیر
بیکر سینه قل احترام	ور بنی روحینه صلوة و سلام
میره اول فرقه عین رسول	فاطمه اول زهره جرح قبول
بیکر جمله زمان بهشت	بای بنی و ده شش التده حشمت
ایله دعا و یلر و کل نیتن	بونده بولو طالب اول جان
در ملک اولدی جو حرم وصال	وقت طلب کلدی دکاه سوال
اولدی بو وقت ایچره و عیاش	ایله دعا کم اولاسن کامیاب
غیب شما فنده اولون بیکان	قیضه مخارج نهان و عیان
طوبت ایچی الکل او شردا منن	یکه سیک در کبی سیر امنن

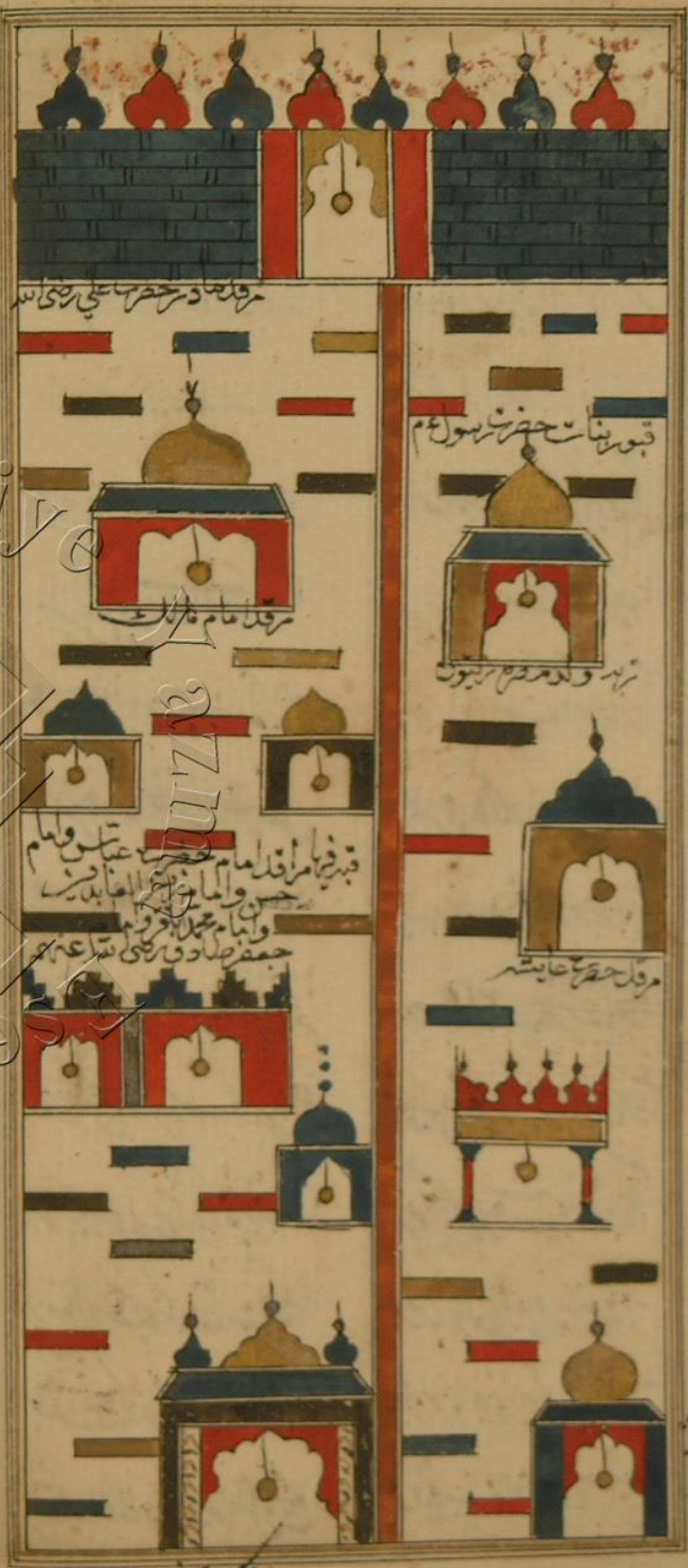
در توجیه بقیع که مقام رفیع است و در حق هر شریف

عرش بر بندر او مقام رفیع	کل بنه اول ایرارض بقیع
همچو خوم فلک هفتابین	نور فشان انده غی یک منین
طودی کنش بوز لیرن ایام	جمله سی اجم کبی اول آفتاب
وروز بان ایله صلوات سلام	چون مجلس قاپوسنه ای معام
باد اجلدن ولی پرورده در	ضمه بودل زنده لری وده
یرمی بولور کورکده مه واقف	ایلیسه لور خاکده رفیع نقاب
خدمت محمود در ایاسی کور	ریشک فلک کبیر عباسی کور
حاله سینک مشهدی پیچرک	قاپوسنی اینده او سرور رک
هر برینک صندوغی انده مکر	چر و لکبیت چیتربدر کهر
بویره رشک ابدی مفت آسمان	قلدی بنه چار ستاره قران
صادق و باقر علی دانی حسن	رفع ایدین پرده روی سخن
زاده معنی بنی و و بی	جنت اعلا قونک منزلی
اولدی بر او در دینه بسن جایگاه	بکن ل و یکین امیش اول چاره
دو شید جدا مشهد بر ایگی کام	حضرت عباس علیه السلام

هر قیو به لازم اولب که برنج	مقصود کی کل ویره بو پنج کج
ماتله بوینه طاقب کفن	انده یا پوب فاطمه بیت اخزن
چونکه سفر قلدی جهان رسول	ایلدی اول کوشده غریب بتول
کچه وکندر ایش آه و فغان	ماتنه اعلدی کون و مکان
دودولی چونکه چکدی علم	دوده سین انده الوردی قلم
مهدم اولب دیده کریانله	مرثیه سو یلردی نیزب قانله
قالدی بو برچ جبر انده سیا	تیره چو شنب بیلدی اول دودو
حسرت و دروله قچن چکده دم	یا نریدی ایش لوج و قلم
سنگ سیه چکدی غم سرمدی	کعبه جانک حجر الاسود
کرچه سیه درولی در تین	سرمه کنش چشم غزالا چون
اشبوسر اهدا اولدی بنا	چرزه ازواج رسول خدا
بونده ایدرز لغنی جاوب خوب	عطر کفن اتمه حالن بخور
دوندی بیه کاح صفا بر طرف	خانه معمور و بیت شرف
انده قدم قورنی اولن اجنبی	کانده تیور کوه صلب بنی
بولدی شرف تربت بخت	که قومز اچنچ طیور بهشت

کیند عثمان کور نیور ووردن	تربه وکل قبه در نور وون
حلم چیا پرده در کا هیدر	علم و ادب ملکتنک شاهیدر
عسکر اصحاب صفار و کبار	انده نیور بر برینه یار غار
مقبره لر صنم نه کاند	طاشکری کور عرفا ندر
کل نه بوم شمه ده تعظم قل	طبرغه سور یوزو کی کیرم قل
مقبره کم جمله دن اولک جدا	مقبره ماور شمشیر خدا
جرات ایدر لجه یاغک دلیر	کم نیور اول میت ده بر شرف
بر طرفی ظل ظلیل عقیل	بر طرفی مالک امام جلیل
کان کهر معراج زهر سیر	زینت مه زیور حور و پری
سایه صلب جمله به اول اقبال	راحت اولب هر برینی الدخواب
طلک کل اولور دم توخو	جمله سیه خورشید صفت عرق
خوابکه اولور نه غم زیر خاک	هر برینک پایسه فوق اسماک
رفع اولنه چونکه نقاب غبار	عرض جمال ایلیه دیدار یار
بخش و کرم یار اولور عن قرب	خاک اولام بر سر کوی حبیب
شاید اولام مهدم اهل بیع	تا که قیامتده اولار شفیع

کیند عثمان

کتابخانه
موزه و مرکز اسناد
سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

در شب کوفی انده نزول

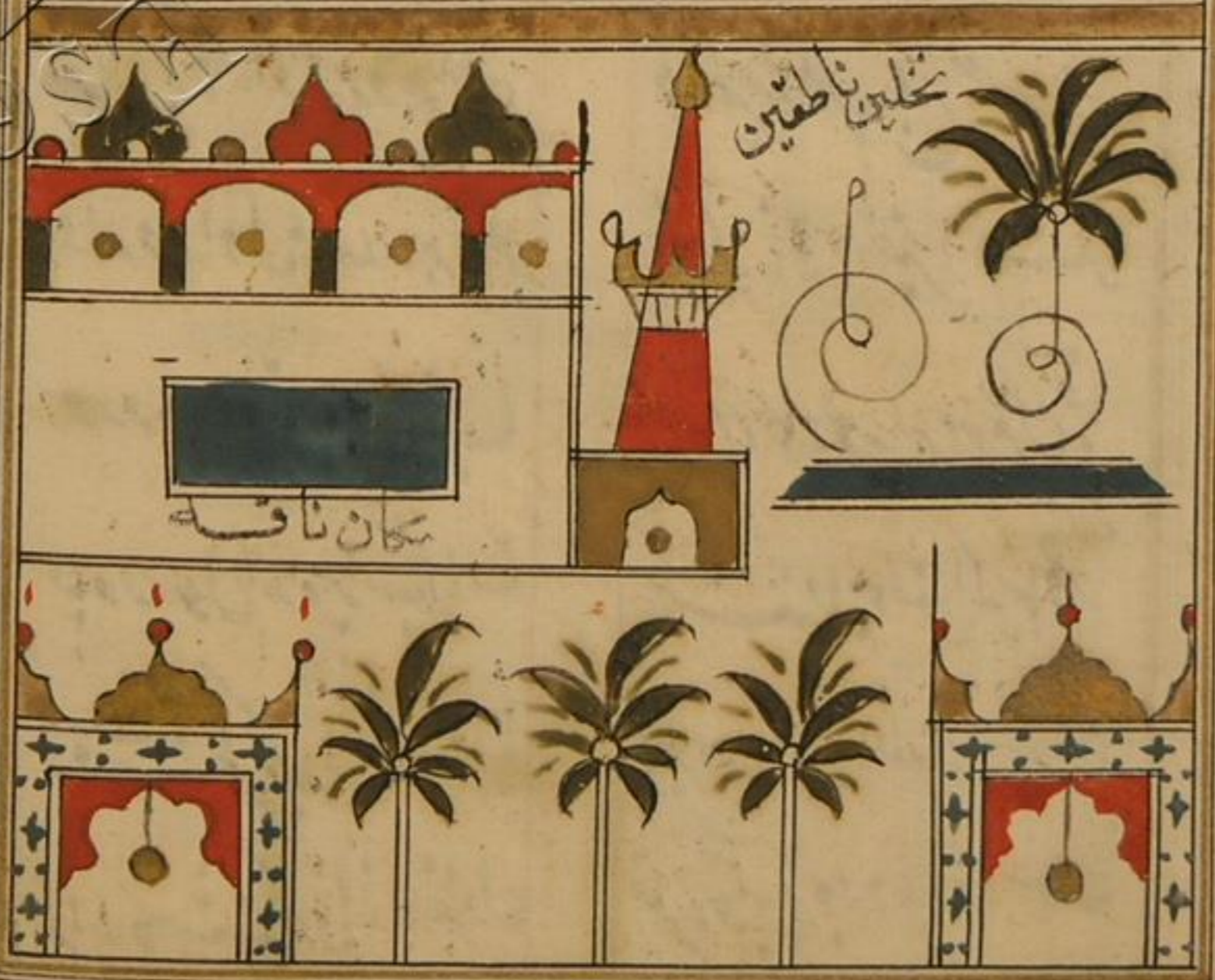
مرقد امام رضا علیه السلام

در توجه به آنکه محلی آمدند غیر المشرق است در روز ابابکر

اولدی بو کون شنبه روبر	ای خضر راه هند و حب
طی ایدمه فرس بو یولی بی لیل	وار اولاو اربجه قبایه دو میل
باش چکب مهر برسی میجی	نخل دلاست عجب پی زنی
رشک ایله درلدی فانه ارغوان	نخلی می مهر بری سرور وان
باشلری او سنده شناخوان	مهر رطبی مایه عیش و سرور
روح فواد چور یاغن بهشت	بغدر انگ مهر بری زرع و کشت
الده قومز مایه صبر و قرار	ماله مرغان هزاران هزار
مهر برینک روح قدس سلب	عارض و لهر کیمی در کله
حاطیرنه کلیمه باغ نفسیم	کلمه مهر کوه اوله بر دم مقیم
خوابکه ناوه خیر البشر	وار و راول عرصده بهر بر مکر
شوق کاوور پیرهن جان قبا	وردی دله قصر رفیع قبا
تشنه دل اولمش که بنای خوات	چاه رسول انده پراب جیات
پیرهن جانبی قلدی قبا	دوشد مگر کعبه به شوق قبا
عمره تو این بوله دیدی رسول	کم ایدمه شنبه کوفی انده نزول

ای خضر راه هند و حب
وار اولاو اربجه قبایه دو میل
نخل دلاست عجب پی زنی
نخلی می مهر بری سرور وان
مهر رطبی مایه عیش و سرور
بغدر انگ مهر بری زرع و کشت
ماله مرغان هزاران هزار
عارض و لهر کیمی در کله
کلمه مهر کوه اوله بر دم مقیم
وار و راول عرصده بهر بر مکر
وردی دله قصر رفیع قبا
چاه رسول انده پراب جیات
دوشد مگر کعبه به شوق قبا
کم ایدمه شنبه کوفی انده نزول

Handwritten text in red ink at the top of page 94, likely a title or introductory note.

مسجد قبا

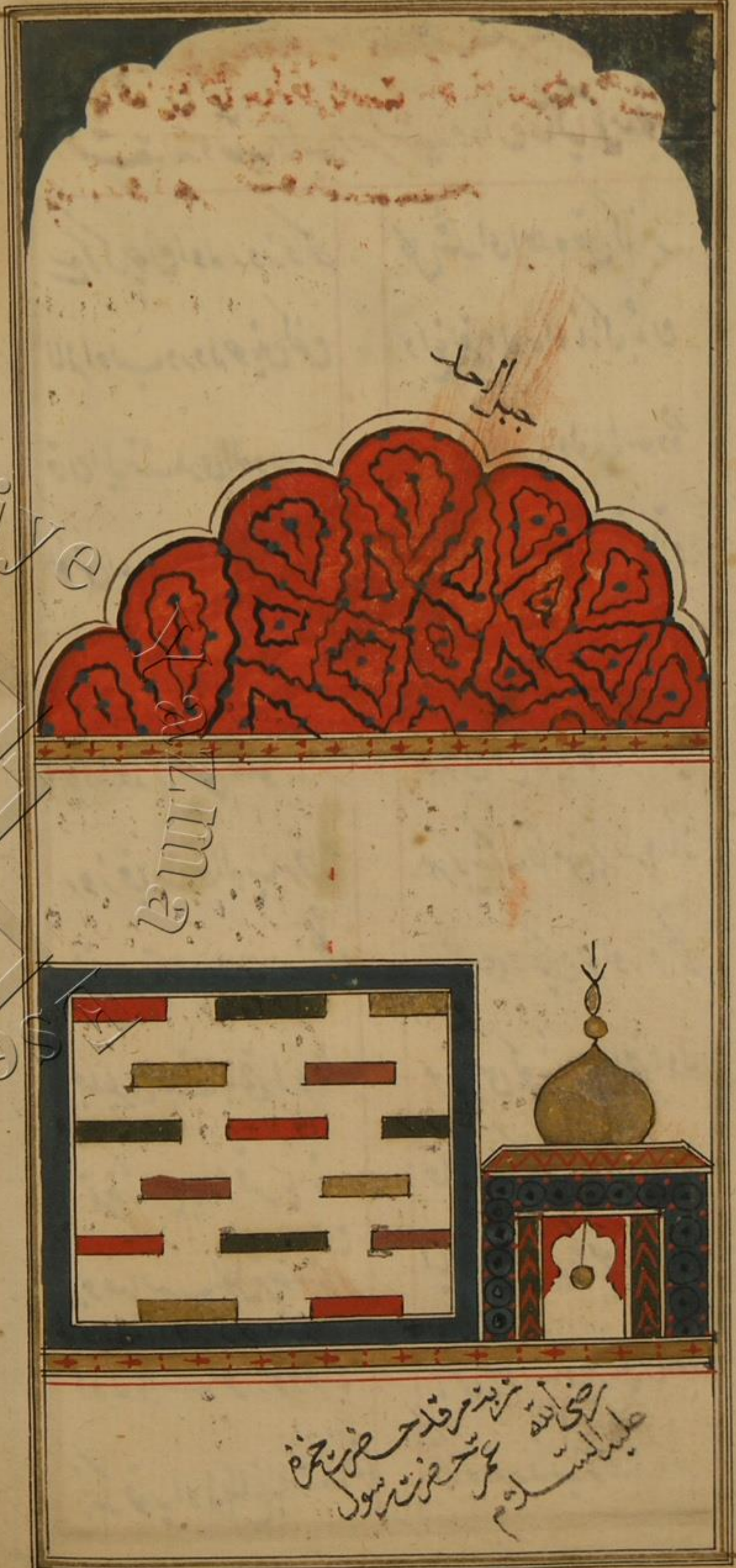
Handwritten text in red ink at the top of page 95, likely a title or introductory note.

طوف مساجد قل و ابار غار	پنجم شنبه که اولار روز چار
منظر ک مسجود و قبلتین	وار وخی اوسکده اوزکیر
چاه و کل چشمه حیواندر	مسجد فر شوچه عثماندر
مسجد ک ایچنه کیر ب قل غاز	ایله اول چه دن وضوای هر و
تا اوله سن فیض الویبه ور	جمله بو مسجد ره ایله کذر
ایکی جهان سروری کان صفا	ایلدی بو مسجدی اول بن
هر بره اصحاب سالت پناه	باقیلرین ایله کچی شنبه
یر لره سوروب یوزک ایله نیاز	هر بره کول داخل اولوب قل غاز
یعنی که برکوه بلند و مهیب	بولده بو مسجد لر ما اولسن قریب
لنده نبی ایلدی بر دم درنگ	وار کمری اوزر به عجب غارتنگ
مرتبه خاص انکا حاصل اوله	صد قلعه هر کیم اکا داخل اوله
صوری و بره تنو که تازه جان	اول دخی ابار بنی پیر وان
ایچ قبانده اولار مع کامیاب	هر قویده عشقه نوش ایلاب

در بیان زیارت حضرت امام احمد کبیر علیه السلام در اول جماد الثانی
 اثنی عشره ائمه و نقاب آید بر سر کشید در آن خاکها کی مدون

سبعه کک چون اوله روز دگر	کل شهدای اجده قل گذر
لاله اولب در دله حوین کفن	داغ یقر دله او نازک بدن
قان ایله تنگری الوده در	هر بری راحت اولوب اسوده
خوش اید بجام شهادت قو	اولد یلر ارباب سعاد قو
بوی وفا کلده بو خاکدن	نور حقیق مفره پاکدن
کوه احد دایمی کلکو نذر	لالری دیده بر خون در
روز قیامتده اولوب مرفوز	هر برینک قامتی بر سر و ناز
تنگری خانه بولاشق جو و کل	یوز لری رنگین چواراق کل
جاییری جنت باقی اوله	هر برسی گوشه ساقی اوله
حمزه که حق بولنه قبر باندر	خاک احد کو هرینه کاندن
بو صاحب اول تریته عشرت	ایلدی بو عرصه صحیح بهشت
اولدی سرفراز او کوه سیا	باشن چکوب کو کله چون دوده
کیم قویه اول طاع باشنه قدم	دوره قدر فایده کو کلنده غم

اصحیة
عبدالمستدرک
مکتبہ مدرسہ اسلامیہ
کراچی

پیرازروام شگفتہ

تاکه ویره معنی پاکیزه روی	کلدی چون اشپوهو کوفت و کوی
طبع اولوب طوطی شیرین بیان	اولدی نینا معانی عیان
باغ دل و دینه ور خوش قنوجو	کعبه بجا اولدی کل مشکبو
لبیل دل قلدی نوای حجاز	اجدی پوزین بو کل باغ نیاز
غفلت ایدر قنده ایسه لبیل	باغ جهماک چو بنه نوست کل
طوطی اولور اینه اولور لال	طوطی عرأت ایدر اهل مقال
اینه در روضه سی پیغیرک	کل یوزیدر کعبه شبر فرک
طالب عرأت و بوی کلتم	طوطی یوم اوشن گاه و کبه بلیم
لوح بقادون قزیدب نامکی	اول ایچی دن نمی دله کامکی
نامکیلده ختم بو اسرار کی	کرم بو نطق ایله بازار حج
عونی ایله ایدر وی عامه سخن	ایله دعلینی احد ذوالمنن

صلی روضه ضیالانام
حاشی نامه نک اولدی تمام

سویدیه نیه طوطی شیرین مقال
ترجمیه تولدی سبب قل بیان
ایله دخی و صنفی بونامه تک
وصف دلا رآمده بر نامه در
جنت معنی در اشبو کتاب
سدره الفلاطری زلفا
رالی حق رحمته بیناه
عینلری عیان غایت میند
نظم بوع اما که بو عبیر شمش
کعبه کبی معتبر و محترم
عشوه و نماز ایله عاشقانه
اولسه نه طک پرده زبان عجم
کلدی عربدن عجم خوبد

لوله کبی خامه قستون زلال
ایله بو کنجینه کسری عیان
سویدر کین کسسه لرن خانم تک
دقمر عشاقده سر نامه در
کا ولدی ایله فخره فصل باب
نولری نور و نور فانی طور
سیملری با عنون توصیفات
مالری خود نای امید آمید
کعبه عشاقده انکر کشت
دککش و خرم جوفضای ارم
پرده ایله سویددی صاد قلده
بسلا بو کوهی کان عجم
روم ولین بندد مرغوبدر

یک دل فخر ایله مزهر کدا
بس کچه یاران صفاحی ساس
مرد سخندان کزک بر جهان
طوحی کبی طبعی شکر ریز اولا
بقید تعلدن اوله بر طرف
نیز خوش نیم کبی بریشک عقل
طعن عدو زخم تیلان بر یکا
بو کجه قضا اولدی مقدر بقا
ایله عیب و طنگدن فرار
ترک دیار ایله دی مسکن ختن
قاکسه صدق ایچره در شاپور
اهل سفر اولی غلبه مهر و ماه
حاصه که عنک اوله ملک حجاز
شاید اوله طبرک اول خاک
انده ایله رصاع انجمن حضور

عرقله سویدر سویدر نیه بادشا
ترجمه سن ایله یکر الهماس
لامه جو سوس و لی صد زبان
دل ایله شمشیر کبی تیز اولا
قلمیه افکار له وقتن تلف
پر لویر کجه ایله می سویدر نقل
کشم کش دور زمان بر یکا
شکر که جبر اولدی میسر بقا
اقمغیله کجه ایبرر جو بیار
تو نینه قویدی نیچه نازک بدن
شاهلره او کمرید کوشوار
مهر بری حسن اعلیجه اولدی شاه
عزمت و مقصد اهل نیاز
رشک ایله بر بر ملک افلاک
ارقمسی او زری اهل قیور

اهدم پیک صبا اول یور
 ساکن اولان طی مراحل
 فرض ایدالم اولدی حج ^{سکا} دین
 ورد خدا اهل توکل کرک
 ناقه صبری ایله رهوار اوله
 یوکلنه دوینجه عمل زادی
 دیده لرن دروله پراشک ایله
 قاتقه دوشنه یوله کید، همچو
 ابرگی سیر ایدیه صحرا لری
 موسم حج ایردی وان اول
 ایردی دم بانک صغیر خلیل
 نجه پایونیا شتر سوار
 برپه جمع اولدی قوا اهل
 جمله عسکر مسانیه لر
 یوله بی پای شتر سواران

کوی کی بی سر و پا اول یور
 طالب و سن قطع منازل ایدیه
 عاشقیک دین دکل فرض عین
 صاحب تکلیف و تذلل کرک
 سایه کبی خاک ایله هموار اوله
 بانک جرس ایدینه فریاد عینی
 کعبه یوسن صولا کوه مشک ایله
 ایدیه مهر ایله کوه رکوع و کبود
 باد کی کیش ایدیه درباری
 ناقه اولان که سور سوار
 دوشنبه یوله وقتدر این کسبل
 نجه سی فرزانه نجه خوار و زار
 بادیه یولنده پنه تویدی کرد
 دونه دونه پنجه پروانه لر
 خار لری سیرمه کیش عین جان

صومعه لر شور و شب ای عجب
 کوسن جیل ایدی یزیر بفر
 چاک کریبان اولور مرده لر
 باد سحر یوله ناسر مشکبو
 سیزه فلک اسلی کورب مشغله
 عکسیدر اول شاه رهک ککشان
 عکس بی نعل ستور در مهلال
 ناقه لکرک یوریشی مسانیه در
 درد درون یوقی جوانسان
 حق یولنده نازل قل اموا کچی
 مال و اولاد اکه تسلیم قل
 رزقی ایله حی دکر ایچره سبک
 رزقینی بر جمله و خوش و طهور
 قورمی سنی اشرف و اکرم کن
 دیدی بنی کم که زیاره ایدیه

وردی عجم قومنه شور و شغب
 جوش و خورش ایلدی برتا و پیر
 بس نجه جان دیر میه دل زنده تر
 اولدی مکر زلف شبه روبرو
 بقدر ایلم دیر یوسن مشعله
 جکسه نه طک سینه اسپان
 کا اولدی فلک ایلنه یولده دال
 مهر بری زنج سیرده دیوانه در
 بر حرکت باری چو جوانسان
 بلکه تقویض قل احوالو کی
 وعده لایق دفع دن بیم قل
 قوع قناعت ایله گوکده ملک
 قسسته خوارنده سپدر مویز
 ضایع اوله سن نبی آدم کن
 روضه سینه اکه شفا عیب ایدیه

دعوت ایدر خانه سه چون
خانه ولی قصر خیان رشک ایدر
ایلدی بو تربت غنبر سرت
باشنه تاج اندی چولو لاکدن
کعبه که مریم کبی کیمش سیاه
کور ز دیدی زبده کون مکان
بیت عتیقه کیده چونم حال
عذر له چون کوزاری مناک اولما
حضر حق جی بیزه فرض ایدر
فانستم امرینه اطاعت کرک
ویرمه توفیق اگر حق سکا
یلده وینده سس سنو
باده عشق کیمی سر خوش ایدر
کل کورینه خار معینان اتکا
ای گرمی بی اولان مستغان

امتیستک عوتینی قل قبول
طشکینه کونرکان رشک ایدر
باغ جهان ملکنی قصر بهشت
طکمی بلند اولسه نه افلاکدن
مشقه دار حرمی هر و ما
و اهرط بود زمین کور کا
اتکله فتنه عشق و جلال
هبت انان اولوغه کبی پاک اولما
فضیلت حرمی چون عرض ایدر
وار موه بو بولده همدان کرک
نیچه اوله رحمت طلی سکا
باد و نش ایلم و عمر ک چودود
قطره ایسم کبر کبی چوش ایدر
صحیح کلستان بیابان اتکا
ایله طریقه کده بنی راه روان

نغمه گرم دلده نوای جرز
عشقله پروانه صفت سوخته
قطع بیابان ایدم همچو برق
کور میده بو بولده نوزم کرد باد
سنگ دریشنگ ایدنه سبند

ایله نخی بلبل باغ بنا
شوقله قل شمع و ش افروخته
ابر کبی چشم ایدر اشک غرق
دونه دونه بوله دو ششم زوا
ایله بودر مانده بی یارب مدد

ترجمه کتبه مستطاب ایاتن صکره بو فقیر حقیر مختر کابینات
مرحومات حضرت رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم و کتبه و یادگار کوردی

حق و پیغمبره عهد و سلام
دلده روان الیریدم شکر فی
بلوح و قلم یزد بیکه بو که اجر
عالم اطلاقده ولی قوردی تخت
صان کورینور عکس قر آیدر
کان وفا ماه صفا مصطفی
صلی علی روضه خیر الانام
بودل عکین اولوش دمان

کشمیدم نام چون اولد غام
ایله یدم بو نغمه شکر فی
کایلم ششم نغمه بو خدنده
اولدی جهان اول کیم بیدار کخت
دل غلن سیر ایدر خوابده
اول کیم رو یاده حبیب جدا
عرض جمال اندی اولد بر تمام
کوردی کوزم کور مد و غن کمان

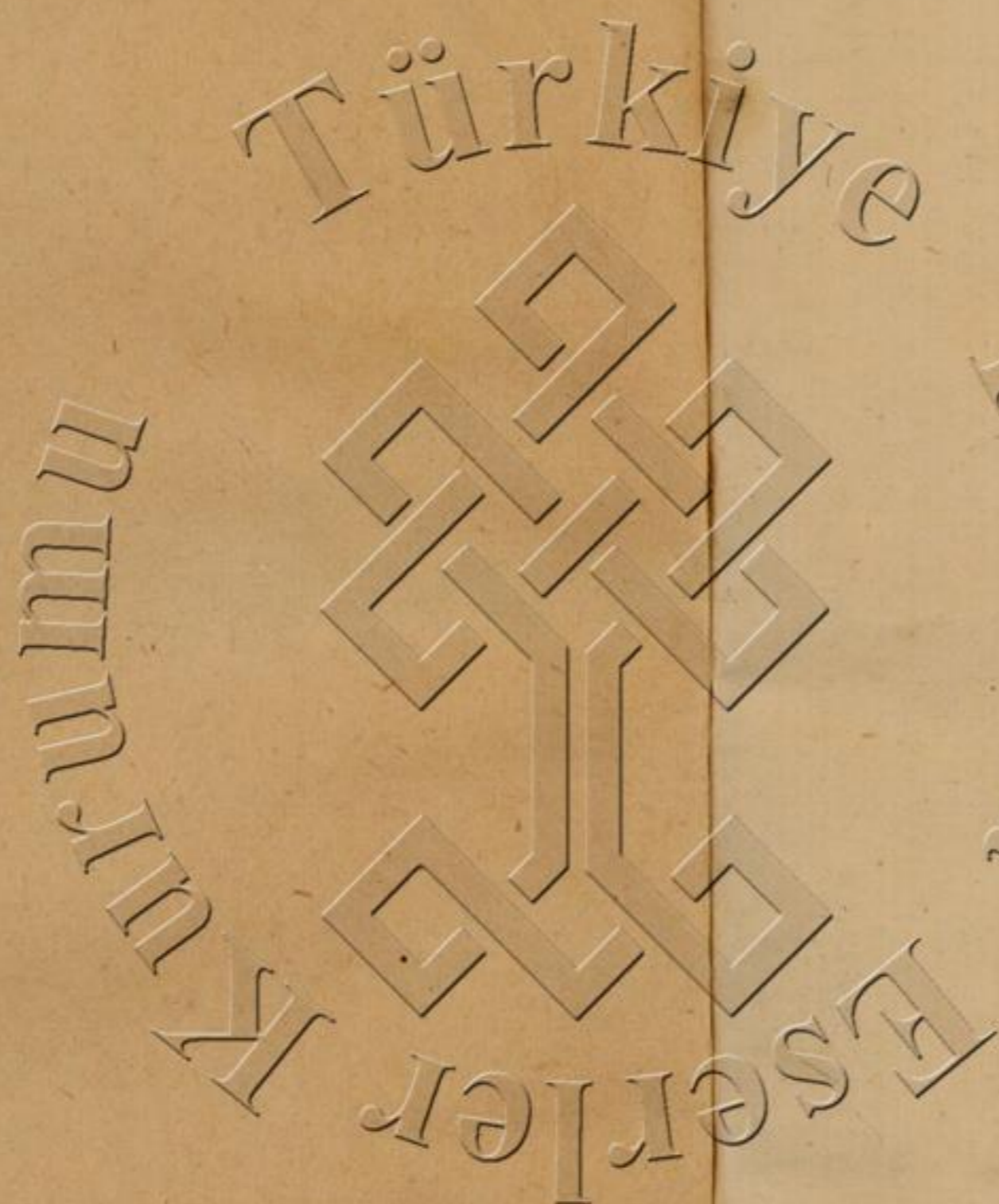
53

ایله بنی

حضرة پيغمبري بر با غده
 باغ ولى عالم اطللا قدر
 صف صفا اولوب سرور ايش
 حضرت كى هر شجرى كامياب
 سبزه لرى حرم و دلکش ايدى
 با دروان بخش ميسى نفس
 طوبى كى هر شجرى سايبان
 هر طرفى پر گل و نسرين ايدى
 همچو صدف قصر لرى بنى قصو
 بچه قيو سنده عجب اولو چاه
 صفتى اصحاب صفا جمع
 چاهه صحابه ايدون سر فرو
 يوسف توفيق لب چاهه
 بنى پيرهن ميز يله بر جوان
 صوطا شوب دلوله بر خوش

سر و كنى صالحينور او چاهه
 جنت فردوس اكا مشافه
 كم صالحينور انده امام هم
 اكننه كيش قوا حضرت ياب
 تازه و تر چون حمامه و ش ايدى
 موسى تجلاسى كلنگون
 تحتها الا نهار در اب روان
 سبيل و زكلى پر چهره ايدى
 لولو صفت ايدى غلمان و حور
 اولش او سلطان لى حكام
 چاه ولى اب حضرت منبع
 قبله قرشود در اول ماه رو
 براى كج قدر ايش سر راهه
 دو تدي سر راهه بر خوش
 غسل ايدى بولده دور اهل حال

واريم بور فرده اشارت در
 يعنى كه قالور قى بوئن تنده كورد
 قلم او دم بنده كرى با چاك
 قلدى توقف بكا اول ب كوش
 جان توجه قىلب ايدى نياز
 يعنى كه بو تشنه دل اب و
 كور او جيله بعد و غى غن نظر
 يارب او صواب شفا ايدى
 چاهه دخل چشمه احيات
 كم او صونك رشك سنى نويان
 قلبى اوله علم لدن منبع
 اب دكل بلكه شرب ايدى
 قطره سى دوش شرب چه ز فزنده
 بو صونك او اوره جناب فلک
 ايله خدا يابى بوايه غرق
 اشبو كنهكاره بشار ندر
 شربت جان بخش قور ذلده درد
 اب هو اسيله دو كوپ باشه خاك
 تا كه نه فرمان ايدى اول ماه و
 بقدى تبسم ايله اول سرو ناز
 نار مجتله اكا تاب و
 خاك هي جانمه كل بصر
 يوخه كه هر چشمه رحمت ايدى
 هجره دل تشنه سى نيل و نيا
 قطره ايسم بركى خوش ايدى
 صدرى اولامه صفا
 روحه در راحت جان سرور
 ماهى بر ايشده ايدى ز فزنده
 هجره دل تشنه سى نيل و نيا
 ايميه لم قطره و در يايه فرق

70